

EDITÖRDEN

İslâm kelime itibariyle “silm” kökünden gelir. İsminin kökeni gibi barışı temsil eder, selâmete çağırır. Bir kurtuluş çağrısıdır; tüm insanlığın kurtuluşu...

Bugüne kadar aynı gök kubbenin altında yaşadıkları insanlar için emniyet, eman unsuru olan müslümanlar bugün yeni bir saldırı ve bühân ile karşı karşıyalar. İslamofobi adı verilen ancak özünde İslâm düşmanlığı barındıran bu kavram ile müslümanlar bilinçli bir psikolojik savaşla hak edilmeyen bir kavramın içine mahkûm edilmeye çalışılmaktadır. Adına ne dersek diyelim İslâm korkusu, kaygısı, savaşı, neticelerine baktığımız zaman bulduğumuz verilerin ve adresin bizi hiç de masum olmayan kanallara götürdüğünü göreceğiz.

İşte Din ve Hayat Dergisi, 38. sayısı ile öncelikle yeryüzüne adanlığı, merhameti, bir arada yaşamının ahlâkını tesis etmiş İslâm'ın çağrısını tekrarlayarak, “İslamofobi mi, İslâm Düşmanlığı mı?” sorusunu da merkeze alarak bu konuyu gündemleştirmeye çalışmıştır.

Dosyamız İstanbul Müftüsü Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz Hocamızın yazısı ile başlıyor. “İslamofobia mı İslâm Düşmanlığı mı?” sorusunu soran Yılmaz, bu kavramın nereden türetildiğini ve doğru panzehirin ne olduğunu yazısında ifade ediyor. Kur'an-ı Kerim'in müslüman olmayan unsurlarla yaşama biçimine dair ortaya koyduğu ölçüleri Prof. Dr. Ömer Faruk Harman yazdı. Peygamberimiz ve Rasit Halifeler döneminde birlikte yaşama hukukuna dair ortaya konan müşahhas tabloyu ise Prof. Dr. Adnan Demircan kaleme aldı. Prof. Dr. Mustafa Çağrırcı birlikte yaşamının psikolojik ve ahlâki temellerini sıralarken, aynayı kendimize çevirip bir iç muhasebe sadedinde klasik fıkımızı yeniden düşünmek bahsini ise Prof. Dr. Ali Bardakoğlu yazdı. Yine İslamofobi kavramının oluşumunda İslâm dünyasının etkisinin olup olmadığı Doç. Dr. Alev Erkilet'in değerlendirmeleriyle ortaya konuldu. Özellikle Batı'da Peygamberimiz'le ilgili yürütülen nefret söyleminin felsefi arka planını Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya değerlendirdi. Bir kültürel ırkçılık olarak İslamofobi'nin soy kütüğünü Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün, bu kavram üzerinden İslâm karşıtlığı projesinin arka planını ise Prof. Dr. Özcan Hıdır dergimiz için kaleme aldılar. Konunun bütün boyutları ile ve etraflıca değerlendirildiği dosyamızda diğer pek çok isim yazıları ile yer aldılar.

Bu sayımızda iki kıymetli isim dosyamızı zenginleştirdiler. İlki eski Vatikan Büyükelçimiz Prof. Dr. Kenan Gürsoy. İkinci isim ise İslamofobi, İslâm ve Batı konuları üzerinden yaptığı çalışmalarla tanıdığımız Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı Doç. Dr. İbrahim Kalın. Kendilerine ilgi ve desteklerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Her geçen gün artarak İslamofobi kavramı üzerinden bir korku endüstrisi ve bilinçli bir düşmanlığa dönüşen hadisenin odağında olan müslümanların bu konuda müteyakkız ve oynanan oyunu farkedecek bir bilinç ve idrakte olmaları gerekmektedir.

“İslamofobi mi, İslâm Düşmanlığı mı?” başlıklı dosyamızın yürütülen bu psikolojik savaşın daha iyi anlaşılması ve problemin çözümüne katkı sağlaması noktasında ufuk açması temennimizdir.

Kâmil BÜYÜKER

TDV-İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSTANBUL ŞUBESİ ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ VE YAYIN
YÖNETMENİ (SORUMLU)
Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve
YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Ömer ERDEN

EDİTÖR
Kâmil BÜYÜKER
kamilbuyuker@gmail.com
dergi@istanbulmuftulugu.gov.tr

YAYIN KURULU
Fatma BAYRAM
F. Hilâl FERİŞATOĞLU
Fulya İBANOĞLU
Halime YILDIZ
Mehmet YÜKSEL
Meral GÜNEL
Sümeysa SAV

TASHİH
F. Hilâl FERİŞATOĞLU

GRAFİK-TASARIM
Çelebi ŞENEL

WEB
istanbulmuftulugu.gov.tr

MALİ İŞLER SORUMLUSU
M. Fatih SÖNMEZ
TDV İstanbul Şubesi
Ankara Temsilcisi
Ömer Can ÖZDEMİR
Diyanet İşleri Başkanlığı
0 312 295 61 40

BASIM YERİ ve TARİHİ
TDV Yay. Matbaası
Serhat Mah. 1256. Sokak No: 11
Ostim-Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 354 91 31

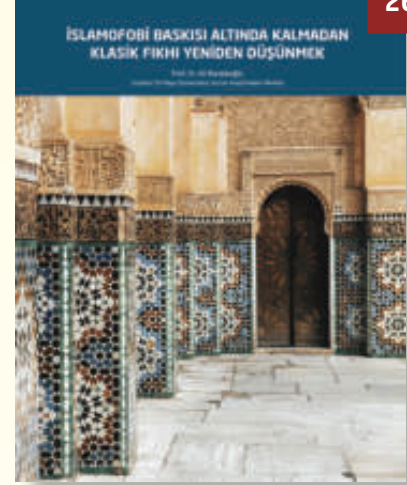
Basım Tarihi: Haziran 2019

İDARE YERİ
İstanbul Müftülüğü Ek Binası
Molla Fenari Mah. Vezirhan Cad.
Çemberlitaş-Fatih/İSTANBUL
0212 526 16 80
0505 314 69 78

YAYIN TÜRÜ
Yerel-Süreli

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel
sorumluluğu yazarlara aittir. Kaynak
gösterilmeden alıntı yapılamaz.

ÜCRETSİZDİR

80

İSLAMOFOBİA MI İSLÂM DÜŞMANLIĞI MI?

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

4

22

İSLÂM'DA BİRLİKTE YAŞAMANIN PSİKOLOJİK VE AHLÂKÎ TEMELLERİ

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

36

İSLAMOFOBİNİN OLUŞUMUNDA İSLÂM DÜNYASININ OLUMSUZ ETKİSİ VAR MI?

Doç. Dr. Alev ERKİLET

76

İSLÂM'A 'TERÖR' İSNADININ ORYANTALİST TEMELLERİ: ERNEST RENAN'IN 1883'TE İRAD ETTİĞİ KONFERANS

Fulya İBANÖĞLÜ

90

YETİŞTİRİLMİŞ BİR FİKİR OLARAK İSLAMOFOBİ

Prof. Dr. Nevzat TARHAN

100

AMERİKALI ZENCİ MÜSLÜMAN LİDER: MALCOLM X (1925-1965)

Ali KÖSE

108

DÜNYA'DA DEĞİŞEN NÜFUS DENGELERİ, GÖÇLER VE İSLAMOFOBİ İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Necdet HAYTA - Doç. Dr. Salih ŞAHİN

128

TÜRKİYE'DE İSLAMOFOBİ VE ÇÖZÜME DAİR

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Sami MENCET

136

DÜNYA MEDYASININ İSLÂM'LA İMTİHANI

Taha KILINÇ

151

HOLLYWOOD FİLMLERİNDE İSLAMOFOBİK ÖĞELER

Doç. Dr. Yusuf ÖZKIR

13

HZ. PEYGAMBER VE RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİNDE BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİ

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

32

İSLAMOFOBİ ve CİHAD KAVRAMI

Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

62

BİLGİNİN TEVARÜSÜ VE MEDENİYETLERİN BİRBİRİNİ BESLEMESİ -BEYTÜ'L-HİKME ÖRNEĞİ-

Yüksel KANAR

86

BİR "KÜLTÜREL İRKCİLİK" OLARAK İSLAMOFOBİNİN SOY KÜTÜĞÜ

Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN

96

KÜRESELLEŞEN İSLAMOFOBİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatma SARIASLAN

103

AMERİKA'DA İSLAMOFOBİNİN YÜKSELİŞİ VE İÇSELLEŞTİRİLMESİ

Dr. Yaşar ÇOLAK

124

HZ. PEYGAMBER (S.A.V.)'İN EVRENSEL ÖRNEKLİĞİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK, GÖREV VE SORUMLULUKLARIMIZI YERİNE GETİRMEK

Dr. Selim ARGUN

132

MÜSLÜMAN FRANSIZ DÜŞÜNÜRÜ: ROGER GARAUDY (1913-2012)

Cemal AYDIN

146

İSLAMOFOBİNİN BİR ARACI OLARAK OYUNLAR

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa CINGİ

156

İSLAMOFOBİ KİTAPLIĞI

Kâmil BÜYÜKER

116

SÖYLEŞİ

DOÇ. DR. İBRAHİM KALIN İLE SÖYLEŞİ

Söyler: Ömer ERGEN, Kâmil BÜYÜKER

"Mencep, nezdin üvredığı ya da çikay komandada ferkli yarımalar yapılıu da buğün dünyada ceterden bir İslamofobi gerçeği var. İslamofobi ortaya çıkması ve varlığında haklılar amelleri haklılar zaman azı neler söylediniz? Bu kavramın yitkisi nece nezdin üvredığı tarih ve bu kavram gündemleştirilen ameller nedir?"

İslamofobi tabiri 1990's yıllarda kullanılmaya başlandı. Avrupa'da baştan başta bir dış raporda bu kavramın müfessitlik Müslümanlara dinlik etmektedir. etkililiği tavire etmek için kullanıldığını görüyoruz. Yıllar içinde kavramın içeriği, kapsamı da değişime uğradı. Çünkü kavramın içinde sığınan örnekte, giderik İslam düşmanlığı ve Müslüman nefretine dönüştürülen bir parayma ile karşı karşıyayız. En son Yeni Zelanda Christchurch kentinde yapılan saldırı sonrasında

yanı sıra başka saldırılar, Avrupa'daki camilerin, Müslüman evlerine ve işyerlerine dinlik saldırılar artık korkunç bir şekilde sistematik bir nefretin, bir Müslüman karşıtlığının yükselişini gösteriyor. Bu Avrupa'nın ana akım siyasetinin, sağcı sağcı partilerin tarafından en üst düzeyde de destekleniyor. Yeni Zelanda'da yaşanan hadise bir neticedir. Kendi insanı bir nefret duygusuyla. Yaşamın bir dış hadisenin, sürecin ve bu etken kaymanının bir neticesidir. Açıkla tedbir alınmazsa, bazı toplumlar Müslümanlarla nasıl ilişki kuracağı konusunda aynı, toplumun bu tür saldırıların arkasına gelebileceği, 80'li 90'lı yıllardaki "korku" hadisenin çok ötesinde bir suyanın gelişimi durumdayız.

116 | İLKBAHAR 2019 | 1440

140

"Birbirinize haset etmeyin! (Fiyatı yükseltmek için) müşteri kızdırmayın! Birbirinize buğuz etmeyin! Birbirinize sırt çevirmeyin! Hiçbiriniz diğerinin (gerçekleştiği) satış üzerine (ikinci bir) satış yapmasın! Kardeş olun ey Allah'ın kulları! Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu küçük görmez. Takva işte buradadır." diyerek üç defa göğsüne işaret etmiş ve "Kişiyi Müslüman kardeşini küçük görmesi kötülük olarak yeter. Her Müslüman'ın kanı, malı ve ırzı (diğer) bir Müslüman'a haramdır." (Müslim, Birr, 32)
Hat: Fatih Özkafa

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَحْسَدُوا وَلَا تَبْتَاعُوا
وَلَا تَبْتَاعُوا وَلَا تَلَابَرُوا وَلَا يَبِيعَ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ وَكُونُوا
عِجَارًا لِلَّهِ عِجَارًا الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَحْقِرُهُ وَلَا يَخْلَعُهُ
النَّبِيُّ هَاهُنَا وَبَشِيرٌ إِلَى صِدْرَةِ ثَلَاثٍ مَرَّاتٍ بِحَسَبِ أَمْرِ
مَنْ الشَّرَّازِ يَحْقِرُ أَحَالَةَ الْمُسْلِمِ كُلِّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ
حَرَامٌ دَمُهُ وَقَالِدُهُ وَعَرَضُهُ صِدْقٌ وَسَوْءُ الدِّينِ وَالْأَمْسَلُ

İSLAMOFOBİA MI İSLÂM DÜŞMANLIĞI MI?

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ
İstanbul Müftüsü

Gelin önce şuna karar verelim; İslamofobia mı İslâm düşmanlığı mı?

Son yıllarda dünyada, İslâm karşıtlığını “İslamofobia” adıyla yaygınlaştırmak için esen evrensel bir rüzgâr var.

İslamofobia adıyla adlandırılan ve müslümanların yaptıklarının insanlarda bir korku oluşturması anlamına gelen bu kavram, birdenbire nasıl gündeme oturdu?

Ürettikleri hayâlî görseller, dijital imaj ve oyunlarla destekledikleri bu algı, uluslararası büyük bir çalışma ürünüdür. Hedef İslâm karşıtlığını İslâm düşmanlığına dönüştürmektir. Öyleyse doğrusu İslamofobia değil, İslâm düşmanlığıdır.

İslâm mefkûre, teori ve pratiği ile gerçekten yüreklere korku salacak bir imaj üretiyor mu, yoksa ortada bir algı yönetimi mi var? Doğrusu İslâm’ın, Kur’an ve sünnet adıyla bilinen temel kaynakları ve asırlara sâri uygulamalarıyla korku üreten bir yanı ve yapısı asla olmamıştır. Öncelikle İslâm’ın diğer din ve kültür mensuplarıyla birlikte yaşama tecrübesine kısa bir göz attığımız zaman bile bunu hemen görmek mümkündür.

Kur’an’ın ehl-i kitaba karşı uzlaşmacı tavrı, onları tevhid inancına çağırın ve bu çağrıya uymayanlara: “Şahit olun ki biz müslümanlardanız.”¹ demeyi öğütleyen üslûbu ile *kitap ehlinin hepsini eşit görmeyen içlerinde sâlih ve muttakilerin olduğunu*² anlatan ifadeleri buna delildir.

Hz. Peygamber’in diğer din mensuplarına karşı olan tavrı “emanet” olgusu kapsamındadır. Nitekim Efendimiz’in algısına göre dünya, mal, can, insan ve her şey bize emanettir. Biz de birbirimize emanetiz. Hz. Peygamber’in bütün insanlarla ilişkisi bu kapsamdadır. Tarih boyunca bu anlayış müslümanlar için örnek olmuştur. Bu yüzden insanlık tarihinde başka din ve kültür mensuplarıyla bir arada yaşayıp medeniyet oluşturmanın en güzel örneğini müslümanlar

vermiştir. Saadet çağından günümüze uzanan çizgide Şam, Kudüs, Kahire, Bağdat, Endülüs ve İstanbul gibi farklı din mensuplarının barış içinde birlikte yaşadığı şehirlerin eşine başka kültürlerde rastlanmaz.

İslâm’ın Yüce Peygamberi bütün insanları potansiyel müslüman gördüğünden onlara karşı yüksek bir hoşgörü ve güzel bir iletişim içerisinde olmayı tercih etmiştir. Herkese Allah’ın yarattığı en değerli varlık olarak bakmış ve insana saygı duyarak herkesle eşit seviyede bir ilişki kurmayı tercih etmiştir, onun bu tavrı ferdî planda olduğu kadar içtimaî planda da aynıdır. Müslümanlara açıkça düşmanlık yapan, maddî ve manevî zarar veren ve harp hukuku gereği savaş

halinde bulunanlar müstesna, diğerleriyle iyi geçinmenin yolunu izlemiştir. Çünkü Allah kullarını İslâm’a girmeye zorlamamıştır. Nitekim Kur’an’da: “*Rabbinizden Hak gelmiştir. Artık dileyen iman etsin, dileyen de inkâr etsin.*”³ “*Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır.*”⁴ ayetleri bu gerçeği anlatmaktadır.

Asr-ı Saadet’te diğer din mensuplarına karşı hoşgörünün şahikası Allah Resûlü’nün, Medine’ye gelen Yemen-Necran hıristiyanlarına, Mescid-i Nebî’de ibadet ve âyin için izin vermesidir. Bugün bile uygulaması zor bir işi Allah Resûlü on dört asır önce insanlığa örnek olarak sunmuştur.⁵

Kudüs’ün fethinden sonra Hz. Ömer’in Kudüs hıristiyanlarına verdiği emannâme ve Kudüs valisinin Kıyamet Kilisesi’nde namaz kılma teklifini bu Hıristiyan mabedinin daha sonra müslümanlarca camiye çevrileceği kaygısıyla kabul etmemesi, hemen kilisenin dışında uygun bir yerde -bugün Ömer Mescidi’nin bulunduğu yerde- namazını kılması birlikte yaşamaya muhteşem bir misaldir.

Emevî, Abbasî ve Osmanlı asırlarında bu anlayışın bozulmadan devam etmesi, Balkanlarda camilerle kiliselerin beraber yükselmesi, Bosna’da Fatih’in hıristiyanlara verdiği emannâme, tarihî süreçte bu anlayışın sürdürüldüğünün âbidevî izleridir.

İslamofobia’yı oluşturan örgütlerin uluslararası güçler tarafından yönetilip desteklendiği bellidir. Ancak onlara yanlış uygulamaları ile fikrî ve insanî olarak destek veren grup ve insanlar da büsbütün masum değildir.

Batı'nın aydınlanma ve sanayi devriminin ardından başlattığı sömürgecilik faaliyetleri Afrika, Asya ve Amerika'da onun vahşi yüzünü gösterdi. Ama algı yönetimini çok iyi bilen Batı, kendi vahşetini bile medeniyet ihracı olarak göstermeyi çok iyi başardı. Sömürgeleştirmek için işgal ettiği toprakların halklarına hem kendi kültür ve dilini mecbur etti hem de kendine müteşekkirdi.

Bugün insanlığa hoşgörü ve eşitlik dağıttığını iddia eden Avrupa'da tarih boyunca farklı din ve kültür mensuplarının bir arada yaşayabildikleri görülmemiştir. Farklı kültürleri ya asimile etmişler ya da topraklarından çıkarmışlardır. Avrupa'da asırlar boyu devam eden mezhep savaşları ile Endülüs'ün yıkılmasından sonra müslümanlara ve yahudilere reva gördükleri muamele Batı toplumlarının cibilliyetini ortaya koymaktadır.

Batılı Frenklerin müslümanları ve müslümanlığı ortadan kaldırmak için düzenledikleri ve asırlarca sürececek olan haçlı seferlerini öncesinde bugünkü gibi bir İslâm karşıtlığı oluşturduktan sonra yaptıkları bilinmektedir.

Rönesans ve reform sonrası Avrupa'da gelişen insan hakları anlayışları, Batı toplumlarının daha çok birbirleri için layık ve münasip gördüğü hususlardır. Amerika'nın keşfinden sonra oraya göç eden Avrupalıların geniş tarım arazilerinde çalıştırmak üzere Afrika'dan Amerika'ya köle olarak götürdükleri siyahiler ve benzerleri için böyle bir hak söz konusu olamaz. Onlar ya Atlas okyanusunun azgın dalgalarıyla mücadele ederek Amerika'ya ulaşacak ya da boğulup okyanusun derin sularında kaybolacaklardı. Okyanusu geçenleri ise çiftliklerde kırbaça çalıştırmak gibi bir kader bekliyordu.

İşin öbür cihetine dönecek olursak özünde bir kişiyi öldürmeyi insanlığı öldürmeye, bir kişiyi diriltmeyi insanlığı diriltmeye denk gören⁶ bir dinin mensupları nasıl oldu da son yıllarda terörle anılır oldu. Evet, algı operasyonlarının bundaki payı en temel etkindir. Ancak suçu başkalarına atarak bütün olanları proje olarak değerlendirip işin içinden sıyrılmaya çalışmak kolaylıktır. İslâm'a göre zulmetmek te zulme rıza göstermek te yasaktır.⁷ Bu anlayışa göre sömürmek de sömürü ve zulme müsait hale gelmek de vebaldir. Bu yüzden biraz da kendimize bakmalıyız. Bizim eksik ve kusurlarımız yok mu? Varsa nelerdir?

Evet, İslâm'ın ilk devirlerinde Hâricîler, müslümanlar arasında fitne ve kavganın temel tetikleyicisi olmuşlardı. Dinî naslara parçacı yaklaşımları onları genel kabulden farklı anlayışlara sevk etmişti. Daha sonraki süreçlerde özellikle Moğol istilası döneminde İbn Teymiyye ve İbn Kayyim gibi âlimler cüretkâr düşünceleriyle tasavvuf ehlini İslâm dışı göstererek Selefilik yeni bir boyuta taşıdılar. Ardından Selefilik Vahhâbiliğe doğru savruldu. Nitekim Muhammed b. Abdulvahhab'ın oğlu zamanında Kerbela ve Necef'te tarihî mezarları yıkarak Anadolu içlerine kadar gelen Vahhâbiler daha sonraki süreçlerde İngilizler tarafından Osmanlı'nın dağılmasında önemli bir unsur olarak kullanıldı.

Sovyetlerin Afganistan işgalinden sonra orada bir savunma hareketi olarak kurulan el-Kaide, Vahhâbilîği modern çağın örgütlü hareketi haline getirdi. Bosna iç savaşında ve Çeçenistan direnişinde kendilerine alan açan Vahhâbî militanları vasıtasıyla Sovyetler sonrası yeni dünya düzeninde NATO karşıtı kızıl tehlikenin yerine el-Kaide ve benzerleri yeşil tehlike olarak ikame edildi. Özel olarak geliştirilen Vahhâbî kökenli bu örgütlerin İslâm yorumu kolayca tekfir yapabilen ve ayetleri Kur'an'ın bütüncül yapısıyla değil de parçacı yaklaşımlarla değerlendiren bir özellik gösterir.

Vahhâbî kökenli el-Kaide mensupları İslâm dünyasında şu üç kesimden insan devşirmede zorlanmadılar:

- 1- Kuzey Afrika ve Asya'dan Avrupa'ya göç eden ve orada yaşayan müslümanların çocukları,
- 2- İslâm dünyasında kurulan bazı üniversitelerde selefi düşüncüyü öğrenen ve usûlüddin bilmeyen gençler,
- 3- Cahil bırakılan istismara açık gençler.

11 Eylül 2001 yılında Amerika'da gerçekleştirilen ikiz kuleler saldırısı, özellikle İslamofobia adının literatüre girip yaygınlaştırılmasının başlangıcı sayılabilir. Amerika'nın Irak'ı işgali sonrası Irak'ta var olan Şiîliğin hızlı bir gelişme göstermesi ve orada kurulan Şiî iktidarların ehl-i sünnet müslümanlarına yaptığı zulüm bu bölgede IŞİD ve DAİŞ olarak anılan örgütlerin devlet arayışlarına zemin hazırladı. Dolayısıyla kurulan örgütler ve bu örgütlere katılımın hızlanması, dünyanın muhtelif yerlerinde gerçekleştirdikleri terör eylemleri müslümanlara ve müslümanlığa mâl edildi. Bu teröristler için ısrarla İslâmcı terörist ünvanının kullanılması İslamofobia'yı besleyen en önemli âmillerin başında gelir.

Şunu görmek gerekiyor: İslamofobia'yı oluşturan örgütlerin uluslararası güçler tarafından yönetilip desteklendiği bellidir. Ancak onlara yanlış uygulamaları ile fikrî ve insanî olarak destek veren grup ve insanlar da büsbütün masum değildir.

Başlangıçtan beri ehl-i sünnet İslâm'ının yerine ikâme edilmeye çalışılan Selefilik/Vahhâbilik, aslında ehl-i sünnet denilen İslâm'ın ana yolunu tek başına asla temsil edemez. Çünkü Selefi/Vahhâbî yolu, usûl bilgisinden mahrum parçacı bir yaklaşım sergilemektedir. Selefi/Vahhâbî yorum yüzünden müslümanlar bugün ağır bedeller ödemektedir. Nitekim onların müslümanlara verdikleri zararlar şöyle özetlenmektedir:

1- el-Cedeliyye fi'l-Akide: Akide/inançta ortaya çıkardıkları tartışmalar ve herkesi itham eden yaklaşımları,

2- ez-Zahiriyye fi'l-Fıkh: Fıkıhta tamamen zahirî bir yaklaşımla zahirî nasların dışında rey, kıyas, istihsan gibi yöntemleri yok saymaları,

3- eş-Şekliyye fi'l-İbade: İbadetlerde şekilcilik. İbadette asl olan işin rûhî boyutudur. Onlar ise kıyafet gibi şekle ait konularda insanları itham etmektedir,

4- el-Huşûne fi'd-Da've: Davet ve irşatta huşûnet ve kabalık. İslâmî davetin yolu hikmet ve güzel öğüttür.⁸ Hikmet yerine kafa keserken testere kullanan ve dine kafa koparma dini ünvanını veren bir anlayış,

5- el-İhtimam fi'l-Cüz'iyye: Ehem-mühim sıralamasını bırakıp cüz'î ve detay sayılan şeylere takılmak, küllî meseleleri görmezden gelmek. Nasları bağlamalarından koparan parçacı bir yaklaşım mânâyı ve rûhu bozar.

İslâm deyince Selefi/Vahhâbî İslâmî'nin hatıra gelmesi, ya da ehl-i sünnetin Vahhâbilik olarak algılanması, İslâm hakkında sıkıntılı bir durumun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bahse konu şu beş maddenin her biri İslamofobia'yı besleyecek malzemedir. Dolayısıyla İslamofobia'yı aşmanın yolu gerçek İslâm'ı usûlüyle anlatıp yaşamak ve model olmaktan geçmektedir.

DİPNOTLAR

- 1 Âl-i İmran, 3/64.
- 2 Âl-i İmran, 3/113-115.
- 3 Kehf, 19/29.
- 4 Bakara, 2/256.

- 5 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Kemal Kuşçu-Sâlih Tuğ, İstanbul, 1969, II, 182; İbn Hişam,
- 6 Maide, 5/32.
- 7 Bakara, 2/279.
- 8 Bkz. Nahl, 16/125.

“...Tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık...”
(Hucurat, 49/13)
Hat: Muhammed Hüsni Müşerrefavi

كشرفاوى
١٤٣٨

KUR'ÂN-I KERÎM'İN MÜSLÜMAN OLMAYAN UNSURLARLA YAŞAMA BİÇİMİNE DAİR ORTAYA KOYDUĞU İLKELER

Prof. Dr. Ömer Faruk HARMAN
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Insan inanan bir varlıktır ve insanın inanan bir varlık olmasının sebebi aklının olmasıdır. Değerler sistemi oluşturma ve bunu bir iman kaynağına bağlanarak yapma bütün insanlar için biyolojik, ruhî ve içtimaî bir zarurettir¹.

İlâhî din geleneğinde insan yaratıcısını bilip tanımak ve O'na kulluk etmek için yaratılmıştır (Çıkış, 20/2-3; Tesniye, 6/4-5; Matta, 4/10; Resullerin İşleri, 17/26-28; Zâriyât, 51/56); buna “fitratullah” denilmektedir (Rûm, 30/30)².

İnanmak fitrî olduğu gibi birlikte yaşamak da fitrîdir ve insan sosyal bir varlık olması hasebiyle, başkalarıyla iş birliği yapmak, karşılıklı yardımlaşmak ve hayatı daha kolay yaşanır hâle getirmek durumundadır. Kur'ân-ı Kerîm bu hususu “*Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir kadından yarattık, birbirinizi farklı kimliklerinizle tanıyıp yardımlaşmanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık...*” (Hucurat, 49/13) şeklinde ifade etmekte, yaratılış ve sosyal hayattaki farklılıkların, yardımlaşma ve hayırlı işlerde (marufu emir ve münkeri nehiyde) yararışma olduğunu belirtmektedir.

İnsanın yaratılış gayesi olan kulluk, aklın Allah'ı tanınması, bilmesi, iradenin de O'na yönelip bağlanmasıyla gerçekleşmektedir. Allah bu hususta da kuluna yardımcı olmuş, ondaki bu fitrî his ve şuuru ilâhî vahiy ile yönlendirip geliştirmiş, onu başıboş bırakmamıştır (Kıyâme, 75/36). En güzel bir şekilde yaratılan insanın (Tîn, 95/4) yaratılışına yaraşır bir şekilde yaşaması için ona yol gösterecek kılavuzlar ve uyulacak prensipler göndererek rehberlik etmiştir ki bu prensipler bütününe “hak din” adı verilmektedir (Tevbe, 9/29, 33; Fetih, 48/28; Saf, 61/9).

Ancak ne var ki insanlar gerek yapılarından kaynaklanan zaafılar gerekse tarihî seyir içinde ve değişik coğrafyalarda ortaya çıkan farklılıklar sebebiyle zamanla ilâhî menşeli ilkeleri unutmuş yahut çarpıtmış ve her defasında elçiler aracılığı ile bu ilkeler hatırlatılmış, son olarak da yegâne hidayet rehberi olmak üzere Kur'an indirilmiştir (İsrâ, 17/9).

Kur'an bize diğerleri yanında müslüman olmayan unsurlarla birlikte yaşama hususunda nasıl davranmamız gerektiğine dair temel esasları bildirmiştir, bunların uygulaması olarak Hz. Peygamber'in hayatından da örnekler vardır.

İnsanın yaratılış gayesi olan kulluk, aklın Allah'ı tanınması, bilmesi, iradenin de O'na yönelip bağlanmasıyla gerçekleşmektedir. Allah bu hususta da kuluna yardımcı olmuş, ondaki bu fitrî his ve şuuru ilâhî vahiy ile yönlendirip geliştirmiş, onu başıboş bırakmamıştır (Kıyâme, 75/36).

İslâm dini insanları son hak din İslâm'ı ve onun inanç esaslarını kabul edip etmeme yönünden ikiye ayırmakta, kabul edenlere müslim (müslüman), etmeyenlere de gayrimüslim (müslüman olmayan) demektedir. Gayrimüslimler de kendi içlerinde kafir, müşrik, ehl-i kitap gibi alt gruplara ayrılmaktadır. Kur'an, gayrimüslimler içinde en çok ehl-i kitapla ilgili bilgi vermekte, gerek ehl-i kitaba gerekse diğerlerine karşı nasıl davranılacağı hususunda, bu bilgiler ışığında İslâm hukuku çeşitli düzenlemeler yapmaktadır.

Gayrimüslimlere gerek milletlerarası gerekse ferdî ilişkilerde uygulanacak hükümlerde ve ilişki biçimlerinde bazı farklılıklar mevcuttur. İnanca dayalı bu ayırım yanında gayrimüslimlerin, klasik fıkıh literatüründe İslâm devletiyle olan siyasi ve hukukî münasebetleri bakımından da dört gruba ayrıldığı görülür. İslâm devletiyle savaş halinde bulunan gayrimüslim bir devletin (dârülharp) vatandaşı olanlara “harbî”, belli bir süre barış antlaşması yapılan gayrimüslim devletin (dârüssulh) vatandaşı olanlara “muâhid” (ehl-i sulh, ehl-i ahd), emân alarak İslâm ülkesine

giren ve burada belli bir süre ikametine izin verilenlere “müste’men”, İslâm devletinin tebaası olanlara da “zimmi” denir. Bunlardan muâhidler, İslâm devletiyle aralarında ülke ayrılığı bulunması bakımından harbî, can ve mal güvenliğine sahip olmaları bakımından da müste’menle bazı ortak hükümlere sahiptirler. Bu adlandırmanın, fıkıh terminolojisinin oluştuğu hicrî ilk asırlardaki milletlerarası ilişkiler ve vatandaşlık telakkîsini yansıttığını, millî devlet (ulus-devlet) anlayışının hâkim olduğu günümüzde ise daha çok vatandaş-yabancı ayırımının yapıldığını veya farklı bazı adlandırmalara gidilebileceğini de belirtmek gerekir³.

Diline, dinine, ırkına, cinsiyetine, milliyetine, sosyal statüsüne ve rengine bakılmaksızın insana insan olduğu için tanınan haklar olan insan haklarına⁴ saygı İslâm’da en çok önem verilen hususlardandır. Bu konuda İslâm bilginleri tarafından dinin amacının “zarûrât-ı hamse” denilen canın, malın, aklın, namus

ve haysiyetin ve dinin korunması şeklindeki beş temel ilkeyi yerleştirmek olduğunu ifade etmişlerdir. Bugün insan hakları çerçevesinde düşünülen hemen bütün temel hak ve özgürlükleri kapsayan bu beş ilke, bir yönüyle Allah’ın, peygamber göndermedeki maksadını teşkil ederken bir yönden de müslüman olup olmadığının bakmaksızın evrensel olarak bütün insanların temel hak ve yararlarını belirlemeye yöneliktir⁵.

Günümüzde temel insan hak ve özgürlükleri olarak adlandırılan ve insan olarak doğmanın tabii neticesi olan hususları peşinen kabul etmek ve hiç kimseyi bunlardan mahrum etmemek gerekir. Aynı inancı paylaşmadığımız, aynı ırk ve milletten olmadığımız, aynı fikirleri benimsemediğimiz insanlara karşı da saygılı olunmalıdır. Müslüman olmayan unsurlarla yaşama biçimini belirleyen bu hak ve hürriyetlerden bazılarını şu şekilde gösterebiliriz:

A. İnanç Hürriyeti:

Kur'ân-ı Kerîm “*Dinde zorlama yoktur.*” (Bakara, 2/256) ve “*Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hâl böyleyken, mümin olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın?*” (Yunus, 10/99) ayetleriyle dinde zorlama olmadığını, kimsenin zorla müslüman yapılamayacağını bildirmektedir. Bu hükümler başka dinlere mensup olanlara müsamaha gösterilmesini gerektirmektedir. Bu dinî-hukukî mecburiyet, Medine İslâm devletinin kuruluşundan sonra benimsenen ilk siyasî-hukukî belge niteliğindeki Medine anayasasında da yer almış ve devleti oluşturan gruplardan yahudilerin din ve vicdan hürriyeti, “Yahudilerin dini kendilerine, müslümanların dini de kendilerinedir.” (md. 25) şeklinde ifade edilmiştir⁶. Gayrimüslimlere her zaman kendi inançlarını yaşama hakkı, dinî âyin ve ibadetlerini icra etme hürriyeti tanınmıştır. Bu, onların mabetlerinin korunmasını da içermektedir (Hac, 22/40). Kur'ân-ı Kerîm’de putperestlere bile hakaret edilmediği emredilmektedir: “*Allah’tan başkasına tapanlara hakaret etmeyin; sonra onlar da bilgisizlik yüzünden sınırı aşarak Allah’a hakaret ederler.* Böylece biz her ümmete kendi işlerini güzel gösterdik. Sonunda dönüşleri rablerinedir. Artık O, ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.” (En’am, 6/108). Diğer taraftan gayrimüslimlere dinlerinin esaslarını öğrenme, çocuklarına öğretme ve onları eğitime hürriyeti de tanınmıştır.

B. Gayrimüslim Toplumlara İlişkiler:

Kur'ân-ı Kerîm yahudilerin, hıristiyanların (Maide, 5/51) ve kafirlerin (Âl-i İmran, 3/28) dost ve sırdaş edinilmemesini emretmekle birlikte gerek özel gerekse milletlerarası ilişkilerde müslümanlara, verdikleri sözleri tutarak karşılıklı güveni sarsacak davranışlardan

sakınmalarını (Mâide, 5/1; Nahl, 16/91, 92, 94), insanlar arasında hiçbir ayırım yapmadan adaletle davranmalarını, kin ve düşmanlıklar yüzünden zulüm ve haksızlığa yönelmemelerini emretmektedir (Nisâ, 4/58; Mâide, 5/2, 8). İslâmiyet’in evrensel bir din olması ve müslümanların İslâm’ı tebliğ yükümlülüklerinin bulunması da diğer toplumlara iyi ilişkiler kurmalarını gerekli kılmaktadır. Çünkü tebliğ ve dine davet ancak iyi ilişkilerin hâkim olduğu bir ortamda ve barışçı yollarla mümkündür (Nahl, 16/125; Ankebût, 29/46).

Müslüman bir toplumun gayrimüslim toplumlara ilişkilerinin barış esasına dayandığı ve bu ortamın ancak gayrimüslimlerin düşmanca tavırları sebebiyle bozulabileceği şu ayette ifade edilmektedir:

“*Sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik etmekten ve onlara adaletle davranmaktan Allah sizi menetmez. Çünkü Allah adaletli olanları sever. Allah ancak sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardımda bulunanları dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır.*” (Mümtehine, 60/8-9).

Bu ayet aynı zamanda, müslüman bir devletin gayrimüslim devlet ve toplumlara karşı takip edeceği dış siyasetin de ana çerçevesini belirlemektedir. Gayrimüslim toplumlara iyi ilişkiler kurulması hükmü, ayetteki “*sizinle din uğrunda savaşmayanlar*” ifadesinin delâletiyle bu özelliğe sahip bütün din mensuplarını kapsar⁷. Bu ayet ayrıca, müslümanlarla savaşmadıkları sürece gayrimüslimlere karşı savaş yoluyla mücadele edilmeyeceğini göstermektedir.⁸

C. İslâm Toplumundaki Gayrimüslimlerin Hukukî Statüleri:

İslam hukukçuları Kur'an'daki hükümleri (Maide, 5/42, 49) ve Hz. Peygamber'in uygulamalarını

Birlikte yaşama sadece aynı inanca veya etnisiteye mensup olanların birlikte yaşamasını değil diğer din veya ırklara mensup olanlarla veya herhangi bir dine mensubiyeti bulunmayan insanlarla birlikte yaşamayı da kapsamaktadır.

değerlendirerek zimmîlerin İslâm devletindeki hukukî ve kazâî statülerini belirlemiştir. Zimmîlerin ceza alanında tâbî oldukları hukuk İslâm hukuku, onları yargılamaya yetkili mahkeme de İslâm mahkemesidir. Aile, şahıs, borçlar, miras gibi özel hukuk alanlarında ve şahsî hakların hâkim olduğu diğer hukukî konularda, özellikle ilk dönemlerde gayrimüslimlerin tam bir serbestlik içinde oldukları görülür. Onlara, hukukî ihtilaflarını kuracakları cemaat mahkemelerinde kendi mevzuatlarına göre çözüme imkânı tanınmış ve bu imkân din ve vicdan hürriyetinin gereği kabul edilmiştir⁹.

D. Can ve Mal Güvenliği:

Gayrimüslimlerin zimmet akdi sayesinde müslümanlar gibi can ve mal güvenliğine sahip oldukları konusunda hukukçular görüş birliği içindedir. Hz. Peygamber zimmîye zulüm ve haksızlık yapan, ona gücünün üstünde sorumluluk yükleyen ve ondan arzusu dışında bir şey alan kimseye kıyamet günü bizzat kendisinin hasım olacağını söylemiştir (Beyhâkî, IX, 205).

Diğer yandan gayrimüslim kadınlarla evlenme ve gayrimüslimlerin kestiği hayvanların yenilip yenilmesine dair bazı kısıtlamalar söz konusudur.

Sonuç olarak, müslümanlara karşı düşmanca tavırlar içine girmedikleri sürece gayrimüslimlerle ilişkilerin Kur'ân-ı Kerîm'in temel prensipleri ve Hz. Peygamber ile Hulefâ-yi Râşidîn'in uygulaması çerçevesinde barış ve hoşgörüyü dayandığını, gayrimüslimlerin İslâm toplumu içinde kendi dinî-kültürel kimliklerini koruyarak güven içinde yaşadıklarını, bu güven ve müsamahayı gölgeleyecek bazı uygulamaları içtimaî ve siyasî sebeplerle açıklamak yerine tek taraflı olarak

sadece müslümanların eseri gibi göstermenin doğru olmayacağını belirtmek gerekir.

Birlikte yaşama sadece aynı inanca veya etnisiteye mensup olanların birlikte yaşamasını değil diğer din veya ırklara mensup olanlarla veya herhangi bir dine mensubiyeti bulunmayan insanlarla birlikte yaşamayı da kapsamaktadır. İslâm tek tipliliği değil çoğulculuğu öngörmüştür. Esasında İslâm dini bir insan olması hasebiyle, temel hak ve hürriyetler bağlamında insanlar için bu türden bir ayırıma gitmeden sadece kendi tercihleriyle seçtikleri kategoriye göre insanlara hukuk belirleyerek toplumu düzenlemeye çalışmıştır. Ancak geliştirilen tutum ve davranışlar toplumun maslahatına aykırı olduğu durumlarda insanlara çeşitli sınırlamalar koymuştur. İnsanlar kendi tercihleriyle seçtikleri kategorinin hak ve yükümlülüklerine bağlı kalırlarsa onlarla diğer inanç gruplarının birlikte yaşamalarının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. İnsanlara kategorisini yani inancını veya grubunu belirleme konusunda baskı yapılması İslâm'ın hiçbir şekilde öngörmediği bir husustur. İnsanlar istediğini seçmede hürdür. Ancak seçiminden sonra kendisini ilzam eden kurallara uyma yükümlülüğü vardır, bunu yapmadığı zaman müeyyidelere maruz kalması kaçınılmaz olacaktır¹⁰.

İnsanlık tarihinde başka din ve kültür mensuplarıyla bir arada yaşayıp ortak medeniyet oluşturmanın en güzel örneğini müslümanlar vermiştir. Asr-ı saadet döneminden itibaren Emevî ve Abbasî hilafetinden günümüze kadar Şam, Kudüs, Kahire, Bağdat ve İstanbul gibi farklı din mensuplarının birlikte yaşadığı şehirlerde başka dinlerin ve kültürlerin tarihinde eşine rastlanmayacak bir hoşgörü ortamı oluşmuştur.

DİPNOTLAR

- 1 Özakpınar, Yılmaz, *İnsan İnanan Bir Varlık*, İstanbul, 1999, s. 15, 35.
- 2 Taberî, Câmîu'l-Beyân, Beyrut, 1984, XXI, 40-42; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XXV, 105.
- 3 Özel, Ahmet, "Gayri Müslim", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1996, XIII, 418.
- 4 Gündüz, Aslan, "İnsan Hakları", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 323.
- 5 Şentürk, Recep, "İnsan Hakları", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 328.

- 6 Aydın, M. Akif, "Din ve Vicdan Hürriyeti (Gayri Müslimler)", *DİA*, İstanbul, 1994, IX, 325.
- 7 Taberî, Câmîu'l-Beyan, XXVIII, 66
- 8 Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb V, 679.
- 9 Aydın, M. Akif, a.g.m, IX, 327; Özel, Ahmet, a.g.m., *DİA*, XIII, 419.
- 10 Arpa, Enver, "İslam'da Birlikte Yaşama Kültürü ve Günümüzde Müslüman Toplumlarda Zuhur Eden Şiddet", *EskiYeni*, 34/Bahar, 2017, 45-68.

HZ. PEYGAMBER VE RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİNDE BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİ*

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar müslümanların gayrimüslimlerle birlikte yaşama iradesi ortaya koydukları bir gerçek ise de kendi aralarında bu hususa yeterince riayet ettiklerini söylemek güçtür. Böyle olmasında ilk müslümanların geçmiş kültürlerinden taşıyageldikleri değerler ve geleneksel ilişkiler kadar İslâm'ın yayılma sürecinde ortaya çıkan İslâm algısı, nifak problemi ile genişleyen İslâm coğrafyasında rantı paylaşma kavgaları ve iktidara hâkim olma mücadelesi etkili olmuştur. Bu yazıda sadece müslümanlar arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda müslümanların gayrimüslimlerle

ilişkilerini de incelemeye çalışacağız. İslâm'ın gelişiyle birlikte Arap toplumunda yaşanan değişimi sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için meseleyi cahiliye döneminden Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler dönemlerine kadar ele alacak, İslâm tarihinin ilk döneminde toplumda birlikte yaşama tecrübesini geliştiren dinamiklerle bunu bozan etkenler üzerinde duracağız.

A. Birlikte Yaşama Tecrübesi Açısından Cahiliye Döneminde Arap Toplumu

Hicaz bölgesinde ağırlıklı olarak Kuzey Arapları'nın, Medine gibi yerlerde ise Güney Arapları'nın yoğun

olarak yaşadığı, kentlerde kısmen yerleşik olmakla birlikte büyük bir kısmı bedevî olan bir sosyal yapıyla karşılaşırız. İster Arap yarımadasında, isterse başka bölgelerde, yerleşik ya da göçebe hayatı yaşamış olsalar da göçebe kültürü ile hemen her tür ilişkilerini belirleyen kabile hayatı, Arapların sosyal, siyasî, kültürel, ekonomik ve hatta dinî yapılarını etkilemiştir.

1. Sosyal Yapı Olarak Kabile

Arap toplumunda kabile, kan bağına dayalı akrabalıkla şekillenen bir yapı olmakla birlikte, çeşitli gerekçelerle kurulan sosyal akrabalık ilişkileriyle gelişen, iç çatışmalar sebebiyle de bölünen dinamik bir kurumdur. Araplar, kabilelerine dayalı kimlikleriyle yaşarlar, kabilelerinin saygınlığına bağlı olarak değer görürlerdi. Bu sebeple Araplar arasında, herhangi bir kabileye bağlı olmadan yaşamak mümkün olmadığı gibi, kabilesi zayıf olanların baskı ve zulme maruz kalmaları sıradan olaylardandı.

Evlilik kabileler arasındaki ilişkileri geliştirici bir kurumdu. Genellikle ve öncelikli olarak evlilikler kabile içinde gerçekleştirilirken kabileler arası ilişkilerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu zamanlarda ya da başka koşullarda kabileler arasında evlilikler de yapılıyordu. Mesela Hz. Peygamber'in büyük dedesi Hâşim'in hanımı Selma'nın Medine'de ikamet eden Hazrecoğulları kabilesine mensup olduğunu biliyoruz. Onun dedesi Kilâb b. Mürre'nin hanımı Fatıma da Ezd kabilesine mensuptu. Bunlara benzer pek çok örnek verilebilir. Bu yönüyle evlilik, kabileler arasındaki sosyal ilişkiler ve birlikte yaşama tecrübesinin yaşandığı önemli bir alandır denebilir.

Arap kabilesinde birlikte yaşama, ancak kabile kimliğini kabul etme ve taşımaya bağlı olarak mümkündür. Bunun dışında bir yolla kabilenin hâkim olduğu bölgede güven içinde yaşama olanağı yoktur.

Kabileler arasında sık sık meydana gelen çatışma, saldırı ve talanlar, bir kabileye mensup olan birini dahi zorlarken bir şekilde kabile dışında kalanların maruz kaldıkları mağduriyetleri giderebilecek bir sosyal yapı ya da siyasî mercî yoktur.

2. Siyasî Yapı Olarak Kabile

Hicaz ve çevresinde kabile esaslı bu yapılanma merkezî bir otoritenin oluşmamasına ve her kabilenin bir devlet gibi işlev görmesine neden olmuştur. Zira her kabilenin yazın ve kışın seyahat ettiği kendisine ait bir alanı vardı. Bu alan kabilenin mülkü addedilir, göçebe kabileler bu bölgede gezerlerdi. Birbirlerinin su kaynaklarını, yollarını, otlaklarını izinsiz kullanamazlardı. İzinsiz bir müdahale, saldırı olarak değerlendirilirdi.

Kabileler, kabile boyları ve kolları arasında süregelen rekabet ve mücadele, sürekli bir çatışma ortamı oluşturabiliyordu. Nitekim Kureyş kabilesinin ondan fazla kolu arasında da rekabet vardı. Hz. Peygamber'in ailesi olan Hâşimoğullarının mensup olduğu Abdümenâf boyu, Abdüşems, Nevfel ve Hâşimoğulları kolları arasında da rekabet ve gerginlikler olduğu malumdur. Boylar arasındaki bu gerginlik nedeniyle bazen çıkarların korunması amacını taşıyan ittifaklar da oluşabiliyordu.

3. Diğer Din Mensuplarıyla İlişkiler

Hicaz bölgesinde putperestliğin dışındaki inançlara mensup olanlar da vardı. Özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlık, Araplar arasında yaygındı. Bahreyn taraflarında mecusi olanlar da vardı. Araplar, kendilerinden olup başka dinlere giren, hatta inançsız olduğunu söyleyen insanlarla birlikte yaşayabiliyorlardı. Önemli olan kabile kimliğine aykırı bir tutum içinde olunmamasıydı. Örnek olarak Mekke'de Hıristiyan olan Varaka b. Nevfel ile Esed b. Huzeymeoğullarından

Fethedilen yerlerde yaşayan yahudiler, müslümanların mülkü haline gelen arazileri işlemeye devam ederek bunun karşılığında yıllık bir vergi ödemek suretiyle zimmî statüsü kazanmışlardır. Hayber, Fedek ve Vâdilkura yahudileri inançlarını kendi memleketlerinde yaşamaya devam etmişlerdir.

-aynı zamanda Hz. Peygamber'in halası Ümeyme bt. Abdülmuttalib'in oğlu olan- Ubeydullah b. Cahş'ı zikrebiliriz. Bu kişilerin aileleri ya da Kureyşliler tarafından dışlandıklarını bilmiyoruz. Ancak genel olarak Mekkelilerin Habeşli bir hıristiyan olan Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmaya teşebbüsü nedeniyle hıristiyanlar hakkında olumsuz bir kanaate sahip oldukları da söylenir.

Tarihî kaynaklarda Hicaz'ın kuzeyinde yahudilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerden bahsedilirken Mekkelilerden Yahudiliğe geçen bir isim zikredilmez. Bölgeye ticaret amacıyla gelen yahudiler, kitaplı bir dinleri olmadığı için Arapları küçük görmelerine rağmen, kurulu düzenlerine açık bir zarar vermedikleri sürece Araplar arasında yaşayabilmişlerdir.

B. Hz. Peygamber Döneminde Birlikte Yaşama

Allah Elçisi'nin (s.a.s) yaşadığı Mekke ve Medine, dönemin güçlü otoriteleri olan Bizans ve Sâsânî devletlerinin nüfuz alanının dışında kalan Hicaz'da olup bu bölge çok dinli ve farklı etnik kökenli bir sosyal yapıya sahipti. Hz. Peygamber döneminde hem müslümanlarla hem de gayrimüslimlerle farklı zamanlarda dönemin koşullarına göre değişen ilişkiler kurulmuştur.

Hz. Peygamber, yaşadığı coğrafyada farklı dinlere mensup insanlarla bir arada yaşamış, doğal olarak en yoğun ilişkiyi müşriklerle kurmuş, başta Yahudiler olmak üzere diğer din mensuplarıyla da temas halinde olmuştur. Şimdi bu gruplar hakkında kısaca bilgi vererek durumu tasvir etmeye çalışalım:

1. Müşriklerle İlişkiler

Hz. Peygamber'in ilk muhatapları olan müşrikler yazılı metinlere sahip olmadıkları için kendi aralarında inanç birliği sağlayamamışlardı. Her kabilenin kendisine mahsus bir putu olduğu gibi aynı kabileden olduğu halde farklı putlara tapan insanlar da vardı. Bazı kabilelerin saygı duydukları putlara, diğer kabileler saygı duymayabiliyordu. Ayrıca Hz. Peygamber'e nübüvvet gelmeden önce hem Mekke'de hem de diğer yerleşim yerlerinde muvahhid olan, hatta başka dine giren insanlar vardı. Bu insanlar tüm farklılıklara

rağmen kendi memleketlerinde, akrabalarının arasında yaşayabiliyordu.

Müşrikler, dinî farklılıklara karşı ilk bakışta mütehammil görünseler de İslâmî mesaja sert bir karşılık vermişlerdir. Müslümanlara tepkileri sadece dinî hassasiyet ve hamasetten kaynaklanmıyordu. Hz. Peygamber'in önerdiği dinin mevcut sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkileri yerinden oynatabilecek özelliklere sahip olduğunu anlamışlardı. Bu nedenle Hz. Peygamber'in getirdiği mesajın, hayat düzenlerini değiştireceğine inandıkları ilkelerine rıza göstermediler. Bununla birlikte Hz. Peygamber tebliğe başlar başlamaz hemen keskin bir muhalif tavırla da karşılaşmamıştır. Hz. Peygamber'in müşriklerle karşı tutumu olaylara ve gelişmelere bağlı olarak geliştiği gibi, müşriklerin tavırları da olayların gelişimine bağlı olarak zamanla sertleşmiştir.

Mekke müşriklerinin muhalefeti gitgide sertleşerek Hz. Peygamber'in yalnızlaştırılması ve benzeri siyasi girişimlere yol açtı ve zayıf müslümanlara yönelik şiddete dönüştü. Bu şiddet nihayet Allah Elçisi'ni öldürme kararına kadar vardı. Sürecin bu şekilde gelişmesinde genelde Abdümenâf'la, özelde Hâşimoğullarıyla rekabetleri olan ve onların güdümüne girmek istemedikleri için Allah'ın Elçisi'nden rahatsızlık duyan bazı liderlerin tutumu etkili olmuştur.

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde burada çok sayıda müşrik yaşıyordu. Hatta ilk zamanlar müslümanların sayısı müşriklerden azdı. Ancak Medine'deki müşrikler, akrabalarından müslüman olanların da etkisiyle Hz. Peygamber'le iş birliği yaptılar ve onu desteklediler. Hz. Peygamber'in Medine'ye gider gitmez, müslümanların sayısı ancak 1500 kadar olmasına rağmen lider pozisyonunu elde etmesinde bu desteğin önemi inkâr edilemez.

Hz. Peygamber, Medine'ye gittikten sonra Mekkeli müşriklerin kendisine ve müslümanlara karşı verebilecekleri zararlara karşı tedbir almak üzere istihbarat faaliyetlerine önem verdi. Takip eden yıllarda çevredeki kabilelerle anlaşmalar yaparak Mekkeliler aleyhine nüfuz alanını geliştirmeye çalıştı.

Haremeyn, Hac: Mukaddese Yolculuk, (İBB yayınları, 2017).

Kureyş'le mücadele döneminde Hz. Peygamber'in müşriklerle ilişkilerinde farklı iki tutum izlediğini söyleyebiliriz: Müslümanlarla mücadele etmeyenlerle savaşmamaya ve onlarla karşılıklı çıkarlarını koruyan anlaşmalar yapmaya çalışan Hz. Peygamber, Mekkelilerle iş birliği yapan diğer müşriklere karşı tedbirler almıştır. Müslümanlara saldıran, ya da düşmanla iş birliği yapan kabilelere karşı ise askerî faaliyetler yürütmekten de geri durmamıştır.

Mekkelî müşriklerle müslümanlar arasında meydana gelen birçok olumsuz hadiseye, Bedir, Uhud ve Hendek savaşı gibi çatışmalara rağmen, Allah'ın Elçisi H. 6. yılda umre yapmak amacıyla Mekke'ye gitmeye karar verdiğinde yeni bir süreci başlatmış oldu. Mekkelilerin, savaş halinde oldukları bahanesiyle müslümanları Mekke'ye sokmamaları üzerine Hz.

Peygamber, müşriklerle Hudeybiye Antlaşması'nı akdetti. Bu antlaşma çerçevesinde aralarında düşmanlık olan kabilelerden Huzâa müslümanlarla, Bekr kabilesi de Mekkelilerle iş birliği yaptı. 10 yıllık bir ateşkes süreci başlatan bu antlaşma Bekroğullarının Huzâalılara gece baskını düzenleyerek onlardan birçok kişiyi öldürmeleri üzerine iki yıl sonra bozulsa da bu dönemde müşrikler, Mekke ticareti açısından rahat hareket edebildikleri gibi müslümanlar da Mekke ile olumlu ilişkiler kurabildiler. Barış ortamında İslâm'ın daha hızlı yayıldığı gerçeği, bu yıllarda Hâlid b. Velid ve Amr b. el-Âs gibi Mekkelilerin Medine'ye giderek müslüman olmasıyla bir kez daha tebarüz etti. Nitekim Kur'an-ı Kerim de Hudeybiye Antlaşması'nı bir fetih olarak nitelendirmiştir: *"Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek*

*günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamla-
sın, seni doğru yola ilet sin ve Allah sana, şanlı bir za-
ferle yardım etsin.”¹*

Mekke fethinden sonra Hz. Peygamber’in müşriklerle ilişkilerinde yeni bir sürece girildiği söylenebilir. Fetihle birlikte öncelikle Kâbe’nin etrafında bulunan putlar kaldırılmış, gönderilen seriyyelerle çevredeki Arapların putları tahrip edilmiştir.

Mekke’nin fethinden yaklaşık on dört ay sonra (Zilkade-Zilhicce/Mart 631) müslümanların Hz. Ebû Bekir yönetiminde hac ifa etme maksadıyla Medine’den yola çıkmasının ardından Tevbe suresi inmiş; Hz. Peygamber (s.a.s) surenin özellikle müşrikleri ilgilendiren hükümlerinin tebliği için arkalarından Hz. Ali’yi göndermişti. “Allah ve Resûlünden antlaşma yaptığımız müşriklere açık bildiri!” (Tevbe, 9/1-6) diye başlayan surenin müşriklerle birlikte yaşama hususunda açık bir çerçeve çizen bu ayetlerinde müslümanlarla puta tapanların dinî, siyasî ve sosyal konumlarının bundan böyle tamamen birbirinden ayrılacağı ifade edilir. Buna göre aralarında anlaşma bulunan gruplarla anlaşma müddetince, diğer müşriklerle de o günden itibaren dört ay süreyle barış hali devam edecek, anlaşma şartlarına uyup düşman saflarında yer alan kimselere destek vermemek kaydıyla müşriklere savaş açılmayacaktır. Bunun yanında putperestlikten dönüp iman eden, namaz kılıp zekât veren herkes dokunulmazlığa sahip olacak, kendi inancına bağlı kalmakla birlikte müslümanların ülkesine -seyahat amacıyla- girmek isteyenlere de güvence verilecektir. Müslümanlara karşı samimi davranmayan, ahit ve anlaşmalarını bozan müşriklerden tuttukları yoldan vazgeçip iman ederek, namaz kılmayı ve zekât vermeyi kabul edenler müslümanların din kardeşleri sayılacak, fakat anlaşmaları bozup İslâm’a dil uzatanlara savaş açılacaktır. Bu arada küfür ve inkârda ısrar eden putperestlerin camilerin ve Mescid-i Harâm’ın hizmetinde bulunamayacakları, bu hakkın Allah’a ve ahiret gününe iman edip namaz kılan, zekât veren ve Allah’tan başka hiçbir kimseden korkmayanlara ait olduğu vurgulanır. Yahudi ve hıristiyanlardan oluşan ehl-i kitapla da cizye vermeyi kabul etmelerine kadar savaşılması emredilir. Birinci bölümün sonunda

savaşın yasaklandığı haram ayların ve dolayısıyla diğer zaman dilimlerinin takvimdeki yerlerinin değiştirilmemesinin gerektiği vurgulanır.²

Hz. Ali’nin hac emiri Hz. Ebubekir’e tebliğ ettiği diğer hükümler şunlardır: Hac mevsiminin bitiminden itibaren müslüman olmayan kimseler Mescid-i Harâm’a yaklaşmayacaklar, artık Kâbe çıplak olarak tavaf edilmeyecek, müslümanlarla anlaşması bulunanlara belirlenen sürenin sonuna kadar güvence verilecek, anlaşması olmayanlara da dört ay süre tanınacaktır.³

Hz. Peygamber’in hayatının son günlerinde müslümanların hâkim olduğu coğrafyada artık müşriklerin yaşamalarına izin verilmeyeceği için ya bölgelerini terk edeceklerdi ya da müslüman olacaklardı. Kendi çıkarları için uygun olanı, müslüman olmayı tercih ettiler.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız üzere Hz. Peygamber’in müşriklerle ilişkisi, gittikçe sertleşen bir süreç izlemiştir; nihayet İslâm hâkimiyetinden sonra eski dinlerini terk ederek müslüman olmuşlardır. Müşrik Arapların, siyaseten müslüman olmaları Mekke fethiyle birlikte hızlanan bir süreç olmuş; müşriklere hac yasağı getirildiği sıralarda, belli başlı put mabetleri yıkılmış, müşrik Arap sayısı oldukça azalmış; dolayısıyla buna karşı bir direnç ortaya koyma imkânları kalmamıştı.

2. Yahudilerle İlişkiler

Hz. Peygamber’in (s.a.s) yahudilerle ilk önemli temasları hicretten sonra gerçekleşti. Allah’ın Elçisi, Medine’ye hicret ettiğinde önce yahudilerle karşılıklı iyi niyet ilişkilerinin hâkim olmasını arzu etti. Normalde müşrik Araplara karşı tevhidi savunduğu için yahudilerin ona daha yakın durmaları, onunla ilişki kurmaları beklenirdi. Kuvvetle muhtemeldir ki Hz. Peygamber’in beklentisi de bu yöneydi. Ancak Medineli yahudiler, genel olarak müşrik Araplara karşı üstten bakan tutumlarını Allah’ın Elçisi’ne (s.a.s) karşı da sürdürdüler. Hz. Peygamber’i kendileri için tehlike olarak görmeye başladıkları andan itibaren onun aleyhine müşriklerle iş birliği yapmaya başladılar.

İnsanlara dini tebliğ etmenin yolu, onlarla ilişki kurmaktan geçer. Medine'ye hicretten sonra Hz. Peygamber ilişkilerini dinini tebliğ edebileceği bir ortam oluşturma hedefi çerçevesinde yürüttü. İslâm'a çağrısına olumlu cevap alamadıysa da yahudilerle karşılıklı saygı temelinde bir ilişki kurmaya da önem verdi. Nitekim hicretin 1. yılında müslümanlar, yahudiler ve müşriklerin taraf oldukları Medine anlaşmasını akdetmeyi başardı. Karşılıklı saygı ve hemşerilik hukuku çerçevesinde dayanışmayı öngören bu anlaşmanın gerçekleştirilmesinde yahudilerden çok Hz. Peygamber'in gayretleri etkili olmuştur.

Yahudilerle ilk ciddi problem, Bedir savaşının akabinde Kaynukaoğullarının, Medine sözleşmesinin tarafı olmalarına rağmen sözleşmeyi ihlâl etmeleri üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından hicretin 20. ayı olan Şevvâl ayında (Nisan 624) muhasara altına alınmalarıyla gerçekleşti. Hz. Peygamber "*(Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez.*"⁴ ayetinin inişinden sonra onların üzerine yürüdü.⁵ On beş gün süren kuşatmanın sonunda Medine'den sürgün edildiler. Çok geçmeden Medine sözleşmesinin taraflarından bir diğeri olan Nadiroğulları da Hz. Peygamber'e suikast teşebbüsünde bulunarak anlaşmayı ihlâl ettikleri için sürgün edildiler. Medine'de kalan son güçlü kabile olan Kurayzoğulları, Hendek savaşı sürecinde Mekke müşrikleriyle yaptıkları iş birliğinin son anda bozulması sebebiyle müslümanlar tarafından kuşatılmışlar; ihanetlerinin bedelini, hakem olarak kabul ettikleri Sa'd b. Mu'âz'ın hükmettiği ağır ceza ile ödemişlerdir.

Zikrettiğimiz kabileler cezalandırıldıktan sonra da Medine'de bazı yahudilerin yaşamaya devam ettikleri bilinmektedir. Buradan anlaşılıyor ki sorumlulukları

çerçevesinde hareket eden gayrimüslimlere dokunulmamış, inançlarını özgürce yaşayabilmelerine imkân tanınmıştır.

Hz. Peygamber'in yahudilerle ilişkileri Hayber ve çevresindeki yerleşim yerlerinin fethinden sonra da devam etmiştir. Fethedilen yerlerde yaşayan yahudiler, müslümanların mülkü haline gelen arazileri işlemeye devam ederek bunun karşılığında yıllık bir vergi ödemek suretiyle zimmî statüsü kazanmışlardır. Hayber, Fedek ve Vâdilkura yahudileri inançlarını kendi memleketlerinde yaşamaya devam etmişlerdir.

3. Hıristiyanlarla İlişkiler

Hıristiyanlarla ilişkiler bağlamında zikredilebilecek en önemli gelişmelerden biri, Necrân hıristiyanlarının Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'le görüşmeleri ve bundan sonraki gelişmelerdir. Hz. Peygamber, H. 9. (631) yılda Necrân'dan gelen heyeti Medine'de misafir ederek onları İslâm'a davet etmişti. Heyetin reisi Ebû Hârise'nin, "Biz senden önce müslüman olduk." demesi üzerine Hz. Peygamber domuz eti yemeleri, haça tapmaları ve İsa'yı Allah'ın oğlu kabul etmeleri sebebiyle İslâm'ı benimsemiş sayılmayacaklarını söyledi.

Heyet mensupları İsa'nın babasının kim olduğunu sordular. Kaynakların belirttiğine göre Hz. Peygamber, bu soruya hemen cevap vermemiş; kısa bir müddet sonra da Âl-i İmrân suresinin ilk seksen ayeti nazil olmuştur. Bu ayetlerde Hıristiyanlık hakkında bilgi verilmekte, İsa'nın babasız olarak dünyaya gelişine Âdem'in annesiz ve babasız olarak yaratılışı örnek gösterilmekte, daha sonra da mübâhele ayeti yer almaktadır. Hz. Peygamber mübâhele ayetinin nüzülünden sonra Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile birlikte Necran heyetinin yanına gitti ve ilgili ayetleri okuyarak kendilerini

Kur'an-ı Kerim'de tevhit inancından sapma olarak nitelendirilen inançları sebebiyle yahudiler ve hıristiyanlar tekfir edilmişlerse de onların müşrikler gibi değerlendirilmedikleri bilinmektedir. Müslüman erkeklerin ehl-i kitaptan hanımlarla evlilik yapmalarına izin verilmesi ve usûlüne uygun kestiklerinin yenebilmesi diğer dinlere mensup olanlarla kurulan ilişkiden farklıdır.

mübâheleye davet etti. Necranlılar kısa bir istişareden sonra Hz. Muhammed'in peygamber olma ihtimalini göz önünde bulundurarak mübâheleye cesaret edemediler. Cizye ödemek koşuluyla anlaşma yaptılar ve ülkelerine döndüler.⁶

Anlaşmaya göre Necrân ve çevresindeki ahalinin nefisleri, dinleri, malları, orada hazır olan ve olmayan mensupları, manastır ve kiliseleri Allah'ın koruması ve Peygamber Muhammed'in (s.a.s) güvencesi altına alınmış, rahip ve kilise hizmetlileri görevlerinde bırakılmıştır.⁷

Kur'an-ı Kerim'de tevhit inancından sapma olarak nitelendirilen inançları sebebiyle yahudiler ve

hıristiyanlar tekfir edilmişlerse de onların müşrikler gibi değerlendirilmedikleri bilinmektedir. Müslüman erkeklerin ehl-i kitaptan hanımlarla evlilik yapmalarına izin verilmesi⁸ ve usûlüne uygun kestiklerinin yenebilmesi diğer dinlere mensup olanlarla kurulan ilişkiden farklıdır.

4. Mecûsîlerle İlişkiler

Hz. Peygamber döneminde müslümanların hâkim oldukları bölgede mecûsîlerin sayısı çok olmasa da Bahreyn bölgesinde yaşayan bazı mecûsîlerin Allah'ın Elçisi'yle görüşerek yıllık bir miktar vergi ödemek suretiyle zimmet ehli sayıldıkları görülmektedir. Kur'an'da ehl-i kitaptan ayrı bir grup olarak zikredilen⁹ mecûsîler hakkında Hz. Peygamber'in "*Onlara ehl-i kitap muamelesi yapın.*"¹⁰ dediğine dair bir hadis nakledilmektedir. Yine Hz. Peygamber'in Yemen ve Hecer bölgesindeki mecûsîlerden cizye alarak onlara zimmî statüsü verdiği bilinmektedir.¹¹

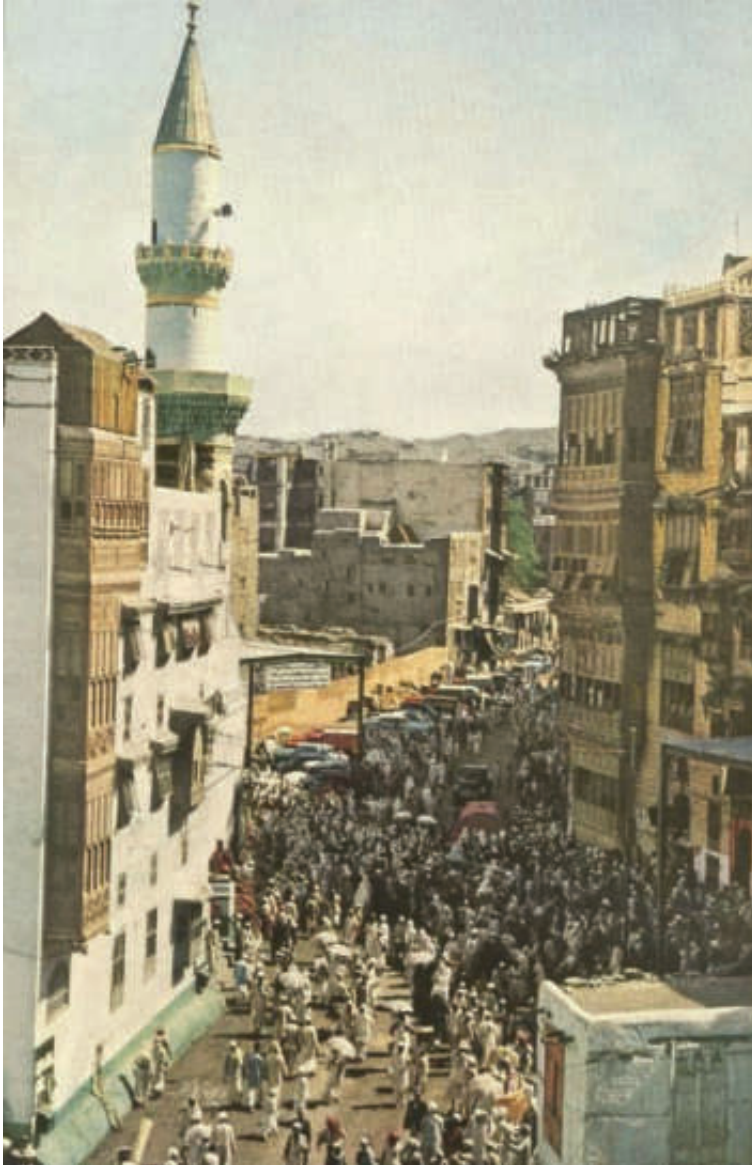
C. Râşid Halifeler Döneminde Birlikte Yaşama

Müslümanlar Râşid Halifeler döneminde Suriye ve Irak'tan başlayan fetih sürecinde birçok farklı etnik unsurla, din ve mezheplerle karşılaştılar. Bütün bu farklı dinî ve etnik unsurlar, Hz. Peygamber döneminde nazil olan İslâm ilkeleriyle Râşid Halifeler dönemi ile sonraki dönemlerde de birlik ve beraberliğin ana harcını oluşturdu.

Hz. Ebû Bekir halife olduğunda Allah Resûlü döneminde zimmet ehli statüsü kazanan gayrimüslimler İslâm devletinin sınırları içinde kendi dinî ve kültürel kimliklerini koruyarak yaşıyorlardı. Hz. Ebû Bekir, diğer alanlarda olduğu gibi zimmîlerle ilişkilerde de Hz. Peygamber'in uygulamalarına bağlı kaldı.

1. Fetihler

Hz. Ebû Bekir'in hilafetinde ortaya çıkan irtidat ve irtica hareketlerinin bastırılmasından ve

Irak / Suriye bölgelerinin fethedilmeye başlamasından sonra geniş bir gayrimüslim nüfus müslümanların hâkimiyeti altına girdi. Hz. Ömer döneminde yoğunlaşan fetih süreci Hz. Osman döneminin sonuna kadar devam etti. Hz. Ali döneminde iç savaş sebebiyle duraklayan fetihlere rağmen genel olarak râşid halifeler döneminde müslümanlar, Irak, Suriye, el-Cezîre, Ermeniyye, Azerbaycan, Mısır ve İfrîkiyye gibi geniş bir coğrafyaya hâkim olmuşlardı. Burada farklı etnik, dinî ve mezhebî kökene sahip insanlar yaşıyordu. Müslümanlar, hâkim oldukları bölgelerde yaşayan insanları kendi inançlarında özgür bıraktıkları gibi gelenek ve göreneklerine de karışmadılar. Yaşantılarında İslâm'a aykırı uygulamaları olsa dahi bunlar, umuma zarar vermediği sürece onların kişisel tercihleri ve özel alanları olarak görüldü.

2. Vergilendirme

Hz. Ömer, fetihlerden sonra savaşla ele geçirilen gayrimenkulleri ganimet statüsünde değerlendirilip onları eski sahiplerinin elinde bıraktı. Bu karar, geniş bir gayrimüslim nüfusun İslâm devletinin tebaası olarak yaşamasını sağladı. Eskiden olduğu gibi arazileri ellerinde tutan gayrimüslimler, bunun karşılığında devlete haraç ödediler. Ayrıca cizye de ödüyorlardı. Cizye, kişilerden alınan bir vergi olup genellikle maddî duruma bağlı olarak oranı değişen bir vergiydi. Kadınlardan, çocuklardan ve din adamlarından alınmazdı.

Cizye toplu olarak alınabildiği gibi ferdî olarak da alınabilirdi. Toplu tahsil edilmesi durumunda cemaat temsilcileri, kendi aralarında vergiyi toplayarak yetkililere teslim ederlerdi. Zenginler, maddî durumu iyi olan kişilerin vergilerini ödemelerine yardımcı olurlardı. Cemaat mensuplarının sayısının azalması, kişi başına düşen vergi miktarını arttırdığı için memleketten göçe sıcak bakılmaz, başka yerlerden gelip

yanlarına yerleşenler teşvik edilirdi. Alınan cizye vergisine mukabil, gayrimüslim tebaa askerî faaliyetlere iştirak etmekten muaf tutulurdu. Bu durum onlara büyük bir rahatlık sağlamış; kendi işleriyle ilgilenme ve mesleklerinde ilerleme imkânı bulmuşlardır.

Fethedilen bölgelerde sadece ehl-i kitap olarak zikredilen yahudi, hıristiyan ve sâbiiler değil, diğer dinlere mensup insanlar da zimmî statüsünde kabul edilmişlerdir. Müslümanlar, cemaatlerinin ismi açıkça Kur'an-ı Kerim'de zikredilenler dışındaki grupları da anlaşmalar yaparak zimmî statüsünde kabul etmişler, onların inanç ve yaşantılarına müdahale etmemişlerdir.

Burada müslümanlarla gayrimüslimlerin ekonomik ilişkilerinden, özellikle ödedikleri vergilerden bahsetmemizin sebebi, bu grubun devlet mekanizmasının devamında sahip oldukları rolü hatırlatmaktır. Müslümanlardan alınan zekât ile ganimetlerden ayrılan humus (beşte bir) harcanma yolları vahiy tarafından belirlendiği için devletin giderlerini finanse etmede kullanılamıyordu. Cizye ve haraç bu noktada devletin elini büyük ölçüde rahatlatıyordu. Râşid Halifeler döneminde, Hz. Peygamber döneminden beri mevcut olan cizye vergisinin miktarında büyük bir artış meydana geldi. Hz. Ömer döneminde alınmaya başlanan haraç vergisi de büyük meblağlara ulaşıyordu. Halife, bütün müslümanlara yıllık atıyye ve aylık aynî yardım belirleyerek söz konusu gelirlerden insanları faydalandırdı. Böylece hem müslümanların geçimlerinin sağlanmasında hem de devletin giderlerinin karşılanmasında gayrimüslimlerin varlığı hayatî bir öneme sahip olmuştu.

Bir gayrimüslim müslüman olduğunda ödediği cizye vergisi kalkar, ancak elinde haracî arazi varsa bu arazinin haraç vergisini ödemeye devam ederdi. Zira araziden alınan vergi, arazinin statüsüyle ilgili olarak belirlenmişti. İslâmlaşmanın vergi miktarının

Fethedilen bölgelerde sadece ehl-i kitap olarak zikredilen yahudi, hıristiyan ve sâbiiler değil, diğer dinlere mensup insanlar da zimmî statüsünde kabul edilmişlerdir. Müslümanlar, cemaatlerinin ismi açıkça Kur'an-ı Kerim'de zikredilenler dışındaki grupları da anlaşmalar yaparak zimmî statüsünde kabul etmişler, onların inanç ve yaşantılarına müdahale etmemişlerdir.

düşmesi açısından olumsuz etkileri varsa da Râşid Halifeler döneminde dine giriş teşvik edilmiş ve bu, müslümanlar açısından tebliğ faaliyetinin bir parçası olarak görülmüştür. Zaten müslümanların yaptıkları fetihler, bu gerekçeyle meşru addedilebilirdi. Zira fetihlerin amacı hakimiyet alanını genişleterek ekonomik ve siyasî rant elde etmek değil, i'lâ-yı kelimetullah idi.

3. Din Özgürlüğü

Râşid Halifeler döneminde zimmî statüsündeki gayrimüslimlere gerek İslâm'ın çizdiği çerçevede gerekse bu çerçeve esas alınarak yapılan anlaşmalarda geniş bir özgürlük tanınmıştır. Mabetleri dokunulmaz olarak mütalaa edildiği gibi dinî ibadetleri yerine getirmede ya da buna dayalı gündelik hayatlarını idame ettirmede rahat bir hareket alanı sağlanmıştır. Bundan dolayıdır ki müslümanların hâkimiyeti altında bulunmayı Bizans ya da Sâsânî hâkimiyeti altında olmaksızın daha çok önemseyen gayrimüslimler olmuştur.

4. Devletin Emrinde Çalışan Gayrimüslimler

İslâm dünyasında uzun asırlar boyunca gayrimüslimler devlet sistemi içinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Hz. Peygamber döneminden sonra müslümanların fethettikleri bölgelerde mevcut olan vergi kayıtlarının eski dillerde tutulduğu, hatta bu durumun Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân dönemine kadar devam ettiği, buralarda istihdam edilen görevlilerin gayrimüslimlerden olduğu bilinmektedir. Bunun dışında ihtiyaç duyulan diğer alanlarda da gayrimüslimlerden yararlanılmıştır.

5. Müslümanlarla Gayrimüslimler Arasında Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

Hz. Peygamber döneminden itibaren müslümanlarla gayrimüslimler arasında başlayan komşuluk ilişkileri

Râşid Halifeler döneminde müslümanların fethedilen bölgelere yerleşmesiyle artarak devam etmiştir.

Fethedilen bölgelere yerleşen müslümanların ihtiyaçlarını karşılamaları için gayrimüslimlerin iş gücüne ve zanaatkârlıklarına ihtiyaçları vardı. Zira müslüman Araplarda zanaatkârlık pek gelişmemişti. Ayrıca bir arada yaşamının doğal sonucu olarak müslümanlarla gayrimüslimler arasında ticarî ilişkilerin gelişmesi için de uygun bir ortam vardı.

Müslümanların ehl-i kitaptan kadınlarla evlilikleri ve ilk temaslardan itibaren başlayan ihtidâlar müslüman Araplarla, Arap olmayan müslümanlar arasında beslenme kültüründen ve gündelik alışkanlıklardan din anlayışı ve algısına kadar pek çok alanda etkileşime neden olmuştur.

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İslâm medeniyetinde diğer dinlere mensup insanlarla birlikte yaşamının inanç ve değerler açısından sağlam bir temele sahip olduğunu, tarihsel uygulamanın da buna izin verdiğini hatta bunu zorunlu kıldığını söylemek yanlış değildir.

İslâm tarihinin ilk dönemine baktığımızda birlikte yaşamayı sağlayan temel dinamiklerin başında vahiy, Hz. Peygamber'in uygulamasının etkisi, cihat ülküsünün canlılığı ve ihtilaf konularının az olması gibi dinamiklerden söz etmek mümkündür.

İslâm'ın birliği teşvik edici ilkeleri, ihtilafların ortaya çıktığı dönemlerde toplumun çimentosu olarak insanları birlik ve beraberliğe yöneltir. Kuşkusuz din, ayrılığı değil, birliği;¹² kavgayı değil barışı teşvik eder.¹³ Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler döneminin gerek gayrimüslimlerle gerek müslümanlarla bir arada yaşama açısından önemli örnekliklerle dolu olduğu görülmektedir.

DİPNOTLAR

- * Bu yazı yazarın "Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler Döneminde Birlikte Yaşama Tecrübesi" (*Toplumsal Birliğin Güçlendirilmesi Dinî Söylemin Önemi Tartışmalı İlmî Toplantı-Gaziantep 16-18 Ekim 2015*, İstanbul 2016, s. 87-137) başlıklı yayımlanmış tebliğ metninden kısaltılarak hazırlanmıştır.
- 1 Fetih, 48/1-3.
  - 2 Topaloğlu, Bekir, "Tevbe Suresi", *DİA*, XL, 586.
  - 3 Topaloğlu, Bekir, "Tevbe Suresi", *DİA*, XL, 586.
  - 4 Enfâl, 8/58.
  - 5 Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Vâkidî el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823), *Kitâbü'l-Meğâzi*, thk. Marsden Jones, 3. Basım, Beyrut 1404/1984, çev. İlk Harf Yay., İstanbul, 2014, s. 177.
  - 6 Fayda, Mustafa, "Mübâhele", *DİA*, XXXI, 425.

- 7 İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 1421/2001, çev. Siyer Yay., İstanbul, 2014, I, 308.
- 8 Mâide, 5/5.
- 9 "Şüphesiz, iman edenler, yahudiler, sâbîiler, hıristiyanlar, mecûsiler ve Allah'a ortak koşanlar var ya, Allah kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah her şeye şahittir." (Hac, 22/17).
- 10 Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah (179/795), *el-Muvatta*, İstanbul, 1413/1992, "Zekât", 42.
- 11 Gündüz, Şinasi, "Mecûsîlik", *DİA*, XXVIII, 280.
- 12 Âl-i İmrân, 3/103.
- 13 Âl-i İmrân, 3/105.

İSLÂM'DA BİRLİKTE YAŞAMANIN PSİKOLOJİK VE AHLÂKÎ TEMELLERİ

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi

Hz. Muhammed'in (s.a.v.), peygamber olarak giriştiği ilk faaliyetlerle bu faaliyetleri yönlendiren ilk sure ve ayetleri, içerdikleri ilkeler ve değerler üzerinden incelediğimizde bunların çoğunlukla şu üç noktaya odaklandığını görürüz:

- Şirk denilen çoktanrıçılığa son vererek tevhid inancını yerleştirmek,
- İslâm öncesinin kabileciliğinden kaynaklanan parçalanmışlığı ortadan kaldırmak, birlikte yaşama iradesini geliştirip toplumsal bütünlüğü oluşturmak,
- Yoksullukla mücadele etmek, bu maksatla çeşitli zümreler arasındaki derin ekonomik farklılığı olabildiğince yumuşatıp, maddî imkânların adil paylaşımı sağlamak.

Kur'an-ı Kerim'e böyle bir evrensel perspektiften barksak, onun öğretisinin bireylerde ve toplum kesimlerinde bu hedeflere ulaşmalarını mümkün kılacak psikolojik ve ahlâkî bir zemin oluşturmayı amaçladığını fark ederiz. Kıyamet ve ahiretle ilgili çok sayıdaki ayetle de

yüksek bir sorumluluk duygusu, adalet ve hesap verme bilinci geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Biz burada, belirtilen ana hedeflerden biri olan toplumsal birlik ve bütünlüğü oluşturmanın psikolojik ve ahlâkî temelleri olarak İslâm'ın hangi ilkeleri koyduğuna ilişkin bazı tespitlerimizi sunacağız.

I- İslâm'da Birlikte Yaşama İradesini Oluşturan Başlıca İlkeler

Dünyanın başka yerlerinde geçmişte ve şimdi, farklı olanlar ve farklılıklar aşağılanır veya yok edilirken' müslümanlar Endülüsten Hindistan'a, İstanbul'dan Kudüs'e, Bosna'dan Kahire'ye, Yemen'e kadar -bugün birçoğunda derin ayrılıkların, acıların yaşandığı- coğrafyalarda bir asır öncesine kadar barış içinde birlikte yaşama pratiğini sürdürdüler. Bunu sağlayan ilke ve değerler ne idi? Bir barış ve hoşgörü kültürü inşa etmenin psikolojik ve ahlâkî şartları, temelleri vardır. Kur'an'ın, ilk muhatabı olan Cahiliye insanından başlayarak, bir

zihinsel dönüşümü gerçekleştirmek için yerleştirmeye çalıştığı birlikte yaşama kültürünün başlıca evrensel ilkelerini şöyle tespit edebiliriz:

A) İnsanlar yaratılıştaki özleri itibariyle eşittirler.

Bir topluluğun, insanların eşitliği fikrine inanmaması ve kendisinden (kendi soyundan, ırkıdan, dininden, mezhebinden, sınıftan...) olmayanları aşağılaması, çağımızda da sıklıkla gördüğümüz dışlayıcılığı ve ötekileştirmeyi doğuran etkenlerin başında gelir. Bu nedenle, insanlar arasında birlik ve kardeşliği tesis etmeyi amaçlayan Kur'an, sıklıkla onların yaratılışındaki eşitliğe ve bunun dayanaklarına dikkat çeker. Kur'an'ın bildirdiğine göre:

1. İnsanlar "öz varlıkları" itibariyle eşittirler; çünkü aynı Kudret eliyle, aynı cevherden yaratılmış olup² aynı anne-babanın soyundan gelmektedirler.³ Bunu anlatan ayetlerin geliş sebeplerine ve bağlamlarına bakıldığında, bunların Mekke putperestlerinin, özellikle de Kur'an'ın, müstekbir (kibirli ve küstah), cebbâr (baskıcı, despot), fahûr (asalet, zenginlik vb. farklılıklarıyla övünüp böbürlenene), zalim, cehûl (saldırgan) gibi ahlâk bakımından negatif kavramlarla⁴ tanımladığı aristokrat kesimlerdeki kavmiyetçi, sınıfçı ve ayrımcı zihniyeti yıkmayı amaçladığı görülür.

2. İnsanların dillerinin ve renklerinin farklı oluşu ilâhî kudret ve hikmetin delilleridir.⁵ Şu hâlde ırk ve kültür farklılıklarını ayrımcılık ve çatışma nedeni olarak kullanmak ilâhî iradeye saygısızlıktır. Hz. Peygamber meşhur Veda Hutbesi'nde bütün insanlığa şöyle sesleniyordu:

*"Ey insanlar! Şunu iyi bilin ki, Rabbiniz birdir, atanız birdir. Arap'ın başka ırka, başka ırkın Arap'a, beyaz ırkın siyah ırka, siyah ırkın beyaza -(insanın kendi tercihi ve çabasının ürünü olan) takva dışında- bir üstünlüğü yoktur."*⁶

İnsanların, farklı etnik aidiyetlerine rağmen ontolojik eşitliğini ifade eden bu açıklamanın, bundan 1400 yıl önce yapıldığına özellikle dikkat etmeliyiz. İnsanların eşit olarak doğdukları fikrinin insan hakları belgelerine

son iki yüzyıl içinde girdiğini düşünürsek, bu ayet ve hadislerin insanlık için ne kadar büyük bir anlam ve değer taşıdığını; ama aynı zamanda günümüz müslümanlarının, İslâm'ın ahlâkî ruhunu kavramaktan da ne kadar uzaklaştıklarını daha iyi anlarız.

B) Bütün insanlar yaratılıştan özgürdürler. Bir toplumda birlikte yaşama iradesinin oluşabilmesi için toplum vicdanında farklılıkların kabullenilmesi, farklı olanların eşit ve özgür varlıklarının tanınması gerekir. İnsanların olduğu her yerde ve her zamanda inanç ve düşünce farklılıkları da olmuştur, olacaktır. Kur'an'da bu husus, ilâhî irade uyarınca antropolojik bir olgu olarak görülmüştür⁷ ve süreç hep öyle işlemektedir. Günümüz İslâm toplumlarında tefrika ve şiddet eğiliminin artmasında bu ilâhî yasayı kavrayamamanın da etkisinin olduğu kanaatindeyim. Hâlbuki Kur'an, "*Dinde zorlama yoktur.*"⁸ şeklinde kesin ve net bir ilke koyarak vicdanlar üzerinde baskı kurulmasını ve buradan çatışmalar üretilmesini meşrûiyet dışı saydığını göstermiştir.

C) Bütün insanlar aynı temel insanî ve beşerî özellikleri taşırlar. Allah, sosyal statülerdeki farklılıkları malkul görse de fitrî özellikleri itibariyle insanların bir kesimini yüksek, başka bir kesimi düşük değerinde yarattığından asla söz etmez; aksine, "*Yemin olsun ki biz insanı en güzel biçimde yarattık...*"⁹; "*İnsanoğlunu değerli kıldık.*"¹⁰

gibi mutlak ifadelerle temelde hepsini eşit değerinde yarattığını bildirir. Müfessirler, ilk ayette bütün insanların hem fizyolojik hem de ruhsal güzelliğe sahip kıldıklarının kastedildiğini belirtirler.¹¹ Bu hususta dikkat çekici ayetlerden birinde Allah'ın insanlara verdiği bildirilen fitrat, "*insanoğlunun yaratılıştan sahip kılındığı temiz ve aslı tabiat*" olarak açıklanır.¹²

D) Allah'ın rahmeti bütün varlık dünyasını, dolayısıyla bütün insanları kapsar. Kur'an'da ilâhî rahmetin ve bilginin her şeyi kuşattığı belirtilmiştir.¹³ Hz. Peygamber, bu kuşatıcılığı, "*Bütün insanlık Allah'ın ailesidir ve insanların en hayırlısı ailesine en çok faydalı*

Dünyanın başka yerlerinde geçmişte ve şimdi, farklı olanlar ve farklılıklar aşağılanır veya yok edilirken müslümanlar Endülüs'ten Hindistan'a, İstanbul'dan Kudüs'e, Bosna'dan Kahire'ye, Yemen'e kadar -bugün birçoğunda derin ayrılıkların, acıların yaşandığı- coğrafyalarda bir asır öncesine kadar barış içinde birlikte yaşama pratiğini sürdürdüler.

olanlardır.”¹⁴ şeklinde özetlemiştir. Hadise göre bütün “insanlık” bir “aile” ise, burada bahsedilen “fayda” da bütün insanlığı kuşatan genişliktedir.

II- Birlikte Yaşamının Başlıca Ahlâkî Temelleri

Elbette birlikte yaşamının -hâl ve şartlara göre- birçok ahlâkî temelinden bahsedilebilirse de biz burada az çok diğerlerini de kapsayan birkaç kavramla ilgili bilgi vermekle yetinelim.

A) Kardeşlik Duygusu (Uhuvvat): Öncelikle belirtelim ki, aziz Peygamberimiz insanları tevhide, bu inanç etrafında birleşip bütünleşmeye çağırdı. Bu suretle birlikte dostça yaşamının sembolik ifadesi olan “kardeşlik” kavramını kullanarak, “din kardeşliği” idealini merkeze alan bir sosyal bütünleşme ve dayanışma ruhu oluşturdu. İslâm ahlâkî bakımından kardeşlik kavramı birlikte yaşamının başlıca temellerinden birini ifade eder. Kur’an, eski peygamberlerle kavimlerini anlatan ayetlerde de bu kavramı sık sık kullanarak¹⁵ kardeşliğin ortak bir insanlık değeri olduğunu öğretti. Cahiliye’nin “soy sop ayırmacılığı” anlamına gelen “asabiyet” zihniyetini reddetti; zayıflar ve kimsesizler hakkında “Onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır.” dedi.¹⁶ Hz. Peygamber’in Veda Hutbesi’nde kullandığı “Hepiniz Âdem’in çocuklarıdır.” ifadesi, İslâm’ın hem evrensel eşitlik ilkesine hem de toplumsal kardeşlik ahlâkının, sosyal barışın gerekliliğine işaret eder.

B) Adalet ve Hakkaniyet Duygusu: İslâmiyet, birlikte yaşamayı tahrip edici ilkel güç mücadelelerini ve menfaat çatışmalarını reddeden, bunun için de birlikte yaşama ahlâkının en önemli şartlarından olan “adalet” ve “hakkaniyet” dediğimiz derin ahlâkî duygular geliştirdi; ilâhî yasalar, prensipler koydu; Peygamber Efendimiz insanları bunlara uymaya çağırdı. Bunun için kişisel, ırkî ve kabilevî menfaat ve iktidar hırslarını

yatıştırmayı amaçladı. Asabiyet denilen, zalimane ırkçılık ve kan davalarını sonlandırmak için mücadele verdi.

İslâm’ın öğretilerine bütünsel olarak baktığımızda bu öğretinin, her türlü haksızlığın sebebi olan ve çağımızda da küresel düzeyde acımasızca sürdürülen, Cahiliye insanının ruhundaki -bir Batıl’ının “barışçıların düşmanı” diye nitelediği-¹⁷ vahşi bencillik, hoyrat bireycilik, ilkel özgürlük gibi aşırılıklarla mücadeleyi esas aldığını görürüz. Hz. Peygamber hayattayken, İslâm’ın bu idealini tarihte görülmemiş bir hızla gerçeğe dönüştürmüştü; bireyciliği kardeşlik dayanışmasıyla, bencilliği feragat ve fedakârlık ahlâkıyla, ilkel özgürlük anlayışını ilâhî yasalara gönüllü teslimiyetle ehliyleştirmiştir.

Kur’an-ı Kerim, bu başarının özelde Araplar, genelde insanlık âlemi için ne kadar büyük bir nimet ve kazanım olduğunu şu etkileyici hatırlatmayla dile getirir.

“Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’an’a, İslâm’a) sınımsız yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size bahsettiği nimeti hatırlayın; hani bir zamanlar birbirinizin düşmanları idiniz; sonrasında Allah gönüllerinizi kaynaştırdı ve O’nun inâyeti sayesinde kardeşler (topluluğu) oldunuz. Bir ateş çukurunun tam kenarında bulunuyorken oradan sizi Allah kurtardı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.”¹⁸

C) Güven Duygusu (Emn/Emanet): Şiddet, saldırı ve yağma kültürünün egemen olduğu Cahiliye sosyal realitesi, yaşamak için güçlü olmayı gerektiriyordu. İslâm’ın sosyal ahlâk bağlamında en önemli hedefi ise meşhur oryantalist Goldziher’in kısaca “barbarizm” anlamını verdiği¹⁹ “Cahiliye”nin şiddet ruhunu besleyen sosyal olguyu değiştirmektir. İslâm bu olguyu değiştirerek insanların güç kullanmadan, şiddete başvurmadan da kendilerini ve sahip olduklarını yaşatıp koruyacaklarına, sonuçta barış içinde bir arada yaşayacaklarına dair kesin bir güven duygusu oluşturdu.

D) Kaynaşma Duygusu (Ülfet): Güven duygunun oluşması sayesinde, İslâm âlimlerince “birlikte yaşama temayülü” şeklinde açıklanan²⁰ ve Kur’an’da Allah’ın insanlığa bir lütfu olarak gösterilecek kadar önem verilen²¹ “ülfet”in, yani toplumsal uyuşma ve kaynaşma duygusunun gerçekleşmesi mümkün oldu.

E) Paylaşma Duygusu (İnfak-İsâr): Birlikte barış içinde yaşamanın en önemli ahlâkî sebeplerinden birinin bireysel vicdanlardaki paylaşma duygusu olduğu, -uygulama şekli değişse de- daha paylaşımcı toplumların daha barışçı olduğu, bir insanlık gerçeğidir. İslâm ahlâk literatüründe bu yüksek duygu çoğunlukla infak ve isâr kavramlarıyla ifade edilmektedir. İnfak kısaca “birinin geçimini sağlama”, isâr ise “başkası için özveride bulunma” anlamına gelir. İnfakın önemini anlatan yüzlerce ayet ve hadis vardır. İslâm ahlâkındaki paylaşma erdemine kaynak olarak gösterilen ayetlerin birinde, Mekke’li Muhacirleri kucaklayıp mal varlıklarını onlarla paylaşan Medine’li Ensar övgüyle anılmakta, onların şahsında müslüman toplumun bazı temel ahlâkî özelliklerine temas edilmektedir.²²

Sonuç

Kur’an öğretisinin İslâm medeniyetine kazandırdığı, yukarıda psikolojik ve ahlâkî temellerine kısmen işaret edebildiğimiz hoşgörü ve birlikte yaşama kültürü ve pratiğini, ünlü medeniyet tarihçisi Bernard Lewis, -Batı medeniyetiyle de mukayese ederek- şu cümlelerle özetlemiştir:

“Ortaçağ Avrupa’sı yalnızca alan bakımından küçük değildi, bakış açısı da dardı. Öteki dinler bir yana, kendi dininin çeşitli biçimlerine karşı bile belirgin bir biçimde hoşgörüsüzdü. Oysa İslâm dünyası, bileşimiyle çeşitliliğe,

karakterleriyle çoğulculuğa sahipti. Müslümanlar, kendi içlerinde ibadet ve hatta inanç bakımından önemli farklılıklara hoşgörüyle bakmaya yatkındı. . . İslâm toplumu gerçekten de hoşgörü bahşetmekte ve öteki dinlerden insanlarla bir arada yaşamaya rıza göstermekteydi.”²³

İslâm’ın birincil kaynaklarına dayanarak yukarıda sunduğumuz kısa bilgiler ve İslâm medeniyetindeki hoşgörü kültürüne dair B. Lewis’ten aktardığımız birkaç cümle bile, günümüz müslüman toplumlarınca sergilenen umumî görüntünün, İslâm’ın ortaya koyduğu, yakın zamanlara kadar İslâm kültür ve medeniyetinde uygulamasını parlak örnekleriyle gördüğümüz birlikte yaşama ahlâkıyla bağdaşmadığını göstermektedir. Gelişmeler açıkça ve üzücü bir şekilde gösteriyor ki, zamanımızda İslâm toplumlarının birçoğunda farklı şekillerde ve tonlarda sergilenen ayrışma ve şiddet olgusu, Hz. Peygamber’in ısrarla yaşatılmasını emrettiği²⁴ “cemaat” (bir arada yaşama) ruhunu tahrip etmekte, yasakladığı “tefrika” (ayrışma, parçalanma) temayüllerini beslemektedir.

Bu nefret, ayrışma ve şiddet olgusunun farklı sebepleri bulunabilir. Ancak -kanaatimce- bu sebepler içinde en önemli ve belirleyici olanı, yukarıda sunmaya çalıştığım temel İslâmî öğretinin aksine, özellikle ihtilaf üreten veya mevcut olağan ihtilafı büyüterek sonuçta toplumsal ayrışmayı özendirilen ve şiddeti kışkırtan bir “din yorumu”dur. Bu yorum, çağın sorunlarını çözme kabiliyeti taşımamakta; tersine, Allah’ın insanlık için “rahmet” olarak gönderdiği dini “zahmet” haline getirmektedir.

Bu somut gerçeklik karşısında günümüz müslüman ilim ve hizmet insanlarının birincil ve acil görevinin, bu olumsuz görüntüyü ve onu üreten yanlış din yorumunu düzeltme yolunda çalışmak olduğu kanaatindeyim.

DİPNOTLAR

- 1 Fransız toplumbilimcisi Alain Touraine’in çağımızdan verdiği iki örnek için bkz. *Eşitliklerimizle ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, çev. Olcay Kunal, İstanbul, 2005, s. 216.
- 2 Mesela bkz. Hac, 22/5; Rûm, 30/20; Mürselât, 77/20; Târik, 86/5-6.
- 3 Hucurât, 49/13.
- 4 Bu kavramların geçtiği ayetler için Muhammed Fuad Abdülbaki’nin *el-Mu’cemü’l-Mufehres li-Elfazil-Kur’ân* adlı eserine bakınız.
- 5 Rûm, 30/22.
- 6 *Müsned*, V, 411.
- 7 Mesela bkz. el-Mâide, 5/48; Yûnus, 10/99; Hûd, 11/118.
- 8 Bakara, 2/256.
- 9 Tîn, 95/4.
- 10 İsrâ, 17/70.
- 11 Meselâ bkz. Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, V, 546.
- 12 Bkz. Hayreddin Karaman, *Kur’an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara, 2014, IV, 313.

- 13 Mü’min, 40/7z.; keza bkz. A’râf, 7/156.
- 14 İbn Ebi’d-Dünyâ, *İstinâ’u’l-Ma’rûf*, Riyad, 1433/2012, I, 276; Bezzâr, *el-Bahrû’z-Zehhâr*, Medine, 1988/2009, XIII, 332.
- 15 A’râf, 7/65, 73, 85; Şuarâ, 26/106, 124, 142, 161.
- 16 Ahzâb, 33/ 5.
- 17 Le P. Henri Lammens, *Etude sur le renge du Calife Omayyade Mo’âwîa Ier*, Paris-London-Leipzig, 1908, s. 85
- 18 Âl-i İmrân, 3/103.
- 19 Goldziher, *Muslim Studies*, çev. M. Stern, New York, 1977, I, 206.
- 20 Mesela bkz. Gazzâlî, *İhyâ*, Kahire, 1332, II, 157, 158.
- 21 Âl-i İmrân, 3/103; Enfâl, 8/63.
- 22 Bkz. Haşr, 59/9; ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, Kahire, 1386, XVIII, 27.
- 23 *Çatışan Kültürler*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 2002, s. 9.
- 24 Meselâ bkz. Tirmizî, “Edeb”, 78; Fiten”, 7; Nesâî, “Tahrîmu’d-dem”, 6; Ebû Dâvûd, “Salât”, 46.

İSLAMOFOBİ BASKISI ALTINDA KALMADAN KLASİK FIKHI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Kur'an Araştırmaları Merkezi

a. Tanım ve Kısa Tarihçe

Bireysel ve sosyal hayatla iç içe olan ve onun içinde gelişen fıkıh ilmi, bir müslümanın Kur'an ve sünnetin koyduğu esaslara aykırı düşmeden ve İslâm'ın ana dairesi içinde kalarak yaşamasına rehberlik eden, ibadet hayatından bireysel ve toplumsal ilişkilerine kadar dinin müslümanlardan ne istediğini özetleyen genel bir çerçeve sunar. Bu ilim dalı, Kur'an ve sünnetin müslümanlar olarak aile hayatımıza, yiye içtiklerimize, ibadetlerimize, sosyal ilişkilerimize dair koyduğu prensip ve kuralları anlamaya ve bunlar üzerinde yorum yapmaya başlamakla ortaya çıkmış ve giderek daha kapsamlı hâle gelmiştir. Bugünden geriye baktığımızda klasik fıkıh öğretisi, tarihî süreçte müslümanların gündelik, sosyal ve kamusal hayat tecrübesini ve bu tecrübenin fikrî arka planını bize tanıtmaya, bunu yaparken de ileriye projeksiyon tutma ve bize dinle hayat arasında canlı bir bağ kurmada rehberlik etme şeklinde özetlenebilir bir işlev üstlenmiştir. Diğer bir anlatımla fıkıh doktrini ve eğitimi hâlihazır durumun bilgisini sunarken aynı zamanda bir fıkıh zihniyeti inşa etmeyi ve yeni durumlara intibak kabiliyeti kazandırmayı da belli ölçüde başarmıştır.

Klasik fıkıh kaynaklarımızın verdiği bilgiler arasında dinin asıllarından gelen dinî bilgiler bulunduğu gibi bu bilgiler üzerine inşa edilmiş kişisel yorumlar, kültürel öğeler ve toplumun ortak aklının ürünü sonuçlar da vardır. Tabii ki fıkıhta hayatımızın ameli yönünü, davranışlarımızı düzenlemeyi amaçlayan normatif yön çok baskındır. Buna ilaveten fıkıh literatüründe, müslümanların kendi zamanlarında yaşadıkları hayatın normatif kalıplarda resmedilmesinin yanı sıra mevcudun eleştirisine ve hayat tarzını belli bir çizgiye taşıma çabasına da belli ölçüde rastlarız.

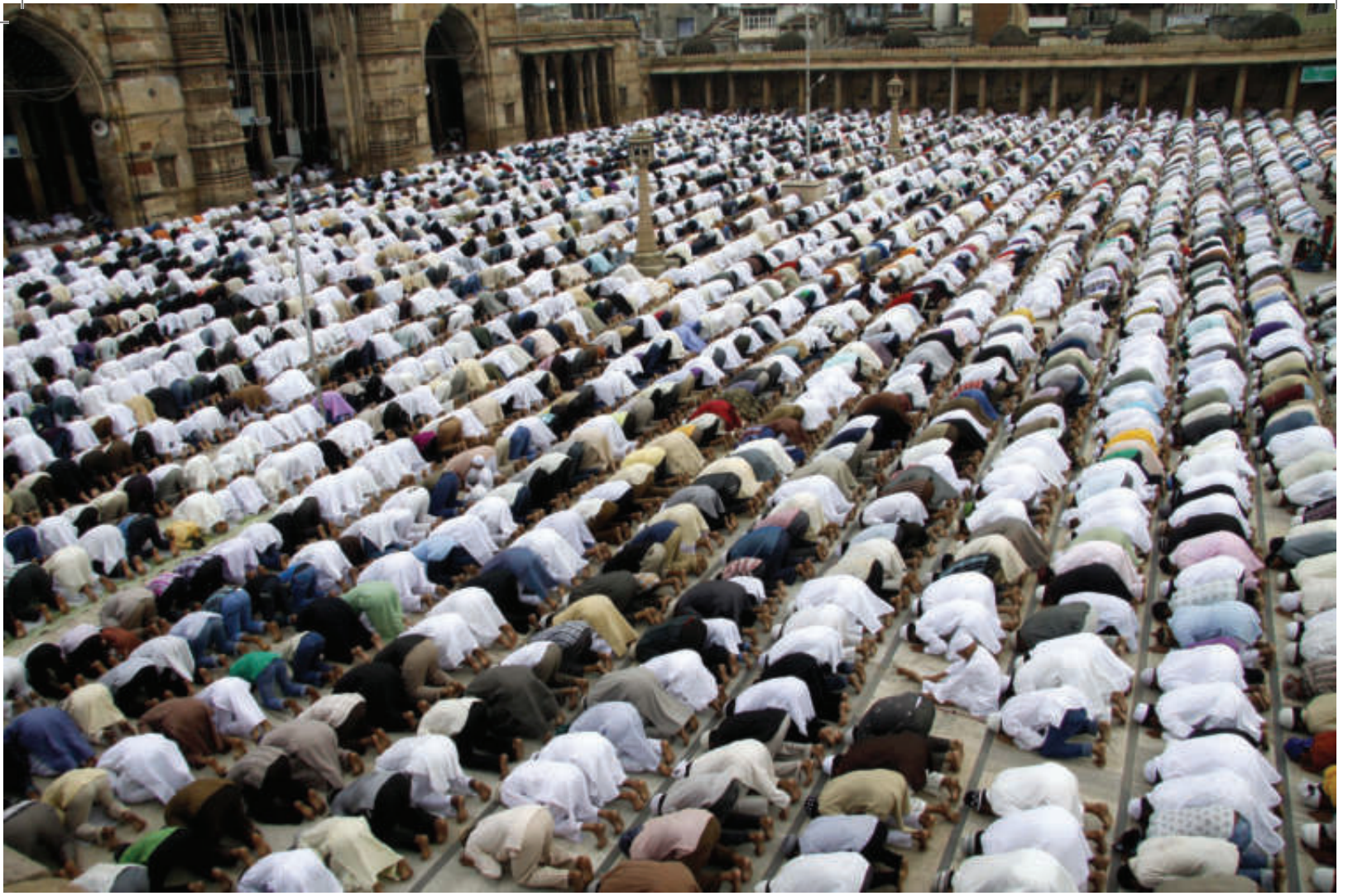
Fıkıhın bu hâliyle geleneği resmetmekle yetinmesi, hatta şeriatı da İslâm'ı da temsil eder şekilde algılanması, gelenekçilikten de öte çok ciddî sorunları önümüze çıkardı. Sonuçta bu, fıkıhın işlevinde bir daralma ve onun bugüne ve ileriye bakan boyutunun gölgede kalması demektir.

Fıkıhla hayatın yaşanan gerçeklikleri ve olguları arasında kopmaz bir bağ vardır. Kur'an ve sünnetin gündelik ve sosyal hayata dair koyduğu kuralları Peygamber Efendimiz'den sonra gelen müslüman nesiller yorumlamak zorundaydı; çünkü şartlar belli ölçüde değişmişti ve aynı coğrafyada yaşamıyorlardı; sosyal yapı ve tevarüs edilen kültür farklılaşmıştı. Amelî hayata dair dinî bilginin yeni durumlarda sorunsuz biçimde uygulanabilmesi için üzerinde düşünülmesi, lüzumu halinde yeni yorumların yapılması gerekiyordu. Öyle de oldu. Yüzyıllar boyu ciddi bir kırılma olmadan fıkıhın- hayat ve toplumla ilişkisi canlı şekilde devam etti. Yeri geldi fıkıh yeni bölgelerin kültürüne belli katkılar sağladı; yeri geldi İslâm'ın gittiği yeni coğrafyaların birikim ve şartları fıkıha yeni açılımlar kazandırdı. Ancak Nizamiye medresesi geleneği ve klasik fıkıh literatürünün aynı zamanda bir eğitim aracı olmaya başlaması dogmatik anlayışın da habercisi gibiydi.

b. Günümüzde Fıkıh Algısı

XX. yüzyıla gelince, fıkıh yeni bir durumla karşılaştı. Fıkıhın klasik teorisi ile müslüman toplumların yaşadığı hayat arasında makas hayli açılmış, fıkıhın öğretilerinin önemli bir kısmı "Bir zamanlar biz müslümanlar..." diye anlatabileceğimiz bir tarih malzemesine dönüşmüştü. Buna bir de yeni dönemde müslüman toplumların karşı karşıya kaldığı olumsuz şartlar ve Batı ile ilişkilerde denklemin aleyhlerine hayli bozulmuş olması eklenince, fıkıh artık ya bir özlemler odağı ve teselliler sığınağı ya da yeni dünyaya karşı ideolojiler üretmeye elverişli bir veri tabanı olmaya başladı.

Bugüne geldiğimizde ise fıkıh ciddi ölçüde içine ve tarihe kapandı. İlk dönemlerde fıkıh müslümanların hayat tecrübesini ve hukuk alanındaki birikimini temsil ediyor, hayatla paralel geliyor ve değişiyor-ken son zamanlara gelindiğinde fıkıh çağı okumayı

ve kendini yenilemeyi bıraktı; klasik dönemdeki birikimi tekrarla yetindi. Tarihi tecrübeden bir kesite -Batıyla yüzleşmenin de etkisiyle- "İslâm hukuku" adını vermemiz de ilave bir yanlışı oldu. Neticede fıkıh, çoğu zaman geçmiş dönemlerin hayatını bize model olarak sunan, hatta o dönem ve şartlarda yaşamayı dinî bir ödev olarak özendiren bir bilgi yığına dönüştü. Fıkıhın bu hâliyle geleneği resmetmekle yetinmesi, hatta şeriatı da İslâm'ı da temsil eder şekilde algılanması, gelenekçilikten de öte çok ciddi sorunları önümüze çıkardı. Sonuçta bu, fıkıhın işlevinde bir daralma ve onun bugüne ve ileriye bakan boyutunun gölgede kalması demektir. Hatta böyle bir fıkıh algısı müslümanları sadece tarihe hapsedmekle ve formel dindarlığa sevk etmekle kalmaz, onları dinin ana mesajından ve İslâm ahlâkının temel değerlerinden uzaklaştırma riskini de taşır. Nitekim gelişmelerin de bu yönde seyrettiği görülmektedir.

Modern dünya ile gerilimli bir atmosferde fıkıh din haline geldi ve ideolojik kavganın ana malzemesi yapıldı. Geçmiş dönemlerin şartları içinde son derece makul olan telakkî ve modeller bütün davranış ve ilişkilerimize, dünya hayatımıza ilişkin bütün talep ve iddialarımıza çözüm getiren bir söylem ve ideoloji olarak sunulmaya başlandı. Fıkıhın klasik öğretisinin dokunulmaz kılınp canlandırılmasının ve günümüzün bütün siyaset ve ideoloji fırtınaları içine yalın hâliyle sokulmasının esasen fıkıha haksızlık olduğu yeni yeni farkedilmeye başlandı.

c. Yeniden Düşünmemiz Gerekenler

Olup biteni sükûnetle izlediğimizde görüyoruz ki, iyi niyetle de olsa bazı hatalar yaptık. Devlet kuracaksak, uluslararası ilişkileri düzenleyeceksek, insan hakları bildirgelerine ortak bulacaksak biz bunu dördüncü beşinci yüzyılın fıkıhında aramaya kalktık. Dahası, beşerî ve dünyevî yönü ağır basan ve hayatın

akışına paralel olarak sürekli kendini yenilemesi gereken fıkıhla insanlığa evrensel bir davetle gelmiş dini özdeş kıldık. Kur'an ve sünnet metninin literal anlamıyla da dini eşitleyip literal anlamın dışına çıkan her yorumu dinden sapma olarak görmeye başladık. Rey ve içtihatla Allah'ın ahkâmını, Kur'an'ın ahkâmını "şer'i hüküm" adı altında eşitledik. Kendi dediklerimizin kabul görmesi için onu kutsalın içerisine kattık ve onu Allah'ın dini içinde kutsalla beraber insanlara sunduk. Fakat bunun sonunda, sadece bizim dediklerimiz değil, sözümüzün yanına kattığımız kutsallar da bu sefer tartışılmaya ve kabul görmemeye başladı. Hiç de arzu etmediğimiz sonuçları biz kendi elimizle üretmiş olduk.

Klasik dönem fıkıh doktrininin ana sistematığı ve kamu hayatına dair kural ve önerileri Abbasi hilafeti döneminde oluşmuştur. Sunduğu tarz ve getirdiği kurallar, o günün sosyal yapısı ve siyasî kültürü üzerine oturmakta ve ondan hareketle şekillenmektedir. Bu da gayet tabii bir durumdur. Tabii ve doğru olmayan, o bilgileri günümüz dünyasına İslâmî bir model olarak sunmaktır. Konuyu biraz daha açmak gerekirse, klasik fıkıh öğretisi, müslümanların dinî kimlikleriyle hâkim unsur olduğu, dâr (ülke) kavramının, vatandaşlık hukukunun, hak ve özgürlüklerin dinî kimliklere ve mensubiyetlere göre belirlendiği, ataerkil yapı ve anlayışın egemen olduğu dönemlerde şekillenmiş, o dönemde oluşan klasik metinler daha sonra eğitim ve öğretim malzemesi olarak hayatımızda devam etmiştir. Klasik İslâm literatüründeki görüşleri kaynağına bakmadan mutlaklaştırmak, İslâm'ın evrensel bir mesajla gelmiş olmasını ıskalamak demektir.

d. İslamofobiye Değil Kendimizi Ciddiye Almak

İnsanlığın ortak tecrübesi bugün temel insan haklarında ırk, dil, renk, din ve cinsiyet ayırımını doğru bulmayan bir anlayışa geldi. Öyleyse burada sadece Batı'da değil kendi mahallemizde de ciddi sorgulamalara muhatap olan bazı örnekler üzerinden açık yüreklilikle sorular sormalıyız: Yüce Mevlâ köle ve cariyeleğin kıyamete kadar süreceğini ve devam etmesini

istedi de biz bunu yasaklamakla yanlış mı yaptık? Bir ülkede vatandaşların din ve inanışlarına göre temel haklarda bir ayırıma tabi tutulması Kur'an veya sünnetin dinî bir emri mi, yoksa insanların karar vereceği siyasî ve stratejik bir konu mu? Kadınların hukuk önünde, haklar ve özgürlüklerde erkeklere eşit olması, yani cinsiyet ayırıcılığı yapmama Kur'an ve sünnet ahkâmına ters düşme mi sayılmalı? Bu tür konularda klasik fıkıh doktrinindeki görüşleri bugün aynıyla sürdürmemiz, bunu yaparken de din ve Allah adına bir iddiada bulunmamız ne kadar mümkün ve doğru? Bu soruları ayrıntıya inerek çoğaltmamız ve daha sarsıcı hale getirmemiz de mümkün. Ancak bunlara cevap aramayı, başkalarını memnun etmek veya İslamofobiye kullanacağı bir malzeme vermemek için değil, kendimiz için yapmalıyız. Hak ve hakikat adına, gelecek kuşaklara sağlıklı bir dinî bilgi mirası bırakabilmek adına yapmalıyız.

Hayatın akışı, sosyal yapı ve kültür ile yakından alakalı olan ve klasik dönem fıkıhına da bu sebeple o günkü anlayışla yansıtılmış olan bu konular İslâm'ın sabiteleri olarak ele alındığı zaman, artık İslâm'ın evrenseliğinden söz etmek kolay olmaz. Makul olan insanlığın ortak tecrübesini, akl-ı selîmini, marufu ve sağduyuyu ciddiye almaktır. Kölelik bir toplumda varsa ona göre insanî-ahlâkî davranış kuralları getirirsiniz; kölelik yoksa yoktur. Kalkan köleliği, sırf o bilgiler boşa düşmesin, karşılıksız kalmasın diye yeniden icat edecek değiliz. Vatandaşlık haklarının dinî kimliklere göre hiyerarşisinin gerekli ve yerinde olduğu dönemler olabilir. Kadın ve evlilik telakkîsinin toplumdan topluma, dönemden döneme farklılaşması da gayet normaldir. Bütün bunların elbette o dönemlerin fıkıhına normatif yansımaları da olacaktır. Ancak klasik ulemanın yaptığı hür-köle, müslüman-zımmî, erkek-kadın ayırımının kalıplarına takılıp kalamayız; davranışlarda şekiller değil, maksatlar önemlidir; adalet, ahlâkîlik ve hakkaniyet önemlidir. Tıpkı insanların komşuluk ilişkileri, ticareti, alım-satımı, aile içi ilişkiler gibi. Hâl böyle olunca, dinî ilimlerin klasik öğretilerinden hareketle haklar ve özgürlükler alanında konuşmak isteyenlerin acele etmeyip konu üzerinde

"Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma!" (Araf, 7/199)
Hat: Muhammad El Mahdy

epey çalışması, yorum geliştirmesi, arka planı tespit edip hüküm ve kuralların amaçlarına gitmesi, yani yeni bir teori ve bilgi kümesi üretmesi gerekecektir.

Bugün İslâm dünyası bunu yapamadığı için insan hakları, kadın-erkek eşitliği, müslüman-gayrimüslim ayırımı, özgürlükler konusunda kafa karışıklığı yaşamakta ya da zikzaklar çizerek ilerlemektedir. Yeri geliyor

insan hakları konusunda "en iyisi bizde var" denilip gelenekten seçmece örnekler sıralanıyor veya Kur'an'ın "şûra ve istişâre" ilkesi "çağdaş bir demokrasi" emrine dönüşebiliyor. Yeri geliyor geçmişin o günkü şartlara göre makul bir ayırım ve telakkîsi hiç değiştirilmeksizin din olarak bugüne taşınabiliyor. Dahası, İslâm dünyasında terör hareketlerinin dinî referansla kendilerini meşrulaştırma çabaları yetmiyormuş gibi klasik fıkıh doktrininden aşırıldıkları esir, cariyeye, kadın ve zimmî statüsünü istismar ederek "İslâm'ın emri" ya da "İslâm'ın hukuku" diyerek günümüze taşıdıklarını hep birlikte ve üzülerek izliyoruz. Akli başında birçok İslâm uleması her ne kadar İslâm'ın bu olmadığını anlatmaya çabalasa da dünyadaki İslamofobi ti-

careti, artık amacı için çok kullanışlı bir malzemeyi çoktan bulmuş oluyor.

Sonuç

İslâm toplumunun on dört asırlık tarihî tecrübesine az çok aşina olan bizler, kamusal hayata ve temel insan haklarına dair klasik fıkıh kitaplarında

yer alan bilgileri hem dinin asıllarıyla karşılaştırarak hem de hayatın içinden, tarih ve toplumun akışı içinde okumak zorundayız. Bu meyanda çözümleri dogmatik bir bilgi olarak kutsallaştırmadan veya yargılayıp mahkûm etmeden önce onları arka planıyla birlikte anlamaya çalışmalıyız. Bugün bizim o kitaplarda fıkıh olarak gördüğümüz kuralların önemli bir kısmı, o toplumların ve bölgelerin şartları içinde şekillenmiştir. Kültür ve din tarihi, sosyoloji ve antropoloji bize bu konuda son derece yararlı bir bakış açısı kazandıracaktır. Geçmiş dönem fıkıhçıları da, yaşanan bir tecrübeye kavramsal açıklama ve normatif düzenleme getirerek hukuk düşüncesini ve güvenliğini tesis etme ve sorunlara çözüm üretme gayreti içinde olmuştur. Onların bu çabalarını yargılamak ve suçlamak hakkaniyetli olmaz. Asıl sorgulanıp eleştirilmesi gereken iki kesimdir: Birincisi o bilgileri kökünden ve ait olduğu ortamdan koparıp bugüne “din” diye taşıyanlar karşısında adeta onlar gibi düşünen veya yeterince sesini yükseltmeyen günümüz ulemasıdır. İkincisi de bunları, tarihte kalmış bilgiler olduğunu bile bile İslâm düşmanlığı yapmak için fırsat olarak kullanan İslamofobi sektörüdür.

Kamusal hayatta insan ilişkilerinin, vatandaşlık hukukunun, temel hak ve özgürlüklerin ırk, cinsiyet, inanç farklılığı ve ideolojiler üzerine oturtulması, bu ayrımları esas alan bir dünya tasavvuru ve temel hakların bu çerçevede belirlenmesi taşıdığı birçok soruna ilave olarak ekonomik ve sosyal refahın, toplumsal dokunun zayıflaması halinde ayrışma ve çatışmayı da körükleyecek bir risk demektir. Dinden ideolojik söylem üretenler veya fikhî tarihteki formundan ibaret görenler hoş karşılamasa da, artık İslâm toplumları olarak devlet ve kamu hayatında genel ahlâkî normlar ile ortak insanî değerleri, ayrıca bu çerçevede üretilen hukuk normlarını esas almamız bir zarurettir. Dünyanın son yüzyılda yaşadığı tecrübeler hak ve özgürlük alanının, özellikle de kamu hayatının daha kuşatıcı üst normlar üzerine kurulması fikrini desteklemektedir. Öyle olunca, geçmiş dönemlerin fıkıh kültüründe yer alan

din ve ülke farkına dayalı ayrımların, mahrumiyet ve meşruiyetlerin bugün bu gözle yeniden değerlendirilmeye açılması gerekir. İnsanların müslüman-zımmî-müste'men ve harbî şeklindeki ayırımında veya dokunulmazlığın kaynağının iman mı insan olma mı (âdemiyet) olduğu konusunda da artık bir yol ayrımındayız. Erkek-kadın eşitsizliği, kız çocuklarının zorla veya küçük yaşta evlendirilebilmesi, evliliğin bir nevi mülkiyet sözleşmesi olduğu, kadının nafakasının miktarı ve neyin karşılığı olduğu, kocanın karısı üzerindeki hukukî yetkisinin sınırları gibi konularda klasik fıkıh doktrinindeki görüşleri bugün soğukkanlılıkla tartışmaya açabilmeliyiz. Bunu başkaları için değil, kendimiz için yapmalıyız. Bunu hem varılan sonuçları dinin asıllarıyla ve İslâm'ın bir din olarak insanlığa verdiği evrensel mesajla test ederek, hem de tarih ve toplum bilincini koruyarak yapmalıyız.

Tekrar belirtmek gerekirse, klasik dönem kitaplarında zımmî, kadın, cariye vb. konularında serdedilen görüşlerin ve yapılan mezhebi tercihlerin ilk birkaç asırda sosyal arka planı, reel-politik bir anlamı elbette bulunuyordu; belki de varoluşsal bir önemi vardı. Bu görüşleri İslâm'ın sabiteleri ve kıyamete kadar sürdürülmesini istediği ahkâmı olarak görmek de, İslâm'a aykırı görüşler olduğunu iddia etmek de isabetli olmaz. Bunlar birey ve toplumların kültürü içinde şekillenecek konulardır. Bunun için de fıkıh kitapları bu süreçte hâkim olan ana tercihleri kavramsallaştırdılar ve birçok hukuki düzenlemeye yansıtılar. Kamu düzeni ve temel haklar, diğer din mensuplarının hak ve mahrumiyetleri buna göre belirlendi; savaş ve barış stratejileri buna göre çizildi. Ancak bugün, her fırsatta “İslâm barış dindir.”, “İslâm insan haklarına, kadın haklarına büyük önem vermiştir.” sözünü tekrar eden müslümanların bütün dünyayı böyle bir ayırım içinde okumaları gerçekçi de değildir, doğru da olmaz. Bunu doğru buluyorsak, o zaman bunun günümüzde ne tür ahlâkî sorunları imâ edeceğini konuşmaya da hazır olmamız gerekir.

İSLAMOFOBİ ve CİHAD KAVRAMI

Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Modern zamanlardaki kullanımıyla İslamofobi; kültür, sanat, politika, ekonomi, basın, yayın, enformasyon, eğitim ve akademi gibi hayatın hemen her alanında İslam korkusu üreten ve bunu kurumsallaştıran yapıyı ifade etmektedir. İslamofobinin bugün geldiği noktayı anlamak için tarihsel kökenlerine bakmak konuyu daha açıklayıcı hale getirecektir.

Batı dünyasında yapılan ilk oryantalistik çalışmalarla birlikte Müslümanları suçlayıcı, şiddet ve savaş yanlısı gösterme eğilimi ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk dönemlerden itibaren İslam'ın bir kılıç dini olduğu teması işlenmiş ve bu yönde bir kanaat oluşturulmuştur. Bu yaklaşımın farklı söylemlerle günümüze taşındığını söylemek mümkündür. Günümüzde ise medya aracılığıyla bu algının yaygınlaştırıldığına

tanık olmaktadır. Bunun sonucu olarak da Batı toplumlarında yaygın bir İslam korkusu, yani İslamofobi denilen olgu karşımıza çıkmıştır.

İslamofobi, modern zamanların karmaşık ilişkiler dünyasında her toplumda farklı dinamiklere bağlı olarak değişik algılardan beslenmektedir. Bununla birlikte küreselleşmeyle birlikte dünya genelinde ortak bir algı oluşturularak sürekli tahkim edilen bir korku şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede özellikle batıya çeşitli nedenlerle göç etmek zorunda kalan ya da işçi olarak çalışan Müslümanların derinden maruz kaldıkları bir ayrımcılık ve baskı olarak İslamofobinin kurumsallaştığını görmekteyiz. Ancak son zamanlarda birçok uzak doğu ülkesinde de benzer algıları tahkim etmeye yönelik bir ortamın oluşturulmaya başlandığına da tanık olmaktadır.

Her şeyden önce Müslüman olmayanların İslam'dan korkmasına ve onların düşman olarak görülmesine neden olabilecek bir yaklaşımın İslami bir dayanağı yoktur. Çünkü İslamî ilke ve değerler, diğer inanç sahiplerinin, İslam'dan korkmalarını anlamsız kılmaktadır. Zira söz konusu İslamî ilkeler, bütün insanî hakların garanti altına alınmasını hedefler. Nitekim İslam, insanların farklı ırklardan ve renklerden olmalarını doğal karşılar ve Allah'ın ayetlerinden yani varlığının kudretinin delillerinden sayar. Aynı şekilde insanların inanç hürriyeti ve inandıkları değerleri yaşama haklarını da teminat altına alır. "Dinde zorlama yoktur". (Bakara 2/256) ayeti bunu en açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Müslümanlar, insanları güzel öğütü doğru yola çağırmayı kendilerine görev bilirler. İslam ülkelerinde yaşayan gayrimüslimlerin temel insanî hakları ve dinlerini yaşamaları İslam'ın teminatı altındadır.

Söz konusu İslamî ilkeler, sözde kalan düsturlar olarak ortada kalmamıştır. Daha başlangıçtan itibaren bizzat Peygamberimizin (s.a.v.) örnek uygulamalarıyla

hayata geçirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise bu haklar hukuki metinlerde açıkça teminat altına alınmıştır. Böylece Müslüman toplumlarda gayri Müslimlerin hakları kişisel inisiyatif ya da insanların kendi tercihlerine bırakılmamıştır. Bu uygulamalara aykırı nadir örneklerin ortaya çıkması ise özel bazı durumlardan kaynaklanmıştır. Tarihi süreçte bu ilkelere aykırı bazı durumlar ortaya çıkmışsa da bunlar ya isyan ya da düşmanla işbirliği gibi inanç farklılığından kaynaklı olmayan hususlardır. Dolayısıyla genel olarak bütün İslam coğrafyasında bu hakların uygulanarak günümüze kadar geldiğini söylemek mümkündür. Esasen bugün İslam coğrafyasının hemen her bölgesinde Müslüman olmayan toplulukların varlığı ve bunların tarihin derinliklerinden günümüze kadar varlıklarını koruyarak gelmiş olmaları da

İslam'ın engin hoşgörüsünün örneğidir.

Bütün bu anlattıklarımız cihad kavramına dayanılarak İslam dünyasında Müslüman olmayanlara yönelik bir yok etme ve savaşın kabul gördüğü iddiasını anlamsız kılmaktadır. Ancak günümüzde terörü bir yöntem olarak benimseyerek hareket eden ve insanları öldüren, bütün bunları yaparken de cihad ettiğini söyleyen grupların varlığı da bir çelişki olarak karşımızda durmaktadır. Bu noktada

konuyu daha iyi kavramak açısından cihad kavramının anlam haritası üzerinde kısaca durarak konuyu açmamız gerekmektedir.

Cihad kelime olarak cehd etmek, gayret etmek, zorluk çekmek, güç ve çaba harcamak ve bir işi başarmak için elden gelen bütün emeği ortaya koymak anlamlarında kullanılmaktadır. Terim anlamı ise Allah rızası için bu uğurda yapılan tüm çaba ve gayretleri ifade etmektedir. Dolayısıyla Allah yolunda insanın dili, canı, malı ve ilmiyle İslam'ı insanlara ulaştırmak için çalışması ve bu uğurdaki zorluklara göğüs germesi de bu kavramın sınırları içerisinde değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Allah'ın koyduğu sınırlar

Cihad kelime olarak cehd etmek, gayret etmek, zorluk çekmek, güç ve çaba harcamak ve bir işi başarmak için elden gelen bütün emeği ortaya koymak anlamlarında kullanılmaktadır. Terim anlamı ise Allah rızası için bu uğurda yapılan tüm çaba ve gayretleri ifade etmektedir.

çerçevesinde ve yine meşru amaçlar doğrultusunda, can, mal ve din emniyeti gibi değerleri korumaya yönelik savaş da cihad olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan insanın şeytana karşı durarak günahlarla başa çıkmaya çabalaması yine kendi nefsi ve onun yanlış yönlendirmelerine karşı mücadele de büyük cihad olarak kabul edilmiştir. Sonuçta insanın gerek kendisinin gerekse toplumun ıslahı, arındırılması, doğruya yönlendirilmesi ve her türlü kötülük ve fitneden korunması için yapılan bütün çabalar cihad kavramı çerçevesinde anlaşılmalıdır. Dolayısıyla cihad deyince sadece savaşı anlamak eksik bir tanımdır; ayrıca terör ve intihar saldırılarını cihad olarak tanımlamak ise bu kavramı tamamen yanlış bir mecrada değerlendirmek demektir.

Bu noktada cihad kavramına bu olumsuz anlamları veren çeşitli terör gruplarının din ve cihad anlayışlarını kısaca değerlendirmek gerekmektedir. Her şeyden önce bu grupların dini anlamada parçacı bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Dini bir bütün olarak anlamayan, dolayısıyla cihad gibi temel kavramları da dar çerçevede yorumlayan bu anlayışlar, ister istemez bu kavramları istismar edecek bir din anlayışı sergilemişlerdir. Dini bir bütün olarak kavramamak aynı zamanda dinin temel gayelerini görmezden gelme sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla böyle bir anlayış, salt bir ayet ve hadise dayanarak dinin diğer kısımlarını göz ardı eden yorumlara neden

olabilmektedir. Bu bakış açısına dayanan yorumlar, kendisi gibi düşünmeyen ve kendinden olmayan Müslümanları dinden çıkmış, müşrik, mürted ilan edebilmektedir. Böylece kendi dışındaki Müslümanlar dahi onların her türlü terörist eylemlerinin hedefi haline gelmiş olmaktadır. Cihad anlayışlarını ise düşmanla savaşmaya hasrettikleri için bu savaştan Müslümanlar da dâhil olmak üzere bütün insanlar nasibini almaktadır.

Günümüzde İslam'ın evrensel mesajlarının beşeri düzlemde doğru olarak anlaşılması ve küresel ölçekte karşılık bulmasına yönelik emek ve gayretlerin ortaya konması en önemli cihad olsa gerektir. Bu açıdan terör ve zorlamaya dayalı bir hareketin, yapılması gereken cihada engel teşkil edeceği ortadadır. Öte yandan özellikle Müslümanları ve kendilerine karşı herhangi bir düşmanlık beslemeyip savaşmayan kimseleri hedef alan bir cihad anlayışının İslamî açıdan nasıl meşrulaştırıldığını anlamak güçtür. Aynı şekilde masum sivillerin, kadınların ve çocukların cihad adı verilen eylemlerin hedefi haline getirilmesi ise bu kavramın İslamî anlamından ne kadar uzak bir şekilde yorumlandığını göstermektedir. Dolayısıyla burada cihad kavramının terörün meşrulaştırılması için istismar edilmesinden başka bir durum söz konusu değildir.

İslam dünyasında bu anlamda bir cihad (!) anlayışının modern zamanlara özgü bir olgu olduğunu da hatırlamakta yarar vardır. Zira tarih boyunca İslam

toplumlarında bu kavramın zengin anlam alanının hep korunduğu savaşa yönelik cihadın ise yine kendi kuralları, hukuku çerçevesinde anlaşıldığını görmekteyiz. Bu bakımdan günümüzdeki bu yeni durumu anlamaya yönelik de bir şeyler söylemek gerekmektedir. İslam dünyasında teröre bulaşan grupların son kırk yıl içerisinde ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle İslam ülkelerindeki şartlar, dış

dünyanın bölgedeki petrole odaklanan sömürü politikaları, bölgedeki zenginliklerin halka adil yansınması ve bazı ülkelerin güvenliğinin bölgedeki diğer insanların bütün haklarının üzerinde tutulması her türlü aşırı eğilimleri besleyen bir ortam oluşturmuştur. Yine İslam dünyasındaki ekonomik adaletsizliğe dayalı rahatsızlıklar, fakirlik, yöneticilerin halka tepeden bakan baskıcı yaklaşımları, refahın belirli çevrelerle sınırlı tutulması ve eğitim imkânlarının kısıtlı olması radikalleşme eğilimlerini beslemektedir. Bu durum halen varlığını ağırlaştırarak sürdürmektedir. Öte yandan bölgedeki bu olumsuz şartlardan etkilenen insanların sorunlarının çözümü için gerek İslam ülkelerinin kendi aralarında oluşturduğu bir güç gerekse uluslararası bir adalet mekanizması olmamıştır ve olacağı da ufukta görülmemektedir. Dolayısıyla bölgedeki bu sömürü ve adaletsizlikler bir aşağılama ve baskıya büründüğü sürece çaresizliklerin terör olarak varlığını sürdürmesi de maalesef kaçınılmaz bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak terörün nedenlerini anlamak onun meşru olduğunu kabul etmek anlamına gelmemektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İslam'ın temel ilkelerinden yola çıkarak terörü meşrulaştırmak mümkün değildir. Ya da terör eyleminde bulunanların Müslüman olması ve dini bazı deliller ortaya koyarak bu eylemlerine meşruiyet kazandırma çabaları da terörün kabul edilebilir bir yöntem olarak benimsenmesi sonucunu ortaya koymaz. Terörü kim gerçekleştirirse gerçekleştirsin etnik kimliği ve dini ne olursa olsun İslamî açıdan meşru olmayan bir şiddet eylemi olarak mahkûm edilmelidir.

Öte yandan bu grupların İslam dünyasına yönelik eylemlerinden de en fazla Müslümanlar ve İslam kültürel mirası olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu eylemleri yapanlar birçok Müslümanın ölümüne neden olduğu gibi aynı zamanda İslam ülkelerini parçalamakta ve telafi edilmesi güç birçok yaranın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aynı şekilde birçok İslamî eser şirk unsuru görülerek ortadan kaldırılmaktadır. Böylece bu toprakların İslamî kimliği ve mirası yok edilmektedir. Ayrıca bu eylemlerin medya aracılığıyla servis edilme biçimi ise bütün dünyada İslam'ın

imajını yerle bir etmekte ve İslamofobinin zirve yapmasına zemin hazırlamaktadır. Zira bu terör görüntülerinin profesyonel teknikler kullanılarak adeta kusursuz bir film şeklinde etkili bir sunumla servis edildiğine tanık olmaktayız. Bu görüntüler kafa kesme, intihar bombacılarının kendini patlatmaları gibi izleyenleri korku ve dehşete düşüren terör eylemleridir. Dolayısıyla günümüzde bütün bu eylemlerin sonuçta neye ve kime hizmet ettiğine bakılarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan da baktığımızda kesin olarak İslam'a ve Müslümanlara zarar verdiği açıktır.

Son olarak ülkemizde bu akımların ciddi bir taban bulamamış olmasına sevinmekle birlikte bütünüyle çevremizdeki ve İslam dünyasındaki bu yaklaşımlardan yalıtılmış olduğumuz da söylenemez. Ancak görece Türkiye'nin bu akımlardan oldukça az etkilenmediği söylenebilir. Hatta bu akımlara katılımın oldukça marjinal düzeyde kaldığını söylemek de mümkündür. Şüphesiz burada ülkemizdeki din eğitimi modelinin katkısı çok büyük olmuştur. Zira din eğitiminin genel eğitim sistemi içerisinde ve ehil kişilerce verilmesi; parçacı ve lafızcı dini anlayışların ortaya çıkmasına engel olmuştur. Öte yandan ülkemizdeki din eğitimi ciddi bir kurumsallaşma sağlamış ve eğitimin bütün kademelerinde yaygınlaşmıştır. Dini bilginin sıhhati ve sağlam bir metodolojiye dayalı olarak yorumlanmasını sağlayan akademik kurumların yaygınlaşması ve gelişmesi de bu açıdan önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bunun bir sonucu olarak Türkiye'de dini radikalleşmenin, din eğitimi alan kesimler arasında daha az görülmesi bu eğitimin önemini ortaya koymaktadır. Zira radikal dini grupların, dini bilgi eksikliğinden çok dini kavramları seçmeci, dışlayıcı, parçacı, dar ve sığ bir yorumla anlamalarından kaynaklanan bir sapmayla ortaya çıktıkları görülmektedir. Bu bakımdan dinin doğru öğretilmesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla ülkemiz açısından imam hatip liseleri, ilahiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yürütülen din eğitimi ve hizmetlerinin metodoloji, müfredat ve keyfiyet açısından sistematik bir şekilde gözden geçirilmesi, geliştirilmesi ve günümüz ihtiyaçlarına göre yenilenmesi ihmal edilmemesi gereken önemli bir husustur.

İSLAMOFOBİNİN OLUŞUMUNDA İSLÂM DÜNYASININ OLUMSUZ ETKİSİ VAR MI?

Doç. Dr. Alev ERKİLET

İstinye Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

1 5. 03. 2019’da Yeni Zelanda’da iki camiye düzenlenen silahlı saldırı ve ibadet etmekte olan elli müslümanın canlı yayında katledilmesi, konu başlığını gözden geçirmeyi gerektiren ağır bir meydan okumaydı. Mart’ın 15’inde, Christchurch kentinin Hagley Park bölgesindeki Al Noor Camisine silahlı saldırganlarca ateş açılmış, Cuma namazı için 200 kişinin toplandığı bir sırada gerçekleşen saldırıda çok sayıda kişi de yaralanmıştı. Saldırganlardan birinin müslümanları ve Türkleri hedef alan yetmiş sayfalık bir manifesto yayımlaması, eylem sırasında değiştirdiği şarjörlere geçmişten bugüne müslümanlara zarar veren eylemlerin faillerinin ismini yazması da bunun planlı bir saldırı, örgütlü bir nefret suçu ve özel olarak da İslamofobik bir eylem olduğunu

gösteriyordu. “Aşırı hıristiyan” bir kişi olarak tanınan saldırgan, eylem sırasında müzik dinlemekte ve sosyal medya hesabından canlı yayın yapmaktaydı. Kendisine 2011’de Norveç İşçi Partisi’nin düzenlediği yaz kampına saldırarak yetmiş yedi kişiyi öldüren aşırı sağcı A. B. Berwick’i model aldığı da söyleniler arasındaydı. 1500 sayfalık bir manifesto yazmış olan Berwick, müslümanların Norveç’te yayılmasına fırsat verdiğini iddia ettiği ve “çok-kültürcü politikaların temsilcisi” olarak gördüğü sol hareketlerden kendi deyimiyle “komünistlerden” de nefret ediyordu. Saldırıyı da buna dikkat çekmek amacıyla gerçekleştirdiği iddiasındaydı.¹

Tıpkı Norveç ve diğer bazı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Berwick’e öykünen Yeni Zelanda saldırganının

da bazı Avustralyalı siyasetçiler tarafından sahiplenildiği görüldü. Örneğin, senatör F. Anning saldırıdan göçmenleri sorumlu tutup, “Bugün gerçekleştirilen saldırı toplum içinde hem Avustralya’da hem Yeni Zelanda’da artan müslüman nüfusuna karşı büyüyen korkunun bir göstergesidir.” dedi. Bu saldırıyı silahlanmayı destekleyen ve kolaylaştıran yasalarla ya da aşırı milliyetçilikle bağdaştırmaya çalışanlar olacağını söyleyen Anning vahşetin gerçek nedeni olarak “radikal dincilere” Yeni Zelanda’ya gelme izni veren “göçmen programını” işaret etti. Tam da bu nedenlerle, bu yazıda müslümanların İslamofobiye olumsuz etkilerinin ya da katkılarının olup olmadığını tartışmaktan çok/önce İslamofobiye neden olan kalıp yargılar, ön yargılar, ayrımcılık ve nefret suçları üzerinde durmak bir mecburiyet haline gelmiştir. Ancak bu husus yeterince aydınlanırsa, “İslamofobinin oluşumunda İslâm dünyasının olumsuz etkileri var mı?” sorusuna bir cevap aranabilir. O takdirde de cevap, İslamofobinin oluşumunda değil belki “kendini meşrulaştırmak için aradığı malzemelerin” bir kısmını sağlamakta İslâm dünyasının etkilerinin olup olmadığı yönünde kurgulanabilir. Ki, 21 Nisan 2019 tarihinde hıristiyan aleminin en büyük dinî bayramı olan Paskalya gününde 3 kiliseye ve bazı lüks otellere düzenlenen ve 253 kişinin ölümüne neden olan intihar saldırıları bu bağlamda ele alınabilir.

I.

Kalıp yargılar (stereotipler), ön yargılar, ayrımcılık, nefret suçu, zenofobi ve İslamofobi kavramları üzerinde durarak nasıl bir kültürel mesele ile karşı karşıya olduğumuzu anlamaya çalışalım. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, bu kavram öbeği sosyoloji, antropoloji ve psikoloji disiplinlerinin ortak alanına girmektedir. Örneğin Budak, *Psikoloji Sözlüğü*’nde

kalıp yargıyı “bir grubun bütün üyelerine yönelik sabit, aşırı basitleştirilmiş, aşırı genelleştirilmiş, genellikle ön yargılı bir kanı”; “bir grubun tüm üyelerinin paylaştığı düşünülen olumlu veya olumsuz özellikleri taşıyan bilişsel bir şema” olarak tanımlamaktadır.² Kalıp yargı konusunda vurgulanması gereken husus, grubun içinde bulunanların eşsiz birer birey ve kişilik olduklarının göz ardı edilmesi ve hepsinin aynı kefeye konularak değerlendirilmesidir. Budak’a göre, kalıp yargı, “korku”, “ekonomik sıkıntılar” ya da “günah keçisi bulma” gibi motivasyonları yansıtabilir. Avustralyalı senatörün sözlerinde hem korku vurgusunun hem de günah keçisi arayışının izlerini görmek mümkündür. Kalıp yargı bilişsel bir kategori

iken ön yargı tutumsal/duygusal bir kategoridir. Burada da grupsal bir kategorizasyon ve bir grubun üyelerine yönelik genellikle olumsuz, düşmanca, kuşku, korku ve nefret yüklü tutumlar söz konusudur.³ Psikoloji alanında ön yargıyı “olgulara açıkça ters düşen, oldukça kuvvetli ve çoğu kez olumsuz olan tutumları” ifade etmek için kullananlar da vardır.⁴ Meseleye antropolojik açıdan bakan Kottak da ön yargıyı belirli bir grubun davranış, değer, yetenek ve özellikleri nedeniyle değersizleştirilmesi ya da küçümsemesi olarak tanımlamaktadır.⁵

Ayrımcılık ise yukarıda söz edilen bilişsel ve duygusal bagajın eyleme yansımaları halinde söz konusu olmaktadır. Kendilerine karşı ön yargılı olunan grup mensuplarının belli kaynaklara erişimini engelleme, onlarla ilgili ayrımcı yasalar çıkarma vb. gibi olumsuz ve haksız davranışlar⁶ bu bağlamda zikredilmektedir. Irkçılık ve cinsiyetçilik ayrımcı uygulamalara yol açan ön yargılardan bazılarıdır. Morgan’ın da belirttiği gibi, ön yargılar, bireyler arasındaki uzaklığı (mesafeyi) artırır ve genellikle söz konusu gruptan bireylerle arkadaşlık, komşuluk, evlilik yapılması istenmez. Bu açıdan bakıldığında, ön yargının

1977’de Birleşik Krallığın ırk eşitliği alanında çalışan düşünce kuruluşu Runnymede Trust Avrupa’da, önceki dönemlerde kuvvetli etkileri olan anti-semitizme benzer bir müslüman-karşıtı ön yargının hızla arttığına dikkat çekmişti. Kuruluş bu ön yargıya özgün bir isim verilmesi gerektiğini ileri sürdü ve İslamofobi terimini ortaya attı.

sonuçlarından biri de tecrit (segregation)/ayırma (discrimination) olmaktadır. Mahalleyi ayırma, işyerini ayırma, okulları ayırma gibi ya da aynı koşullar altında aynı davranılması gereken iki kişiye farklı davranma gibi.⁷ Ayrımcılığı “de facto ve de jure” ayrımcılık olmak üzere ikiye ayıran ve de facto ayrımcılığı yasalarda karşılığı olmasa da davranışlarda ayrımcılığın olduğu durum; de jure ayrımcılığı ise ayrımcı uygulamaların yasalarla pekiştirildiği durum olarak ele alanlar da var.⁸ Birleşik Devletler’in güneyindeki ve Güney Afrika’daki ırka dayalı ayrımcılık yasal temellere dayanıyordu. Ayrımcılık bir gruba “zarar veren” politika ya da uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Taylor, Peplau ve Sears de, kalıp yargı, ön yargı ve ayrımcılığı, doğrudan doğruya grup düşmanlığının bilişsel, duyuşsal ve davranışsal bileşenleri olarak ele almaktadırlar.⁹ “Grup düşmanlığı” bir üst kategoridir; iç-grubun (biz) üyeleri, dış-grup (onlar)

adı verilen bir başka grubun üyelerine karşı olumsuz tutumlar sergilediğinde ortaya çıkar.¹⁰

Konumuzla doğrudan ilgili bir diğer kavram da “kalıp yargı tehdidi”dir. Kalıp yargı tehdidi, “bir kalıp yargıya hedef olanların o kalıp yargının çarpıcı olduğu durumlarda hissettikleri tehdittir” ve bu tehdidin o kişilerin edimlerine kalıp yargıyla tutarlı olacak biçimde zarar vermesi söz konusu olabilmektedir. Böyle hallerde kalıp yargılar da kendilerini gerçekleştiren kehanetlere dönüşebilir.¹¹ Bir başka deyişle, söz konusu grubun davranışları kalıp yargıyı haklı çıkaracak yönde etkilenebilir. Konumuzla ilgili kavramları aralarındaki bağlantılar üzerinden izlemeye devam ettiğimizde, nefret suçu, zenofobi ve İslamofobiye doğru giden bir silsile ile karşılaşırız. Nefret suçu ön yargıların motive ettiği suçlardır. Kurban, dini, dili, ırkı, etnik kökeni, cinsel tercihi vb. farklı olan bir gruba mensup olması nedeniyle suça maruz kalır. Görüldüğü gibi ön yargı, kalıp yargı, ayrımcılık, grup düşmanlığı

ve nefret suçu tek bir sürekliliğin çeşitli vecheleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilinmeyen ya da aşına olunmayandan, yabancıdan, başka ülkelerden gelenlerden korku, yabancı nefreti vb. şeklinde ifade edilebilecek olan zenofobi de bu bağlamda ele alınabilir.

II.

Önal, İslamofobi teriminin bilimsel çalışmalarda ilk kez 1991’de kullanıldığını, 11 Eylül saldırılarından sonra Amerikan ve Avrupa medyasında, siyaset ve akademisinde “İslam karşıtlığının ve müslümanlara karşı ayrımcılığın meşrulaştırılması için sıkça kullanılan küresel bir kavram” haline dönüştüğünü belirtmektedir.¹² Önal’a göre İslamofobi, bu süreçte

yeni bir oryantalist politika olarak benimsemiştir. İslâm’ı ve müslümanları aşağılamak suretiyle Hıristiyanlık ve Yahudiliğin üstün olduğunu kanıtlamanın bir aracı olarak kullanılmıştır. Aslına bakılırsa, 1991 öncesinde de bu sürecin mahiyetini ve toplumsal maliyetlerini ortaya koyan çalışmalar yapılmıştı. Örneğin daha 1977’de Birleşik Krallığın ırk eşitliği alanında çalışan düşünce kuruluşu Runnymede Trust Avrupa’da, önceki dönemlerde kuvvetli etkileri olan anti-semitizme benzer bir müslüman-karşıtı ön yargının hızla arttığına dikkat çekmişti. Kuruluş bu ön yargıya özgün bir isim verilmesi gerektiğini ileri sürdü ve İslamofobi terimini ortaya attı. Onlara göre İslamofobinin tanımı şöyleydi: “Müslüman birey ve cemaatlere yönelik adaletsiz bir ayrıma ve müslümanların ana akım politik ve sosyal faaliyetlerden dışlanmasına yol açabilecek İslâm’a yönelik temelsiz düşmanlık”¹³ Runnymede Trust’a göre, İslamofobi İslâm’ın çeşitli boyutlarına eleştirel yaklaşmakla karıştırılmamalıdır. Zira İslâm hakkında kapalı bir takım görüşlere dayanır. Örneğin İslâm’ı aşağı, gayri medenî, irrasyonel, şiddet yanlısı ve baskıcı olarak nitelendirme, saldırgan bir düşman olarak görme, müslümanların ayrımcılığı hak ettiklerini düşünme, göçmen

karşıtlığını ya da Asyalı karşıtlığını siyaseten destekleme vs. Yeni Zelanda saldırısının gerekçesi olarak zikredilenlerle bunların bire bir örtüştüğüne dikkat etmek gerekir. Tüm bu nedenlerle İslamofobinin kültürel çeşitlilik ve sosyal içerseme (inclusion) ile nitelenen adil bir toplumun gelişimine mâni olduğu, Batıdaki müslümanları sürekli bir tehdit ve stres altında bıraktığı ve bu nedenle özellikle genç kuşakları aşırılıkçı gruplara katılmaya sevk ettiği tespiti yapılmıştır. Runnymede Trust ve benzeri oluşumlar, İslamofobi nedeniyle ana akım müslümanların seslerinin duyulmadığını ve müslümanlarla müslüman-olmayanlar arasındaki iş birliği ve etkileşimin zorlaştığını da raporlarında belirtmişlerdir.¹⁴

İslamofobinin müslümanlar üzerinde bir kalıp yargı tehdidi yarattığı muhakkak olmakla birlikte, günümüzde İslâm dünyasına ârız olan bazı özelliklerin İslâm’ı küresel bir alternatif olarak sunmanın önünde engel teşkil ettiği de tümüyle yadsınamayacak bir gerçektir.

Bu değerlendirmeler, İslamofobiye müslümanların herhangi bir özelliğiyle açıklamanın doğru olamayacağını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira İslamofobi nedensiz, saplantılı, ön yargılı, stereotiplere dayanan ve ayrımcı uygulamalara yol açan bir yabancı düşmanlığı biçimidir. Bu açıdan bakıldığında, yukarıda değindiğimiz kalıp yargı tehdidi kavramını ve kalıp yargı ve ön yargıların kendilerini gerçekleştiren kehanetler haline gelebilecekleri hususunu da dikkatimize getirmektedir. Uzun süreli olarak

ön yargıya ve de facto ve de jure ayrımcılığa ve şiddete maruz bırakılan gruplar zaman içinde marjinalleşme, şiddete başvurma ve barışçı mücadele yöntemlerini terk etme eğilimi içine girebilmektedirler. Nitekim Mısır’da 1960’ların sonunda ve 1970’lerde İhvan’dan ayrılan ve marjinalleşen grupların (Askeri Akademi, et-Tekfir ve’l-Hicre ve Cihad Hareketi gibi) Nasır’ın zindanlarının eseri olduğuna dair kuvvetli değerlendirmeler yapılmaktadır.¹⁵

III.

İslamofobinin müslümanlar üzerinde bir kalıp yargı tehdidi yarattığı muhakkak olmakla birlikte, günümüzde İslâm dünyasına ârız olan bazı özelliklerin

Yeni Zelanda'nın ChristChurch Şehri, Al Noor Camisi

İslâm'ı küresel bir alternatif olarak sunmanın önünde engel teşkil ettiği de tümüyle yadsınamayacak bir gerçektir. Bu mesele ve özelliklerden bazıları, 2016 yılında İslam Dünyasında Meseleler ve Çözüm Yolları Uluslararası Sempozyumu'nda ele alınmıştır. Batı'nın İslamofobiye gerekçe olarak ileri sürdüğü hususlardan biri "cinsiyetçilik ve kadına karşı ayrımcılıktır".¹⁶ Kadının ontolojik olarak ve toplumsal hayat mânâsında ikinci sınıf bir varlık olarak tanımlanması, geleneksel toplumların çoğunda karşımıza çıkan bir durumdur. Hz. Peygamber ve ilk dört halife döneminde ve daha sonra İslâmcı hareketlerin dil ve söyleminde kadın bu ikinci sınıf konumundan hızla uzaklaşarak, toplumu ve dünyayı değiştirecek aktif bir özne haline gelmiştir. Ancak, bugün geldiğimiz noktada, İslâm'ın bu eşitlikçi tutumundan uzaklaşma eğilimi söz konusudur. Bu durum dini gerekçelerle temellendirilmeye çalışılmaktadır. Bu eşitsizliklerin ve cinsiyetçiliğin temeli Kur'an'mış gibi, İslâm'ın kendisiymiş gibi davranma eğilimi mevcuttur. Özellikle İŞİD sonrasında yaşananlar, İslâm dünyasında kadının konumunu hassasiyetle ele alma sorumluluğunu hatırlatmıştır. Kadınları köle, cariye konumuna, alınıp satılabilir bir mal konumuna indirgeme eğilimini dinle

meşrulaştırmaya çalışan, gayrimüslim kadınlar açısından daha da ağır riskler ortaya çıkaran bu yaklaşımlar, İslamofobiyi de beslemektedir.

İslâm dünyasının karşı karşıya bulunduğu sorunların bir diğeri de özgürlüğün sorunsallaştırılması, koşulsuz itaat beklentisi ve teslimiyetçiliktir.¹⁷ Yöneticilerin/âlimlerin/yaşlıların/erkeklerin, yönetilenlerden/halktan/gençlerden/kadınlardan koşulsuz bir itaat beklentisi içinde olmasıdır. İslâm düşüncesinde itaat, Allah'ın hükümlerine uygun davranılması halinde söz konusu olup kişi merkezli ya da gelenek merkezli bir teslimiyet, kayıtsız koşulsuz bir itaat anlayışı bulunmamasına karşın bugün geldiğimiz noktada, itaat merkezli İslâmî anlayışların da güçlenmeye başladığını görüyoruz. Aliya İzzetbegoviç, daha 1970'lerde bu sorunu görmüş, yazdığı bir makalede "Müslüman mı yoksa tebaa mı yetiştiriyoruz?" sorusunu sormuştu. Ve hedeflememiz gerekenin birincisi yani sorgulayıcı, devrimci, mücadeleci, medenî gençler yetiştirmek olduğunun altını çizmişti. Kur'an teslimiyetçiliği yasakladığına göre, gençlere verilecek eğitimin de onur, haysiyet, cesaret ve adalet temelli olması gerekirdi. Ancak bir taraftan geleneğin eşitsizlik demek

olduğunu temellendirmeye çalışan yaklaşımlar, bir yandan tamamen Batılı bir modelde tanzim edilmiş, bilgisayar oyunlarındakilere benzer infaz uygulamalarıyla karşımıza çıkan İŞİD ve türevi örgütler, biza-tihi İslamofobinin imalatı için malzeme olarak kullanılmaktadır. Bu örnekleri artırmak mümkündür.

Sonuç olarak, İslamofobinin nedensiz, saplantılı, ön yargılı, kalıp yargılara dayanan ve ayrımcı uygulamalara yol açan bir yabancı düşmanlığı biçimi olduğunu; yarattığı kalıp yargı tehdidinin müslüman gençleri şiddete yönlendiren bir etmen olarak işlediğini,

bu nedenle özür dilemeci (apolojetik) bir yaklaşımla İslamofobinin sebebini İslâm dünyasında arama eğilimini terk etmek gerektiğini söyleyebiliriz. Ama bu, İslâm dünyasının kendi içinde hesaplaşması gereken sorunlar bulunmadığını söylemek demek değildir. Bu sorunlardan bazıları İslamofobi de beslemektedir. Lakin buradaki asıl mesele Batı'nın nasıl memnun edileceği değil Allah'ın rızasının nasıl kazanılacağıdır. Şirkten arınmış, eşitsizliklere karşı net tavır koyan, kullara ve putlara teslimiyetten kurtulmuş, Muhammedî modeli hayata yeniden uygulayabilen bir evrensel teklif olarak İslâm'ın ihyası meselesidir.

KAYNAKÇA

- KAYNAKÇA
- Ahmed, R. S., *İslami Direniş Haritası (Benna'dan İslambuli'ye)*, çev. Cuma Ağaç, İstanbul, 1989, İşaret Yayınları.
- Budak, S., *Psikoloji Sözlüğü*, 3.b., Ankara, 2005, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cüceloğlu, D., *İnsan ve Davranış: Psikolojinin Temel Kavramları*, 15.b. İstanbul, 2006, Remzi Kitabevi.
- Dökmeciyan, R. H., *Arap Dünyasında Köktencilik (Devrimci İslam)*, çev. Muhammed Karahanoğlu, İstanbul, 1992, İlike Yayıncılık.
- Erkilet, A., "İslami Özgürlük Anlayışına Yönelik Tehditler", *Günümüz İslam Dünyasında Meseleler ve Çözüm Yolları Uluslararası Sempozyumu* (10-12 Ekim 2016), Bildiriler kitabı içinde, s. 586-592; C. Bayram, M. Tekin, İ. Topsakal, K. Buladı, F. Yaman, D. Uçan der. İstanbul, Şen Yıldız Yayıncılık. E kitap olarak file:///C:/Users/aleve/Desktop/islam%20dünyasında%20meseleler%20ve%20çözüm%20yolları%20e-kitap.pdf.
- Habertürk, "Yeni Zelanda'da 2 camiye saldırı: Çok sayıda ölü var!" 15.03.2019 tarihinde <https://www.haberturk.com/son-dakika-yeni-zelanda-da-camiye-saldiri-cok-sayida-olu-var-2403685#> adresinden edinilmiştir.
- Holborn, M. & Haralambos, M., *Sociology: Themes & Perspectives*, 7th. Ed. London, 2007, Harper Collins.
- Kottak, P. C., *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğinin Önemi*, 15.b., çev. D. Atamtürk, İ. Duyar, O. Özler, U. İçen. Ankara, 2014, De ki Yayınları.
- Morgan, C. T., *Psikolojiye Giriş*, 15.b., Böl. çev. Orhan Aydın, Ankara, 2004, H.Ü. Psikoloji Bölümü Yayınları.
- Önal, R., "İslamofobi bağlamında İslam Karşıtı Söylemlerin Batı dünyasındaki yansımaları: Norveç örneği -Karikatür krizi ve Berwick terör saldırısı", *Kader*, 2018, 16 (2), 373-403.
- Taylor, S. E., L. A. Peplau & D. O. Sears, *Sosyal Psikoloji*. 3. b. çev. Ali Dönmez, Ankara, 2012, İmge Yayınları.

DİPNOTLAR

- 1 Bkz. Önal, R., "İslamofobi bağlamında İslam Karşıtı Söylemlerin Batı dünyasındaki yansımaları: Norveç örneği -Karikatür krizi ve Berwick terör saldırısı", *Kader*, 2018, 16 (2), s. 389-390.
- 2 Budak, S., *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara, 2005, s. 699.
- 3 Budak, a.g.e., 2005, s. 699.
- 4 Bkz. Morgan, C. T., *Psikolojiye Giriş*, 15.b., Böl. çev. Orhan Aydın, Ankara, 2004, s. 367.
- 5 Kottak, P. C., *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğinin Önemi*, 15.b., çev. D. Atamtürk, İ. Duyar, O. Özler, U. İçen. Ankara, 2014, s. 341.
- 6 Morgan, a.g.e., s. 368.
- 7 Morgan, a.g.e., s. 372; Cüceloğlu, D., *İnsan ve Davranış: Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul, 2006, s. 543.
- 8 Bkz. Kottak, s. 341.
- 9 Taylor, S. E.- L. A. Peplau-D. O. Sears, *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, Ankara, 2012, s. 535, 538.
- 10 Taylor, Peplau, Sears, a.g.e., s. 179.
- 11 Taylor, Peplau, Sears, a.g.e., s.180-182.
- 12 Önal, a.g.m., s. 375.
- 13 Holborn, M.-Haralambos, M., *Sociology: Themes & Perspectives*, London, 2007, s.181.
- 14 Holborn-Haralambos, a.g.e., s. 182-183.
- 15 Ahmed, R. S., *İslami Direniş Haritası (Benna'dan İslambuli'ye)*, çev. Cuma Ağaç, İstanbul, 1989, s. 21; Dökmeciyan, R. H., *Arap Dünyasında Köktencilik (Devrimci İslam)*, çev. Muhammed Karahanoğlu, İstanbul, 1992, s. 96.
- 16 Erkilet, A., "İslami Özgürlük Anlayışına Yönelik Tehditler", *Günümüz İslam Dünyasında Meseleler ve Çözüm Yolları Uluslararası Sempozyumu* (10-12 Ekim 2016), Bildiriler kitabı içinde, s. 588-589.
- 17 Erkilet, a.g.m., s. 589-590.

"Kuşkusuz Allah katında din İslâm'dır (...)"
(Âl-i İmran, 3/19)

İSLÂMOFOBİNİN NEDENİ CİHAD MI?

Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslâm'dan ve müslümanlardan duyulan kaygı ya da korku sonucunda oluşan tepkisel yaklaşıma İslamofobi denmektedir. Daha çok korkudan kaynaklanan İslamofobi, öteden beri müslümanlara yönelik sürdürülen kin, nefret ve ön yargıya dayalı görüş ve tutumları ifade eden bir kavramdır. Günümüzde İslamofobi çoğu zaman cihad ayetleriyle temellendirilmeye çalışılmaktadır. "İslamofobinin oluşumunda gerçekten cihad ayetlerinin rolü var mı yok mu?" sorusu bu makalenin konusunu oluşturmaktadır.

İslâm dini, toplumlar arasında barış ve güveni sağlamaya yönelik mesajlar içerdiği halde, İslâm ülkelerinde ya da dış dünyada müslüman kimlikli bazı marjinal guruplar tarafından gerçekleştirilen şiddet içerikli eylemler, İslâm'ın bir şiddet dini olduğu şeklinde yanlış bir imajın yayılmasına neden olmaktadır.¹ Kur'an'da cihada izin veren ve bazı durumlarda cihadı teşvik eden ayetler delil gösterilerek İslâm'ın şiddetle bağdaştırılmak istenmesi, müslümanların dış dünyadaki imajını olumsuz etkilemektedir. Oysa İslâm dinince asla onaylanmayan şiddet, geçmişten günümüze pek çok toplumun çözmeye çalıştığı evrensel nitelikli bir sorundur. Dolayısıyla bilgisizlikten ya da bazı siyasal amaçlardan kaynaklanan şiddet eylemlerinin İslâm ve Kur'an'la ilişkilendirilmesi doğru değildir. Çünkü İslâm, gönderiliş amacı ve ihtiva ettiği hükümleri itibarıyla korkulacak bir sistem değil, aksine insanlık için huzur, mutluluk ve hidayet kaynağı olan bir düşünce ve yaşam biçimidir.

Her ne sebeple olursa olsun, İslâm ve müslümanlar dünyanın değişik bölgelerinde geniş bir topluluk tarafından tehdit unsuru olarak algılanıyorsa, bunun nedenlerini araştırmak, daha çok bilgisizlikten, İslâm adına gerçekleştirilen bazı tutum ve davranışlardan kaynaklanan kaygı ve korkuları gidermeye çalışmak, öncelikle müslümanlara düşen bir görevdir.

Son yıllarda Avrupa'da yaşanan işsizlik, nüfus yaşlanması ve müslüman yabancıların kalıcı vatandaşlık hakkı elde etmeleri gibi nedenlerle hız kazanan İslamofobinin, 11 Eylül 2001'de Amerika'daki Dünya Ticaret Merkezi'ne yönelik saldırının ardından doruk noktasına ulaştığı görülmektedir. Müslümanlara karşı ön yargı ve şüphelerin giderek bir paranoyaya dönüştüğü bu süreç, bilinçli İslâm karşıtlığı yapan güç odakları tarafından manipüle edilmektedir. Bunun sonucunda müslüman kimlikli bazı marjinal gurupların düşünce ve eylemleri genelleştirilerek İslâm ve müslümanlar terör, şiddet ve diğer olumsuzluklarla birlikte anılmaktadır.²

İslamofobinin cihad ayetlerinden kaynaklandığı düşüncesinde hem müslümanların hem de İslâm karşıtlarının rolü vardır. Cihad ayetlerini bütüncül değil de parçacı bir yaklaşımla değerlendiren bazı marjinal guruplar, inanmayanlara karşı sürekli savaş halinde olunması gerektiğini düşünmektedirler. Oysa Kur'an'da sebepleri oluşmadan savaşılmayacağı ve zalimlerden başkasına düşmanlık gösterilemeyeceği³ açıkça ifade edilmektedir. Cihadla ilgili algı yanlışlığı İslâm karşıtlarında da görülmektedir. Onlar, İslâm'ın cihad anlayışının kendilerini tehdit eden önemli bir unsur olduğunu, dolayısıyla müslümanların dünya üzerindeki etkinliğinin önlenmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Öyleyse İslâm'ın cihad anlayışına değinerek konuyu işlemekte yarar vardır.

Cihad, kelime olarak "güç ve gayret sarf etme, çaba harcama, bir işi başarmak için elden gelen bütün imkânları kullanma" gibi anlamlara gelmektedir. "Ey iman edenler, Allah yolunda gereği gibi cihad edin."⁴ ayetindeki cihad kavramı, dini yaşama konusunda gayret göstermenin yanında, gerektiğinde dış düşmanlarla savaşmayı da ifade etmektedir. Bu anlamıyla cihad, insanların bireysel ve sosyal ihtiyaçlarını

İslamofobinin cihad ayetlerinden kaynaklandığı düşüncesinde hem müslümanların hem de İslâm karşıtlarının rolü vardır. Cihad ayetlerini bütüncül değil de parçacı bir yaklaşımla değerlendiren bazı marjinal guruplar, inanmayanlara karşı sürekli savaş halinde olunması gerektiğini düşünmektedirler.

özgürce karşılayabilmek amacıyla girişilen çabaların tamamını kapsamaktadır.

İslâm inancında haksız yere bir kişiyi öldürmek tüm insanlığı öldürmekle eşit tutulmakta; bir insanın canını kurtarmak bütün insanların hayatını kurtarmaya denk sayılmaktadır.⁵ Kur'an-ı Kerim'de; *"Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır."*⁶ buyurularak barışın önemine vurgu yapılmaktadır. Ancak fitne çıkararak insanların can, mal, din ve namus gibi değerlerine yapılan saldırıları savaşla önlemek meşru sayılmış ve bu yönde gösterilecek çaba cihad olarak nitelendirilmiştir. Buna göre cihad, zulmü önlemek, düşmanlara karşı vatani savunmak, toplumda barış ve huzuru sağlamak için başvurulabilecek bir çözümdür.

İslâm'ın barışçı bir din olduğu, Peygamber (s.a.v.)'in yaşantı ve uygulamalarından da anlaşılmaktadır. Peygamber (s.a.v.), müslümanlarla mücadele içerisinde bulunan müşriklerden daima barış teklifi beklemiş ve teklifin gelmesi durumunda onlarla barış anlaşması yapmıştır.⁷ Hudeybiye anlaşması, bu konuda önemli bir örnektir: Hicretin altıncı yılında umre yapmak üzere Mekke'ye doğru yola çıkan müslümanlar, Kureyş'in kendilerini Mekke'ye sokmamak için silahlandığına dair haber alınca Hudeybiye bölgesinde konaklamışlardı. Kureyş yetkilileriyle yapılan diplomatik görüşmeler, müslümanların Mekke'yi ziyaret etmelerine imkân verecek şekilde sonuçlanmadığı gibi, Peygamber (s.a.v.)'in umre yapma isteği de müşrikler tarafından kabul edilmemişti. Sonunda Kureyş, barışa dayalı bir anlaşma yapmak üzere Süheyl b. Amr'ı Peygamber (s.a.v.)'e gönderdi. Müslümanlar için görünürde dezavantajlı hükümler içeren bu teklif,

daha çok müşriklerin istekleri doğrultusunda imzalandı. O yıl Peygamber (s.a.v.) ve sahabeler, günlerce yol yürüyerek geldikleri Mekke'den umre yapmaksızın Medine'ye döndüler.⁸

Görüldüğü gibi, müslümanlar aleyhine bazı olumsuzluklar getirse bile, sorunların barış yoluyla çözülmesi istenmektedir. Ancak barış yolları denendikten sonra savaş kaçınılmaz hale gelirse, bu durum karşısında müslümanların sabır göstererek cihad etmeleri istenmektedir. Konuyla ilgili bir hadiste Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Düşmanla karşılaşmayı arzu etmeyin. Fakat zorunlu olarak onlarla karşılaşırsanız, o zaman sabredin. Bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır.”⁹

İsmi “barış” kavramından alan bir dinin savaştan ve kılıçtan bahsetmesi, ilk bakışta bu dinin adıyla çelişkili bir görünüm arz edebilir. Savaş, temelde İslâm'ın

benimsediği bir olgu değildir. *“Ey inananlar, bütün varlığınızla barışa girin...”¹⁰* ayetinden de anlaşıldığı gibi, İslâm'da asıl olan barıştır; savaş ise sadece mecbur kalındığında başvurulabilecek geçici bir çözümdür. Ancak İslâm'ın ilke olarak savaşa karşı olması, bu sosyal realite karşısında kayıtsız kalmayı gerektirmez.¹¹

Kur'an'da cihadla ilgili çok sayıda (40 civarında) ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerden savaş anlamındaki cihad ile ilgili olanlara değinmede konumuz açısından yarar vardır.

“İman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler Allah'ın rahmetini umabilirler. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”¹²

“Yoksa siz, öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber müminler, 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğrayıp

sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır."¹³

*"Fitne tamamen yok edilinceye ve din (kulluk) yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla (fitne çıkarıcılarla) savaşınız. Şayet vazgeçerlerse, zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur."*¹⁴

Görüldüğü gibi, cihadın amaçlarından biri fitneyi önlemektir. Fitne, toplumsal hayatın barış ve huzurunu tehdit eden ayrımcılık, zulüm, işkence, kargaşa çıkarma, temel hak ve özgürlükleri kısıtlama, baskı ve şiddetle insanları inanmadıkları şekilde yaşamaya zorlama gibi insan hakkı ihlallerini ifade eden bir kavramdır. Fitne ortadan kalkmışsa, güvenliği tehdit ederek toplumun huzurunu bozan zulüm engellenmişse, insanların mal, can, din, ırz ve namus emniyetleri sağlanmışsa artık savaşmanın bir anlamının kalmadığı Kur'an'daki şu ayetlerden de anlaşılmaktadır:

*"Onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü O her şeyi işiten ve bilendir."*¹⁵

*"Size dokunmazlar, barış önererek sizinle savaşmazlarsa, bilin ki Allah size onlar aleyhine olumsuz bir tavır alma hakkı vermemiştir."*¹⁶

*"Allah size, sizinle din savaşı yapmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselerle iyilik ve fedakârlığa dayalı bir ilişki geliştirmenizi yasaklamaz. Çünkü Allah fedakâr olanları pek sever. Allah size, yalnızca sizinle din savaşı yapan ve sizi yurtlarınızdan çıkaran veya sizin çıkarılmanıza destek verenlerle dostluk kurmanızı yasaklar. Artık kim onlarla dostluk kurarsa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."*¹⁷

İslâm'da cihadın bir gayesi de zulmü önlemektir. Bunun en açık örneğini Peygamber (s.a.v.)'in hayatında görmek mümkündür. Bilindiği gibi Peygamber (s.a.v.), Mekke'de ve Medine döneminin ilk yıllarında muhataplarına karşı daima barış yanlısı bir yol izlemiştir¹⁸, insanları hikmet ve güzel öğütle¹⁹ dine davet etmeyi ilke edinmiştir. Fakat Peygamber (s.a.v.)'in hoşgörülü yaklaşımına rağmen müşrikler, İslâm'ı daha başlamadan yok etmek ve din olarak İslâm'ı seçenlerin özgürlüklerini engellemek için ellerinden geleni yapmışlardır. Peygamber (s.a.v.), baskı ve hakaret içeren

tavır ve eylemlere sabredip ashabına da sabırlı olmayı tavsiye ettiği halde, müşrikler tarafından girilen işkence ve saldırılar dayanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Sonunda müslümanlar önce Habeşistan'a, ardından da Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardır.

Medine'ye hicret, müslümanların düşmanlardan kurtuluşu ve rahatlığı için yeterli olmamıştır. Çünkü müşriklerin tehdit ve saldırıları, hicretten sonra da devam etmiştir. Hatta saldırı ve tehditte bulunanlar sadece Mekkeli müşriklerle sınırlı kalmamış, diğer kabile ve milletlerin de müslümanlara düşman olmaları sağlanmıştır.²⁰ Bu durum karşısında Allah (c.c.), müslümanlara takınacakları tavrı cihada izin veren şu ayetle bildirmiştir:

*"Zulme uğrayanların savaşmalarına izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."*²¹

Peygamber (s.a.v.)'in önderliğinde gerek Mekkeli müşriklerle ve gerekse Medine'deki kabilelerle yapılan savaşlar, özellikle onların kendi düşmanca tutumlarından kaynaklanmıştır. Yani İslâm Peygamberi, istemediği halde savaşmak zorunda bırakılmıştır. Bu gerçek şu ayetlerle ifade edilmektedir:

*"O müslümanlar başka bir nedenle değil, sadece 'Rabbimiz Allah'tır.' dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkartılmış kimselerdir..."*²²

*"Ne zaman onlar bir antlaşma yaptılarsa, yine kendilerinden bir grup onu bozmadı mı?"*²³

*"Size ne oluyor da, 'Ya Rab! Bizi şu zalim milletin elinden kurtar' diye feryat eden biçare kadınları, erkekleri ve çocukları kurtarmak için savaşmıyorsunuz?"*²⁴

Cihadın bir diğer amacı da savunmadır. Bu anlamdaki cihad, temeli Kur'an ve sünnete dayanan ve müslümanların dinî görevleri arasında bulunan önemli bir ibadettir. Konuyla ilgili ayetler şöyledir:

*"...Allah'a ortak koşanlar nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın ve bilin ki Allah muttakiler (dini hakkıyla yaşayanlar) ile beraberdir."*²⁵

“Sizinle savaşımlarla Allah yolunda siz de savaşıml; fakat haksız yere saldırmayın, çünkü Allah haksız yere saldıranları sevmez.”²⁶

İslamofobinin haklılığına delil gösterilen ayetlerden biri de Enfal Suresi'nin 60. ayetidir. Bu ayette şu ifadeler yer verilmektedir:

“Onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlam beslenen atlar hazırlayın. Onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz ama Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz...”²⁷

İslâm'ın barış yanlısı bir din olması, müslümanların savaş realitesini görmezden gelmelerini gerektirmez. Ayette geçen “Savaş için güç bulundurun.” emri, düşmanı caydırıp insanların emniyet ve güven içerisinde yaşamalarını sağlamak içindir. Dünya devletlerinin neredeyse tamamının bu anlayışla savunmaya yönelik siyasî, askerî ve ekonomik önlemler aldığı bilinen bir gerçektir. Bu durum, günümüzde “silahlı barış”, “barış için silahlanma” gibi kavramlarla ifade edilmektedir.

Dünyanın değişik bölgelerinde müslüman kimlikli radikal gruplar tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerini cihad ayetlerine bağlamanın İslamofobiyi beslediği söylenebilir. Ancak İslamofobinin asıl nedeni, cihad ayetlerinden çok, İslâm'ın dünya

ölçeğinde hızla yayılan bir din olması, nüfusu giderek artan müslümanların Avrupa başta olmak üzere dünyanın değişik bölgelerine yerleşmeleri, misyonerlik faaliyetleri ve emperyalist emeller karşısında en büyük engel olarak İslâm'ın ve müslümanların görülmesidir. Böylesi bir korkunun normal olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü İslâm, insanlara baskıyı, sömürüyü ve emperyalizmi reddeden adil bir sistemden yanadır. Barış ve adaleti öngören İslâm inancı, elbette emperyalistler, yoksul ülkelerin doğal kaynaklarını sömürenler, kendi çıkarları uğruna kan dökmeyi meşru sayanlar, ırk ve kültür ayrımcılığı yapanlar, hukuku çarpıtanlar, insan haklarına saygıdan yoksun hayat sürenler için bir tehdit olarak algılanabilir.

İslâm ve diğer dinler yaşadığı sürece, İslâm korkusunun/İslamofobinin tamamen yok edilemeyeceği bilinmelidir. Ancak sebebi ne olursa olsun, İslâm'la ilgili dış dünyada ve içerde oluşan şüphe ve kaygıları gidermek, öncelikle biz müslümanlara düşen bir görevdir. Öyleyse İslâm dinini insanlığa doğru bir şekilde tanıtmamız gerekir. Yine İslâm'a uygun bir müslüman imajı geliştirilmelidir. Özellikle yurt dışında yaşayan müslüman gruplar arasında kardeşlik duygusu etrafında güç birliği oluşturulmalı, tefrika yerine birlikte hizmet edebilme kültürü güçlendirilmelidir. Her yönüyle (eğitim, kültür, ahlâk, hukuk, siyaset, ekonomi vs.) insanlığa örnek olabilecek bir ahlâkî sistem geliştirilmelidir.

DİPNOTLAR

- 1 Narlı, Nilüfer, “Çok Etnisiteli ve Çok Dinli Bir Dünyada Barışın Sürdürülmesine İslâm'ın Katkısı: İhtimaller ve Zorluklar”, *Dünya, İslâmiyet ve Demokراسi*, Konrad-Adenauer Vakfı Yay., Ankara, 1998, s. 132-133, 145.
- 2 Geniş bilgi için bkz. Mazlumder Avrupa'da Ayrımcılık Raporu, “*Bitmeyen 11 Eylül: Derinleşen Öteki ve Sıradanlaşan İrkçilik*”, 27 Haziran 2006.
- 3 Bkz. Bakara, 2/193; Mümtehine, 60/8-9.
- 4 Hac, 22/78.
- 5 Bkz. Nisa, 4/93; Maide, 5/32.
- 6 Bakara, 2/208.
- 7 Bkz. Kâfir, M. Ali, Hz. Peygamber'in Müşriklerle Münasebeti, İlim Yay., İstanbul, 1987, s. 207-233; Yılmaz, Hüseyin, *Kur'an'ın Işığında Müslim-Gayrimüslim Münasebetleri*, Kayıhan Yay., İstanbul, 1997, s. 139-141.
- 8 Bkz. Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişam, *Siret'ün-Nebeviyye*, Mısır, 1936, s. 321-333.
- 9 Buhari, Cihad, 9; Müslim, Cihad, 1362.
- 10 Bakara, 2/ 208.
- 11 Bkz. Tabbara, Afif A., *İlimin Işığında İslâmiyet*, terc. Mustafa Öz, 2. Baskı, Kalem Yay., İstanbul, 1981, s. 412-418; Yılmaz, Hüseyin, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yay., İstanbul, 2003.

- 12 Bakara, 2/218.
- 13 Bakara, 2/214.
- 14 Bakara, 2/193.
- 15 Enfal, 8/61.
- 16 Nisa, 4/90.
- 17 Mümtehine, 60/8-9.
- 18 Al-i İmran, 3/ 159.
- 19 Nahl, 16/ 125.
- 20 Bkz. Muhammed b. Ebi Bekr b. Kayyim el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, çev. Ş. Özen, H.A. Özdemir, A.V. Kurt, İklim Yay., İstanbul, 1989, III, 106.
- 21 Hac, 22/ 39.
- 22 Hac, 22/ 40.
- 23 Bakara, 2/ 100.
- 24 Nisa, 4/ 75.
- 25 Tevbe, 9/ 36.
- 26 Bakara, 2/ 190.
- 27 Enfal, 8/60.

İSLAM KARŞITLIĞI KARŞISINDA

Prof. Dr. Mehmet PAÇACI

AGİT Müslümanlara Karşı Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılıkla Mücadele Özel Temsilcisi

Özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika’da somut siyasî, toplumsal örneklerini ve etkilerini gördüğümüz ve giderek bütün dünyaya dalga dalga yayılan İslâm karşıtlığının son dönemdeki kökenleri, Soğuk Savaş’ın bitimine kadar götürülebilir. Batı’nın, Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında kendine yeni öteki olarak İslâm’ı belirlemesiyle, yoğunlaşan bir şekilde, siyaset ve akademik olanından sosyal olanına kadar basın-yayın, İslâm karşıtlığını, onun “Haçlı” biçiminde yaşandığı Ortaçağ’ın karanlık zamanlarına ait evrakın saklandığı arşiv raflarından yeniden indirdi. Artık Batı için İslâm, Doğu Bloku’nu yeşil bir kuşakla çevreleyerek sınırlaması için kullanıldığı zamanlardaki tanım, işlev ve görevini, bizzat onun yerine konularak değiştiren yeni düşman idi. Samuel Huntington’un aynı yıllarda yazdığı *Medeniyetler Çatışması* adlı çalışmasında ileri sürdüğü fikrin bir proje olmaktan çok, bir öngörü ve tespit olduğunu söylemek, dünyada her gün camilerin kundaklandığı, müslüman erkek ve kadınlara sözel, sanal ve doğrudan bencil şiddet dolu saldırıların olduğu, açıktan ayrımcılığın, kamusalından özeline her alanda, her türlüşünün yapıldığı bugün, her zamankinden daha zordur.

Bugün gelinen noktada, söz konusu çatışma denkleminin Batı tarafına aşırı sağcı siyasî akımlar konurken, karşı tarafa da aşırı el-Kaide ve DEAŞ gibi oluşumların yerleştirilmiş olduğu açıktır. 11 Eylül saldırıları dikkate alındığında bunlardan ikincisinin, daha önce, büyük oranda Afganistan ve Irak işgalleri sürecinde, yüz yıl önceki öze dönüşçü, (selefi/vahhabî) ve lafızcı söylemlerden de beslenerek içeriklendirildiği ve biçim kazandığı söylenebilir. Bu söylemin son sürümü, Arap Baharı sürecinde bir önceki sürümü olan el-Kaide’den tevarüs ettikleriyle, DEAŞ

olarak markete sürülmüştür. Denklem birinci tarafı, yani son geldiği noktada artık “beyaz üstünlükçü” (white supremacist) olarak anılan sağcı aşırı sağcı ise bugün tarihindeki ve kültüründeki ırkçı, protestan/evangelist, öze dönüşçü, lafızcı ve kutsal savaşçı güçlü damarlardan da beslenerek belli bir kıvama getirildiği Norveç ve en son Yeni Zelanda katliamcılarının yazdığı sözde “manifesto”lardan da anlaşılmalıdır. Dikkat edilirse denklem bu iki tarafı, biri diğerinin özellikleriyle bezenmiş, her zaman birbirini besleyip var eden iki ayrı unsur olarak tasarlanmış görünmektedirler. Başka bir deyişle

biri olmadan diğeri yaşayamayan iki ayrı kutup vardır karşımızda ve artık, “medeniyetler çatışması” iddiası, kendi kehanetini gerçekleştirmiş durumdadır. Bunu son olarak ırkçılığı, nefreti, her türlü dinî ve insanî değeri çiğneme-yi temsilen gerçekleştirilen Yeni Zelanda cami saldırıları, neredeyse yok olma noktasına gelmiş DAES’in küllerinden yeniden doğurtulması için bir hayat öpücüğü olarak kullanılmış ve bu örgüt kanlı, acımasız ve İslâm’ın herhangi bir izinden

yoksun Sri Lanka kilise saldırılarıyla birlikte, daha önce öldüğü sanılan lideriyle yeniden sahneye çıkarılmıştır. Esasen bununla, dünyada cârî olan güç savaşını yürütenler, vekil tetikçiler olarak kullandıkları bu iki unsuru çatıştırarak, savaşlarını bütün dünyaya yaymayı hedeflediklerini bütün açıklığı ile ortaya koymuş bulunmaktadırlar. Myanmar’da Rohingya müslümanlarına yapılanlar, daha sonra Uygur Türk müslümanlarının maruz bırakıldığı zulüm ve Hindistan’da aşırı sağcı Hint milliyetçiliği üzerinden Hindistan müslümanlarına yapılanlar hep bu şeytanî denklemden beslenmektedir ve dikkat edilirse bu çatışma, her geçen gün dünyada güç

Müslüman topluluklar, siyaset ve medya alanlarında da kararlı bir görünürlikle kendilerini daha iyi tanıtmalı, haklarını ve varlıklarını korumaya çaba göstermelidirler.

savaşının yeni alanı olarak beliren Çin Denizi coğrafyasına daha çok taşınmaktadır.

Dünyada sahnelenen bu çatışmadan toplumsal eğilimlerin etkilendiği ortadadır. Son gelinen noktada, Avrupa ve Amerika'da önceleri uçta bir yerde duran aşırı sağcı siyaset, son yirmi yılda tabana yayılır hale gelmiş, ekonomik krizler, göçmen akınları, küreselleşmeyle millî devlet yapılanmasının yıpranması süreçlerinde hep güç kazanmıştır. Sağ siyasetin söylemi, bununla da kalmamış, giderek merkez siyasetin söylemi haline gelmiştir. Sağ siyaseti izleyen partiler ya doğrudan, ya da koalisyonlarla daha çok iktidara gelir olmuştur. Ayrıca bu ülkelerde, sağcı söylemlerin popülizmine katılıp sağcı muhalefete iş birliği yapan hükümetler de kurulmaktadır. İrkçı aşırı sağcı söylem, İslâm karşıtlığını, sözünü ettiğimiz denklemde üretilip karşısına konulan DEAŞ'ın söylem ve eylemleriyle besliyor. İslâm ile DEAŞ ve benzeri örgütler kasıtlı olarak birbirine karıştırılıyor, birlikte ele alınıyor ve buradan bütün bir İslâm'ı genelleyerek bir İslâm karşıtlığı ve hatta İslâm düşmanlığı üretiliyor. Doğrudan İslâm'ın şiddeti özendiren, kadının özgürlüğünü elinden alan, kadına

şiddeti özendiren bir kutsal kitaba sahip olduğu iddiaları İslâm düşmanlığının mazereti olarak sunuluyor. Bu, söylem düzeyinde ve müslüman bireylere, mabetlere failleri açık gizli doğrudan saldırılar, ayrımcılıklar düzeyinde de kalmıyor, bu yönde kanunlar yapılmasına kadar gidilerek bu tutum daha da ileri götürülmeye çalışılıyor. Böylece İslâm karşıtlığı kanun düzeyinde de pekiştirilmeye çalışılıyor. Mesela, başörtüsü yasağı, zaman zaman aşırı bir sekülerizmle dinlerin sembollerini yasaklama, zaman zaman da dayatmacı bir yorumla kadının özgürlüğüne yapılan bir kısıtlama olarak algılanıyor ve kamuda yasaklanma yoluna gidilebiliyor. Tartışmasız temel bir hak olan din ve inanç özgürlüğü hiçe sayılıyor. Yine inanç özgürlüğü ihlâl edilerek, sözde hayvan hakları temelinde helâl gıdanın yasaklanması gibi başka bir yasakçılığa gidilebiliyor. Benzer bir yasakçılıkla, müslüman ve yahudi çocuklara şiddet uygulandığı gibi inandırıcılıktan uzak bir bahaneyle sünnet yasağı konmaya çalışılıyor.

Böylesi bir ortamda, müslüman toplumların, yukarıda sözünü ettiğimiz denklemde iki zıt, ancak birbirini var eden kutupları arasında kalmışlığı nedeniyle

oluşan mağduriyetlerini hukukun üstünlüğü ve temel hak ve özgürlükler temelinde, sivil toplum örgütlenmesi yoluyla ifade etmeleri ve hak arayışında olmaları, içinde yaşadıkları ülkelerde varlıklarını sürdürüp onu kabul ettirebilmelerinin başlıca yolu olarak görünmektedir. Bugün, Batı ülkelerinde müslüman toplumların karşılaştıkları ayrımcılığın ve şiddetin doğru tanımlanmasında ve tanınmasında büyük problemler yaşadıkları bir gerçektir. Müslümanların karşılaştıkları şiddetin bir din ve inanca karşı nefret suçu olarak tanımlanmasında ve kaydedilmesinde özellikle sağcı iktidarlara sahip Batı ülkeleri hâlâ isteksizlik göstermektedir. Camilere, tek tek müslüman bireylere yapılan saldırılar, polis tarafından sıradan saldırılar olarak kayıtlara geçiliyor. Gerek insan hakları ve demokrasi adına faaliyet gösteren sivil kurumlar, yerel resmî ve özel akademik kurumlar ve gerekse bu saldırıların muhatabı müslüman toplumlar tarafından kurulmuş sivil örgütlerin verdiği bilgiler ve oluşturduğu dönemlik ve yıllık raporlar, kısmî gelişmelere rağmen resmî kurumların hâlâ bu olayları doğru tanımlamakta bir direnç gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

Öte yandan, söz konusu ülkelerin temel hukuk yapıları ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, İslâm İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Konseyi gibi Uluslararası kurumların, hukuk yoluyla bir hak arayışının zeminini sağlama yolunda ilerleme kaydettiklerini söylemek mümkündür. Öncelikle bu kurumlar nezdinde İslâm'a ve müslümanlara saldırı suçlarının doğru tanınmasında önemli adımların atıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu kurumlar, İslâm karşıtlığını ortaya koyan olayların mümkün olduğunca gözlem, takip ve raporlamasını

yapmaktadır. Bunun yanı sıra ülkelerin ilgili kurumlarının, güvenlik yetkililerinin ve yerli toplumun ayrımcılığa karşı daha çok eğitilmesi, hatta ülke kanunlarının bunun için yeniden düzenlenmesi yönünde programlar işletmektedir. İşte bütün bu nedenlerle, müslüman sivil örgütlerin bu zeminleri daha çok kullanması gerekmektedir.

Buna ilaveten, müslüman topluluklar, siyaset ve medya alanlarında da kararlı bir görünürlikle kendilerini daha iyi tanıtmalı, haklarını ve varlıklarını korumaya çaba göstermelidirler. Bu konularda müslüman sivil toplumun daha çok bilinçlenmesine ve gayretine büyük ihtiyaç bulunmaktadır.

Bunun için kendilerine karşı işlenen nefret suçu nitelikli saldırıları, sessizlikle, sonuç alınamayacağı evhamıyla ya da yerel otoriteler ile karşılaşmakta ürkeklik ve çekingenlik göstererek kabullenmeleri, esasen onların göstereceği hayati ihmallerden biri olur. Oysa tek tek bütün psikolojik, sözlü ve fiilî saldırıların ve ayrımcılıkların kayda birer nefret ve ayrımcılık suçu olarak geçmesi, söz

konusu saldırıların temel insan hakları, din ve inanç özgürlüğü ve hukukun üstünlüğü zemininde ele alınarak sonuçlandırılmasının ilk adımıdır. Ayrıca müslüman sivil toplum, hak mağduriyetlerinin temelde hukuk yoluyla giderilebileceğinin bilincinde olarak bu konuda kendini daha donanımlı ve organize hale getirmelidir. Bunun için de müslüman toplumların hukuk alanında daha çok insan kaynağına ve sivil kuruma ihtiyacı bulunmaktadır. Ev sahibi ülkede uzun sürelerdir yaşayan ve eğitim düzeyi yüksek toplumlar tarafından şimdilerde bunun güzel örnekleri ortaya konmuş olsa da bu konuda özellikle müslüman Türk toplumu bakımından henüz kat edilmesi gereken bir yol bulunmaktadır.

Müslümanların karşılaştıkları şiddetin bir din ve inanca karşı nefret suçu olarak tanımlanmasında ve kaydedilmesinde özellikle sağcı iktidarlara sahip Batı ülkeleri hâlâ isteksizlik göstermektedir.

PROF. DR. KENAN GÜRSOY İLE SÖYLEŞİ

Söyleşi: Fulya İBANOĞLU, F. Hilâl FERŞATOĞLU, Kâmil BÜYÜKER
Fotoğraf: Bilâl BAL

İslamofobi, Batı'da şekillenen, adı o tarafça konulan bir dünya meselesi. Bugün bütün dünyanın konuştuğu, tartıştığı ve gündeminde olan İslamofobi kavramının/meselesinin ortaya çıkışında biz müslümanlar olarak ne kadar etkili olduk? Bu durum İslâm dünyasında fikrî bütünlüğü sağlayamamış olmamızdan mı kaynaklanmaktadır?

Kendi irfân kültürümüzü felsefileştirememiş olmanın burada büyük bir rolü var.

Aslında dosyayı temellendirirken birlikte yaşama ahlâkı, hukuku, hoşgörü ve taassup kavramları üzerinden gidelim dedik. “Biz bu işin neresindeyiz?” sorusuna cevap arıyoruz. İslamofobi üzerine bir endüstri inşa ediliyor. Bu iş belki belli yerlerde planlanıyor ama biz bu işi tetikleyen unsur muyuz? Ve bu işin panzehiri ne olacak? Peygamber Efendimiz, birlikte yaşamının hukukunu, ahlâkını tesis etti. Peki dünyada müslüman dendiği zaman kendisine itimat edilir, herkesin emin olduğu bir topluluk

inşası nasıl mümkün olacak? Nasıl oldu da böyle bir tarihsel serüvenden bu duruma geldik? Buradan başlatalım isterseniz.

Çok iyi bir yerden başlamayı düşünüyorsunuz. Tabii konuya benim kendi fikrî, manevî maceram itibariyle bakacak olursak, ben içinde yetiştiğim ortamın öğrettikleri çerçevesinde meseleye hep hüsnüzan ile bakmak temayülündeyim. Yani sûizanla da bakabiliriz. Ve işte “Onlar kötüdür, üzerimize geliyorlar, her zaman böyleydiler, zaten bizim hiçbir zaman ayakta durmamızı istemezler.” gibi değerlendirmeler yapabiliriz. Bunu anlamak ve kısmen kabul etmekle beraber aslında bu şekilde düşünmek ve hadiseyi bir şekilde görmezden gelmek acaba doğru bir tavır mıdır diye kendi kendime soruyorum. Mademki tevhid dininin sâlikleri ve Peygamber Efendimiz’in ümmetinin fertleriyiz; bunu tefekkür ederek değerlendirmeler yapmak durumundayız. İslamofobi bizim için böyle bir tefekkür adına kışkırtıcı olmalıdır. Biz kendi tavrımızı, onların bizden beklediği karşı düşmanlık şeklinde ortaya koymak yerine, “Üzerimize düşen temsil ve tebliğ vazifesini bihakkın gerçekleştirmek için ne yapmalıyız?” sorusunu sorarak belirlersek daha anlamlı bir şey yapmış olacağımızı düşünüyorum. Şimdi böyle bakıldığında yaşanan hadise şudur: Daha çok Batı dünyası ve Batı dünyasından etkilenmiş olan, Batı dünyasının bütünlüğü içinde yer aldığını varsaydığımız Avustralya, Yeni Zelanda’yı da içine alan bir kültür coğrafyasında İslamofobi’nin gittikçe büyümekte olduğunu fark ediyoruz. Evvela bunun kurumsal anlamda bir karşılığı olduğunu düşünmüyorum. Batı tarafından bir Doğu dini olarak telakkî edilen Yahudilikte ve özellikle Hıristiyanlıkta -daha çok Batı Hıristiyanlığı diye ifade etmek lazım- kurumsal anlamda yani dinî hayatı organize eden ve dinin temel prensiplerini yeniden gözden geçiren o kurumlar tarafından İslamofobinin istendiğini ve organize edildiğini düşünmüyorum. Bu düşünmeyişimin arkasında beş yıla yakın bir süre tam da Vatikan’da gerçekleştirdiğim büyükelçilik görevimin bana kazandırdığı bilgiler de var. Ne şekilde hareket ettiler?

KENAN GÜRSOY KİMDİR?

1950 yılında Ankara’da dünyaya geldi. İlkokulu, İstanbul Hırka-i Şerif İlkokulu’nda, ortaokul ve lise eğitimlerini ise, Saint Benoit Fransız Lisesi’nde tamamladı (1970). Yükseköğrenimini, Fransız Hükümeti’nin Türkiye’de Fransızca eğitim-öğretim yapan okullardan mezun, başarılı öğrencilere verdiği öğrenim bursuyla Fransa’da Rennes Üniversitesi ve Paris, Sorbonne Üniversitesi’nde tamamladı (1970-1974).

Yurda dönüşünde, askerlik görevinin hemen sonrasında, Ocak 1977’de Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde asistan olarak göreve başladı. 1979’da Felsefe Doktoru, 1982’de Yardımcı Doçent, 1983’de Sistemantik Felsefe-Mantık alanında Doçent unvanlarını aldı. Bu arada, bir yıl daha Fransa’da Paris-Nanterre Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde araştırmalarda bulunmak üzere görevlendirildi (1981-1982). 1984 yılı Kasım ayından itibaren ise, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü’nde, Felsefe Tarihi Anabilim Dalında Doçent olarak vazifeye başladı; 1989 yılı Ocak ayında, burada Profesör oldu. 1994-1997 yılları arasında aynı anabilim dalının başkanlığını yaptı. 1997’den 2009’a kadar Galatasaray Üniversitesi’nde önce İletişim Fakültesinde, sonra Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde Öğretim Üyesi ve Felsefe Bölüm Başkanı, 1999-2002 yılları arasında bu üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü, 2000-2009 yılları arasında Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı olarak görev yaptı. 2005-2009 yılları arasında TRT 2 kanalında yayınlanan Düşünce İklimi programının danışmanlığını yürüttü ve programın sunumunu gerçekleştirdi.

2009-2014 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nin Vatikan nezdindeki büyükelçisi olan Prof. Dr. Kenan Gürsoy, 2014’te yurda döndükten sonra Dışişleri Bakanlığı kadrosunda bir süre daha görev yaptı ve emekli büyükelçi olarak devlet hizmetinden ayrıldı. Hâlen Cenaz Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı mütevelli başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Epey merak ettiğimiz bir mesele bu...

Sanki kurumsal bir organizasyonmuş gibi ifade edilen ve prensipleri oturtulan bir İslamofobi organizasyonu varmış fikrinin doğru olmadığını; tam tersine bunun birtakım yarı cahil insanlar tarafından toplumsal yapıda yaygınlaştırılmaya çalışılan bir tavır olduğunu düşünüyorum. Ve maalesef bu tavırdan da bu toplumları idare etmeye, bir şekilde yönlendirmeye tevessül eden siyasetçilerin ve siyasi partilerin sorumlu olduğu kanaatindeyim.

Parayı kontrol eden mekanizmalar da dahil edilebilir mi buna hocam?

Eğer isterseniz dâhil edilebilir. Çünkü Batı dünyası dediğimiz o zeminde -maalesef Doğu dünyasını da bundan ayrı tutmak mümkün değil- gittikçe kabalaşan; gittikçe öteki karşısında düşmanca tavır alan ve farklı ses duymak istemeyen bir zihniyet gelişti. Bu zihniyet gittikçe derinleştiriliyor, şümulendiriliyor. Ve bu zihniyet gittikçe birtakım insanların bunun üzerinden siyaset yapmasına yol açıyor. Evvela

teşhisimizi bu yönde yapalım. Ama diyelim ki: Bu durum Vatikan Kilise teşkilatı gibi Hıristiyanlığın temel prensipleri içinden Hıristiyanlık kurumlarını organize eden birtakım müesseselerin veya Protestanlığın genel teolojik yaklaşımlarının bir sonucu değil. Daha çok halkın içindeki popülist yaklaşımlar. Yeni bir cahiliye. Batı dünyası içerisinde yeni bir cahiliye dönemi oluşturmaya çalışan bir yapı var. Bu, medya tarafından da tahrik ediliyor. Siyaset bundan istifade etmeye çalışıyor. Ve halk da maalesef bu yönde bir akışın içerisinde.

Benim Vatikan çerçevesinde görev almak üzere olduğum dönemde benzer bir kriz yaşanmıştı. Fiilen göreve başladığımda bunun konuşmaları devam ediyordu. Evet, İsviçre’de bir minare krizi oldu. Bu hadise karşısında Vatikan kesin olarak bu krizi çıkarılmalara karşı tavır aldı. Bu bizde bilinmeyen bir şey tabi. Bu tip bir İslamofobi yaklaşımına karşı, olumsuz tarzda bir dinler arası ilişki, iletişim, diyalogun oluşmaması ve ötekileştirilmemesi için kendi seviyelerince, kendi bilgilerince ve kendi uğraşı alanlarının içine girecek bir şekilde tavır aldılar. Fransa’da,

Almanya’da yavaş yavaş İskandinav ülkelerinde olan hadiseler karşısında da aynı şekilde tel’inde bulundu Vatikan. Hatta doğrudan doğruya kendimin müdahil olduğu bir hadiseyi burada zikretmekte bir beis görmüyorum. Bahsettiğim dönemde Ermeni sözde soykırımını iddiaları dolayısıyla İtalya’da da Kuzey İtalya’da da bir hareket o günlerde başlamıştı.

Destekler yönde mi?

Evet, destekler yönde. Ve Kuzey İtalya’da yaşayan diaspora, kilisenin hakim olduğu yani dinî mahiyet taşıyan okullarda bir sözde soykırım iddiası olarak bunun okutulmasını temin etmek için bunu Kilise’ye yani Vatikan teşkilatına teklif etmeyi düşündü. Dinî okullar ya da Katolik okulları, Kilise’den hareket eden, Kilise’nin genel anlamda etkin olduğu, öğretmenlerinin formasyonunu verdiği, idarecilerini seçtiği ortamlardır. Ve çok yaygındır. Aynı zamanda Katolik üniversiteleri de vardır bütün dünyada yaygın olan. Bu tarz bir karar fevkalade yanlış olacaktı. Biz Büyükelçilik olarak kendi tavrımızı süratle Vatikan makamlarına bildirdik. “Dikkat edin böyle bir talep gelecek.” diye. Kesin olarak reddettiler. Yani “Biz bunun içine girmeyiz.” dediler. Ve olmadı. Yani uyarıldığı takdirde; olması icap eden bir temsille bu bilgi ulaştırıldığında sizin yanınızda yer alabiliyorlar. Vatikan Arşivleri Başkanlığı, yine benim büyükelçiliğim sırasında önemli belgeleri sergilemeye ilk defa olarak karar verdi. Hatta bu arada konuyla ilgili bir de kitap yazılması söz konusu oldu. Yine müdahalede bulduk. O sergide bizi rencide edecek hiçbir belge teşhir edilmedi. Kitabın da o güne kadar Vatikan’ın katkısıyla yapılacak olduğu söyleniyordu. Bundan vazgeçtiler. Ve kitap ancak Polonya’da basılmak mecburiyetinde kaldı.

Vatikan tarafından basılsaydı nasıl bir neticeye sebep olurdu?

Soykırımın bir gerçek olduğunu kendilerince belirleyen birtakım evrakı sunmuş olacaktı, buna girmediler. Yani bu tarz değerlendirmeler, bir siyaset,

bir diplomasi gereği olabilir. Ama böyle bir siyaset, böyle bir diplomasinin de etik birtakım değerleri göz önünde bulundurduğu ve karşı tarafı rencide etmek istemediği anlaşılmaktadır. Bunun arkasında, ayrıca İslamofobinin teşvik edilmemesi şeklinde de bir tavrın varlığından söz edilebilir. Bildiğiniz gibi 17. yüzyıldaki Viyana kuşatmamızın başarıya ulaşmamış olmasından ve İnebahtı Savaşı’nda Türk-müslüman ordularını durdurmuş olmaktan Batılılar kendilerince pek gurur duyarlar. Bunu bizim tahmin ettiğimizden daha fazla -tarihî bir bilinç anlamında- gündemde tutarlar. Fakat bu da, kendi ölçülerince bir tür yumuşatılmaya uğratıldı. Yani burada Türklere ve müslümanlara karşı bir düşmanlık olmadığının anlaşılması konusunda tedbirler alındı.

Vatikan eliyle mi yapıldı bu da?

Kısmen Vatikan’dan da kaynaklanan, ama daha geniş bir tarih telakkisinin genelde işlenmesi bakımından çok önemliydi bu.

Yani sosyal anlamda, siyaset ve medya tarafından körüklenen bir İslamofobiden bahsedebiliriz. Buna mukabil dinî-resmî teşkilatlarca bunun savunulduğunu ve organize edildiğini söyleyemeyiz. Efendim “Sen bilmezsin, anlamamışsındır belki!” denilebilir. Ancak ortaya konan prensiplerde bu yok. Ve ben buna dayanarak İslamofobi ile mücadele anlamında onlarla işbirliği yapılabileceğini düşünüyorum. Çok aykırı bir şey söylediğimi düşünmeyin, evet kanaatimce onlarla işbirliği yapılabilir.

Fakat beni asıl rahatsız eden nokta şu hususun gözden kaçırılmasıdır: Eğer İslamofobi şimdilik bir Batı hastalığı olarak görülüyorsa da bu tarz bir hastalık herhangi bir medeniyetin aslî tabiatından kaynaklanmaz. Kaynaklanmamalıdır. Böyle bakarsak bu insanların zaten bu noktada cezaî ehliyetleri yoktur deriz ve bunu onlara bağışlarız. “Tabiatları gereği böyle yapıyorlar” deriz. Halbuki hayır. Biz bu insanları, bütün medeniyetlerin insanlarını ve medeniyetleri idare eden ahlakî prensiplerin uygulandığını, insan

ve vicdan temelinde bir iradeye davet etmek mecburiyetindeyiz. “Benim medeniyete ilişkin tabiatım budur ve dolayısıyla yaptığım meşrudur.” söylemi her zaman felaketlere yol açacaktır. Müslümanlığın önemli bir özelliği de buradaki evrensel insanî sorumluluğu bütün cihana hatırlatmaktır. Biz de hata yapıyorsak bu hatayı kabul etmek ve düzeltmeye çalışmak mecburiyetindeyiz. İslamofobi bugün Batı'nın yaşadığı bir hastalıktır. Ama “Tabiatı gereğidir, Batı'dır!” dersek tekrar söylüyorum bunu onlara bağışlamış oluruz. Bunu bağışlayamayız. Yani buradaki iradeye dayalı sorumluluklarını onlara fark ettirmek durumundayız.

Çok kritik bir nokta söylediğiniz hocam, çok da mühim.

“Biz nasıl hareket etmeliyiz?”in cevabı budur. Yani Batı'yı olduğu kadar insanlığın tamamını da iz'âna, ahlâkî değerlere hatta bütün medeniyetlerin kendilerini tanımlarken ideal olarak benimsediklerini iddia ettikleri o temel prensiplere davet etmek mecburiyetindeyiz. Bir taraftan insan haklarından bahsedeceksiniz, tırnak içinde hümanist olduğunuzu söyleyeceksiniz, bütün insanların hür ve eşit olduğunu, dolayısıyla müşterek bir ilerleme üzerinde olmaları gerektiğini söyleyeceksiniz, diğer taraftan da bunun gereklerini gerçekleştirmeyeceksiniz. Tam tersine, eğer bu hastalık şu anda Batı'da cârî ise, aynayı Batı'ya kendilerini idrak etmek adına tutmak ve bir tür kendi adlarına bu vicdan hesaplaşmasını yapmalarını sağlamak mecburiyetindeyiz. Bunu önemsiyorum. Kendimizi de içine alacak şekilde yaşanan böylesi bir evrensel tavrın bizde olmasını önemsiyorum. Bu tavrın ayrıca her bir toplumun kendi içinde oluşmasının da mümkün ve önemli olduğunu değerlendiriyorum. Hatta mesela Filistin'de bu kadar mağdur olmuş müslüman topluluğun asıl savunucularının belki de özellikle yahudi toplumunun içinden çıkması gerektiğini düşünüyorum. Yani etik bir bilinçle... Biraz farklı şeyler söylüyorum galiba.

Kılıçsız mücahit olarak andığımız Gandhi kendi mücadelesini gerçekleştirip İngilizlere karşı pasif direnişini ortaya koyarken şunu da ifade ediyordu aynı zamanda: Muhakkak ki İngilizler kendi geleneksel ahlâklarından hareketle benim haklı olduğumu ve bize adaletin iade edilmesi gerektiğini fark edeceklerdir. Bakın, daveti kendilerine yapmak durumundayız. Bugün Batı patolojik bir seyirden geçiyor olabilir. Vicdanî bir hata olabilir. Hatta hukukî anlamda çok yüksek bir cürüm olabilir. Batı'nın bizzat kendisinin, kendilik bilinci üzerinden farkına varması, ya da bu konuda Batı'ya farkındalık kazandırılması gerekiyor.

Demek istediğiniz, bizim îmâl edilmiş veya ısmarlanmış kavramları kabul ederek kendimizi bu kavramın içinde görmek yerine aynayı onlara tutup onları bu gerçeğe yüzleştirmemiz gerektiği...

Elbette biz tedbirimizi alacağız. Elbette bununla mücadele edeceğiz. Ama hangi bireyi zorla susturur ve zorla eylemini sınırlandırabilirsiniz. Bunu en fazla hukukla yaparsınız. Hâlbuki onları kendilerinin de aslen benimsemekte olduklarını iddia ettikleri bir ahlâkî erdemler ortamına çekmek mecburiyetindeyiz.

Vicdanına seslenmek yani...

Evet. Bu, “Onların vicdanına mı kalacağız.” demek değildir. Aynayı tutmaktır. Ve bize de bu düşer. Bu bize bir tembellik getirir. Vazifemiz elbette sadece ayna tutmak değil ama bizim bunu yapmak mecburiyetimiz vardır. Bizim düşünürlerimizin, sosyologlarımızın, felsefecilerimizin, ilahiyatçılarımızın Batılıların kendi içlerinde etkin bir hesaplaşma yapmalarını sağlamaları mümkündür.

Nitekim farklılıkların birlikte yaşamaları hususunda, bizim tavrımız hep destekleyici ve oluşturucu olmuştur. Şöyle örneklendireyim. Birlikte yaşama ahlâkından bahsediyoruz. Uzatacak, tarihî köklerine incek olursak Peygamberimiz'in Medine Barışı'na kadar bunu götürebiliriz. Ve yine kendi tarihimizden İstanbul'a kadar, 1453'e kadar çıkabiliriz. Medine Barışı, farklı

unsurların İslâm Peygamberi'nin riyâsetinde nasıl birarada ve âhenk içinde yaşamak bakımından tedbirler alabileceğini gösteren en önemli örnektir. Mehmet Fatih'in İstanbul'u fethinden hemen sonra aynı şehrin içinde Ortodokslara, hemen karşımızda Galata'daki Katoliklere ve o güne kadar İstanbul'a kabul edilmemiş olan Ermenilere verilen haklar ve onlarla birlikte yaşamayı kabul edip bu ahengi sağlamış olan müslümanlar bunun en iyi ifadesidir. Aynı şeyi Bosna'da da 1463'te yapmışız.

20. yüzyılın son yıllarında felsefeciler olarak dikkatimizi çeken “medeniyetler savaşı” konusu ortaya atıldı. Çok az bir değerlendirme hariç topyekûn müslüman entelektüeller olarak medeniyetler savaşı fikrine karşı koyduk. Benim ilk panelde bulunuşumun tarihi 2002 yılının ikinci ayıdır. O tarihlerdeki panelistlerin sonradan bu meseleyi götürmüş olan insanlar olduğunu da daha sonra fark ettim. Sayın İlber Ortaylı, Sayın Davudoğlu ve Sayın Mehmet Aydın'la beraberdik. Bunlardan Mehmet Aydın Hoca etkin oldu Medeniyetler İttifakı projesinde. Değerli Cumhurbaşkanımız o zaman başbakan idiler. Ama Mehmet Aydın Bey'in daha uzun yıllardan beri böyle bir çalışması olduğunu en azından meslektaş ve onu çok seven bir dostu olarak biliyorum. Bu panele katılan hemen bütün konuşmacılar buna karşı olduklarını ifade ettiler. Ve nihayet Medeniyetler İttifakı projesi Türkiye'nin de teklifçisi ve inşacısı olduğu bir projedir. Ve bugün de değerli dostumuz Bekir Karlığa'nın Türkiye adına danışmanlığı üzerinden büyük bir yüz akıyla devam etmektedir. Bunun Türk-müslüman entelektüellerin kafasında ve ruhunda çok iyi bir sınav olduğunu düşünüyorum. Biz dünya ile birlikte yaşamayı reddeden bir ülke tasavvur etmedik. Tam tersine bu “medeniyetler savaşı” kavramı 2000'li yılların başından itibaren bizim medeniyet tasavvurumuzu tekrar gündeme getirmek gibi bir etki yaptı. Bundan son derece memnunum. Medeniyet üzerine konuşmaya başladık.

Medeniyet üzerine konuşmak, ister istemez medeniyetler üzerine konuşmaktır. Yani çoğulcu olarak

medeniyetler. Nitekim medeniyetler ittifakı deniyor. Medeniyet üzerine konuşmak medeniyetlerin içinden hareket ederek genel bir insanîyet üzerine konuşmaktır. Belki daha büyük harflerle yazacağımız bir medeniyet tasavvurumuzun da olması demektir. Ama medeniyetlerin o çoğulluğu içerisinde kendi medeniyetimizin, benim etik diye sıfırlandırabileceğim o temel prensiplerini tekrardan tefekkür etme imkânını bulduk. Gerçekten de medeniyetimiz tarih boyunca kendi içine kapanmamış, açılmış ve kendini inşa etme sürecinde yekdiğerlerine de davette bulunmuştur. Peygamberimiz'in bizzat kendi şahsiyetlerinin tedbirleri dolayısıyla Sâsânî'ye, Habeş'e ve Bizans'a davetleri var. Hep o vahdet çerçevesinde kendisini konumlandırmış bir medeniyete sahibiz. Ayrıca İpek Yolu üzerinden, Asya içlerinden beri getirdiğimiz o bilgelik anlayışının, irfan tasavvurunun da İslâm'ın bu harikulâde temel prensibi ile nasıl bağdaşmış olduğunu fark etmişiz. Dahası fethi de, fetih kavramını da, fütuhat kavramını da illa savaş ve istila anlamında anlamamışız. Mesela İstanbul'un fethinde burada zaten var olan, bizden önce hâkim olan medeniyetle bir tür temas ile içimize alarak fethetmişiz. Fetih kelimesinin de “açma” eylemiyle alâkalı olduğunu düşünürsek kendimizi onlara, onları kendimize açmışız. Ve bu bir bütünlük oluşturmuş. Mesela bu çok sade bir dille medeniyetimizin kendisini algılayışında nasıl bir ufku olduğunu bize gösteriyor. Neden böyle düşünmeyelim ki? Çünkü İslâm'ın hedef aldığı, konu edildiği insandır. Bağlı bulunduğu temel prensiplerin referansı “o” insandır: Hazreti Peygamber'dir. Bir tanrı değildir. Bu çok önemli bir husus. İnsanı kendinden ve kendi şahsiyetliliğinden hareketle müşterek bir haysiyet adına değerlendirmenin yeri, hatta adıdır İslâmîyet. Bunu böyle tasavvur etmek mümkündür. Şimdi böyle baktığımızda bu sefer “Medeniyetimiz açısından birlikte yaşamayı nasıl idrak edebiliriz?” konusu gündeme gelecek, fert olarak da toplum olarak da hangi temel prensipler üzerinden kendimizi inşa edebileceğimiz fikri daha net oluşacaktır.

Gayrimüslimlerle ilişkiler konusunda Peygamber Efendimiz'le başlayan ve İstanbul'un fethiyle zirve bir örnek veren süreçte müslümanlar aktif ve güçlü. Devleti organize eden, iktidar olanlar müslümanlar. Bahsettiğiniz hava müslümanların ellerinin kuvvetli oluşu sebebiyle mi yaşanabildi? Yani Efendimiz zamanında, Medine Vesikası'nın imzalandığı çağda, hıristiyanlar da yahudiler de bu iktidara boyun eğmek zorunda kaldılar. Fatih Sultan Mehmet Han zamanında da öyle. Ve kabullenmelerinin neticesinde de kendilerine dinî, siyasî, içtimai hayatlarını yaşama noktasında pek çok kolaylık sağlandı. Dolayısıyla işin bu kısmını bugün nasıl yorumlayacağız?

Şimdi en büyük imtihan aslında iktidar sahibinin imtihanıdır. Eğer iktidar, yani güç elinizdeyken bu imkânı ya da bu hukukî rejimi tesis edebiliyorsanız, burada hata etmemişsiniz demektir.

Yâr-ı gâri ile birlikte Peygamberimiz'in hicreti gözümlerinin önüne geldi... Kaç kişiydiler, Medine'yi gönülleri ile fethettiklerinde? Nasıl oluştu oradaki anlamlı birliktelik? Bu olayı tekrar tekrar okuduğunuzda Rahmet'e dayalı bir dostluğu ve kucaklayıcılığı göreceksiniz. Belki bugün bu güçte olmayabiliriz. Ama Samiha Ayverdi'nin ifadesiyle söylersek, üzerimizde hiçbir kompleks bırakmadan kölelikten efendiliğe doğru bir seyir takip etmek mecburiyetindeyiz. Ama "Bu, nihayetinde neyi gerçekleştirmek içindir?" diye sorduğunuzda, o kucaklayıcılığın içinde İslâm'ın adaleti ve tevhid akidesi olduğunu görürsünüz.

Ben İslamofobiye dönmek istiyorum. Ne yapılabilir? Yani biz kendimizi bu medeniyet idraki içinden algılayacak olursak zaten irfân hayatımızın içinde mündemiç olan bu zihniyet ve bu ruh açısından ele alacak olursak çalışmamızın değerli olduğunu

düşünüyorum. Yani mesele karşı cephelemler üzerinden bir düşmanlığı tekrar ilan etmek değil, onlara ayna tutmak ve “Bize düşen nedir?” diye sormaktır. Avrupa Birliği’ne giriş isteğimiz doğrultusunda 2000’li yılların ilk on senesinde girişilen teşebbüslere bakıyorum. O zaman büyükelçi değildim ama konferanslara davet edildim. Avrupa Birliği de dâhil olmak üzere pek çok üniversitede konferanslar verdim. Bu konferanslarda kendi irfânî ve tevhidî yaklaşımımızın ne olduğunu ortaya koymam, bir tarafla beğenilirken diğer tarafla da farklı bir zihniyet grubu tarafından hafif bir dışlanmaya maruz kalmama neden olmuştur. Şimdi Batı’da çok kaba olarak iki zihniyetin var olduğunu düşünelim. Bu siyasî ve kültürel anlamda kendini ifade etsin. Bunlardan biri çok kabaca söylüyorum sağ; bizim muhafazakâr dediğimiz zümre. Bir diğeri de sol ve daha insanî bir sistem üzerinden konuyu algılamak istediğini düşünen ve dinî hayatın değerlerine de biraz uzaktan bakan bir zümredir. Şimdi birinci karşılaştığımız ve bizi çok fazla kabullenmek istemeyen o zihniyet, “Hıristiyanî değerleriniz olmalıdır.” der. Bu “Avrupa’ya girecekseniz bizim değerlerimize uyuyor olmak imtihanını vermelisiniz.” diyen bir yapıdır. Diğeri de “Avrupa Birliği’ne girmek istiyorsanız bütün değer sistematiğini dışarıda bırakın, biz de bırakalım; yeni bir insanlık tesis edelim.” diyen görüştür. Her ikisinde de değerlerimizle geldiğimiz yerde bu değerler itibari ile bir ötekileştirme söz konusudur ve dışarıda bırakma eğilimi açıktır. Buna karşı ne yapılmalıdır? Yüzlerce yıldan beri irfânî anlamda medeniyet değerlerimiz olarak addettiğimiz şeyleri bugünün sosyoloji, antropoloji, felsefe ve -neden olmasın- siyaset diliyle ifade etmeliyiz. Bu saydıklarım arasında felsefe çok önemli. Çünkü felsefeyle kendi yapımızı, şahsiyetimizi oluşturan temel prensiplerin evrensel değerini ortaya koyabiliyoruz. Biz bunu yapmada geciktik, kültürler arası karşılaşmalar folklorik seviyede kaldı.

Hakikaten öyle oldu hocam.

Kültürel temaslar folklorik seviyede kalmamalı. İçselleştirilmesi adına bunların, onların anlayacağı bir zeminde ya da iklimde ifade edilmeleri gerekir. Buna ihtiyacımız var. Dinler arası temaslar mesela, ben sizin bayramınızda size tebrik gönderiyorum, siz benim bayramımda bana gönderiyorsunuz; biz oruç tutuyor ve iftar ediyoruz, siz de karem -hıristiyanların bir tür orucu- yapıyorsunuz; bunları bilelim, hatta karşılıklı kutlamalarda bulunalım gibi şeylerden öteye gitmiyor. Bunlar kötü değil elbette. Halkların, farklı dindarlık muhitlerinin birbiriyle tanışmaları ve sosyal heyecanları paylaşmaları bakımından birer vesiledir. Ama müsaade edin ben buna folklorik demesem bile sadece antropolojik ve etnolojik diyeyim. Bunun ayrıca kavramsal düzeyine ihtiyacımız var ki kültürleri idare eden ve hedef alınan aslı ahlâkî değerler bir de bu dilin içinden evrensel mahiyetleriyle ifade edilmiş olsunlar. Bilmem anlatabiliyorum mu? Felsefeciler açısından bunun önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü insan, insan olmak bakımından insanı anlıyor. Elbette temaslar insanî temaslardır. Fakat bunların felsefî tefekküre ilişkin, değerler sistematigine ilişkin etik kıymetler olarak ifade edilmeleri gerekir. Bunu yapamadık.

Hocam, biz kendi aramızda bile konuşamıyoruz ki...

Evet. Ne yapmak gerekir? Kavram tahlili yapmıyoruz. Şimdi ben neden “edep” kavramını “hayâ” kavramı seviyesinde bırakmaksızın -ama onu da içine alarak- çok yüksek evrensel bir boyuta ulaştırmak suretiyle tahlilini yapmış olmayayım? Hayâdan başlarız, saygıdan geçeriz ama ontolojik anlamda da deriz ki sanki sen Allah’ın bir ismi ile temas ve ilişki halinde kendi hayatını idame ettiriyorsun. Buradan da, manevî derinliği olan bir inceliğe doğru yol alırız. Ve deriz ki edep, etik kıymetlerin estetik formlar halinde bir tavır kazanması ile alâkalıdır. “Edep” kelimesini kavramsal anlamda tanımlayalım dersek tanımlayamıyoruz.

Ama tasvir ediyoruz. Bunun çok farklı sonuçlar getirdiğini gördüm. Evvela hayâ kavramından edep kavramına doğru yol aldığımızda Batılı felsefeci arkadaşlarımız çok farklı bir hâle girdiğini ve şaşkınlıklarını gördüm. Çünkü bu kavram yaratılmış olan her şeye saygıyı işaret eder. Birlikte yaşamayı da bunun üzerinden düşünebilirsiniz. Birlikte yaşama adına, müşterek bir üslup kazanmak adına da işleyebilirsiniz. Aynı şeyi “Düşünce İklimi” programında da yapmıştım. Alâka gördüğünü fark ettim. Edep, başat kavram benim için. Bizi biz yapan o temel kavramları sosyal hayatın içinde yer almış yani herkesin bir şekilde anlayacağı, idrak edebileceği o temel kavramları bir de tefekküre ilişkin boyutları çerçevesinde ele alalım, tahlil edelim. Evrensel, dünyaya teklif edebileceğimiz zenginliklerin olduğunu göreceksiniz. Kültürel anlamda çok kullandığımız ve irfânımızın temel boyutları olan üç temel kavramımız var. Bunlar “irfân”, “gönül” ve “edep” kavramlarıdır. Tercüme edemiyorsunuz. Ancak bilgisini veriyorsunuz. Bu bizim zenginliğimiz. Bunun evrensel mahiyetini koysanıza ortaya!

İşte size tebliğ...

Bu tebliğ olur evet. Bir de bunu yaşayan insanları görseler. Gerçekten etik cevherini estetik formlar, o tavır, o eda içinde yaşayan insanları görseler. Felsefi anlamda yapılabilecek değerlendirmelere, temaslara ya da bu tarz tahlillerle, görüşlerle ifade edilecek temaslara çok ihtiyacımız var. Büyükelçiliğim sırasında biz çok sayıda sergi, konferans, konser yaptık. Papalık bize çok da iyi bir yer verdi. Roma'nın içindeki Cancelleria Sarayı'nı bize faaliyetlerimiz için tahsis etti. Hatta diğer büyükelçiler tarafından da kıskanç nazarlarla seyredildik.

Yani pozitif ayrımcılık mı gördük bu konuda?

Evet, gerçekten böyle de söylenebilir.

İlk defa Vatikan'da bir hilye sergisi açıldı.

Evet, bizim zamanımızda açıldı. Çok hoştu. Büyükelçiliklerimizin karşılıklı oluşturulmasının 50.

yılıydı. O zaman Papa olan 16. Benedict “Size vaat ediyorum, yardımcı olacağım.” dedi. Ve gerçekten de yardımcı oldu. Taleplerde bulunmak için gittiğim farklı kurumlar, “Kültürel alanlarda böyle bir talimat var üzerimizde.” dediler ve rahat ettim. Çini sergisi ve Mevlevî âyini ile başladık. Cancelleria Sarayı, engizisyon sarayı olarak tarihte kullanılmış, onu da söyleyeyim. Çok sayıda sergi yaptık. Bunlardan bir tanesi buyurduğunuz gibi Hilye-i Şerif sergisidir. Sayın Mehmet Çebi'nin koleksiyonundan istifade edilerek hazırlanmıştı. Avrupa'da ilk sergileniştir Hilye-i Şerif'in. Ve çok etki uyandırdı. Haritalar, çini, fotoğraf malzemeleriyle pek çok sergi yaptık. Diyelim ki gelenekli sanatlardan hilye, tezhip ya da ebru sanatı ile alâkalı bir sergi yapıyorsunuz. Bunların başında mutlaka on dakika bu sanatın arka planında hangi fikir var diye -bir felsefeci olarak- hepsini anlatmaya çalıştım. Bunun ne kadar alâkayla izlendiğini tasavvur edemezsiniz.

Düşünen insana tesir etmek daha kolay oluyor galiba.

Bu hep böyle olacak. Tabi serginin açılışına etkin olarak din adamları, Katolik üniversitelerindeki profesörler ya da bu alana alâka duyan Romalılar geldiler. Hilye sergisinde, orta yaşın üzerinde bir Kardinal'in bir hilye tablosunu çok büyük bir heyecan ve ihtiramla temaşa etmekte olduğunu gördüm. Dikkatimi çekti, konuşmasam yapamayacağım, “Ne hissediyorsunuz?” dedim. “Çok farklı şeyler hissediyorum.” dedi. Bu hissettikleri neler olabilir diye düşünsenize. Onlar, Hz. İsa'nın ve Hz. Meryem'in tasvirleri üzerinden algıladıkları dinî anlamı kendi adlarına gerçekleştiriyorlar. Hâlbuki hilye de Peygamberimiz'in tasviri. Kardinal hilyeye bakarken, kendi tecrübelerindeki, ruhundaki tasvir anlayışından bambaşka bir tasvir anlayışını hissediyor. Bunun üzerinde durmak lazım. Yani, al da git seyret, demiyorsunuz. İşte ebrudan bahsediyorsunuz; farklılıkların birliğinden bahsediyorsunuz; renklerden bahsediyorsunuz; Hazreti

Mevlânâ'nın renkler üzerine söylediklerini hatırlatıyorsunuz: Renkler ahengi oluşturur, ama asıl renk arkasındaki renksizliktir... diyerek tevhidî yapıyı anlatmaya çalışıyorsunuz.... Belki çok basit şeyler bunlar. Ama dikkat çekiyor.

Bu noktada farklı bir değerlendirme konusu olarak şunu da dile getirmek isterim. Kurumsal anlamda Vatikan, Medeniyetler İttifakı projesine mesafeli bakıyor. Niye? Çünkü lâik değiller. Ancak dinler açısından yani dinler arası diyalog çerçevesinde çalışıyor ve meseleye oradan bakıyorlar. Birkaç defa bunu gündeme getirdik. Fakat bu ittifakın içinde yer almaları mümkün olmadı; sadece gözlemci üye seviyesinde kaldılar. Daha sonra bu iş nasıl cereyan etti bilmiyorum.

Türkiye, Medeniyetler İttifakı projesinde ısrar etmiştir. Eğer böyle ısrar etmeye devam ederse bizim tavrımızın dinî ve irfânî temel kavramlarımızı ele alan bir felsefî yaklaşım üzerinden düşünülmesi önemlidir. Yani din karşılaştırmaları yapmaktansa medeniyet unsurları hakkında çalışmalar,

karşılaştırmalar yapmak ve medeniyet fikrini, evrensele yönelen bir insanlık fikri üzerinden işlemek gerekir. Türkiye, medeniyet fikri üzerinden doğru bir yön tayin etmiştir. Elbette bunu her birimizin güzel işlemesi gerekiyor. Demek ki yapılacak işler var. Batı dünyası eğer şu anda İslamofobi hastalığına dâçar olmuşsa, bunun karşındaki tavrımız ne olmalıdır sorusuna cevap mahiyetindedir söylediklerim. Çalışmak çalışmak çalışmak! Düşmanca davranmaktansa korunma adına tedbirli, fakat makul bir süre gidebilecek bir dostluk adına cazibe alanı oluşturmak şeklinde olmalıdır, tavrımız. Ama gerek Batı'daki diasporalarımızın gerekse orada vazife alan şahsiyetlerimizin kendi değerlerimiz bakımından çok iyi donanmış olmaları gerekir. Kültürel diplomasiye ağırlık verilmelidir. Bana kalırsa gençlerimizi, orada yetişen üçüncü nesli, bu tarz sorulara cevap verecek, böylesi problemler söz konusu olduğu zaman sağlam duracak ve doğru tebliğde bulunabilecek şekilde iyi yetiştirmek, iyi teşkilatlandırmak gerekiyor. Bunun başında ise özgüven sahibi olmak geliyor.

BİLGİNİN TEVARÜSÜ VE MEDENİYETLERİN BİRBİRİNİ BESLEMESİ -BEYTÜ'L-HİKME ÖRNEĞİ-

Yüksel KANAR

1.

İbn Haldun, milletlerin bir medeniyet eseri oluşturmasının uzun zamana ihtiyaç duyduğunu, eserin bir hükümdarın ömür süresi içinde tamamlanamadığını, dolayısıyla sonra gelenlerin gayretleriyle olgunlaştırılıp bütünlüğe ulaştırıldığını söylerken, tek milleti aşarak bütün insanlığın ortak mirası olan medeniyet değerlerinin de aynı seyre tâbî olduğunu içeren “bilimler tarihinin bütünlüğü” tezine daha XIV. yüzyılda işaret etmiş oluyordu: “Eserler pek büyük olduğundan, sonradan da o kadar kuvvet ve emek sarf etmek gerekir. Yapı tamam oluncaya kadar bu şekilde hareket edilir. Hükümdarlardan biri yapmaya başlar, ikinci ve üçüncü hükümdar onu devam ettirir, yapıyı tamamlamak üzere bunlardan her biri pek çok kuvveti bir araya toplar. Yapı arzu edilen şekilde sona erinceye kadar devam edilir. Böylece yapı tamam olur. Sonradan gelenler bu büyük yapının tek bir devlet tarafından yapıldığını sanarlar.”²¹

“Bilimler tarihinin bütünlüğü” düşüncesinin erken bir anlatımı olan bu sözler, yüzyıllar sonra Joseph-Toussaint Reinaud (1795-1867) tarafından şu şekilde ifade edilmişti: “İnsanlık bütün keşiflerinde istikrarlı bir şekilde ileriye doğru, birdenbire bir sıçrayışla değil, adım adım hareket eder. Her zaman aynı hızla ilerlemez, fakat hareket süregendir. İnsan icat etmez, sonuçlar çıkarır. Mesela insan bilgisinin bir alanını ele alalım: Bu alanın tarihi, yani ilerleme tarihi, aralıksız bir zincir oluşturur. Olgular tarihi bize bu zincirin parçalarını verir ve bizim görevimiz, kaybolan halkaları, her bir parçayı diğerine eklemek için yeniden bulmaktır.”²

Aynı düşünceye Fuat Sezgin de şu açıklamayı getiriyor: “İnsanlığın ortak bilimsel mirası, süregelen adımlarla, her zaman düz bir çizgi halinde olmasa da, değişken bir hızla büyümektedir. Tarihte belirli bir zaman dilimindeki bir kültür çevresi, bilimsel mirası, küçük olsun büyük olsun bir adım daha ileri taşımak için öncülüğü üstlenmiş, daha doğrusu içinde bulunulan koşullar doğrultusunda öncülüğe getirilmişse, tarihî koşullar ve o öncü tarafından ulaşılan seviye, ardılın kaydedeceği olası ilerlemeleri ve bu ilerlemelerin hızını etkileyen faktörleri belirler.”³

Bir süreğenlik içinde ilerleyen insanlığın ortak bilimsel mirasının öncülüğü, İran ve Yunanlardan sonra müslümanlara geçti. Teşekkür döneminin ilk yıllarında, kendi kendisine yeten ve ihtiyaçlarını kendi içinde gideren İslâm toplumu, tanınmış kültür tarihçimiz Said el-Endelûsî'nin belirttiği üzere, tıp dışında kendi dillerinden ve dinlerinden başka bir ilimle uğraşmamışlardır. Çünkü dar bir çevre içinde, dilleri ve dinleriyle ilgili bilgilerden başka ihtiyaç duydukları tek ilim tıptı.⁴ Ancak tarih sahnesine çıkışlarının üzerinden henüz bir yüzyıl bile geçmeden geniş bir coğrafyaya yayılınca, doğal olarak tıp dışında diğer birçok

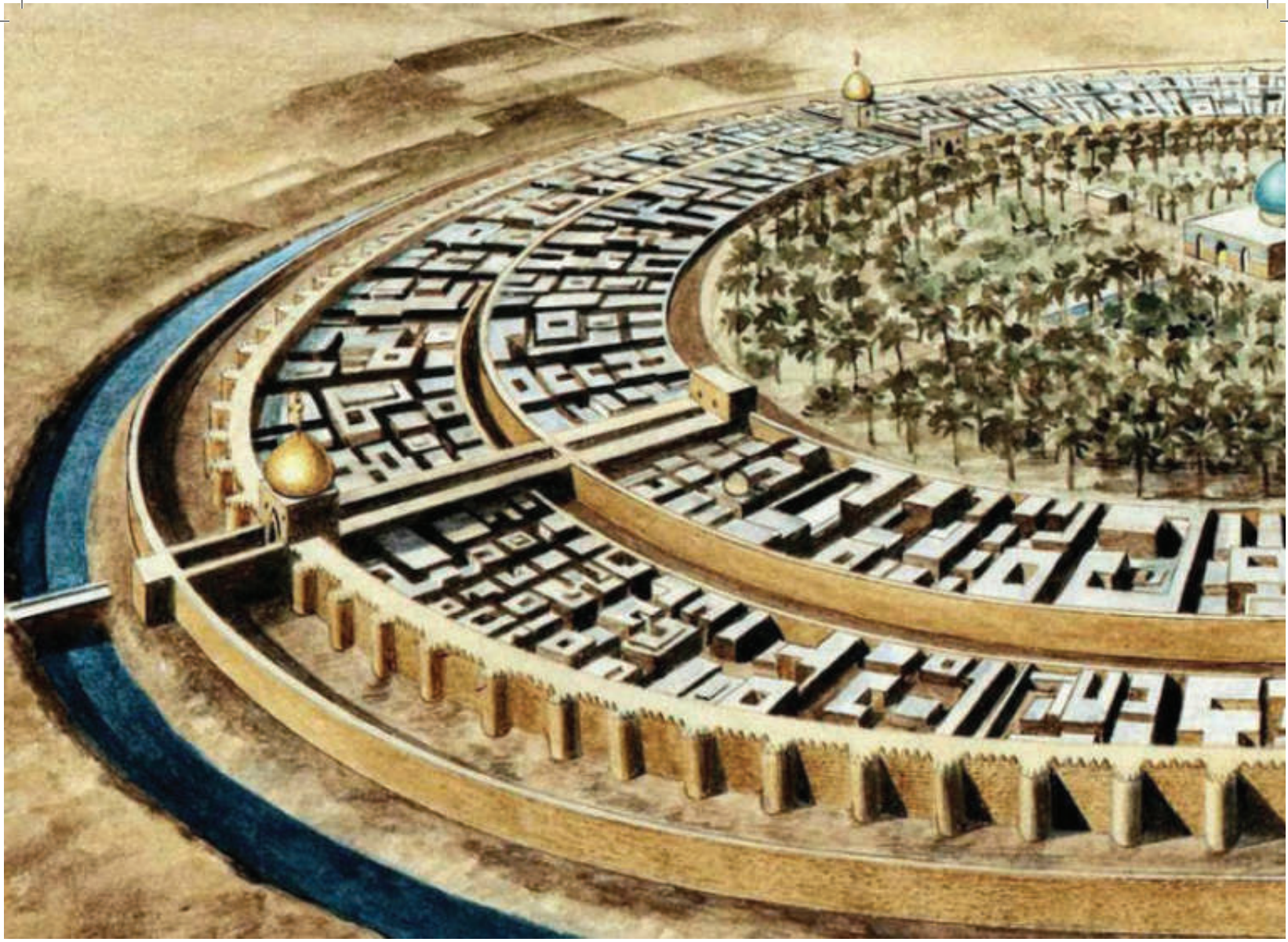
bilime de ihtiyaç duymaya başladılar. Bu durumda, ihtiyaç duyulan bilgilerin dışardan, daha önce medeniyet geliştirmiş milletlerden alınması dışında başka bir seçenek yoktu. Zaten aynı konumda olan hiçbir topluluğun da başka türden bir hazırlığı olduğu düşünülemez. Ayrıca, “medenî ve kültürel akımların hiçbiri, kapalı bir çevre içinde kendi kendine teşekkül etmemiş, aksine çeşitli dış temaslar vasıtasıyla kendisinden önceki medeniyetlerin ve kültürlerin üzerinde yükselmiştir.”⁵

Bilimlerin bu şekilde, ilk elde daha önce geliştirilmiş yabancı kültürlerden alınması, başka bir deyişle, yeni bir medeniyet çevresinin, kendinden önceki medeniyetlerden beslenmesi doğal bir seyirdir. Müslümanlar, “ta başlangıçtan itibaren bilimin (ilm) rolünü dinin ve böylece bütün bir insan hayatının itici gücü olarak” gören bir dinin mensupları olarak, bilginin elde edilmesi konusunda büyük bir heyecan ve istekle doluydular. Dolayısıyla, “İslâm’da böylesine merkezi bir konuma yerleştirilmiş, hatta neredeyse dinî bir saygı görmüş olan” bilimin, kaynağı ne olursa olsun, alınmasında en başta gelen itici güç, İslâm dininin kendisiydi. Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi, müslümanların tıp, matematik, kimya ve astronomi gibi bilimlerle tanışmalarını cazip kılan pratik ihtiyaçlar yanında, felsefi-teolojik sorunlarla uğraşmalarına sebep olan teorik faydacılık da vardı. Müslümanlar, birtakım ihtiyaçlarının giderilmesi gereken bir dünyada yaşadıklarının ve bunların somut ve pratik yollardan çözülmesi gerektiğinin farkındaydılar.⁶

2.

Fuat Sezgin, yabancı kültürlerden İslâm dünyasına yapılan çeviri sürecini üç ana döneme ayırarak inceler:⁷ Süreç, daha Hicrî 1. yüzyıldan (M. 7. yüzyıl) itibaren “alımlama” (resepsiyon) dönemiyle başlamış,

Medenî ve kültürel akımların hiçbiri, kapalı bir çevre içinde kendi kendine teşekkül etmemiş, aksine çeşitli dış temaslar vasıtasıyla kendisinden önceki medeniyetlerin ve kültürlerin üzerinde yükselmiştir.”

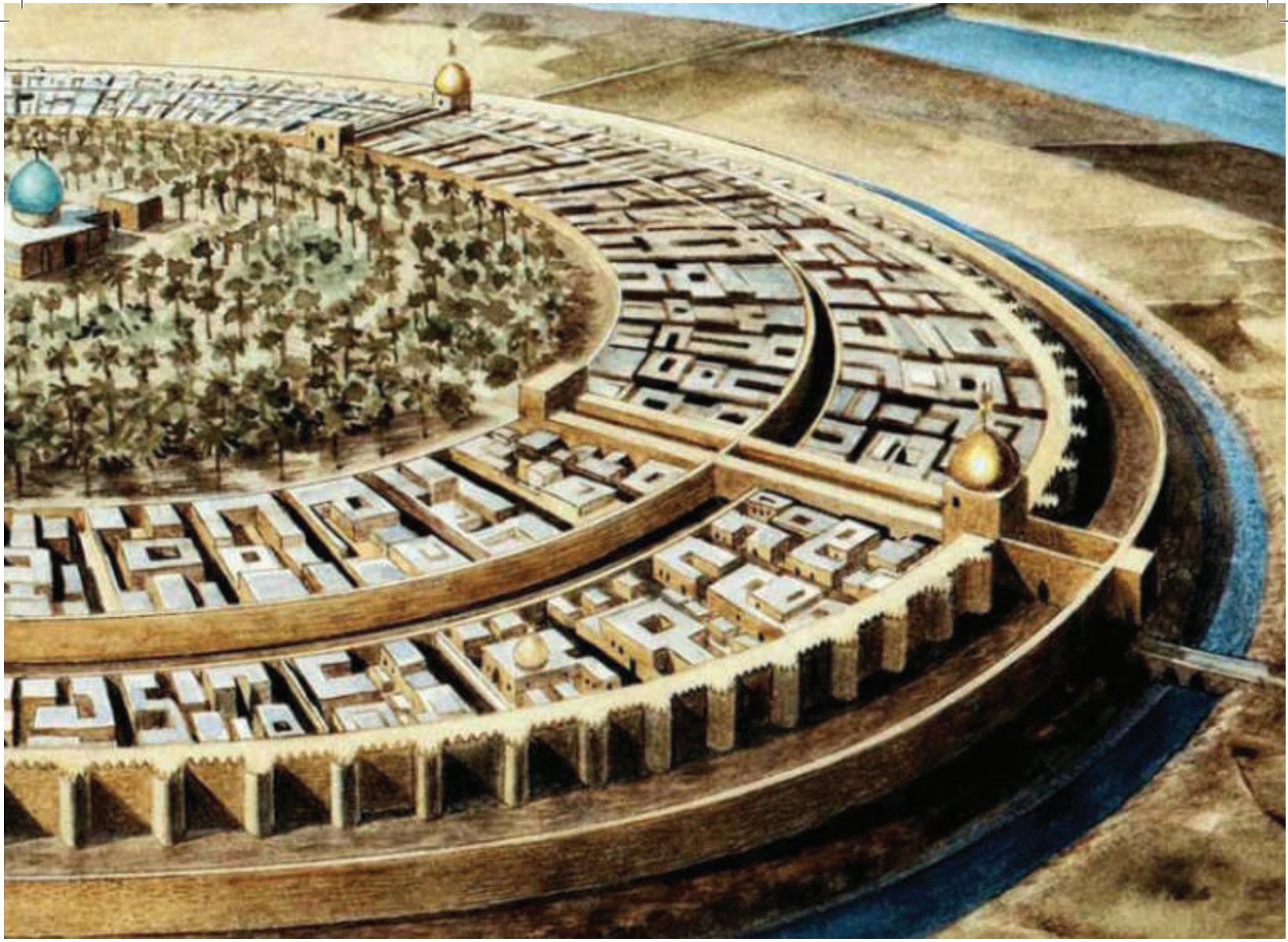

H. 2. yüzyılın (M. 8. yüzyıl) ikinci yarısında önemli derecede büyüyerek devam etmiştir. Bu süreçte bilimlerin resepsiyonu bütün yoğunluğuyla sürerken, eş zamanlı olarak bilimlerin “özümlenme” süreci de başlamıştır. H. 3. / M. 9. yüzyılın ilk beşte birinde ise, bilimlerin gelişim süreci, “yaratıcılık” periyodunun başlangıcı sayılabilecek derecede tamamen yeni bir karakter kazanmıştır. Özellikle Halife Me'mun döneminde (H. 198-218 / M. 813-833) kurulan Beytü'l-Hikme ile kurumlaşan bu süreç, nitekim H. 4 / M. 10. yüzyıldan itibaren tam anlamıyla yaratıcılık ve üstün eserler verme dönemine girmiştir.

Beytü'l-Hikme kurumuyla müslümanlar, “Babililerden Sâsânîlere kadar Irak ve İran'daki eski imparatorlukların vârisi olduklarını ilan ettiler. Bu sayede

Irak'ın doğusundaki nüfusun geniş kesimleri arasında hâlâ asıl egemen kültür olan Sâsânî kültürünü, Abbâsî kültürünün ana potasına katabildiler.”⁸ Daha önce Emevîler döneminde başlayan çeviriler, neredeyse günöbirlik ihtiyaçlar temelinde yapılan, özel amaca yönelik çevirilerdi. Ancak Abbâsîler döneminde Beyü'l-Hikme ile kurumlaşan bu faaliyet, artık derin tarihsel, toplumsal ve kültürel sonuçları olan planlı bir harekete dönüşmüştür.⁹ Bu planlı hareket, artık ortak insanlık kültürünü taşıma sırasının kendilerine geldiğine inanan bir topluluğun hareketiydi. Bilimler tarihinin bütönlüğünü devam ettirmek artık müslümanların göreviydi. Kurulan yeni toplumun doğal ve acil ihtiyaçları vardı ve bu ihtiyaçların giderilmesi bilimsel yöntemlerle mümkündü.

Beytü'l-Hikme ismiyle anılan kurumda başlayan faaliyetlerle, ilk başta en acil bilgilerin Hintçe, Pehlevîce, Süryanice ve Yunanca gibi dillerden Arapça'ya çevirileri gerçekleştiriliyordu. İlk yapılan çevirilerin kötü üslûbu, Gutas'ın da vurguladığı gibi, talebin zaman ve nitelik açısından acil olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü çevrilen bu bilgiler, doğrudan devlet tarafından uygulanan projeler için kullanılıyordu ve çeviri hareketinin destekçilerinin, yani devlete proje üreten bilim adamları ve onları istihdam eden vezirlerin "toplumsal ve bilimsel olarak ilk çevirilere öylesine ihtiyaçları vardı ki, o çağın gramer uzmanları ve yazı ustalarının gerçek Arapça diye methettikleri şeye göre bayağı kalan bu Arapça'ya bile isteye göz yumdular"¹⁰. Fakat bu kötü çeviriler zaman içinde

elden geçirilerek ıslah edildi, çeviriler de üslup ve nitelik olarak gelişti.

Bağdat'taki çeviri hareketi iki yüz yılı aşan bir süre boyunca gelişerek devam ettikten sonra H. 4 / M. 10. yüzyılın sonlarında durdu. Bunun nedeni, çevrilen bilimlere duyulan ilginin azalması değildir. Gutas, çeviri hareketinin etkisini kaybedip ortadan kalkmasını "sadece artık bu hareketin sunabileceği bir şeyin kalmamış olmasıyla" açıklamaktadır: "Başka bir deyişle çeviri hareketi toplumsal ve bilimsel önemini yitirmişti. Burada söylemek istediğimiz artık çevrilecek bilimsel eserin kalmadığı değil, hâmilelerin, uzmanların ve bilim adamlarının ilgilerine ve taleplerine doyurucu yanıt verebilecek eserlerin kalmadığıdır. Birçok disiplinin önemli ana metinleri zaten çok önceden

çevrilmiş, incelenmiş, bütün disiplinler çeviri eserlerin sahip olduğu düzeyin ötesinde bir gelişme kaydetmişti. Böylece Yunanca eserler bilimsel güncelliklerini yitirdi ve araştırmalar daha güncel bilgilere yönelmeye başladı. Bilim hâimleri Yunanca çeviriler yerine orijinal Arapça yazılar ısmarlar oldu.”¹¹ Kısacası, iki yüzyıl önce acil toplumsal talepleri karşılamak üzere başlayan çeviri faaliyetiyle bilimsel ve felsefî beslenmesine başlayan İslâm toplumu artık kendisi için gerekli eserleri yazma olgunluğuna ulaşmış, kendi ayakları üzerinde duracak bir düzeye gelmişti.

Bu durum, yani yabancı kültürlerden çeviri hareketinin, toplum içinden çıkan bilim adamları dolayısıyla artık durması, uygulamada kullanılacak veya bilimsel merakları giderecek bilgilerin İslâm toplumunun kendi içinden karşılanmaya başlanması, çeviri faaliyetinin, yeni ortaya çıkan medeniyet sahiplerince yalnız formasyonunu sağladığının göstergesidir. Yani İslâm dünyasında bilim ve felsefe alanında ortaya çıkan yükselişi sağlayan şey çeviriler değil, o çevirilerin üzerine bina edilen daha

yüksek bir bilimsel ve felsefî anlayıştır. Eğer bazı çevrelerin iddia ettikleri gibi, bilim ve felsefenin yükselişini sağlayan şey çeviriler olsaydı, toplum belirli bir olgunluk düzeyine ulaşamaz ve sadece çevirdiği eserlerin sınırları içinde kalırdı. Dolayısıyla İslâm dünyasında bilimlerin ve felsefenin gelişmesini çeviri faaliyetine bağlamak doğru değildir. Tam tersine çeviri faaliyetleri, müslümanların bilim ve felsefeye duydukları yakınlık ve yatkınlık sonucu ortaya çıkmıştır.

İslâm dünyasında bilim ve felsefe alanında ortaya çıkan yükselişi sağlayan şey çeviriler değil, o çevirilerin üzerine bina edilen daha yüksek bir bilimsel ve felsefî anlayıştır.

Bilginin tevarüsü ve medeniyetlerin birbirini beslemesi konusunda sağlıklı bir yol izleyen müslüman bilim adamları, kendi kişiliğini oluşturma sürecinde yabancı bilimi alıp benimsemeye en küçük bir temas korkusu ve art niyet taşımamış, Arapça'ya aktardığı eserleri yazıldığı şekliyle olduğu gibi değil, büyük bir dikkatle eksiklerini tamamlayarak ve hatalarını düzelterek çevirmişlerdir. Eserlerde eğer inanca ilişkin bir sorun varsa, bunu dönüştürmesini de bilmişlerdir. İslâm bilim adamları, gayrimüslimlerden çok şey öğrenilebileceğini biliyorlardı, “fakat bunların geçerli olup olmadığı, ilâhî

vahyin mahsulü olan ve müntesiplerinin başarıları ile sağlamlaştırılan 'şeriat' mihenk taşına vurularak anlaşılabilir.¹²

Bu konuda Hans Belting, Antikçağ görme teorisini yeni bir temele oturtan ve çelişkilerini çözen İbn Heysen'i örnek vererek, resme karşı belirli bir temkin gösteren müslüman toplumun-

daki inanç duyarlılığının bilim alanına nasıl yansıtıldığını ve nasıl dönüştürüldüğünü göstermiştir.¹³

Bu yüzden Avrupa'da yaygın olan İslâm dünyasının bilime hiçbir şey katmadan, Antik Çağ'da sadece çeviriler yoluyla bize ulaştırdıkları ve buna önemli sayılabilecek bir yenilik eklemedikleri görüşü, "Arap-İslâm kültür çevresinin bilimler tarihindeki 800 yıllık yaratıcı dönemini görmezden gelen ve böylelikle de

modern insanın temel bilim tarihi bakış açısını daha okul kitaplarından başlayarak perçinleyen ele alış"¹⁴ tarzının bir sonucudur. Ne yazık ki bu yargı sadece Batı dünyasında değil, Avrupa merkezci zihin yapısıyla yetişen İslâm dünyasında da yaygın görüş halinde sürmektedir.

Çok kısa da olsa, olağan bilgi tevarüsü içinde bilimlerin ilerlemesinde, medeniyetlerin nöbetleşe görev üstlendiklerini, İslâm'ın ortaya çıkışından kısa bir süre sonra, medeniyet sırasının kendisine geldiği bilinciyle, önce o zamana kadar dünyada gelinmiş bilim seviyesini topladığını, alanı iyice tanıdıktan sonra kendi eserlerini verdiğini ve doğal ilerleme yolunun da bu olduğunu anlatmaya çalıştık. Hiç şüphesiz İslâm medeniyeti, daha önceki medeniyet birikimlerinden yararlanmış, ama mekanik olarak onların basit bir sentezi olmaktan uzak, fakat daha çok bu elemanların her sahada görülebilir bir şekilde İslâm potasında eritilerek yeni bir yaratma neticesinde ortaya çıkan orijinal bir medeniyettir.¹⁵ Özellikle 10. yüzyıldan sonra özgün ürünlerini vermeye başlayan İslâm medeniyeti, yine çeviriler sayesinde, bilimsel, teknik aletler ve araçlar yoluyla Arap İspanya üzerinden Avrupa'ya ulaşmaya ve orada yeni gelişmelerin önünü açmaya başlamıştır. Artık o başka medeniyetleri besleyecektir.

KAYNAKÇA

- Belting, Hans, *Floransa ve Bağdat -Doğu'da ve Batı'da Bakışın Tarihi-*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, Koç Ün. Yay., 2015.
- Gutas, Dimitri, *Yunanca Düşünce, Arapça Kültür -Bağdat'ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumu-*, çev. Lütfü Şimşek, Kitap Yay., 2003.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, c. II, çev. Zakir Kadiri Ugan, MEB, 1988.
- Kanar, Yüksel, *Abbasi Devrimi, Bağdat ve Beytü'l-Hikme*, Mahya Yay., 2017.
- Lewis, Bernard, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., 1979.
- Said el-Endelüsi, *Tabakâtü'l-Ümem-Milletlerin Bilim Tarihi*, çev. Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2014.
- Sezgin, Fuat, *İslâm'da Bilim ve Teknik*, c. I, çev. Abdurrahman Aliy, İBB Kültür A. Ş. Yay., 2008.
- Şeşen, Ramazan, "İslâm Dünyasındaki İlk Tercüme Faaliyetlerine Umumi Bir Bakış", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c. VII, cüz: 3-4, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., 1979.

DİPNOTLAR

- 1 İbn Haldun, *a.g.e.*, s. 231.
- 2 Nkl. Sezgin, Fuat, *İslâm'da Bilim ve Teknik*, c. I, Önsöz, s. 13.
- 3 Sezgin, Fuat, *a.g.e.*, s. 15.
- 4 Bkz. Said el-Endelüsi, *Tabakâtü'l-Ümem*, s. 134.
- 5 Şeşen, Ramazan, "İslâm Dünyasındaki İlk Tercüme Faaliyetlerine Umumi Bir Bakış", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, s. 3.
- 6 Bkz. Rosenthal, Franz, Nkl. Sezgin, Fuat, *a.g.e.*, s. 5.
- 7 Bkz. Sezgin, Fuat, *a.g.e.*, s. 2 vd.
- 8 Gutas, Dimitri, *Yunanca Düşünce, Arapça Kültür*, s. 39.
- 9 Bkz. *a.g.e.*, s. 34.
- 10 *A.g.e.*, s. 134.
- 11 Bkz. *a.g.e.*, s. 148.
- 12 Lewis, Bernard, *Tarihte Araplar*, s. 174.
- 13 Belting, Hans, *Floransa ve Bağdat*, s. 98, 104.
- 14 Sezgin, *a.g.e.*, s. 16.
- 15 Bkz. *Tarihte Araplar*, s. 166.

BATI'DA HZ. MUHAMMED (S.A.V.) ÜZERİNDEN İSLAMOFOBİ'NİN YANSIMALARI -İSLAMOFOBİ'NİN FELSEFÎ KÖKENLERİ-

Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Batı tarihi, özellikle üçüncü bin yılı, İslâm'ın değer ve kutsallarına fiilî, sözlü ve görsel (matbu) saldırılar ve kışkırtmalarla doludur. Bu bağlamda İslâm'ın peygamberi ve kutsallarına saygı gösteren Batılı entelektüellerin (John L. Esposito, Karen Armstrong¹ vb. dışında) sayısı yok denecek kadar azdır.

Fikir ve düşünce özgürlüğü çerçevesinde, inançlara ve onların değerlerine saldıranlar, buldukları tarafın değişmesiyle, bu söylemlerinde değişiklikler içerisine girebiliyor ve paradokslara düşebiliyorlar.

1. "Öteki"nin Düşünce ve Basın Özgürlüğü

Öncelikle, bir dönem gösterime girmiş, Hz. İsa'ya hakaret eden ve Hıristiyan değerlerini aşağılayan "Günaha Çağrı" adlı bir filmin, Batı coğrafyasında uyardığı yankı ve tepkiyi hatırlamak gerekir. Filmin sinemalarda gösteriminin başlamasıyla, bu yaşlı kıtada yer yerinden oynamış, gösteriler yapılmış, sinema salonlarına saldırılarda bulunulmuştur. Vatikan, dolayısıyla Papalık ayağa kalkmıştır. Nihayetinde genel olarak filme gösterilen tepki ve reaksiyon, masum, makul ve haklı bulunmuştur. Tabii ki, filmin gösterimi fikir ve düşünce özgürlüğü çerçevesinde ele alınmamıştır. Bu olay bize gösteriyor ki Batı kamuoyu, siyaset çevresi ve entelektüelleri; kendi kutsal ve inançları söz konusu olduğunda çok duyarlı bir tavır sergileyerek herhangi bir saldırıya kesinlikle müsaade etmemektedirler.

Garaudy İkinci Dünya Savaşında Nazilerin ölüm cenderesinde bulunan bir kısım yahudiye yardım etmiş ve onların hayatta kalmalarını sağlamış olmasına rağmen ne yazık ki, *İsrail, Mitler ve Terör (Les Mythes Fondateurs de la Politique Israélienne)*² olarak isimlendirdiği eserini, fikir ve düşünce özgürlüğünün şampiyonluğunu yapan Fransa'da yayımlayacak bir yayınevi bulamadı.

Zira Avrupa'nın birçok ülkesinde olduğu gibi, Fransa'da da yahudi soykırımının aksini iddia etmek veya azımsamak, cezaî müeyyidesi olan bir suç niteliğindedir. Nihayetinde Garaudy, kendi imkânlarıyla kitabını yayımladı. Ancak bugün Hz. Peygamber'i terörist gösteren ve aşağılayan karikatürlerin yayımlanmasına, düşünce ve basın özgürlüğü kapsamında fırsat veren, göz yuman, hatta -abartılı söylemezsek neredeyse alkışlayan Fransa, kendi ülkesinin müslüman bir aydınına, aynı hakları tanımadı ve onu büyük bir para cezasına çarptırdı.

Yine aynı Batı, senaryo ve aktörler değiştiğinde, özgürlüğü Salman Rüşdi ve benzeri olaylarda da göstermiştir. Bu çerçevede Batı'daki fikir ve siyaset eylemcilerinin, Salman Rüşdi'nin Hz. Peygamber ve İslâm'a hakaret içeren eserinin yayımlanmasına, dağıtılmasına, tanıtım ve propagandasının yapılmasına ne kadar geniş bir imkân ve ortam hazırladıkları düştürücüdür.

2. Batı ve Tarihî-İdeolojik Takıntılar

Tarih boyunca, Batı'da, Peygamberimiz ve İslâm dini şartlı, belirli ön yargılarla ve iftiralarla anlatılmıştır ve bu durum devam etmektedir.³ Mesela; Hz. Muhammed, sürekli kılıç ve savaş peygamberi, İslâm da savaş ve kılıç dini olarak sunulur. Diğer taraftan bir İslâm ülkesi atom bombası ürettiğinde bu silah "İslâm atom bombası" olur⁴; ancak bir Hıristiyan veya Yahudi ülke bu silahı imal ettiğinde bunun adı "Hıristiyan veya Yahudi Atom bombası" olmaz. Yani olumsuzluklar ve yanlışlıklar veya böyle olmaya müsait haller İslâm'a fatura edilir. Ancak başarı ve üstünlükler söz konusu olduğunda, olay mümkün olduğunca İslâm'dan ve müslümanlardan yalıtılmış bir halde insanî alana çekilerek sunulur.

3. Terörün/Teröristin Dini Olmaz

Bunun gibi İslâm dinini referans alarak acımasız terör ve bombalama fiillerini gerçekleştirenlerin eylemlerini, bilinçaltında küllenmiş amaç ve niyetlerinin bir sonucu olarak "İslâmî/İslâmcı terör" olarak tanımlamak ve sunmak hem İslâm'a hem de milyonlarca müslümana yapılan en büyük haksızlık ve zulümdür. "Çünkü, böyle olaylar İslâm ile özdeşleştirilirse, İsrail'in, dinî içerikli siyasî hedeflerini gerçekleştirmek için Filistinlilere karşı yaptığı saldırıları "Yahudi terörü", ABD'nin 11 Eylül'den hemen sonra "Haçlı seferlerini başlatacağı" dil sürçmesiyle Irak'ta yaptıklarını ve bunu yapan iktidarların da büyük ölçüde Evanjelik Hıristiyan söylemi⁵ ile hareket etmesini

Çoğu Batılı filozof ve düşünür gibi Hegel de İslâm ile kılıç ve savaş özdeşleştirme çabası içerisindedir. Ona göre, Muhammedanizmin bir başka özelliği "hızlı ve korkunç fetihçilik ve yayımlıktır".

de “Hıristiyan terörü” olarak nitelenebilir.”⁶ Dolayısıyla terörü gerçekleştirenler, her dinin mensupları içerisinde bulunabilir.

Amerikalı yazar Robert Spencer, müslümanların kendi inancının dışındakileri öldürmeyi emreden teolojileri ile Batı'nın üzerine yürüdüğünü ileri sürmekte ve müslümanlara karşı “nihaî savaş”ta zafer kazanmak için bazı önerilerde bulunmaktadır: İslâm öğretilerinin Batı'ya karşı doğrudan bir tehdit oluşturduğunu doğrulamak için “vurdum duymazlığa son verilerek radikal İslâm tehdidinin doğası ile kavranmalıdır.” İş birliği yapılan devletlerin İslâm hukuku uygulayanlarıyla uluslararası ilişkilere son verilmelidir...⁷

Nihayetinde şu husus anlaşılmalıdır ki; İslâmofobi'nin siyasî, içtimâî, askerî, iktisadî ve felsefî sebepleri bulunmaktadır.

4. İslamofobi'nin Felsefî Kökenleri

VIII ve IX. yüzyıllar, İslâm karşıtı teolojik polemiklerin yoğunlaştığı bir dönemdir. Bede (ö. 735),

Yuhanna (Yahya) ed-Dımeşkî (Johannes Damascenus) (ö. 749) ve öğrencisi Theodore Ebû Kurre (ö. 825) gibi Hıristiyan teologları, eserlerinde İslâm, Kur'ân ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) isminden bahseden ilk Batılı düşünürlerdir. Farklı bir öneme sahip olan Yuhanna ed-Dımeşkî, Ortaçağ boyunca hâkim olacak teolojik İslâm algısının ilk önemli temsilcisidir. Doğu Hıristiyan teolojisi üzerine önemli eserler yazan Dımeşkî, Emevî sultanının sarayında malî işlerinden sorumlu bir memurdur. 720 yılında Kudüs'te inzivaya çekilen Dımeşkî, burada kaleme aldığı eserlerinde İslâm dininden “İsmâiloğularının sapıklığı” şeklinde bahsedecektir. Arapların İsmâil soyundan geldiğine inanan bu Hıristiyan düşünür için İslâm yeni bir vahiy değil, Hıristiyanlığın içinden çıkmış heretik/sapkın bir mezheptir. Yine Dımeşkî'nin düşüncesine göre, Hz. Muhammed bir “Sahte peygamberdir; şans eseri Eski ve Yeni Ahit'i görmüş, bir Aryan din adamıyla (burada Hıristiyan din adamı Bahîra'ya atıf yapılıyor) karşılaştığını iddia etmiş ve böylece kendi sapık mezhebini

kurmuştur. Dımeşkî, İslâm'ı aynı zamanda “deccalin habercisi” olarak nitelendirir. Bu algılama ve imaj, Ortaçağ boyunca sürecek ve bugüne kadar uzanacaktır.⁸

Thomas Aquinas: Muhammed Eski ve Yeni Ahit'teki İfadeleri Almış, Kendisine Mâl Etmiştir

Hıristiyan yazarların ilk dönemlerde yahudilere ve “kafirler”e karşı Hıristiyanlığı savunmak için apolojiler yazdıkları görülür.

Papa VI. Innocent'in (ö. 1362), “Onun öğretisi Kutsal Kitap dışındaki bütün öğretilerden daha üstündür.” diyerek düşüncelerini övdüğü St. Thomas Aquinas, *Summa Contra Gentiles (Kâfirlere Karşı)* eseriyle apoloji tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Aquinas, İslâm'ı bir “mezhep”; Muhammed'i ise şehvî vaatlerle insanları yoldan çıkararak bir kişi olarak tasavvur etmektedir. Ona göre Muhammed, kendisini destekleyecek hiçbir mucize gerçekleştirmediği gibi önceki kitaplarda onun geleceğine ilişkin herhangi bir haber ve işaret de bulunmamaktadır. Bununla birlikte Aquinas, İslâm'ı sadece aptalların inandığı, şiddet ve şehvetten ibaret bir öğreti olarak düşünür.

St. John: Arapça Bilen İlk Hıristiyan Teolog

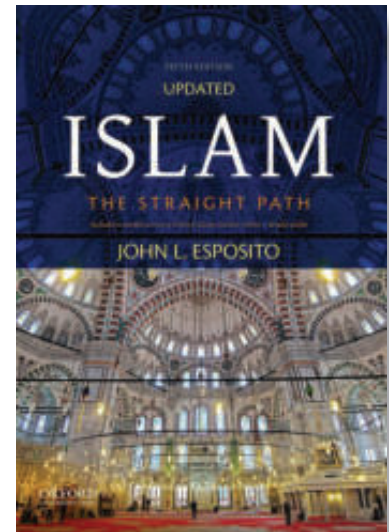
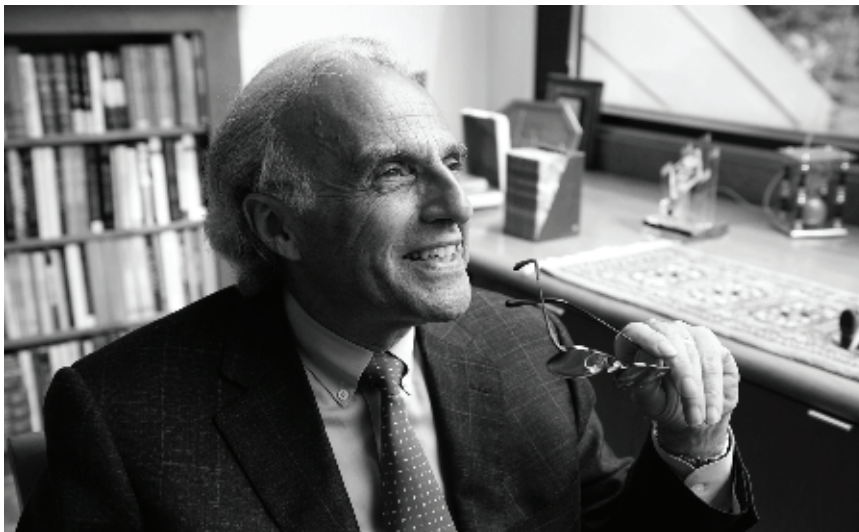
İslâm'ın iddialarına muhalefet edip de reddedenler bile, büyük bölümü itibarıyla, ondan kendine özgü

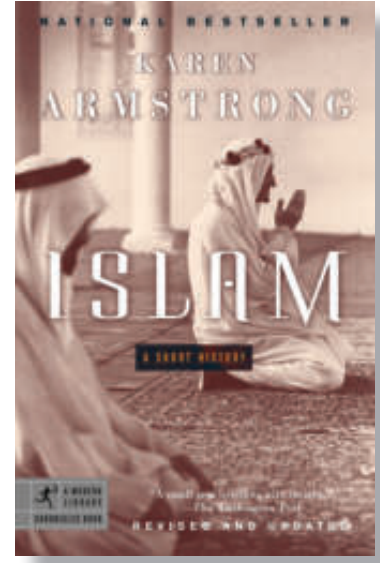
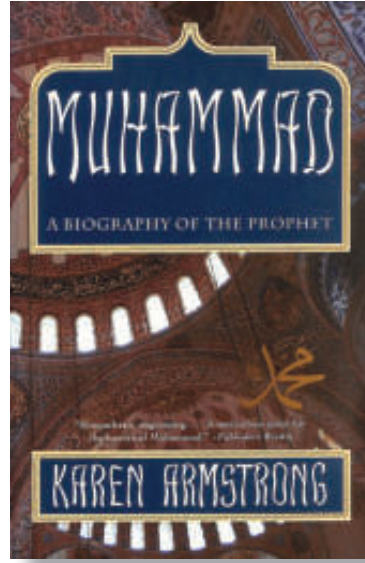
özel bir teolojik statüyü esirgememişlerdir. İslâm'a, Hıristiyan düşüncesinin çatısı içinde, teolojik bir statü vermeye, ona bir varlık sebebi kazandırmaya yönelik bir girişim; Emevîler döneminde Suriye'de yaşayan Grekçe kadar Arapça'ya da hâkim olan ve İslâm'ın anlamına ilişkin derin bir biçimde düşünen ilk hıristiyan teolog olan St. John'a kadar geri gitmekteydi. Onun “ton itibarıyla serinkanlı ve iyi niyetli bir niteliğe sahip olan” polemik yazıları, İslâm'ın Hıristiyan kaynağına vurgu yapmıştır. Doğu'da olduğu kadar Batı'da da onu takip eden daha sonraki düşünürler İslâm'da “Hıristiyanlık gerçeğine sathî ve üstünkörü olmakla beraber geçerli bir delil” bulmuşlardır.⁹

Roger Bacon: Muhammed, Sahte Peygamber ve Deccaldır

Roger Bacon (1214-1294) gibi skolastik düşünürler, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın aslında hıristiyan olduğunu, gizlice vaftiz olduklarını ve sadece müslümanların şiddetinden emin olmak için kendilerini zâhirde müslüman olarak gösterdiklerini iddia edecektir. Zira Bacon'a göre, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi birinci sınıf filozofların, İslâm gibi sapık ve irrasyonel bir dine mensup olması imkânsızdı.¹⁰

Bu kitapların sunduğu Hz. Muhammed imajı, Ortaçağ'dan günümüze kadar Avrupa'nın İslâm

Peygamberi algısını şekillendirmiştir. Bütün bu kitapların ortak amacı ve iddiası bir hususu ispatlamaktır: Hz. Muhammed gibi biri, Tanrı'nın elçisi olamaz. İslâm ve Hıristiyan peygamberleri arasında yapılan mukayeseler Hz. Muhammed'i Hz. İsa'nın tam zıddı bir şahsiyet olarak ortaya koyar.¹¹

Peter Bayle

Hız. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili algılama biçimindeki ilk önemli değişiklik, XVII. yüzyılda Peter Bayle (ö. 1706) ünlü *Dictionnaire Historique et Critique* (1697) (*Tarihsel ve Eleştirel Sözlük*) adlı eseriyle genel okuyucuyla buluşacaktır. "Aydınlanma'nın cephaneliği" olarak adlandırılan bu eser, Fransız ansiklopedistlerinin, Diderot ve Voltaire gibi aydınlanma düşünürlerinin temel referans kaynaklarından biri olma özelliğini taşır. Bayle, "Sözlük"te Hz. Muhammed'e "Mahomet" başlığı altında 25 sayfa gibi uzun bir bölüm tahsis eder. Buna karşılık İbn Rüşd'e yedi, Kindî'ye yarım sayfalık yer ayırır. Her ne kadar Bayle, İslâm dini ve onun peygamberi hakkında bilinen, alışıldık yorumları yaparsa da müslüman toplumlar hakkında çoğunlukla seyahatnamelere dayalı önemli gözlemlerde bulunur. Örneğin, müslüman kültürün "normalliği"ni vurgulamak için Türk kadınlarının iffet ve namus konusundaki hassasiyetlerini hatırlatır ve bunları Avrupa'daki ahlâkî gevşemeye mukayese eder.¹²

Martin Luther: Son Nefesimi Verene Kadar Türklere ve Türklerin Tanrı'sına Karşı Çarpışırım

Protestanlığın kurucusu Martin Luther, Türklere karşı düşman tavrıyla bilinmekteydi. Luther'in pek çok eserinde ve mektuplarında "...Türklere karşı..." ifadesinin apokaliptik bir nitelik kazandığını görür. Luther, "Son nefesini verene kadar Türklere ve Türklerin Tanrı'sına karşı çarpışırım" diyecek kadar kin ve nefret içindedir.

Luther için İslâm, Ortaçağ'da Deccal'in hizmetindeki bir şiddet hareketi olarak düşünülüyordu. İslâm'ın akla kapalı olduğu ve bu sebeple dönüştürülemeyeceği varsayıyordu. O dönemdeki anlayışlara göre, İslâm'a ancak kılıçla karşı konabilirdi ki bundan söz etmek de her zaman imkân dâhilinde değildi.

William Muir: Muhammed Piskopattır

İngiliz Krallığı'nın Hindistan'daki görevlilerinden ve daha sonra Edinburgh Üniversitesi rektörü olan oryantalist William Muir (1819-1905), *Life of Mahomet* (*Muhammed'in Hayatı*) adlı son derece tartışmalı ve saldırgan kitabında Hz. Muhammed'e "piskopat" diyecek ve Hindistan müslümanlarının büyük tepkisine muhatap olacaktır. Muir'in bu suçlaması, daha önceki Hz. Muhammed tasvirleriyle önemli paralellikler gösterir. Sir William Muir, Peygamber'i şeytanın oyuncağı, oluşturduğu toplumu ise kısır ve çorak

bir toplum olarak kabul ediyordu. Ona göre İslâm durağandı; ruhanî ve maddî olanı karıştırmakla gerçek özgürlüğü yitirmişti; mutlak monarşi ve denetimsiz bir askerlik ruhsatı arasındaki orta yoldan habersizdi; en iyi haliyle bile oluşturduğu medeniyet, aile hayatına hiçbir biçimde nüfuz etmediğinden ne istikrarlı ne de kalıcı olabilirdi. İslâm'ın öğretisinde kimi doğrular bulunmakla birlikte bunlar bile hakikate ulaşmada engel teşkil ediyordu.

Leibniz: Türkler Akıldışı Davranış Sergileyen Asyalılardır

Ortaçağ'ın olumsuz müslüman imgesinin tesirinde olan Leibniz, akıldışı durumları anlatmak için sıkça kullandığı "fatum Muhametunum" (Muhammet yazgıcılığı) kavramını Türklerle somutlaştırmıştır. Bu amaca yönelik olarak, söz konusu kavramın akıldışılığını açıklamak için "Türkler, veba salgınının kasıp kavurduğu yerden sakınmazlar" ön yargısını sıkça tekrarlamıştır. Veba gibi ağır bir salgın hastalığın kasıp kavurduğu bir yerden uzak durmamak, doğaldır ki akıldışı bir davranıştır. Leibniz'e göre Türkler, bu akıldışı davranışı sergileyen Asyalı ve müslüman topluluklardan biridir. Söz konusu akıldışılık, Türklerin yazgı anlayışlarının bir neticesidir.

Türkler ve müslümanlarla ilgili olumsuz ve tahkir edici bir tavır içinden bulunan Leibniz için, "Türkler nedenlerle ilgilenmezler; buna karşın, hıristiyanlar ve bütün öbür kavrayışlılar, sonucu nedenden türetirler." Ona göre, "Söylendiği gibi, Türkler, insan ne yaparsa yapsın ya da hiçbir şey yapmasın, yazılının başa geleceği gerekçesiyle veba ya da öbür felaketlerden kaçmaya çalışmanın boş bir çaba olduğu kanısındadırlar." Ona göre "akıl, kuşkusuz vebadan

ölecek olanın, vebanın nedenlerinden sakınamayacağı öğretir."¹³

Voltaire: Yıkmaktan Başka Bir İş Yapmayan ve Sanatların Düşmanı Olan Bu Halkı Sevmem

18. yüzyıl Fransa'sında Doğu'ya, İslâm'a ve Türk'e bakışı büyük ölçüde biçimlendiren düşünür/yazarların başında hiç kuşkusuz Voltaire gelir. Zihnindeki birtakım kurguların ve ön yargıların etkisinde olan Voltaire'e göre, Türkler, 18. yüzyılda henüz "Avrupa'ya özgü olan frengi hastalığını" tanıyan; köle ticareti yapan, kibar insanlardır.

Voltaire'in, *Felsefe Sözlüğü*'ne (1765) yazdığı, "Muhammetçilik" maddesinde İslâm yerine indirgemeci ve küçümseyici bir kavram olan "Muhammetçilik" kavramını kullanması Batı'nın kolektif bilincine ve oryantalist söylemine ortam ve fırsat hazırlamıştır.¹⁴

Ansiklopedi'nin Muhammetçilik maddesinin girişinde, Hz. Muhammet'in kısaca özgeçmişine değinilen yerde Voltaire, onun "üstün yeteneklerinden", "sanattan ve yöntemden yoksun" olmasına karşın, "canlı ve güçlü hitabet"inden, "yüksek cinsel güce" sahip olduğundan ve "her bakımdan İskender'e benzediğinden" bahseder.

Hegel: Doğulu Şeyler Felsefe Tarihinden Atılmalıdır

Doğu ve İslâm'a ait -düşünce de dahil- hiçbir şeye tahammül edemeyen Hegel'e göre, "tin/düşün Doğu'dan doğar; ama Doğu'da dizginleştirilemez; çünkü Doğu'da irade ve bilinç özgür değildir. Öz bilinç ancak Batı'da özgürleşir. Doğu'da ışık dışı, Batı'da içi aydınlatır. Doğular, insanın insan olduğu için özgür olduğunu bilemezler. Bu nedenle, Doğu'ya özgü şeyler felsefeden silinip atılmalıdır."¹⁵

Batılı filozof ve düşünürlerin Doğu, İslâm ve Hz. Muhammed ile ilgili ön yargı, itham ve iddiaları, günümüzde yaşananların fikrî ve eylemsel köklerini bize göstermektedir. Batılı entelijansiyanın daha donanımlı, ön yargısız ve objektif değerlendirmeler yerine saldırgan, suçlayıcı ve tanımlayıcı tavır ve üslup içerisinde bulunması dikkat çekici ve kaygılandırıcıdır.

Hegel, “Doğu-düşün/tin” ilişkisi çerçevesinde Doğu insanının bireyleşme(me), kişileşme(me) sorununu ele alır. Doğulular, Hegel’e göre, “kolay kişileşmezler”; çünkü düşünsel etkinlikleri henüz tam anlamıyla dünyasallaşmamıştır. Nihayetinde Hegel’e göre, “Doğulu şeyler felsefe tarihinden atılmalıdır.”

Çoğu Batılı filozof ve düşünür gibi Hegel de İslâm ile kılıç ve savaşı özdeşleştirme çabası içerisindedir. Ona göre, Muhammedanizmin bir başka özelliği “hızlı ve korkunç fetihçilik ve yayılmacılıktır”.

Marx ve Engels: Doğu’nun Barbarları Osmanlılar/Türklerdir

Batı entelijansiyasının “barbarlık ve Doğu” şeklinde yaptığı kodlama ve formatlamayı devam ettiren Marx ve Engels’e göre, “Osmanlı topraklardaki her türlü uygarlığın gerçek dayanağı kentlerdeki Yunan ve Slav burjuvazisidir. Bütün Türkler Avrupa’dan uzaklaştırılsa bile ticaret ve uygarlık bundan zarar görmez.”

Marx ve Engels’in düşüncesine göre, Bizans/Yunan “Batı uygarlığı”, Osmanlı/Türk ise “Doğu barbarlığı” ile özdeştir. Bunun yanısıra Marx, İstanbul’u “Doğu ile Batı arasında altın bir köprü” olarak kabul eder. Ona göre, “Batı uygarlığı, aynı güneş gibi, bu köprüden geçmeden dünya etrafından dönemez. Dünya etrafında dönemediği gibi, Rusya’yla savaşmaksızın bu köprüyü geçemez.”¹⁶

“Gerçek şu ki, Türkler ortadan kaldırılmalıdır”¹⁷ diyen Engels’e göre, İsviçreli çobanlar, Avrupa’nın en az uygarlaşmış topluluğunu oluşturmalarına karşın, “Türkler gibi kafa ve kulak kesmezler.”¹⁸

Müslüman ve Doğu’ya yönelik tahkir ve aşağılamalarında sınır tanımayan Marx’a göre, “En yoksul Mağribî bile yürürken ya da dururken doğal, hoş ve saygın tutumunu koruma ve giysilere sarınma sanatında en büyük Avrupalı komedyeni geride bırakır.”¹⁹

Ernest Renan: Müslüman Bir Bilim Adamı Gibi Bir Şey Asla Olmamıştır

Bir grup hıristiyan, İslâm’ı müslümanlara saldırmak için kullansa da İslâm artık daha çok, insan

ilerlemesinin önünü tıkayan, akıl dışı ve geleneksel güçlere saldırmak amacıyla ilerleme taraftarlarınınca kullanılmaktadır. Sözelimi 1883’te Ernest Renan, İslâm ve bilim üzerine meşhur bir konferans vermiş ve burada bu ikisinin birbirleriyle bağdaşmadığını savunmuştur:

İslâm ile müslümanın, akıl ve üretmeyle beraber olamayacağını ideolojik bir ön yargıyla savunan Renan’a göre, tarihin itici gücü ırk ruhudur ve temel ayırım, dinî topluluklar arasında değil, aksine ırklar arasındadır. Hıristiyanlık ve İslâm her biri kendine özgü mantaliteye sahip olan iki farklı ırkın ürünüdürler. İslâm semitik zihin durumunun karakteristik ürünüydü. O, aklın kullanılmasına engel olan, bilimin gelişmesini engelleyen bir dindi. Yüksek ideallerle insan kalbine ruh verme amacının ötesine geçmelerine, insan düşüncesine ve hareketine hükmetmelerine izin verildiğinde bütün dinlerin bunu yaptıkları doğru olmakla birlikte İslâm bunu, özel bir tarzda yapıyordu. Onun toplumu “ilerlemeye karşı fikir, sözde vahye dayanan aklın dayattığı bir devlet ve toplumu yöneten bir dogma” üzerine kurulmuştur. Müslüman bir bilim adamı gibi bir şey asla olmamıştır.

Sonuç olarak Batılı filozof ve düşünürlerin Doğu, İslâm ve Hz. Muhammed ile ilgili ön yargı, itham ve iddiaları, günümüzde yaşananların fikrî ve eylemsel köklerini bize göstermektedir. Batılı entelijansiyanın daha donanımlı, ön yargısız ve objektif değerlendirmeler yerine saldırgan, suçlayıcı ve tanımlayıcı tavır ve üslup içerisinde bulunması dikkat çekici ve kaygandırıcıdır.

Bu çerçevede kasıtlı ve bilinçli olarak Batı’da gündemde tutulan “İslamcı teröristler”, “kan içici köktenci müslümanlar”, “terör dini”, “katil Muhammed” gibi sloganlarının önü alınamamaktadır. Bunlara iki örnek:

Hollanda’da Yaşayan Müslümanlar Kur’ân’ın Yarisini Yırtıp Atmalılar

a.) “...Hollanda’da, göçmen karşıtı görüşleriyle tanınan milletvekili Geert Wilders, İslâmiyet’e, Kur’ân’a ve Hz. Muhammed’e akıl almaz hakaretlerde bulundu. Wilders, müslümanların zararlı

söylemler içeren Kur'an-ı Kerim'in bu bölümlerini yırtıp atması gerektiğini söyledi. Bir Hollanda gazetesine demeç veren Wilders, Hz. Muhammed hayatta olsaydı ve Hollanda'da yaşasaydı onu Hollanda'dan kovacağını da belirtti. "Bir İslâm tsunamisi ile karşı karşıyayız." diyen Wilders, başörtüsünün yasaklanmasını, Hollanda'ya göçmen kabul edilmesine ve yeni camiler yapılmasına izin verilmemesini de savundu. Kur'an'ı okuduğunu belirten Wilders, "Eğer Müslümanlar Hollanda'da yaşamak istiyorlarsa, Kur'an'ın yarısını yırtıp atmalılar, çünkü Kur'an'da korkunç şeyler söylendiğini biliyorum." ifadesini kullandı.²⁰

Kur'an Şiddeti Teşvik Ediyor

b) "...Danimarka'da Kur'an-ı Kerim için, 'şiddeti teşvik' gerekçesiyle suç duyurusunda bulunuldu. Danimarka'da Türkçe yayımlanan *Haber* gazetesinin, *Politiken* gazetesinden aktardığı habere göre, 'Danimarka'nın İslamlaştırılmasına Son (Stop Islamisering af Danmark)' adlı örgüt, Danimarka polisine Kur'an hakkında suç duyurusunda bulundu. Suç duyurusunda, Kur'an'ı Kerim'in şiddeti öven ve şiddeti

teşvik eden bölümler içerdiği ve bunun Danimarka anayasasına aykırı olduğu iddia edildi. Danimarka anayasasında bulunan 'şiddet kullanan, kullanmasını teşvik eden dernekler yasa yoluyla kapatılır' maddesinin Danimarka'daki camileri de kapsadığını öne süren dernek, Adalet Bakanı'ndan da Kur'an'daki şiddete teşvik eden bölümlerin Danimarka'da okunmasını yasaklamasını talep etti."²¹

Özetle, Batı'da, özellikle ABD'deki yazılı ve görsel medyanın İslâm, müslümanlar ve Hz. Muhammed konularında manipülasyona ne kadar açık olduğunu ve bunlarla ilgili haberlerin kimler tarafından nasıl şekillenip ambalajlandığını, Edward Said bir araştırma ve inceleme ürünü olan önemli eserinde (*Haberler Ağında İslâm*) tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır.²² Müslümanlar olarak şunun da farkındayız ki, kasıtlı olarak gündemde yer bulan yukarıdaki benzeri sloganlar dünyada başka hiçbir din ve mensubu için kullanılmamaktadır. Konu, düşünülmesi ve üzerinde dikkatle durulması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

DİPNOTLAR

- 1 Bkz. Esposito, John I., *Güçlenen İslâm'ın Yankıları*, çev. Erol Çatalbaş, İstanbul, 1989; Esposito, John I., *Değişim Sürecinde İslâm*, çev. A.Y. Aydoğan, A. Ünlü, İstanbul, 1991; Armstrong, Karen, *Hz. Muhammed İslâm Peygamberinin Biyografisi (Muhammad, A Biography of the Prophet)*, çev. S. Yeniçeri, İstanbul, 2005. Armstrong'un bu kitabı, Batı'da Hz. Muhammed hakkında yazılan en olumlu eserdir. Eserin, 11 Eylül sonrası Batı'da gördüğü ilgi önemlidir. Çünkü kitap üç milyon civarında bir satış rakamına ulaşmıştır.
- 2 Garaudy, Roger, *İsrail, Mitler ve Terör*, çev. Cemal Aydın, İstanbul, 1996.
- 3 Bu önyargı, nefret ve iftiraların dini ve siyasî sebepleri için bkz. Said, Edward W., *Orientalism Western Conceptions of the Orient*, England, 1995; Rodinson, Maxime, *Hazreti Muhammed*, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul, 1980; Esposito, John I., *Güçlenen İslâm'ın Yankıları*, İstanbul, 1989; Huntington, Samuel P., "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs*, 72, 3, Summer 1993; Huntington, S. P. ve diğerleri, *Medeniyetler Çatışması*, derleyen: Murat Yılmaz, Ankara, 1997; Roy, Olivier, *Siyasal İslâm'ın İflası*, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, 1995; Müler, Harald, *Kültürlerin Uzlaşması*, çev. Ali Çimen, İstanbul, 2001; Davudoğlu, Ahmet, "Batı'daki İslâm Çalışmaları Üzerine", *Marife*, S. 2, Kış 2002; Gündüz, Şinasi, *Küresel Sorunlar ve Din*, Ankara, 2005; Mamdani, Mahmood, *İyi Müslüman Kötü Müslüman (Amerika, Soğuk Savaş ve Terörün Kökenleri)*, çev. Sevinç Altınçekiç, İstanbul, 2005; Armstrong, Karen, *Tanrı'nın Tarihi*, çev. O. Özel, H. Koyukan, K. Emiroğlu, Ankara, 1998, 181-215; Armstrong, K., *Muhammad, a Western Attempt to Understand Islam*, London, 1991, San Fransisco, 1992; Sambur, Bilal, "Küresel Köyde İslâm", *İslâmiyât* c. VI, S. 2, 2003, s. 77-86. Ortaçağda Hıristiyanların İslâm ve müslüman imajları için bkz. Düzgün, Şaban Ali, "Bir Şiddetin Anatomisi: Latin Batı'nın Haçlı Terörü", *Dini Araştırmalar*, c. 7, S. 20, Eylül-Aralık 2004, 85 (40 no'luk dipnot).
- 4 Bilindiği üzere, bir dönem Pakistan'ın ürettiği atom bombası için böyle bir retorik kullanıldı.
- 5 Bkz. Vural, İsmail, *Evanjelizm (Beyaz Saray'ın Gizli Dini)*, İstanbul, 2003; Hallsell, Grace, *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*, çev. M. Acar, H. Özmen, Ankara, 2003; Başyurt, Erhan, "Dindar Seçmen Bush'a Neden Yönelmiş?", *Akşiyon*, S. 518, (11 Temmuz) 2005; Hendershot, Heather, *İsa Aşkına Dünyayı Sarsmak Evanjelizm*, çev. G. Ayas, B. Çağlayan, İstanbul, 2006.
- 6 Eroğlu, Ahmet Hikmet, "Farklı İnanıcı Tehdit Olarak Algılanmanın Sonucu: Engizisyon Terörü", *Dini Araştırmalar*, c. 7, S. 20, Eylül-Aralık, 2004, 99.
- 7 Olgun, Hakan, "Protestan Teolojide Şiddet Güdülleri ve İslâm Terörü Algısı", *Dini Araştırmalar*, c. 7, s. 20, Eylül-Aralık, 2004, 17 (naklen; Spencer, *Onward Muslim Soldiers: How Jihad Still Threatens America and the West*, Washington, Regnery, 2003, 5, 290-299, 302-304).
- 8 Kalın, İbrahim, *İslâm ve Batı*, İstanbul, 2007, s. 41-42.
- 9 Hourani, *Avrupa ve Ortadoğu*, s. 48-49.
- 10 Kalın, *İslâm ve Batı*, s. 48.
- 11 Kalın, *a.g.e.*, s. 72-73.
- 12 Kalın, *a.g.e.*, s. 97.
- 13 Kula, Onur Bilge, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İstanbul, 2010, s. 19.
- 14 Kula, *a.g.e.*, s. 34-35.
- 15 Kula, *a.g.e.*, (Önsöz, XXI).
- 16 Kula, *a.g.e.*, (Önsöz, XXIII).
- 17 Kula, *a.g.e.*, s. 171.
- 18 Kula, *a.g.e.*, s. 179.
- 19 Kula, *a.g.e.*, s. 441.
- 20 Bkz. *Yeni Şafak*, 15 Şubat 2007, s. 8.
- 21 Bkz. *Yeni Şafak*, 25 Şubat 2007, s. 6.
- 22 Bkz. Said, Edward, *Haberler Ağında İslâm*, çev. Alev Alatlı, İstanbul, 1984.

İSLÂM'A 'TERÖR' İSNADININ ORYANTALİST TEMELLERİ: ERNEST RENAN'IN 1883'TE İRAD ETTİĞİ KONFERANS

Fulya İBANOĞLU

Kur'an Kursu Öğreticisi/Kartal Müftülüğü

İslâm ve müslümanlar 1400 yıldır pek çok cephe-
den saldırıya, en hafif tabirle kargaşaya maruzdur.
Kur'an-ı Kerim'in teklif ettiği tefekkür dünyasına
göre bunlar tabii olarak hak-bâtıl savaşının tezahürle-
ridir. Bu mânâda farklı coğrafya ve kültürlerde kendi
iç dinamikleriyle tasavvur ve idraklerini şekillendi-
ren ümmet-i Muhammed'in tarihî süreçte birbirle-
riyle yaşadıkları çalkantılar bahs-i diğer.

Bu yazıda müslümanların, 19. yüzyılda gayr-ı müs-
limlerle, ama daha çok kendilerine düşmanlık bes-
leyen gayr-ı müslimlerle imtihanının bir vechesi ele
alınacaktır. Şöyle ki: Coğrafî keşiflerle Garb'ın Şark'ı
bir sömürü metaı haline getirip zenginleşmesinden
sonra, hatta buna paralel bir biçimde bu coğrafyaya
müteveccih saldırıları dinî-fikrî-içtimaî bir hâl almış-
tır. Hususen müslüman Şark'ın dini/İslâm sebebiyle

tefekkürde, siyasette, cemiyet hayatında “Garb’a nispetle” geri kaldığı iddiası kuvvetli bir şekilde dile getirilmiş, “İslâmiyet mâni-i terakkîdir” hükmü, bir fikr-i sabit halinde nerdeyse herkesin zihnine kazınmış, ancak mâninin İslâm’ın kendisinden değil müslümanlar tarafından yanlış anlaşılıp tatbikinden kaynaklandığına dair çok geniş bir literatür meydana çıkmıştır.¹

Geçen yüzyılda bu iddianın en mühim fikrî mümessillerinden biri de Ernest Renan’dır. Yirmi iki yaşına kadar rahip okullarında ilahiyat eğitimi alan Renan, Ortadoğu dilleri, dinleri ve felsefesi üzerine yoğunlaşır; Süryanice, İbranice, Arapça tahsil eder; İbn Rüşd üzerine doktora tezi hazırlar. Nihayet 29 Mart 1883’te Sorbonne Üniversitesi’nde “L’Islamisme et la Science” başlıklı bir konferans veren Renan, İslâm’ın hür tefekküre mâni olduğu, bu sebeple müslümanların inhitat ettiğini garazkârane bir şekilde müdafaa eder. Renan’ın konferansta esas olarak vurguladığı İslâm ile aklın, bilimin tenakuz ettiği meselesi o tarihten beri müslüman münevverlerce sıklıkla tenkit edilmiştir.²

Renan’ın bu konferansıyla birlikte belki ilk kez İslâm’la “terör” kelimesi bir arada zikredilmiştir. “Müslümanlar sadece cinayet işlemesini bilir.”³ gibi çok sert ve haksız bir kanaate sahip Renan’a göre, İslâm dünyasında “mutaassıp müslümanların” iktidarda ol-a-madıkları dönemlerde akli ilimler, felsefe terakkî etmiş ve fakat fikir hürriyetini kısıtlayan iktidarlar devrinde tefekküre ciddi tazyikler uygulanmış, tedhiş tüm hayatı sekteye uğratmıştır:

“Ortaçağ’ın ilk yarısında tekrar ediyorum, İslâmlık mâni olamadığı felsefeye tahammül etti; mâni olamaması henüz insicamsız olmasından, terör⁴ için iyi teşkilatlanmamış bulunmasındadır (...) Fakat İslâmlık

eline âteşin imanlı yığınları geçirir geçirmez her şeyi yakıp yıktı.⁵ Dinî terör⁶ ve riya revaç buldu. İslâmlık zayıf zamanlarında liberal, kuvvetli zamanlarında sert ve haşin davrandı.”⁷

Görüldüğü üzere Ernest Renan’ın tahlilinde, Ortaçağ’ın başlarında müslümanlar iktidar bakımından kuvvetli olamadıklarından felsefeye, yani Batı’da vahyin mukabili olarak görülen rasyonaliteye karşı çıkamamışlardır. Kurûn-ı vustâ ve öncesi malum olduğu üzere İslâm tefekkür tarihinde Yunan düşünce mirasının müslümanlar tarafından tercüme edilip, üzerinde konuşulup tartışıldığı, pek çok telif ve şerhin yazıldığı bir zaman dilimidir. Ancak Renan müslümanların Ortaçağ’da felsefeyi benimsemeseler de tahammül etmek zorunda kaldıklarını, çünkü henüz “terör” ya da silahlı baskıda bulunabilecek kadar teşkilatlanamadıklarını iddia eder. Ne zaman ki iman bakımından çok daha iştiyaklı kimseler İslâm dairesine girmiştir işte o vakit taassub ya da “dinî terör” ortaya çıkmıştır, demektir. Burada, İslâm’a yeni girenlerin şevkiyle başkasına şiddet tatbik etmek arasında kurduğu nispet son derece zayıf ve gayrı makuldür. Yani,

İslâmiyet muktedir olmadığı devirlerde fikrî içtimaî serbestiyete kapısını açmışken, kudretli zamanlarında hür tefekküre şiddet tatbik etmiştir iddiası, ancak kötü niyetli bir tahlil neticesidir ve İslâm tarihini tamamen reddeden, yok sayan bir bakış açısıdır. Renan’ın bu konferansına cevaben yazılan red-diyeler de bu meseleleri tartışmıştır, ancak mesele bu yazının hudutlarını aştığı için sarfı nazar edilecektir.

Konferansla muhtemelen aynı asırda ilk kez yapılmış, hâlen el yazması halindeki iki -Türkçe- tercümede, yukarıda iktibas ettiğimiz paragrafta, dikkat çekici bir ilaveye tesadüf edilir ki bunun sebebi henüz tespit edilememiştir. Şöyle:

**29 Mart
1883’te Sorbonne
Üniversitesi’nde
“L’Islamisme et la Science”
başlıklı bir konferans veren
Renan, İslâm’ın hür tefekküre
mâni olduğu, bu sebeple
müslümanların inhitat
ettiğini garazkârane bir
şekilde müdafaa eder.**

تکمه تصعب دینی مذکور شد بر دوستانه او ما اروپا آید اصول
 اداره و مکتب دینی احکام دینی حیانه و اهل و امور دینی
 بر برده خیزه از اولی اروپا بر دوزخ مسلمیه از اول دینی مذکور
 القاسه سیم اجاره ایله و محله تصور این دو جملگی ایله
 اوچه باستان اوله تصور مقصد و اولی بویله غیر وایت احسنایله
 باکن اسبابا اینجی بویله تصوریه برده منته - حیاتیات دینی و احکام
 دینی مذکور دینی بر مدافع دینی قدس سینی احکامی مثل دینی
 ایستادگی بر دینی بویله بر مدافع دینی ایستادگی آینه ایستادگی
 خودی ایستادگی ایستادگی بویله ایستادگی بر مدافع دینی و دینی
 یا ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 تک یا ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 حکم و ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 قطعات دینی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 او امور دینی دینی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 سایر دینی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 دینی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 احکام دینی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 امور دینی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 دینی او امور دینی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 عبارات اولی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 بیستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی

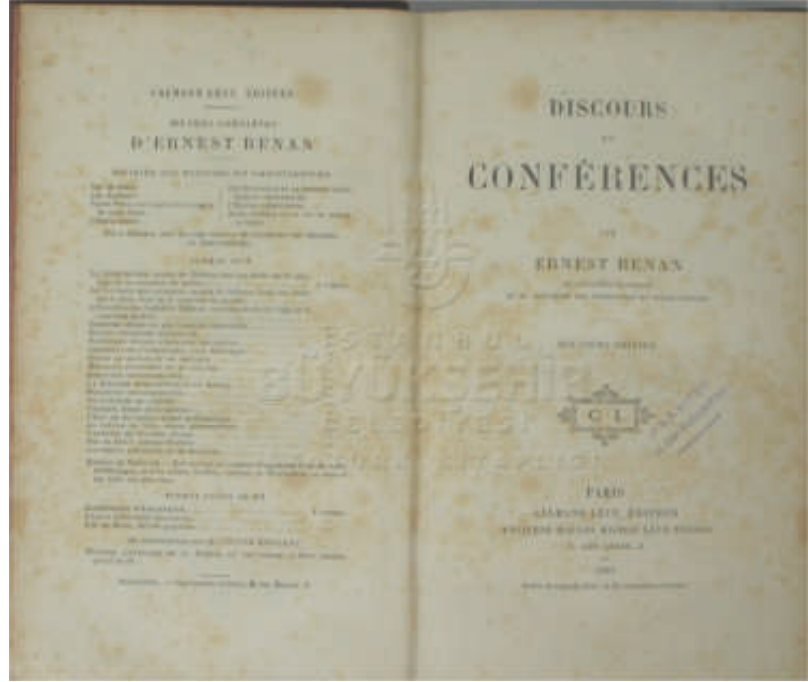
دینی علوم و فنون مذکور شد ما اروپا آید اصول
 متعین بویله تصور مقصد و اولی بویله تصور مقصد و اولی بویله تصور مقصد
 سبب دینی او ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 اروپا ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 وقت ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 مکتب ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 زیاده علوم دینی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 معاصر ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 یا ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 آینه ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 تقدیر ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 معنی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 اول ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی
 ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی ایستادگی

“(...) Lakin Türkler misullu salâbet-i diniye sahibi akvâm-ı kesîre kabul-i din-i İslâm eyledikten sonra felsefiyat ortadan kalktı ve bir dehşet-i umûmiye memâlik-i İslâmiyeyi istilâ eyleyip taasub ve etvar-ı riyakârane âdet hükmüne girdi (...).”⁸

Bu elyazması nüshalarda mütercim ya da mütercimlerin -“salâbet-i diniye” tabirinden anlaşıldığı üzere Türkleri İslâm’ı kabul ve yaşamak noktasında sağlam görmelerine rağmen- onların İslâm’ı kabülünden sonra felsefenin ortadan kaldırılıp, tedhişin yayıldığına dair bir ifadeyi orjinal metinde bulunmadığı halde niçin ilave etmek ihtiyacı duydukları düşünülmeye değerdir. Oryantalistlerce yazılan

İslâm tarihlerinde, Türklerin menfi bir mevkide konumlandırıldıkları, Türklerin İslâm’a duhullerinden sonra müslümanların tereddiye başladığı, daha sarih ifade edilecek olursa tarihte Selçuklu ve Osmanlı tecrübesinin aynı zamanda onun başlangıcı olduğu iddiası kabul görmüş gibidir.⁹ Ancak söz konusu tercüme aksine, Renan’ın konferansında Türklere yapılan farklı atıflara rağmen söz konusu pasajda böylesi bir ifadeye rastlanılmamaktadır.

Renan’ın bu konferansında, İslâm’a ve müslümanlara tevcih ettiği karalamaları, asılsız suçlamaları reddetmek üzere 19. yüzyılda Osmanlı münevverleri tarafından kaleme alınan reddiyelerde

İslâm ve terör/şiddet meselesi bugün anladığımız mânâda mevzu edilmemiş görünmemektedir. Mesela Namık Kemal *Renan Müdâfaanâmesi*'nde, Renan'dan nakille "İslâmiyet zayıf bulunduğu zaman hürriyet, kuvvetli olduğu zaman şiddet göstermiştir."¹⁰ iddiasına İslâm'ın tefekküre baskı yapmadığı, aksine hürriyet bahşettiği, böylece ilimde terakkînin yolunu açtığı, cevabını vermiştir. Bundan sonra da literatürde İslâm-Bilim ve terakkî hep birlikte anılacaktır.

Ancak 19. asırda Batı tefekkür dünyasını temsilen Renan'ın İslâm'ı terör ve şiddetle mutabık bir din olarak tanıtması, üstelik bunu "mutaassıb dindarlara", "âteşin iman sahiplerine" atfetmesi, bugün müslümanların Batı tarafından içine çekilmeye çalışılan siyasî-içtimaî tuzağın fikrî temellerinden bir kısmını teşkil etmektedir. Ve ne yazık ki, dininde muhlis dindarların dahi, dünyevî iktidara sahip olduklarında şiddete teşvik edecekleri hükmünü tüm dünya sekensesine asırlar öncesinden kabul ettirmiş görünmektedir.

DİPNOTLAR

- 1 Osmanlı'nın son iki asrında "İslâmiyet terakkîye mâni değildir." mevzuunu yazan pek çok münevver vardır. Bunlardan mesela Elmalılı Hamdî'nin İslâm ve terakkî ile alakalı fikirlerine işaret eden bir makale için bkz. İbanoğlu, Fulya, "Mevcudu Muhafaza Ederek Terakkî Etmek: Elmalılı Hamdî Efendi'de Terakkî Fikri", *Elmalılı M. Hamdî Yazır Sempozyumu-Antalya 2012* içinde, ed: Ahmet Ögke-Rıfat Atay, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2015, s. 517-526.
- 2 Osmanlı'da Ernest Renan'ın iddiasına mukabil yazılan reddiyeler için bkz. Cündioğlu, Düccane, "Ernest Renan ve 'Reddiyeler' Bağlamında İslâm-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı", *Divan: İlmî Araştırmalar*, 1996/2, s. 1-94.
- 3 Bilici, Faruk, "Renan, Ernest (1823-1892)", *DİA*, XXXIV, 568-571.
- 4 Orjinal metinde de "la terreur" şeklinde geçiyor. bkz. Renan, Ernest, *Discours et conférences*, Paris: Calmann Levy Ed., 1887, s. 394. Atatürk Kitaplığı Osman Nuri Ergin terekesi içinde yer alan ve mütercimi tespit edilemeyen el yazması nüshalarda ise bu kelime "havf u dehşet" olarak tercüme edilmiştir. bkz. *Müteveffa Mösyö Rönan'ın "İslâmiyet ve Ulûm"a* *Dair İrad Eylediği Nutkun Tercümesidir*, no: OE 1491, s. 10a; *Müteveffa Mösyö Rönan'ın "İslâmiyet ve Ulûm"a Dair Neşrettiği Risalenin Tercümesidir*, no: OE 206, s. 8b.
- 5 "Mais, quand l'islam a disposé de masses ardemment croyantes, il a tout détruit." Renan, 1887, s. 394.
- 6 "La terreur religieuse", Renan, 1887, s. 394. Elyazması nüshalarda bu ifade "taassub" olarak tercüme edilmiştir. bkz. no: OE 1491, s. 10a ve no: OE 206, s. 8b.
- 7 Renan, Ernest, *Nutuklar ve Konferanslar*, trc. Ziya İshan, MEB, Ankara, 1946, s. 199-200.
- 8 *İslâmiyet ve Ulûm*, OE 206, s. 8b.; OE 1491, s. 10a.
- 9 Kara, İsmail, "Tarih ve Hurafe, Çağdaş Türk Düşüncesinde Tarih Telâkkisi", *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri* içinde, Dergâh Yay., İstanbul, 2003, s. 90.
- 10 Namık Kemal, *Renan Müdâfaanâmesi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1326, s. 47

“KÜLTÜREL İRKÇILIK” OLARAK İSLAMOFOBİ-İSLÂM KARŞITLIĞI

Prof. Dr. Özcan HİDİR
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Tarihi kökenleri olmakla beraber Soğuk Savaş'ın ve özellikle de 11 Eylül sonrasında sıklıkla gündeme ge(tiri)lip raporlara konu olan İslamofobi-İslâm karşıtlığı ile "ırkçılık (rasizm)" -ve nihayet "ayırımcılık"- arasındaki ilişki, yeterince üzerinde durulmuş bir konu değildir. Esasen ilk bakışta bu yönde bir ilişki belirgin de değildir. Bu durumun ırkçılığın temelde genetik-ırksal bir temelde düşünülmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Hâlbuki belirttiğimiz üzere, son dönemlerde ırkçılığın farklı kategorilerinden de söz edilmekte ve bu meyanda "kültürel ırkçılık" olarak niteleyebileceğimiz İslamofobi de ırkçılık ve ayırımcılığın yeni bir şekli olarak görülmektedir.¹ Buna göre müslümanlar "etnik-dinî" bir grup gibi düşünülüp² onlara yönelik genelleme bir tutumla korku, nefret ve ayırımcılık ortaya konmaktadır. Bu ise hemen kategorik olarak tüm müslümanların dinî fanatizme sahip oldukları ve modern toplumun benimsediği eşitlik ve özgürlükler gibi bazı değerleri peşin olarak reddettikleri ön yargısı üzerine bina edilmektedir. Bununla birlikte İslamofobinin "kültürel ırkçılık" olarak tanınması, henüz yeterince kabul görmüş ve insan hakkı ihlâli olarak algılanmış değildir. Hâlbuki bir gruba,ırka yönelik nefret suçlarını düzenleyen maddeler pek çok devletin anayasasında da mevcuttur. Şu halde İslâm ve müslüman nefreti demek olan İslamofobinin de cezaî müeyyideye tâbi olması gerektiği açıktır.

Ne var ki, buna yönelik çaba-talep, çağrı ve çalışmalar var olmakla³ beraber, İslamofobik söylemler genelde ifade-fikir hürriyeti kapsamında -bu anlamda fikir hürriyeti sınırsız kabul edilir- değerlendirilmekte ve herhangi bir cezaî müeyyide de söz konusu olmamaktadır.⁴ Hâlbuki kin ve düşmanlığı tahrik ve nefret söyleminin toplumsal barışı zedelediği sâikiyle dünyanın önde gelen hukukçuları,

fikir-ifade özgürlüğünü sınırlamanın meşru olduğunu söylemişlerdir.⁵ Konunun vuzûha kavuşması için burada öncelikle ırkçılık kavramını özellikle de İslamofobi ile bağlantısı bakımından "kültürel ırkçılığı" irdelemek gerekir.

İrkçılık-"Kültürel İrkçılık" Kavramları

Muhtelif dillerdeki anlamları ve "etnisite" ile "ırk" arasındaki benzerlik-farklılıklar bir yana, farklı tanımları yapılan ırkçılık, genel olarak, sosyal grupların kalıtımla geçen bedenî özellikler sebebiyle farklılaştığını ve bu farklılıkların onlar arasındaki statü ve ilişkinin belirleyicisi olması gerektiğine inanan akıma denir.⁶ Bu anlayışta "biyolojik özellikler" belirgin olarak öne çıkar; bazı etnik gruplarla diğerleri arasında kesin sınırlar çizilerek onların genetik olarak diğerlerine üstün olduğu kabul edilir.⁷

Buna karşılık modern dönemde genetik-biyolojik özelliklerden ziyade "kültürel ve etnik-dinî" özellikleri temel belirleyici olarak alan yeni bir ırkçılık anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu meyanda kişinin veya grubun etnik özellikleri değil, kültürel-dinî âdiyeti, norm-değerleri, dinî pratikleri temel belirleyici alınmakta

ve onlara yönelik ayırıcı tutumlar ortaya konmaktadır.⁸ "Kültürel ırkçılık" veya "modern ırkçılık" olarak nitelenen bu yeni ırkçılık, daha ziyade göçmen gruplara yönelik ve hâkim toplumlar arasında azınlık halinde yaşayan yabancılara ve özellikle de müslümanlara yönelik korku-nefret tutumları olarak ortaya çıkmaktadır. Her bir ırkçılık türünde de ortak yön, önyargı, etiketleme, grup temelli insan düşmanlığı, nefret söylemi ve ayırımcılıktır.⁹

Modern ırkçılık ve "kültürel ırkçılık" diye nitelenen bu ırkçılık türü, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkmış ve ancak İslamofobinin de belirginleşmeye başladığı Soğuk Savaş'ın bitişi sonrası dönemde hız kazanmıştır. Ne var ki ilgili araştırmaların da ifade

"Kültürel ırkçılık" veya "modern ırkçılık" olarak nitelenen bu yeni ırkçılık, daha ziyade göçmen gruplara yönelik ve hâkim toplumlar arasında azınlık halinde yaşayan yabancılara ve özellikle de müslümanlara yönelik korku-nefret tutumları olarak ortaya çıkmaktadır.

ettiği üzere¹⁰ bu kültürel ırkçılık, daha ziyade müslümanlara yönelik negatif tutumların paradigma değişimine uğrayıp yepyeni bir döneme girdiği, korkunun (İslamofobi) artık İslâm ve müslüman karşıtlığına dönüşmeye başladığı 11 Eylül 2011 hadisesi sonrasında zenefobi ve bilhassa İslamofobi ile doğrudan bağlantılı hale gelmiş; hatta tamamen onunla anılır olmuştur. Nitekim ilgili bazı araştırmaların da gösterdiği üzere, 11 Eylül bu anlamda paradigmatik bir değişim ve kırılma olmuş, genelde Batı’da, özelde de Amerika’daki müslümanlara -bilhassa da Arap asıllı müslümanlara- yönelik negatif ve düşmanlığa varan tutumlar şiddet içerikli söylem ve eylemler alabildiğine artmıştır.¹¹ Bu tarih sonrasında ABD başta olmak üzere Batı’da pek çok ülkede müslümanlara bakış daha da

negatifleşmiş; polis ve istihbarat kurumlarınca, ırkçı-kültürel ırkçı tutumla, etnik ve dinî-kültürel temelli dosya/profil oluşturulması da yaygınlaşmıştır ki, insan haklarına dair pek çok araştırma-raporda buna dair bulgular yer almıştır.¹²

Bu ırkçılık türü bazı tutum ve davranışlarla ortaya çıkar. Bunlardan en önemlisi, hâkim toplumun norm ve değerlerinin temel alınarak o toplumda yaşayan dinî-kültürel azınlıkların bu hâkim norm ve değerlere birebir uymasının beklenip ona göre değerlendirilmeleridir. Dolayısıyla bu ırkçılık türünde kültür, norm-değerler belirgin-vurgulu olarak öne çık(arıl)makta, bu norm ve değerlerin topluma kabulde temel ölçü olduğu, hâkim kültür, norm ve değerlerin taşıyıcılarının üstün olduğu îmâ edilmektedir. Genel ırkçılık eğilimini özünde taşımakla beraber, daha ziyade kültürel hiyerarşi oluşturularak hâkim kültürün ayırıcı vasıflara sahip olarak üstün olduğu ve bu yönüyle kültürel asimilasyoncu tutum¹³ olarak karşımıza çıkan olgunun, Avrupa-Batı ülkelerinde son dönemlerde sürekli gündeme getirilen “asimilasyona eğilimli entegrasyon” politikalarının zeminini teşkil ettiği ve bunlarla örtüşen yönleri sahip olduğu izah-tan varestedir. Bir diğer karakteristiği ise, azınlık halindeki grupların içerisinde yaşadıkları ülke-toplumun imkân ve kaynaklarını adil olmayan şekilde kullandıkları ve kaynaklarını tükettikleri inancıdır ki, esasen bu olgu Avrupa ve ABD’deki genelde göçmenlerle özelde de müslümanlarla ilgili tartışmalarda belirgin olarak öne çıkmaktadır.

Öte yandan kültürel ırkçılığın başka bazı karakteristik özellikleri olarak “ön yargı”, “etiketlemeler” ve “grup içi-grup dışı” sayma davranışları da zikredilir. Buna göre, kalıp ön yargı ve etiketlemeler sebebiyle, aynı etnik, dinî-kültürel gruba mensup kişiler (grup içi), kendileri dışındaki kişilere (grup dışı) göre kendilerini üstün görme eğilimi göstermektedir.¹⁴ Bu meydana ön yargı ve etiketlemeler çoğunlukla muhatap gruplara yönelik olarak zihinlerde ve kolektif şuurda oluşan dışlayıcı, kategorik ayırıcı, indirgemeci, homojen, genellemeci imaj ve tutumlarla birlikte oluşur ve bu olgu belli olaylarla birlikte otomatik şekilde aktif hale gelerek kültürel ırkçı tutumları tetikler.¹⁵ Zira

ön yargı ve etiketlemelerde çoğunlukla belli gruplara yönelik olarak irrasyonellik, uygun olmayan genellemeler, “biz ve onlar”, veya “ya bizdensin ya da bize karşı” türü kategorik ayırmalar,¹⁶ homojen tutumlar, ötekileştirmeler, izole edip yabancılaştırmalar ve aksi argümanları peşin reddetme tavırları gözlemlenir.¹⁷

Nitekim Amerika’da siyahlardan ve beyazlardan oluşan belli denekler üzerinde yapılan bazı araştırmalarda siyahların şiddet yanlısı olduğuna dair ortaya çıkan otomatik refleks ve ön yargı¹⁸ ile özellikle 11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında ABD başta olmak üzere Batı’da müslümanlardan söz edilince genelde doğrudan tehlike, şiddet-terörün akla gelmesine dair tutumlar,¹⁹ “Her müslüman terörist değildir ama her terörist müslümandır.” türü kalıp yargı ve ön kabuller, bu etiketlenmiş-ön yargılı imaja örnek verilebilir. İslamofobi konusu anlatılırken de ifade edileceği üzere, 1997 yılında İslamofobiye dair ilk sistemli araştırma-raporda da vurgulandığı²⁰ gibi, müslümanlara yönelik kültürel ırkçı bakışı da besleyen bu ön yargılı bakış, İslamofobinin en önemli bileşenini oluşturmaktadır. Buradan hareketle aşağıda kültürel ırkçı bakış ile İslamofobi ilişkisi irdelenmeye çalışılacaktır.

İrkçılık-Kültürel İrkçılık ve İslamofobi İlişkisi

İslamofobinin ilk-yalın anlamı göz önüne alındığında İslâm’dan veya müslümanlardan korkma-çekinme halinin (fobi) ırkçılık olarak görülmemesi gerektiği söylenebilir ki, son dönemlerde buna dair bazı çalışmalar bir yana, Batı’daki genel kabul de bu yöndedir. Ne var ki, yukarıda özellikle “kültürel ırkçılık” olarak söz konusu ettiğimiz modern dönemde ortaya çıkan kategori ve buna dair karakteristik tutumlar göz önüne alındığında, İslamofobinin müslümanlara yönelik ırkçılığa götüren-yol açan ön yargıları, imajları ve etiketlemeleri beslediği²¹ ve bütün bunların da neticede, müslümanlara yönelik “kültür-din temelli ırkçı bakışı” ortaya çıkardığı âşikârdır. Müslümanlara yönelik bu bakış ve tutumda genel ırkçı bakıştaki genetik-kalıtsal özellikler değil, norm-değerler, giyim-kuşam tarzı, kamusal alanda İslâmî kimlikle görünürlükler, camilere-minarelere yönelik tutumlar,

hayata bakış ve olaylara yönelik kategorik tutum ve reaksiyonlar devreye girer.

Bütün bunları ise İslamofobi temelli birer kültürel ırkçılık olarak yorumlamak mümkündür ki, bu yönde bazı değerlendirmeler de yapılmaktadır.²² Bu meyanda son yıllarda Avrupa-Batı’da İslamofobik-anti İslâmist ve ırkçı partilerin yükselişe geçmiş olmasını, potansiyel olarak Avrupa’da zaten belli oranda var olan ırkçı bakışın yeni bir şekle bürünmesini, bir anlamda “Avrupa’nın yeni normali” haline gelmesini²³ ve bunun da çoğunlukla “İslamofobi-İslâm karşıtlığı” ve İslâm’ın merkezî şahsiyeti (üsve-i hasene) olan Hz. Peygamber üzerinden²⁴ tezahür etmesini zikredebiliriz. Bu ise yukarıda “grup içi” diye tanımladığımız insanlar arasında müslümanlara yönelik tabii bir refleks olarak da gelişebilmektedir ki, bazı araştırmalarda bu “otomatik olarak aktive olan tutum”, “bilinçsiz negatif tutum” veya “bilinçsiz ırkçılık” olarak nitelenir.²⁵

11 Eylül sonrasında ABD ve Avrupa’da insanların, müslümanların -özellikle de Arap asıllı olanlar-bulunduğu ortamlardan refleksif olarak uzak durma eğilimi göstermeleri, müslümanlara bakışlarında ve tavırlarında meydana gelen tabii olmayan değişiklikler, müslüman komşu ve doktor istememeleri buna örnek verilebilir. Hâlbuki bu tutumu sergileyen kim-selere “Müslümanlara karşı ön yargılı mısınız?” diye sorulursa, muhtemelen -en azından bir kısmı- “Hayır” cevabını vereceklerdir.²⁶ Medya dilinin ve medyadaki negatif müslüman imge ve imajlarının burada önemli rol oynadığını özellikle belirtmek gerekir.²⁷ Burada rol oynayan bir diğer etken de müslümanların Batı ülkelerinde özellikle kamusal alanda dinlerini yaşama biçimi, dinî metinleri bağlamını dikkate almaksızın lafzî anlamda yorumlamaları ve Batı’ya karşı homojen, katılımcı olmayan, ön yargılı, reaksiyoner ve kurban psikolojisi ile hareket eden tutumlarıdır ki, bu olgu ayrı bir yazının konusudur.

“İrkçılık-kültürel ırkçılık” ile yakın bağlantılı olan “ayırıcılık” ile de İslamofobinin ilişkisi irdelenmelidir. Burada öncelikle, İslamofobi ile iç içe olmakla beraber nüanslarla ayrılan yönere de sahip “Müslümanfobi” tabirinin öne çıktığı vurgulanmalıdır. Zira

ayırıcılığın somut planda yöneldiği adres, müslümanlardır. Zira son yıllardaki EUMC raporlarında da görüldüğü üzere, müslümanlara yönelik korkunun ayırıcılığa yol açtığı veya en azından bu korku ile ayırıcılık tutumları arasında bağlantı-ilişkinin varlığı ifade edilir. Bu meyanda müslümanlara yönelik ayırıcılık, İslamofobinin bir parçası olarak düşünülmekte²⁸ ve Ineke van der Valk'ın *Islamofobie en Discriminatie* adlı çalışmasında görüldüğü gibi, bu ilişkiyi doğrudan ele alan çalışmalar yapılmaktadır.

Bu ayırıcılıkta etnisite-ırk da rol oynamakla beraber, özellikle Avrupa-Batı ülkelerindeki Arap (daha ziyade Fransa-İspanya-Belçika-İtalya-Hollanda), Türk (daha ziyade Almanya-Avusturya-Hollanda-Belçika-İsviçre), Hind-Pakistan-Bangladeş (daha ziyade İngiltere) ve Afrika kökenli müslümanlar²⁹ söz konusu olduğunda esasen, grup kimliği olarak din-kültür bilhassa öne çıkar(ılar)ak başat rol oynamaktadır. Bu açıdan bakılırsa İslamofobi, müslümanların etnik-dini bir grup-kategori olarak etiketlendiği yeni bir ırkçılık türü olarak ortaya çıkar.³⁰ Buna göre müslümanlar söz konusu olduğunda ırkçılık-ayırıcılık “etnisiteden dine-inanca” doğru yönelen, bir seyir izlemektedir.³¹ Bu itibarla da Türk, Arap, Pakistanlı vurgusundan

ziyade “müslümanlar” vurgusu öne çıkarılarak “müslümanfobi” oluşturulur. İrkçilik ile İslamofobinin ve daha ileri boyutta kültürel ırkçılığın ilişkisi de bu şekilde ortaya çıkar.³² Özellikle 11 Eylül 2001 sonrasındaki süreçte -bilhassa da günümüzde- Batılı bir kimsede ırkçı tutum ve eğilimlerin artış göstermesi ile bu kimsedeki İslâm'a ve müslümanlara yönelik negatif ve İslamofobik tutumun artışı arasında -neredeyse birbir- ilişki söz konusudur. Bu durumda müslümanların Batı'ya göre ikinci sınıf bir ırkın temsilcileri gibi görülmesi söz konusudur. Bunun tabii sonucu da bu şekilde görülen grup veya kimselerin izole edilmesi, kültürel asimilasyona tabi tutulması durumlarıdır ki, günümüzde Batı'da iş piyasası ve okullar başta olmak üzere kamusal alanda müslümanlara yönelik olarak bu tür tutumlar alabildiğine görülür. Bütün bunlar aslında, İslamofobi ve daha somut anlamda da İslâm-müslüman nefretinin ırkçılık-ayırıcılık ile tezahür ettiği durumlardır. Mesela bugün Batı'daki bazı ülkelerde belirgin olarak öne çıkan müslüman bir isimle iş başvurusu yapan birinin başvurusu otomatik olarak reddedildiği durumlar olabilmektedir. Aynı kişi aynı vasıflarla sadece ismini değiştirip Batılı bir isimle

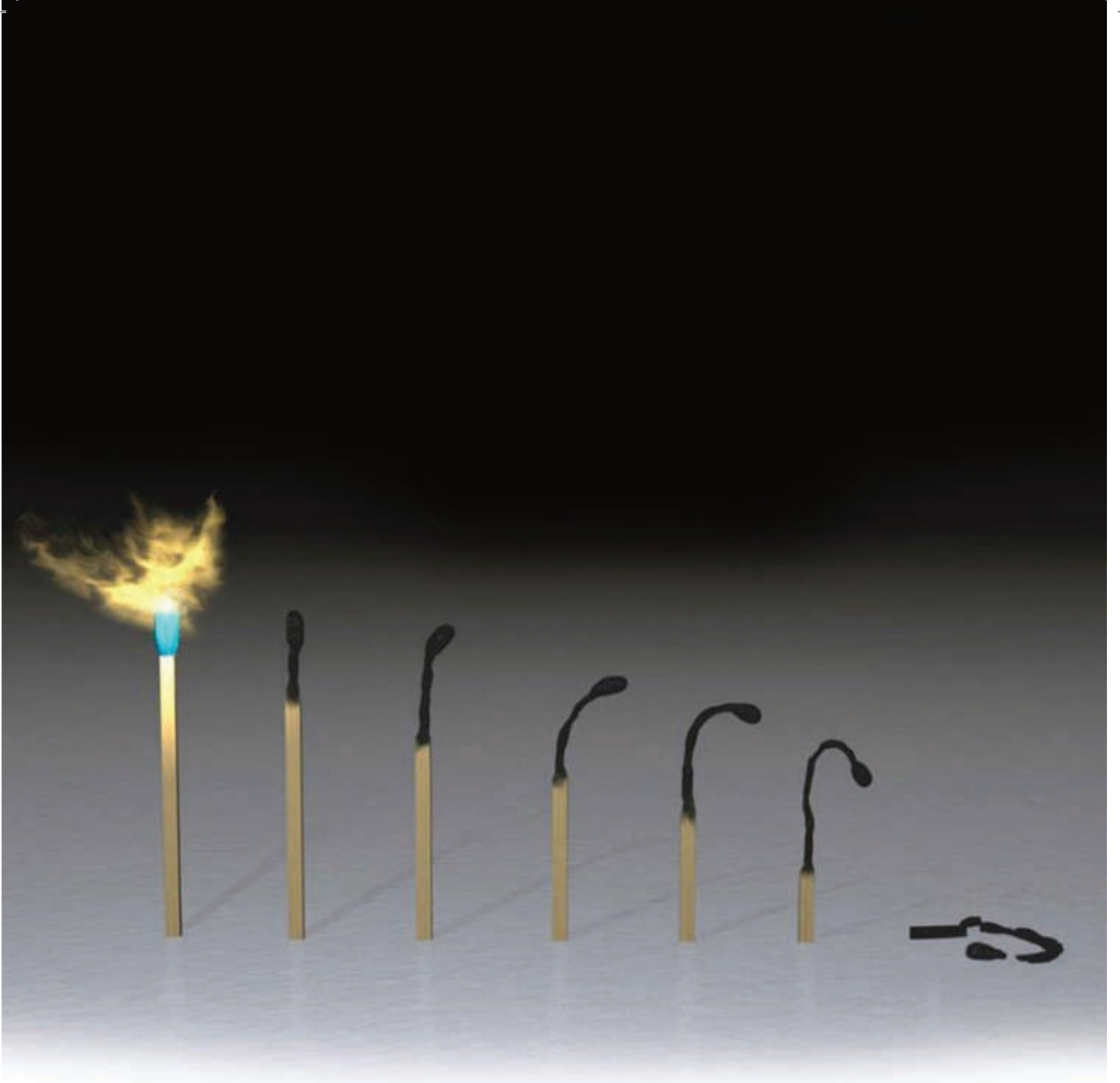
bu başvuruyu yaptığında ise görüşmeye çağrılabilir. ³³

Sonuç olarak, özellikle 11 Eylül 2011 terör hadisesi sonrasında genelde Batı'da özelde ise Amerika'da paradigmatik anlamda değişim gösteren İslamofobi, ayırıcılığın ileri bir boyutu olarak ifade edebileceğimiz “kültürel ırkçılık” tutumu şeklinde bir mahiyetle arz etmiştir. Bu ise başlıca üç aşamada tezâhür eder: Birinci aşamada müslümanları “öteki” ve “grup dışı” sayma, ikinci aşamada grup dışı sayılanın (öteki-müslümanlar) dışlanması buna karşılık grup içi kabul edilenin üstün görülmesi, üçüncü aşamada ise

öte olarak görülenin imajının bozulmasına yönelik çalışmalar yapılmasıdır. Hâl böyle olmakla beraber, “kültürel ırkçılık” olarak anılmaya başlanan İslamofobinin, bu yönde gayret ve çağrılara rağmen, “antisemitizm”de olduğu gibi, hukukî-kanunî bir statüye kavuşmamış olması, Batı'daki müslümanların en önemli problemleri arasında olduğunu söyleyebiliriz. Bu problemin çözümü için başta İslâm İşbirliği Teşkilatı (İİT-OIC) başta olmak üzere, müslüman ülke ve kurumların, İslamofobi ile ırkçılık-kültürel ırkçılık arasındaki, son yıllarda bazı çalışmalarda belirgin olarak öne çıkmaya başlayan, ilişkiyi bilhassa vurgulamaları elzemdir.

DİPNOTLAR

- 1 İslamofobi-kültürel ırkçılık ilişkisine dair bir çalışma için bkz. Hidir, Özcan, “İslamofobi-İrkçilik-Kültürel İrkçilik İlişkisi”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, S. 7, Temmuz-Aralık 2017, s. 23-49.
- 2 Sajid, A., “Islamophobia: A New Word for an Old Fear”, *Islamophobia and Anti-Semitism* adlı edisyon içinde, ed. Schenker, Hillel-Zayyad, Ziad Abu, Princeton, 2005, 1-12.
- 3 Son yıllardaki bazı insan hakları ve İslamofobi ile alakalı AB raporlarında ırkçı, antisemitik, zenefobik ve İslamofobik söylemler karşısında devletlere açık-net tutum takınmaya çağrılmaktadır. Mesela bkz. *ECRI*, 2013, s. 37). Yine İslâm İşbirliği Teşkilatı'nın (Organization of Islamic Cooperation/OIC) tarafından 2008 yılından itibaren hazırlanan “İslamofobi” raporlarında bu yönde çağrılar olduğunu söylemek gerekir (bkz. https://www.oic-oci.org/page/?p_id=182&p_ref=61&lan=en, son erişim: 19.11.17).
- 4 Hollanda Özgürlükler Partisi lideri G. Wilders'in Kur'an'a, Hz. Peygamber'e ve müslümanlara ırkçı-ayırıcı bakan ve hakaretler içeren 16 dakikalık “Fitna” filmine yönelik açılan davayı Amsterdam Mahkemesi'nce “fikir özgürlüğü” gerekçe gösterilerek “beraat” kararı verilmesini zikredebiliriz (bkz. Hidir, Özcan, *Avrupa'da Müslüman Olmak*, s. 123-127).
- 5 Bu konuda Jeremy Waldron'a ait *The Harm in Hate Speech* (Cambridge, 2014), söylediğimize vurgu yapması bakımından önemli bir çalışmadır.
- 6 Şentürk, R.-Canatan, K., “İrkçilik”, *DİA*, XIX, 124.
- 7 Barker, *The New Racism: Conservatives and the Ideology of the Tribe*, Maryland, 1981, s. 15 vd.; Seidal, G., *Culture, nation and race in the British and French New Right in R. Levitas. The Ideology of the New Right*, Oxford 1986, s. 21-25; Reeves, F., *British Racial Discourse: A Study of British Political Discourse About Race and Race-related Matters*, Cambridge, 1983, 14.
- 8 Pettigrew-Meertens, “Subtle and Blatant Prejudice in Western Europe”, *European Journal of Social Psychology* 25, 1995, 57-75.
- 9 Strabac, Zan-Listhaug, Ola, “Anti-Muslim Prejudice in Europe: A Multi-level Analysis of survey data from 30 countries”, *Social Science Research*, 37, 2008, 268-86.
- 10 Stone, R., *Islamophobia: Issues, Challenges and Action*. Stoke-on-Trent, UK 2004.
- 11 DeAngelis T., “Understanding and preventing hate crimes”, *APA Monitor on Psychology*, 32/10, (2001), 60.
- 12 Amerika için bkz. Davidi, a.g.e., s. 8 vd. Hollanda'da polislin yabancılarla ve özellikle de müslümanlara yönelik etnik-dini profil/dosya oluşturmalarına dair bkz. *2016 Yılı Hollanda İnsan Hakları Raporu*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2017, s. 18.
- 13 Modood, T., “Political Blackness and British Asians”, *Sociology*, 28/3 (1994), 117-124.
- 14 Bu yönde bazı değerlendirmeler için bkz. Davis, K., “Ethnic minorities: Now and in the future”, Amerikan Psikoloji Derneği'nin 100. yılı toplantısında sunulan tebliğ, Washington D.C., 7.
- 15 Bu tür değerlendirmeler için bk. Hewstone, M.,-Brown, R., *Contact and conflict in intergroup encounters*, 25.
- 16 11 Eylül sonrasında Amerikan Başkanı J. W. Bush'un müslümanları kast ederek “ya bizdensin ya da bize karşı” söylemi böyledir (bkz. Davidi, a.g.e., s. 23).
- 17 Allport, G., *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison- Wesley, 1954, 34. Ayrıca bkz. Davidi, a.g.e., s. 21, 22.
- 18 Eberhardt, J. L., Golf, P. A., Purdie, V. J., Davies, P. G., “Seeing Black race, crime, and visual processing”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 87/6, 2004, 876-893.
- 19 Strabac, Zan-Listhaug, Ola, “Anti-Muslim prejudice in Europe: A multi-level analysis of survey data from 30 countries”, *Social Science Research*, 37 (2008), 268-286.
- 20 The Runnymede Trust, *Islamophobia: A Challenge for Us All*, London: Runnymede Trust, 1997.
- 21 Bu yönde bkz. Alietti, Alfredo-Padovan, Dario, “Religious Racism. Islamophobia and Antisemitism in Italian Society”, *Religions*, 2013, 4, 584-602.
- 22 Hidir, a.g.m., s. 23-49.
- 23 Hidir, Özcan, “Aşırılık Avrupa'nın Yeni Normali”, *AA Analiz Haber*, 16.12.2016, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/asirilik-avrupa-nin-yeni-normali-707657>.
- 24 “Hz. Peygamberfobi” olarak niteleyebileceğimiz bu karşıtlık-düşmanlığın tarihten günümüze olan kaynakları, tipolojileri ve örneklerine dair kapsamlı bir kitap için bkz. Hidir, Özcan, *Batı'da Hz. Muhammed İmajı*, İnsan Yay., İstanbul, 2019.
- 25 Fazio, R., Jackson, J.R., Dunton, B., Williams, C.J., “Variability in automatic activation as unobtrusive measure of racial attitudes: A bona fide pipeline?”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 1013-1027.
- 26 Davidi, a.g.e., s. 19-20.
- 27 Davidi, a.g.e., s. 20, 21.
- 28 Van Berkel, Fenne, *Islamofobie en Antisemitisme in Nederland. Een onderzoek naar de definitievorming van islamofobie en antisemitism in Nederland*, -yayımlanmamış master tezi-, Utrecht Üniversitesi 2016, s. 8.
- 29 Bu konuda bkz. Hidir, Özcan, *Star Gazetesi Açık Görüş*, “Avrupa'da Müslümanlar ve Radikalleşme”, 09.04.2016.
- 30 Sajid, a.g.m., s. 1-2.
- 31 Bu yönde bkz. Van der Valk, a.g.e., s. 33-34.
- 32 Bu yönde bkz. Amin, S., “Understanding Islamic Politics and Culture”, *ASEM Watch* 77, 118-123.
- 33 Bu yönde bkz. Hidir, a.g.m., s. 23-49.

BİR "KÜLTÜREL İRKÇILIK" OLARAK İSLAMOFOBİNİN SOY KÜTÜĞÜ

Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

“Kültürel İrkçilik” Biçimi Olarak İslamofobi

İslamofobi teriminin kullanımı 20. yüzyıl başlarına kadar gitse de bir kamu diplomasisi aracına dönüştürülmesi, 80’li ve 90’lı yıllarda olmuştur. İslamofobinin bir söylem olmanın ötesine geçip Batı’da yaşayan müslümanlara şiddeti de içeren bir “nefret suçu”na dönüşmesi, bu süreçte gerçekleşmiştir. Batı, bir güç kaynağı olarak gördüğü İslâm’ı, başarılı (!) bir şekilde itibarsızlaştırmaya tabandan başlamış; bunu besleyecek olayları tetikleyerek ya da var olanları kullanarak bu söylemin kamu vicdanında da karşılık bulmasını sağlamıştır. Bir şiddet sarmalına giren İslâm coğrafyası da bu söylemin en güçlü besleyeni olmuştur.

Batı’nın İslâm coğrafyasıyla kurduğu ilişki biçimi, tarihin her döneminde farklı adlarla resmedilse de aslında mantığı hep aynı kalmıştır. İslâm, bir değerler dizgesi olarak rakip görülmüş, kendini koruma güdüsü Batı’da ana refleks olarak kendini göstermiştir. Haçlı seferlerini başlatan dinsel-politik irade ile İslamofobi adı altında müslümanları bir korku kaynağı olarak pazarlayan bugünün kültürel-politik iradesi arasında bu anlamda hiçbir fark bulunmamaktadır. Sadece mücadelenin formları farklılaşmıştır.

Bu kaleminden olmak üzere, Batı’da İslâm’ı korku kaynağına dönüştürme sürecini hızlandıran teorilerden biri, “medeniyetler çatışması” tezidir. Buna göre, “Batı” ile “Batı dışı toplumlar” arasındaki savaş, politik veya ekonomik değil, medeniyet zemininde gerçekleşecek ve Batı, nihaî varlık ve değer savaşını İslâm’a karşı verecektir. Bu “varlık ve değer” savaşı, Batı için yakın tehdit uyarısı olarak algılanmış, karar alma mekanizmalarından popüler seviyeye kadar geniş bir İslâm karşıtlığı söylemi güç kazanmıştır.

Medeniyetler savaşı tezi, aslında İslâm’ı radikal olduğu için değil, aksine Batı dışı olduğu için düşman ilan etmiştir. Zira aynı bölücü zihin, Batı’ya ait

olmayan bütün din, kültür ve medeniyetleri, medeniyetler çatışmasının tarafları olarak görmüş ama nihaî kavganın Batı ve İslâm arasında gerçekleşeceğini seslendirmiştir. Kendini merkeze diğerlerini periferiye yerleştiren bu Batı merkezci tutumun; dışlayıcı, yargılayıcı ve gettolaştırıcı tavrı, tam anlamıyla bir “kültür ırkçılığı”dır.

İrkçilik, Batı’da kendini “biyolojik ırkçılık”, Fransa ve Almanya başta olmak üzere Kıta Avrupası’nda ise “dinsel” ve “kültürel ırkçılık” olarak göstermiştir. İngiltere’de, Asya; Fransa’da ise Arap karşıtlığı, bu ırkçılığın farklı biçimlerindedir. Biyolojik ırkçılığın baskın formu zenci-beyaz üzerinden kurulurken, kültürel ve dinsel ırkçılık “Avrupa-merkezcilik” üzerinden yapılmaktadır. Biyolojik ırkçılığın aksine kültürel ve dinsel ırkçılık oldukça karmaşıktır ve kendini haklı çıkaracak birçok gerekçe bulabilmektedir.

Örneğin, İngiltere’de “Batı değerleriyle arasında mesafe bulunan müslüman kitle” imgesini kamuoyu nezdinde en iyi pazarlama gerekçesi yapan olay, Salman Rüşdi’nin *Şeytan Ayetleri* eserine verilen tepkilerdir. Yazarın aleyhine çıkarılan ölüm fetvaları, “entelektüalitesi zayıf, duygu dünyası güçlü, muhalifiyle baş etme stratejisi kaslına dayanan, eylem hayalleri saldırgan hayallerden oluşan bir müslüman dünya” imajının PR’i için bolca servise sunulmuştur. Bu bağlamıyla İslamofobi klasik olarak “oryantalizm”in, yenilerde ise “ötekileştirme”nin mantığını içinde barındıran bir örgüye sahiptir.

Yukarıda anılan ırkçılık biçimlerinden farklı olarak İslamofobi, daha geniş coğrafyada karşılık bulmaktadır. Asya karşıtlığı İngiltere’de, Arap karşıtlığı Fransa’da, zenci karşıtlığı Amerika’da lokal olarak kendini gösterirken; İslâm karşıtlığı, yoğunluğu farklılık gösterse de bu ülkelerin ve diğer Hıristiyan ülkelerin tamamında karşılık bulmaktadır. Daha vahimi, ikiz kuleler faciasından sonra İslâm karşıtlığı söyleminin politikacıların kullanışlı malzemesine dönüşmüş

Haçlı seferlerini başlatan dinsel-politik irade ile İslamofobi adı altında müslümanları bir korku kaynağı olarak pazarlayan bugünün kültürel-politik iradesi arasında bu anlamda hiçbir fark bulunmamaktadır.

olmasıdır. Oryantalist söylem içinde “terör” ve “şiddet” vurgusu yokken İslamofobi, bu terimlerle özdeş olarak anılmaktadır. Bu özdeşlik ile müslümanlar, oryantalizmde içerilmeyen “Batı medeniyetini tehdit eden öteki” olarak piyasaya sürülmektedirler. Devlet-dışı aktörler olarak radikal müslüman grupların kural ve sınır tanımayan dinsel fanatizmi ve cihadın bu gruplar elinde korku salma aracına dönüştürülmesi, Batı'nın İslamofobiyi haklılaştırma araçları olarak kullanılmaktadır. “Nefret söylemi” ve “korku politikası”, Batı'da aşırı sağın siyasal aklının sık kullanılan malzemelerine dönüşmüştür. Adına “üçüncü tür savaş” yahut “düşük yoğunluklu savaş” da denilen bu politikayla biriktirilen öfkeler, vakti geldiğinde bireylerde, halklarda ve devletlerde farklı şekillerde patlama yapma potansiyeline sahiptir.

Radikal Eğilimleri Değerlendirmedeki Ön Kabuller

Batı, radikal müslüman grupların tutum ve davranışlarını, indirgemeci bir yaklaşımla Kur'an'a bağlama eğilimindedir. Buna göre, Hitler'in *Kavgam* kitabı nasıl Alman nasyonel-sosyalizmini yarattıysa, Kur'an da bu radikalliği yaratmaktadır. Ama bu iddia sahiplerinin aynı Kur'an'ın neden bütün coğrafyalarda aynı radikalliği yaratmadığı sorusuna verecek cevapları yoktur. Bu durumda, radikalliği Kur'an'a yaslayarak meselenin ekonomik, kültürel, sosyal zeminini görmemek, “İslamofobi”yi makul bir zeminde çözümlene imkânını ortadan kaldırmaktan başka bir işe yaramaz.

Radikalliğin sebebinin tespitinde bakış açısının değiştirilmesi zorunlu görünmektedir. Doğu'da da Batı'da da İslâm ile İslâm'ın tarihsel görünüşleri arasında bir özdeşlik kurma hatasına düşülmektedir. İslâm olarak bilinenlerin çoğu, Kur'an'ın kültürel yorumundan ibarettir. İnsanlar, İslâm'ın değil görünüşlerinin aktif olduğu farklı coğrafi ve kültürel alanların içinde yaşamaktadır. Tek bir İslâm veya müslüman

dünyası yoktur. Dolayısıyla mevcut durumu anlamak için dinî gelenekleri (Arap, Türk, İran, Berberî, vs.) oluşturan yapıcı unsurun arkasında Kur'an kadar, Kur'an'ı yorumlayan insanın duygusal, kültürel, ekonomik, coğrafi bağlamının, kısacası bir kültür ortamının bulunduğunu görmek gerekir. Bir eylemin gerçek bağlamı, kutsal metinden çok ekonomik, sosyolojik ve antropolojik temellidir. Radikal bir eylemden sonra Kur'an'a gidilmesinin tek sebebi eylemi haklılaştırma çabasıdır ki bu, metnin istismarı dediğimiz şeydir. Ayetin bir olaya sebep olmasıyla, gerekçe olarak kullanılması arasındaki ince farkı kaçırmamak gerekir.

Müslümanları radikalliğe iten şu gerekçelere göz atmak, her radikal eylemden sonra Kur'an'dan birkaç ayet anıp ideolojik bir arka plan yaratma çabasının yanlışlığını gösterecektir. Gerçekçi bir değerlendirme yapılacaksa radikalliğin kaynağı buralarda aranmalıdır, Kur'an'da değil. Zira bir şeyin radikal olması ile, radikal bir tarzda savunulması arasında ciddi fark vardır:

- Batıda üç semavî dinin mensuplarına farklı muamele edilmektedir. Kutsala hakareti yasaklayan kanunlar, hıristiyanları ve yahudileri korumakta ama müslümanların taleplerini dikkate almamaktadır.

- Kendi ülkelerindeki dışlayıcı ve baskıcı politik ortam, müslümanların radikalliğini beslemektedir.

- Hz. Peygamber ile ilgili Batı'da kasıtlı bir biçimde bozuk imaj yaratma ısrarı, müslümanları reaksiyona sevk etmektedir.

- Hz. Peygamber'den bu tarafa bin yılı aşkın bir süredir İslâm, -sadece Haçlı seferleriyle kesilen- büyük bir zafer tarihi yaşadı. Fetihler dönemi 1683'teki başarısız Viyana kuşatmasına kadar devam etti. Viyana'dan sonra, özellikle de 19. ve 20. yüzyıllarda ise Batı sömürgeciliği, müslüman halklar için tam bir

İrkçılık, Batı'da kendini “biyolojik ırkçılık”, Fransa ve Almanya başta olmak üzere Kıta Avrupası'nda ise “dinsel” ve “kültürel ırkçılık” olarak göstermiştir. İngiltere’de, Asya; Fransa’da ise Arap karşıtlığı, bu ırkçılığın farklı biçimlerindedir.

trajedi meydana getirdi. Bu trajedinin sebep olduğu travma, sömürgelerden Batı'ya göç eden müslümanların hafızasında hâlâ izlerini taşımakta ve bir "hesaplaşma" anı beklentisi yaratmaktadır. Sömürgelerden gelen Batı'daki müslümanlarda bu gerilim hâlâ kendini korumaktadır.

- 11 Eylül sonrası Amerika'nın İslâm dünyasına yönelttiği kültürel ve fizikî şiddet, Batı'nın İslâm'ı hem din hem de kimlik olarak yok etme niyetinde olduğu kanaatini güçlendirdi ve müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişkilerin büyük kısmına tekipleştirmeler ve ön yargılar hâkim olmaya başladı. Bu da karşılıklı olarak güvensizliği tetikleyen bir ortam yarattı ve her iki taraf üzerinde olumsuz etkileri olacak şekilde, müslümanların bir tür kültürel ve coğrafi gettolaşma sürecine girmelerine sebep oldu.

- 11 Eylül olayı, genç insanları, siyasal İslâmcı örgütlerden uzaklaştırmanın aksine, özellikle Avrupalı müslüman gençlerin içine kayacağı bir anafor yarattı. Bunun sonucunda Batı'da yaşayan müslümanlar, kendi zihinlerinde tek tip ve ideolojik bir kalıba oturttukları "Batı" ve bunun karşıtı olarak yine tek tip bir müslüman algısı geliştirdiler.

- Politikacılar ve akademisyenler bu olaylara birer politik mesele olarak yaklaştılar ve medeniyetler çatışması, çok kültürlülüğün başarısızlığı, Irak'ın işgali, müslümanların içinde yaşadıkları dokuya yabancılaşması, toplumsal gettolaşma, radikal imam ve vaizler gibi temalar üzerinden onların müslümanlarla ilgili pompaladıkları negatif algı insanları radikalleştirdi.

Bunlara eklenecek daha birçok gerçek yaşam hikâyesi, antropolojik temelli bir sorunla karşı karşıya olduğumuzu gösterecektir.

Sonuç

Dünyamız kuruldu kurulalı "etnik ve dinî temelli kimliklendirme" olgusunu yaşamaktadır. Türk, Arap, İngiliz, Alman, Fransız, vd. veya müslüman, hıristiyan, budist, vd. coğrafyalar da bu kimlikler temelinde belirlendi ve buna göre sınırlar çizildi. Ancak sömürge-sonrası gerçeklikler ve göçler, karşımıza yeni

bir durum çıkardı: Herkes artık her yerde. "Ulus devletler" olarak tanımladığımız hâkimiyet birimleri bile artık tek bir ulustan oluşmamaktadır. Batı, artık bütünüyle Hıristiyanlık yurdu (christendoom) olarak tanımlanan klasik Batı değil. Değişen dünya ve değerler kadar insanların kendi yaşam formlarıyla küresel dolaşımında olması, Batı'yı da değişime zorlamaktadır. İslâm coğrafyasındaki dinî, kültürel ve etnik farklılıkların, İslâm kültüründe Dârulharp, Dârulislâm ve Dârussulh kavramlarını üretmeyi zorunlu kıldığı gibi benzer arayışların, bugün Batı'da vatandaşlık kavramı etrafında hızlandığı ve vatandaşlık tasniflerinde çeşitlenmeye gidildiği görülmektedir: 1. Klasik vatandaşlık teorileri (liberal, komünitaryen ve cumhuriyetçi teoriler), 2. Çok kültürcü vatandaşlık teorileri, 3. Kozmopolitan yahut ulus-sonrası/post-ulusçu vatandaşlık teorileri gibi.¹

Bu insanlığın "yeni normal"dir. Bu yeni normale alışmama, insanlarda patolojik zihin halleri yaratmaktadır. Korku/fobi kültürü, bu zihin hallerinden biridir. İslamofobi ise bu zihin halinin bir korku filmi mantığı içinde örüldüğü, senaryolaştırıldığı ve pazarlandığı bir meta olarak bugün kullanılmaktadır. Bu fobiyi yenmek üzere bütün tarafların; "haklı ve adil öteki"ne toplumlarında yer açmayı öğrenmesi; dinî dışlayıcılık ve siyasî tutuculuğu reddetmesi; insanlığın birliği ve bütünlüğü ideali tarafından yönlendirilmesi; denge ve adaletin (adl ve kıst), hak ve hakkaniyetin hâkimiyetine inanması elzemdir. İnsanlığın tarihsel tecrübesi, sürdürülebilir bir insanlık için bunları zorunlu kılmaktadır. Zira eğer İslamofobik söylemler yumuşatılmazsa, birikmiş patlamalara gebe bir dünyadan bahsetmeye başlayacağız demektir.

DİPNOTLAR

1 Bkz. Lister, Michael ve Pia, Aimilia, *Citizenship in Contemporary Europe*, Edinburgh Univ. Press, 2008.

ISLAMOPHOBIA

YETİŞTİRİLMİŞ BİR FİKİR OLARAK İSLAMOFOBİ

Prof. Dr. Nevzat TARHAN
Üsküdar Üniversitesi Rektörü

Politik Psikolojide “Otomatik Stereotipi” olarak tanımlanan kavram ön yargıların oluşturduğu tepkileri ifade eder, “İslamofobi” de tam bu tanıma uymaktadır.

İslamofobinin Psikolojik Olarak Tanımı

İslamofobi, İslâm konusunda kişinin orantısız ve ölçsüz korku hissetmesidir. Bu korku irrasyoneldir yani gerçekle ilgili değildir. Bir kimse yükseklikten korkar ama insan yükseklikten korktuğu için asansöre, uçağa binmiyorsa onun korkusu temelsizdir ve irrasyoneldir. Bu korku kişinin hayatını kısıtlar. İslamofobiye gelince: bir insan bilmediği şeye karşı mesafelidir, İslâm konusunda hiç bilgisi olmayan insan İslâm’a mesafeli olabilir; bu İslamofobi değil, bilgisizliktir. Dünya nüfusunun dörtte birine yakın kısmının

dini olan İslâm’a karşı bir korku geliştirilmiş olması, bu korkunun neden kaynaklandığının doğru analizi ile ortaya çıkar.

Hıristiyanfobi Neden Yok?

Hıristiyanfobi yoktur! Geçmişte hıristiyanlardan kaynaklanan şiddet olayları yok mu, pek çok var... Hatta Muhammed Ali’nin ilginç bir anısı vardır; 11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kule trajedisi olduğu zaman yıkımların olduğu yeri ziyarete gider. Gazeteciler gelir ve; “Bunu yapan müslüman teröristlerdir. Sen de müslümansın, bu konuda ne düşünüyorsun?” sorusuna Muhammed Ali harika bir cevap verir: “Hitler de hıristiyanı onun yaptığı şiddet size ne hissettiriyorsa bu olay da bana onu hissettiriyor.” Nazi zulmü altında 70 milyon kişi öldü, ciddi bir soykırım

yaşandı ve Hristiyanfobi gelişmedi, hıristiyan karşıtlığı ortaya çıkmadı da neden İslamofobi ortaya çıktı? Çünkü soykırımında Hitler'in hıristiyan kimliği ortaya çıkarılmadı ancak El Kaide gibi teröristlerin müslüman kimliği ön plana çıkarıldı. Bir algı yönetimi sonucunda böyle bir kavram ortaya çıktı.

İslâm'ı Bilen, İslamofobi Olamayacağını Bilir

Aslında İslâm'ı bilen bir kimse İslâm'la ilgili bir fobi olmayacağını da bilir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan 114 surenin 113'ünde rahmet ve rahim yani merhamet kavramları işlenir. İslâm dininin peygamberi Hz. Muhammed'in hayatına bakıldığında onun insanlara korku veren değil, merhamet ve güven veren bir rol model olduğu ortaya çıkar.

Mekke döneminde, Hz. Muhammed'e "Dininden vazgeç sana Mekke emirliğini verelim." diyor. Peygamber eğer taktik ve stratejik düşünseydi Mekke emiri olur sistemi kurardı, ondan sonra "Müslüman olacaksınız." derdi. Herkes de yönetim baskısıyla müslüman olurdu ama vefatıyla da durum biterdi. O ise gönüller üzerinde birebir ikna üzerinden ilerledi. İslâm'ın tarzı korkutarak müslümanlığı yaymak değildir. Nebevî olan tarz, korku uyandırmadan İslâm'ı anlatmaktır.

Orijinal İslâm, Hz. Muhammed'in Hayatıdır

İslamofobi denilince Kur'an'daki cihad kavramı gündeme gelir. "Cihad eşittir, kılıç; cihad eşittir, şiddet, İslâm budur." diyorlar. Batılıların İslamofobiye gösterdikleri örnekler bunlar. Orijinal İslâm, Hz. Muhammed'in hayatıdır. Bunu araştırmıyorlar, sadece müslümanların hataları üzerinden İslamofobi oluşturuyorlar. Sonradan İslâm'a dahil olmuş, İslâm'ın çıkış, kuruluş ayarlarında olmayan otoriter baskıcı yaklaşımlar vardır. Bu İslâm değil gelenektir.

Psikolojik savaşta bir yöntemdir: Sokakta dolaşan köpeği biri yok etmek isterse herkese "Bu köpek kuduzdur." denir ve herkes onu öldürmeye çalışır. 90'lardan sonra İslâm'a karşı bir medeniyet çatışması tezi çıktı. Komünizm bitti, şimdi medeniyetler çatışması başladı... Aynı zamanda NATO bir askeri kuvvettir ve NATO düşmansız kalmıştır. Düşünelim bir askerî kuvvet var, tatbikatlar yapılacak, bir düşmana ihtiyaç var. Belçika'da Brüksel'de toplandılar. Hayali bir düşman oluşturdular, muhtemel düşmanın adını "kökten dincilik" koydular. Psikolojik savaşta yetiştirilmiş fikirlere ihtiyaç vardır. Bir fikri ortaya atarsın propaganda ederek insanlara sunarsın, müşterileri çıkar, alırlar ve kullanırlar.

İslamofobi, Savaş İdeolojisi Olarak Üretili

Soğuk savaş sonrası 28 Şubat 1997'nin devamı olan yıllarda ikiz kule trajedisi olduğunda ABD kaynaklı bir TV yayınında "28 Şubat Küreselleşti" haberini dinlediğimde Pentagon'un aradığı düşman daha net anlaşılır olmuştu ve proje küresel güçlerin projesi idi.

Bilindiği üzere medeniyetler çatışması tezi de ortaya atıldı, tartışıldı.

Hıristiyan, müslüman çatışırsa daha küçük medeniyetler kendini daha rahat hissedeceklerdi. İki medeniyeti çatıştırarak kendi medeniyetlerinin canlı kalmasını istediler. Bu yüzden NATO'ya karşıt bir düşman vermek gerekiyordu, verildi: "İslâmiyet, kökten dincilik". El Kaide gibi bazı kötü örnekler gösterildi. El Kaide, Afganistan'da Rusya'nın işgaline karşı CIA ile iş birliği yaparak eğitimleri Amerika'dan verilmiş, silahları oradan gelmiş bir terörist gruptu. "Karşı tarafta dinsiz bir millet var." diyerek "talebe" denilen medresede yetişen insanların eline silah vererek hareket başlattılar ama soğuk savaşta bu durum kontrolden çıktı. Durum tehlike oluşturunca bu defa da onunla mücadele adı altında Ortadoğu'da güç dengelerini kendilerine çevirecek planlar yaptılar. Kamuoyununun

Gazeteciler gelir ve; "Bunu yapan müslüman teröristlerdir. Sen de müslümansın, bu konuda ne düşünüyorsun?" sorusuna Muhammed Ali harika bir cevap verir: "Hitler de hıristiyanı onun yaptığı şiddet size ne hissettiriyorsa bu olay da bana onu hissettiriyor."

ikna edilmesi gerekiyordu. Savaş gerekçesi, ideolojisi üretilmesi gerekiyordu, bu da İslamofobi oldu. Günümüzde Hıristiyanlık teorik temelini yitirdi. Teslis akidesi tutmadı. Özellikle Kuzey Avrupa’da, Fransa’da toplumun yüzde 50’ye yakını “Biz hıristiyan değiliz sadece kültürel olarak hıristiyanız.” diyor. Tanrıtanımazlığın ciddi yayıldığı bir dönemde güçlendirme yapılmadığı için de Hıristiyan kültürünü devam ettirmek istiyorlar. Bu yüzden halkı bir arada tutmak için bir düşmana ve tehlide ihtiyaç vardı ve müslümanlar gösterildi, İslamofobi ortaya çıktı. “Üretilmiş bir fikir” olarak bunu çok rahat görebiliyoruz. İslâm karıştı kişiler İslamofobinin büyümesine destek veriyorlar, korku üretmek istiyorlar ve ürettiler.

Politik Psikolojide “Otomatik Stereotipi” olarak tanımlanan kavram ön yargıların oluşturduğu tepkileri ifade eder. Örnek olarak Amerika’da siyahilere karşı gelişen ön yargı verilebilir. Anne çocuk yan yana yürürken karşıdan bir siyahî gelirse anne farkında olmadan çocuğun elinden tutup kendine çeker. Böyle otomatik ön yargılar ve tepkiler vardır. Fakat siyahî kişi ünlü, mesela Obama gibi birisiyse bunu yapmaz. Bu aslında insanların psikolojik doğasında da vardır. Hayvanlarda yapılan bir gözlem vardır. Kümese yeni bir tavuk girdiği zaman onu istemezler ve onu gagalarlar, bir süre sonra o tavuk “Ben buraya değer veriyorum seviyorum ve burada kalıyorum.” derse onu test ederler ve onu aralarına alırlar. Müslümanların kâbusu da bu noktadadır.

İslamofobinin Birinci İlacı Diyalogdur

Müslümanlar, Avrupa’da ve Amerika’da yaşıyorlar. Orada şu anda yabancılaştırılan ve ötekileştirilen toplum olarak bulunuyorlar. Kümesteki tavuk onlara nasıl saldırırsa onların düşmanlıkları daha çok artar. “Burayı seviyorum buraya hizmet etmek istiyorum.” diyerek çoğulculuğu savunursa bir müddet sonra kabul ediliyorlar. Burada müslümanlar onların düşmanlıklarını satın aldılar, karşı tarafın öfkesini kızgınlığını satın aldılar, onlar da kutuplaştırmayı arttırdılar. Batı’da yaşayan müslümanlar diyalogdan kaçtıkça İslamofobi artacaktır. Bu yüzden İslamofobinin birinci ilacı diyalogdur. İslâm’ın gerçek yüzünü konuşmaktan korkacak bir durum yok. Müslümanın Kur’an’ın her maddesini tartışabilmesi, bilgi sahibi olması, bilimsel sağlamlıkla hareket etmesi gerekir. Bu asrın yöntemi özellikle ikna yöntemidir. İkna yöntemine gidebilir ve başarabiliriz. Bu onların manevî yaralarına da iyi gelebilir. Elimizde bir ilaç var ama bu ilacı sunmamız gerekir.

İslamofobi, Müslümanlar İçin Bir Fırsattır

İslamofobi bence müslümanlar arasında ve dünyada İslâmiyet’i araştırmaya sebep oldu. Müslümanlar için İslamofobi bir fırsattır. Bununla mücadele etmek yerine İslâmiyet’in doğruluğunu anlatmak gerekir. Bunu ancak asrısaadet saflığıyla anlatmak, anlatmadan önce de yaşamak gerekir. İbn-i Haldun’un

güzel bir sözü vardır; “Çocuklarınızı terbiye etmeye uğraşmayın. Kendinizi terbiye edin, çocuklarınız kendiliğinden terbiye olur.” der. Müslümanlar önce kendilerinde doğruyu bulup doğru şekilde yaşayabilirse, karşı tarafa da aktarabilecek ve İslamofobiyle mücadele edebilecektir. Müslümanların cihad kavramını kötüye kullananlar var, bu cehalizmdir. DEAŞ’a da cihadçı örgüt diyorlar. Hz. Peygamber’in elinde kılıç olduğu gün sayısı 23 senede bir ayı geçmez. Onun dışında hep yaşamış, hep örnek olmaya çalışmıştır. Bazı kişiler, sahabelere sormuşlar; “Peygamber’i görmeyen müslümanlara bu kadar şey aktardığınıza göre Peygamber çok konuşuyordu.” “Hz. Peygamber çok az konuşurdu fakat susuz kalmış bir deve suyu bulunca nasıl emer içerse, biz o konuştuğu zaman hemen alır benimsedik.” demişlerdir.

Böyle bir peygamberin hayatı bize en güzel örnektir. Böyle bir peygamber sevmekten başka hiçbir şeyi hak etmiyor. Onun hayatını inceleyenler, onun sevmek için yaratıldığını görürler. Sevgi konusunda rol

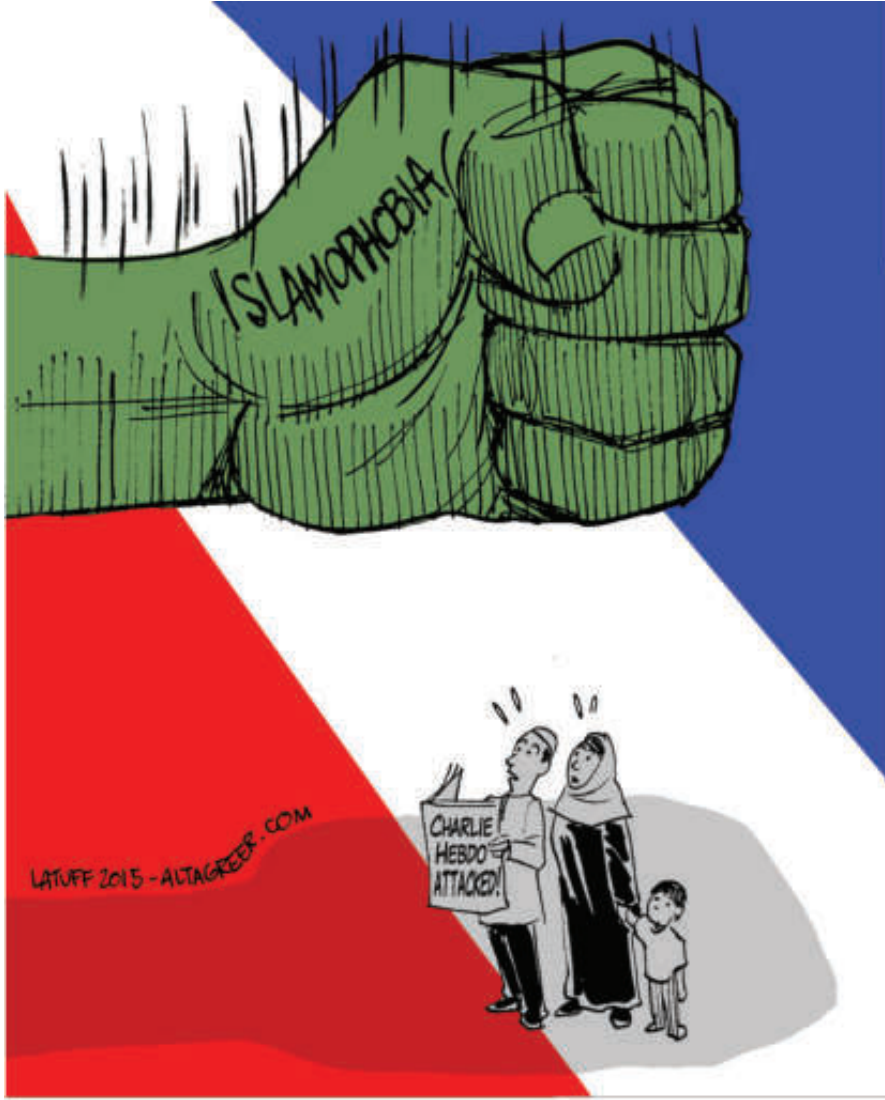
model olmuş bir peygamberdir. Bunu bizim Batı dünyasına anlatmamız gerekiyor.

Yerli İslamofobikler

Bir de yerli İslamofobikler vardır. Fuat Sezgin Hoca’nın böyle bir tespiti vardır; “İslâm ilim tarihini anlatmakta en çok zorluk çektiğim kişiler Türkiye’deki aydınlar oluyor.” diyor çünkü onlar daha İslamofobik. Batı’yı üstün görüyorlar, “Biz değersiz, kültürsüz.” diyerek ön yargıda bulunuyorlar. Bu yüzden de Batı’dan onay almadan kabul etmiyorlar.

Cihadı, “Manevî Cihad” Olarak Tanımlamamız Gerekıyor

Cihad kavramına dönersek Hz. Peygamber bir seferden dönerken diyor ki: “Şimdi küçük cihad bitti büyük cihad başlıyor.” “Büyük cihad nedir?” diye soruyorlar, “Nefsle cihaddır.” diye cevap veriyor. Nefsin arzularına, heveslerine, caydırıcı yanıltıcı vesveselerine karşı mücadele etmeyi esas cihad olarak görüyor. Hz. Muhammed’in hayatına baktığımız zaman hepsi

savunma savaşlarıdır. Saldıranlar müslümanlar değildir. Böyle bir durumda cihad kavramını bizim maddî değil, manevî cihad olarak tanımlamamız gerekiyor.

Müslümanlar İçin İnternet Bir Fırsattır

İslamofobiyi üreten kişiler, şu anda psikolojik savaş malzemesi olarak kullananlardır. İngiltere 2015 yılında sosyal medya tugayları kurdu ve binlerce kişiden oluşan sosyal medya elemanı yetiştirdiler. Bu durum, interneti çok açık bir savaş ortamı olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Bir NATO strateji uzmanı, “Üçüncü dünya savaşının ateşi internetten atılacaktır.” der. İnternet taarruzuyla savaş başlatma ve bitirme planları var. Böyle bir durumda müslümanlar

için internet bir fırsattır. İslamofobiyi düzeltmeye çalışıyorlar, aslında “İslamofobi yanlıştır.” diye gitmek, onların tuzağına düşmek oluyor. Bunun yerine Bediüzzaman Said Nursi’nin geliştirdiği bir yöntem var; müspet hareket yöntemi. İslâmiyet savunma duygusu ile negatifiklik üzerinden değil de parlak yüzüyle her yerde anlatılmalıdır.

İslâm’ın sevgi medeniyeti olduğu, Hz. Muhammed’in rahmet peygamberi olduğu, Kur’an’ın son mesaj olduğu, bütün insanların buna ihtiyacı olduğu anlatılabilirse oyuna gelinmemiş olur. Karşı tarafın bizi kendi savaş alanına çekmesine izin vermemek gerek. Elinde silah var, güç var. Bu bizim insanlarla savaş stratejisinde kullandığımız bir yöntemdir. Bağırıp çağıran bir insanla karşılaşırsanız stratejiniz onu kendi orman alanınıza çekmek olmalıdır. Karşı

taraf öfkeyle hareket ediyor düşmanlık duygusuyla hareket ediyor. Orman alanı budur ve bununla sonuç almaya çalışır. Onun savaş alanına girerseniz onun kadar kötü olmalısınız ama bir müslüman bunu yapamaz. O yüzden onun alanına girmek yerine onu kendi alanınıza çekmeniz gerekir.

İnternet şu an hakikatin en güçlü anlatılacağı mecradır. Bir insan evinde otururken Tanrı nedir diye sorsa, sorularla Kur’an-ı Kerim’i arayıp bulabilir. Bu süper bir avantajdır. Hakikati arayan bu çağın insanı şu anda her şeye sahip ama ölüm karşısında çaresiz, hayatın anlamı karşısında çaresiz, ölümden sonrası için proje geliştiremiyor.

Müslümanlar Mücadele Yöntemini Değiştirmeli

Örneğin, öfkeli bir kişi bağırıp, çağırmaya başladığında ona “Ben seni anlamak istiyorum. Lütfen sakin ve yavaş konuşur musun?” dersiniz karşı tarafın dengesi bozulur çünkü yavaş bağırarak mümkün değildir. Yavaş konuşmaya alışkın değildir, ezberi bozulur, onun düşünen beynini harekete geçirirsiniz ve kendi alanınıza çekersiniz. İşte müspet hareket bunu yapar. Şu anda müslümanlar için bu “medeniyetler tezi” çok önemliydi. İspanya’yla Türkiye’nin başlattığı tez şu anda durdu. O tez yeniden baslarsa bu negatif politika pozitifite döner. Fikir gücü yüksek olan kazanır. Biz Kur’an’a, İslâm’a güveniyoruz o zaman neden fikrî alandan kaçıyoruz ki? Bu yüzden müslümanların İslamofobi mücadelesini yönetimini değiştirmesi, taktik hareket etmesi ve cihadı manevî cihad olarak tanımlaması gerekir.

Küresel Güçlerinin Oyununu Bozma Örneği

Kapitalizme karşı cesur çıkışları ile tanınan Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern cami saldırıları

sonrası siyasette az rastlanan diplomatik bir zarafet ve merhamet örneği sundu. Konuya empati ile yaklaştı, kurban yakınlarını kucakladı ve kutuplaştırıcı söylemlerde hiç bulunmadı. Terörizmi yaşatan gerilimden beslenen narsistik doyumunu terör odaklarına vermedi. Empati ile yaklaşması belki de terör tarihinde ilk defa bir terör olayının geri tepmesine neden oldu. İslamofobik beklentileri boşa çıkardı. “Ben de sizin gibi hissediyorum, sizi tehdit olarak görmüyorum.” demek istedi. Kendisini arayan ABD başkanına müslümanlara ayrımcılık yapmama tavsiyesinde de bulundu.

Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern, parlamentoda yaptığı konuşmada, “Terörist bu eylemiyle birçok şeyin peşindeydi, bir tanesi de kötü şöhretti. Bu yüzden onun adını zikrettiğimi asla duymayacaksınız.” ifadesini kullandı.

Özetle İslâm ve fobi kelimelerini birleştirmek bir bilimsel cehalet örneğidir. Uyanmış insanlık İslâm’la tanışmaya başladı, yaşananlar gelecek baharın öncüleridir. Müslümanlar da zarif diplomasiye destek vermedirler.

KÜRESELLEŞEN İSLAMOFOBİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatma SARIASLAN

Bursa Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

İslâm'a ve müslümanlara karşı olumsuz düşünce ve inançları içeren nefret, düşmanlık ve ayrımcı muamele anlamına gelen İslamofobi temelde İslâm'ın bir tehdit oluşturduğu düşüncesine dayanmaktadır. Esasında İslâm, tarih sahnesine ilk çıktığı andan itibaren Batı değerlerinin üzerine inşa edildiği hıristiyan-yahudi gelenek tarafından yalnızca teolojik ve kültürel bir tehdit değil, aynı zamanda askerî ve siyasî tehdit olarak algılanmıştır. Ancak bu konuda asıl kırılma yakın zamanda gerçekleşmiştir. Özellikle 1979 İran Devrimi ile İslâm'ın bir siyasî tehdit olarak algılanması zemin kazanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ise, sosyalizmden kalan boşluğu doldurmak adına İslâm, yeni "öteki" olarak ilan

edilmiş ve küresel bir tehdit olarak konumlandırılmıştır. 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleştirilen saldırılarla da bu tehdit algısı, Batı kamuoyunda meşru bir zemine oturtulmuş ve bu zemin her geçen gün tahkim edilmiştir. Nitekim Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın (The European Union Agency for Fundamental Rights-FRA) İslamofobi tanımı "(...) 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen olaylar sonrasında terör ile mücadele kapsamında, aralarında Arapların, Musevîlerin, müslümanların, bazı mültecî grupların, göçmenlerin ve sığınmacıların ve kimi azınlıkların da bulunduğu gruplara bağlı kişi veya kişiler; eğitim, istihdam, barınma, hizmetler ve kamu alanlarına erişim, toplumsal katılım ve hareket serbestliği gibi bazı

alanlarda ırkçı ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu çerçevede İslamofobi, İslâm dünyasına mensup olan bireylerin maruz kaldıkları ayrımcı muameleye verilen genel isim” şeklindedir. Tanımdaki “İslam dünyasına mensup olan bireyler” ifadesi özellikle kullanılmıştır. Zira bu tanım İslamofobik tutum ve davranışlardan müslümanların yanı sıra diğer dinlere sahip bireylerin de (örneğin sihler, yahudiler, hıristiyan Araplar ve hindular) olumsuz bir biçimde etkilenibildiklerini ortaya koymaktadır. Ancak burada bir hususun gözden kaçmaması gerekmektedir: Bu durum söz konusu grupların inançlarına duyulan ön yargılardan ziyade, çoğu zaman sadece dış görünüşleri dolayısıyla müslüman olarak algılanmalarından kaynaklanmaktadır.

İslamofobik tutumlar bireysel, kurumsal, uluslararası düzeyde ortaya çıkmaktadır. Bireysel düzeyde müslüman olarak algılanan kişilere karşı fiziksel saldırılar ya da ibadethanelere yönelik saldırılar gibi ortaya çıkarken, kurumsal düzeyde ise fişleme, iş hayatında ayrımcılıklar ya da hizmetten mahrum etme gibi eylemlerden İslâm karşıtı yasama faaliyetleri ve politika önerilerine kadar uzanabilmektedir. Uluslararası düzeyde ise Amerikan dış politikasının İslamofobik tutumların en geniş ölçeğini oluşturduğu söylenebilir. Yani bireyler, siyasal mekanizmalar, medya kuruluşları ve -özellikle 11 Eylül sonrasında- devletler tarafından kullanılan İslamofobik retorik, müslümanları ve İslâm’ı bir tehdit olarak nitelemekte, basmakalıp bir imajın oluşmasına ve korkuya neden olmaktadır. Üstelik düne kadar Batılı toplumlarda yaşayan müslüman azınlıkların baş etmek zorunda kaldığı bir olgu olan İslamofobinin Amerikan dış politikasıyla birlikte küreselleşmesi ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Bir İç/Dış Politika Aracı Olarak İslamofobi

Batı, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri olarak ayrıma tabi tutulduğunda, İslamofobik tutumların Avrupa’da daha ziyade bireysel ve kurumsal düzeyde kaldığı, ABD’deki İslamofobinin ise bu ikisinin ötesinde uluslararası bir düzeye ulaştığı gözlemlenmektedir. Yani Avrupa’da müslümanlara karşı bireysel bazda fiziksel saldırılar, camilere yönelik saldırılar ya da emek piyasasında ve eğitim sisteminde ayrımcılıklar, fişleme, hizmetten mahrum etme, İslâm karşıtı yasama faaliyetleri ve politika önerileri gibi birtakım İslamofobik tutumlar hâkimken; ABD tarafında

ise Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle ve de özellikle 11 Eylül sonrasında, İslamofobik bir retorik’in Amerikan dış politikasının bir parametresi olarak kullanılması söz konusu olmuştur. Trump’ın seçilmesiyle bu durum daha belirgin bir hal almıştır. Bu aslında ABD’nin dış politikalarını uygulamasına meşruiyet sağlayacak şekilde tasarlanan yeni bir söylemdir ve bu İslamofobik retorik eyleme dönüştüğünde İslâm coğrafyasına işgaller ve savaşlar olarak yansımaktadır. Bu işgaller ve savaşlarla bölgede yaratılan kaosun bir sonucu olarak mülteciler sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Avrupa’daki aşırı sağın bu mülteciler üzerinden müslüman ve İslâm karşıtı retorik’i kullanması da İslamofobi üretmektedir. Yani İslamofobik Amerikan dış politikası bir kısır döngü biçimde Avrupa’daki İslamofobiyi körüklemektedir. Günümüzde Avrupa’da müslüman nüfusunun giderek artması ve müslümanların toplumda daha görünür hale gelmesi ile birlikte, İslâm’ın “çağdaş” Avrupa değerleriyle bağdaşamayacağını düşünen çoğu Avrupalı tarafından İslâm, başlıca tehdit olarak algılanmaktadır. Bundan belki 35-40 yıl önce Avrupa’daki bir göçmen ulus devlet kimliği ile nitelendirilirken, bugün göçmenlerin ulusal kimliklerinden ayrı üst bir kimlikle, müslüman kimliği ile nitelendirildiği ve bu kimliği üzerinden ötekileştirildiğine şahit olunmaktadır. Elbette bu algı dönüşümünde Avrupa’daki aşırı sağcı partilerin Avrupa’da terör saldırılarıyla açığa çıkan korkuyu başarıyla istismar etmeleri ciddi bir etken olarak öne çıkmaktadır. Geline nokta sadece aşırı sağcı partiler değil, çoğu ana akım parti bile oryantalist bir zihniyetin uzantısı olarak İslâm’ın radikal, militan ve Avrupa değerleriyle uyumsuz bir din olduğu, müslüman göçmenlerin bu nedenle Avrupa toplumlarına entegre olamayacakları yönündeki kanaat üzerinden siyaset yapmaktadır. Bütün bu ön yargılar ırkçı tutumlarda yansımaları bulmaktadır. İşte tam da bu noktada giderek yaygınlaşan ve müslümanlar için ciddi bir meseleye dönüşen İslamofobi, bir ırkçılık türü olarak ciddi bir insan hakları sorununu oluşturmaktadır.

İslamofobinin Yaygınlaşmasında Batılı Entelektüellerin Rolü

Bir huzur ve barış dini olan İslâm’ın Batı karşısında bir tehdit unsuru olarak algılanması ön yargılara dayalı, anlamsız ve gereksizken, nasıl oluyor da “İslamofobi” gibi bir olgu ile karşı karşıya kalabiliyoruz? Bu noktada günümüzde Batı dünyasında hâkim olan İslâm imajının

oluşmasında entelektüellerin nasıl bir rolü olduğu, Batı toplumlarındaki İslâm algısına düşünsel katkılarının ne olduğu sorusu, yanıtlanması ve üzerinde düşünülmesi gereken bir soru olarak önümüzde durmaktadır. Nasıl ki bir gazeteci müslümanlara dair daha çarpıcı ve merak uyandıran haberler yapmak adına yanlış görseller kullanarak ya da bir siyasetçi müslüman göçmen karşıtı oy getirecek demagojik açıklamalarla bu imajın pekişmesine yol açıyor ise, entelektüellerin bilimsel etik kurallarını dikkate almadan yaptığı birtakım genellemeler ve çarpıtmalar da İslâm'a ilişkin bu hâkim imajın zihnî temellerini oluşturabilmektedir.

İslâm, tarih boyunca Batılı entelektüeller tarafından çok çeşitli açılardan ele alınmıştır. Ancak İslâm'ın bu çok çeşitli değerlendirmelerinde değişmeyen ortak birtakım hususlar mevcuttur. Bir kere İslâm hakkında yazılan eserlerin çoğunda, İslâm ve Batı birbirine zıt iki dünyanın adıdır. İslâm'a ilişkin yayınların büyük bir kısmında, İslâm'a karşı öfke, tehdit algısı ve nefret hâkim unsurlardır. Edward Said'in *Covering Islam* adlı eserinde belirlendiği gibi Batılı değerlerin kendilerine ait olduğunu ifade eden entelektüellerin ortaya koyduğu İslâm, adeta onlar tarafından "üretmiş" bir İslâm'dır. İslâm karşıtlığının ideolojik ve sosyolojik altyapısını oluşturmakta Bernard Lewis ve Samuel P. Huntington'un başını çektiği İslamofobik entelektüel kanal, 1990'lı yıllarla birlikte önemli ölçüde ivme kazanmıştır. Huntington, ortaya koyduğu "medeniyetler çatışması" tezi ile esasında İslâm'ın Batı'daki algısını oluşturan düşünsel çerçeve ile de sınırlı kalmayıp Amerikan dış politikasının yönlendirilmesi noktasında doğrudan etkisi olan bir stratejisttir. Edward

Said'in "son oryantalist" olarak nitelediği Ortadoğu tarihçisi Bernard Lewis'in çalışmaları ilk bakışta bir bilim insanının apolitik tarafsızlığını içerdiği izlenimi verse de zaman zaman satır aralarında yapılan genellemelerle ideolojik bir tarafgirlik sergileyebilmektedir. Modern şarkiyatçılık sınıflamasına konu olabilecek türden çalışmalar yapan Huntington ve Lewis'in Batı'daki İslamofobi'nin zihinsel temellerinin oluşmasındaki rolünü yadsımak neredeyse imkânsızdır.

Batı yazın dünyasında gerek akademisyenler gerek edebiyatçılar tarafından ABD ve Avrupa'nın demografik yollarla İslâm'ın işgaliyle karşı karşıya olduğu korkusu yaratılarak İslamofobi güçlendirilmektedir. Örneğin Bernard Lewis Alman *Die Welt* gazetesine verdiği demeçte yüzyılın sonunda Avrupa'nın müslüman olacağını ifade ederken Batılıların korkularını tetiklemektedir. Bat Ye'or (İbranice'de Nil'in kızı) takma ismiyle yazan Mısır doğumlu Gisèle Littman'ın *Avrabistan: Avro-Arap Ekseni* (*Eurabia: The Euro-Arab Axis*) adlı kitabında Avrupa'nın Araplaştırılıp İslâmlaştırılması projesinin varlığından bahsedilmektedir. Michel Houellebecq'in *Teslimiyet* (*Soumission*) başlıklı romanı, 2022 seçimlerinde aşırı sağcı siyasetçi Marine Le Pen'e karşı müslüman bir liderin galip geleceği tasviri üzerine kurgulanmış ve Fransa'nın müslüman cumhurbaşkanı tarafından şeriatla nasıl yönetileceğini, üniversitelerde Kur'an derslerinin zorunlu olacağını ve kadınların başörtüsü takmaya zorlanacaklarını konu edinmiştir.

Ancak bu noktada tekrar belirtilmelidir ki İslamofobi soyut bir entelektüel arayış olarak ya da kurgusal bir akademik çaba olarak kalmayıp, dünyanın neresinde

yaşadığından, azınlıkta veya çoğunlukta olmasından bağımsız bir biçimde müslümanların hayatına olumsuz yönde etki etmektedir. Çoğu zaman devletlerin iç ve dış politika uygulamaları aracılığıyla, örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin müslüman coğrafyaya yönelik dış politikasının ya da Çin'in Uygurlara ilişkin iç politikasının mağdurları nihâî kertede müslümanlar olmaktadır. Müslümanların uzun yıllardır özgürce yaşama imkânı bulduğu, kendi ibadethanelerini ve İslâmî kurumlarını açabildiği bir ülke olmasına rağmen Yeni Zelanda'da yaşanan korkunç saldırı ise küreselleşen İslamofobinin geldiği noktayı göstermesi açısından çarpıcıdır.

Ayrıca, entelektüel düzlemde üretilen İslâm imajının beslediği İslamofobi, Avrupa Adalet Divanı gibi uluslar üstü bir yargı merciinin kararlarında da yansımaları bulmuş ve Avrupa'daki müslümanların özellikle gündelik yaşamlarında daha da görünür hale gelmeye başlamıştır.¹ Bu bağlamda İslamofobinin artık müslümanlara yönelik sadece retorik bir nefret söylemi olma eşliğini aştığı ve toplumsal alanda kendini gösteren müslümanlara yönelik somut bir düşmanlık halini aldığı açıktır.²

Terör ve İslâm İmajı

Edward Said, 1989'da yazdığı ve Türkçe'ye "Sömürgecinin Temsili: Antropolojinin Muhatapları" olarak çevrilen bir yazısında, son yıllarda "iyice kötücül bir kılığa büründürülen bir din ya da kültür olan İslâm'la terörizm'in neredeyse özdeşleştirilir" olduğuna dikkat çekmektedir.³ Medya aracılığıyla gündelik dile sokulan "İslâm terörizmi" ifadesi, İslâm dini ve müslüman dünya ile terörizm arasında çok yakın, hatta birebir bir ilişki varsaymaktadır. Modern dönemde sadece müslüman kimlikli insan ve grupların amaçlarına ulaşmak için şiddete başvurdukları çıkarımı yapılmaktadır. 11 Eylül ABD, Mart 2004 Madrid, Temmuz 2005 Londra'da yaşanan terör saldırıları ve Ocak 2015'te Fransız eleştirel karikatür dergisi *Charlie Hebdo*'nun Paris'teki genel merkezine yapılan terör saldırısına ilişkin haberlere bakıldığında Batı medyasında terör ve İslâm arasında

yakından bir ilişki kurulmaktadır. Dahası dünya DAES terör tecrübesini yaşadıkdan sonra Batı medyasındaki müslümanlar ve İslâm'a ilişkin husumet daha abartılı bir hale gelmiştir. Aslında İslâm'ın terörle özdeşleştirilmesinin gerisindeki dinamik, İslâm'ın militarist bir din olduğu iddiasına dayanmaktadır. Dolayısıyla İslâm'ın bugün, terörizmle özdeşleştirilmesinin gerisinde yine Edward Said'in izini sürdüğü oryantalist geleneğin bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Esposito'nun da işaret ettiği gibi Batı dünyasında İslâm'ın bir kılıç dini olduğu ve müslümanların inançlarını yaymak için şiddete başvurabileceklerine dair yaygın bir imaj söz konusudur.⁴ Batılı oryantalistlerin İslâm'ın savaşı, dolayısıyla militarist bir din olduğu yönündeki algıları, modern dönemde "terörist müslüman" imajına dönüştürülmüş ve İslamofobinin tam merkezine yerleştirilen en önemli algısal profil halini almıştır.⁵

İslamofobi'ye Karşı Neler Yapılabilir?

İslamofobinin sunî ve üretilmiş olduğunun, içeriğinde siyasi ve ekonomik çıkarları barındıran mevcut dünya düzeninin sürmesine yönelik bir manipülasyon olduğunun ortaya konulması gerekmektedir. Ortada sinemasıyla, yayınlarıyla, sosyal medyasıyla İslamofobiden nemalanan bir endüstri varken bu manipülasyonu bertaraf etmek ise sanıldığı kadar kolay olmayabilir. Yine de ulusal/uluslararası hukuk metinlerinde İslamofobinin bir nefret suçu olarak tanımlanmasını yaygınlaştırmak ve buna ilişkin kuralların daha etkin ve etkili kullanılmasını sağlamaya çalışmak İslamofobi ile mücadelede önemli bir adım olabilir. Bunun için de şu soruyu sormak lâzım: Din, vicdan ve inanca dayalı ayrımcılığa uğramama hakkına dair mevcut uluslararası insan hakları mevzuatı İslamofobi sorununu ortadan kaldırmak için yeterli midir? Ulusal mevzuatlar açısından ırkçılık ve ayrımcılık suçlarına ilişkin durum nedir? Bu konuda karşılaştırmalı bir çalışma yapılabilir ve yeni etkili mekanizmalar hayata geçirilebilir.

DİPNOTLAR

- 1 Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın 14 Mart 2017'de aldığı AB üyesi ülkelerde çalışan ve başörtüsü takan müslüman kadınların kariyerlerini ve iş hayatlarını doğrudan etkileyecek nitelikteki başörtüsü kararı için bkz. Sariaslan, Dr. Fatma, "Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın Samira Achbita v. G4S Secure Solutions Kararı", *Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi*, yıl: 7, S. 22, Haziran, 207, s. 29-40.
- 2 Türkiye'de bir düşünce kuruluşu tarafından 2015 yılından itibaren her yıl hazırlanan Avrupa İslamofobi Raporu için bkz. <http://www.islamophobiaeurope.com/#>

- 3 Said, Edward W., *Kış Ruhü*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yay., 2000, s. 59.
- 4 Esposito, John L., *Unholy War: Terror in the Name of Islam*, New York, Oxford University Press, 2002.
- 5 Samur, Hakan, "Avrupa'daki İslamofobinin 'Avrupalı' Sebepleri", *Mukadime Dergisi*, c. 7, S. 2, 2016, s. 295-319.

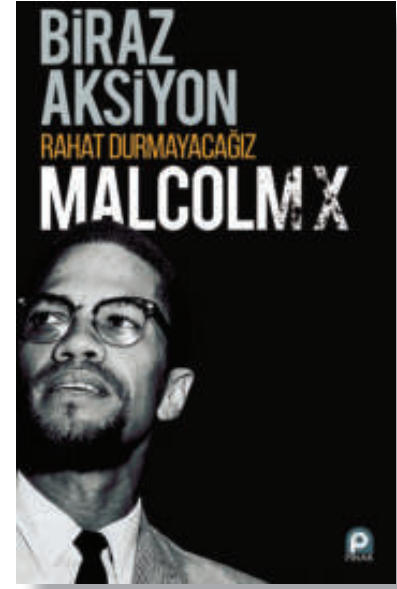
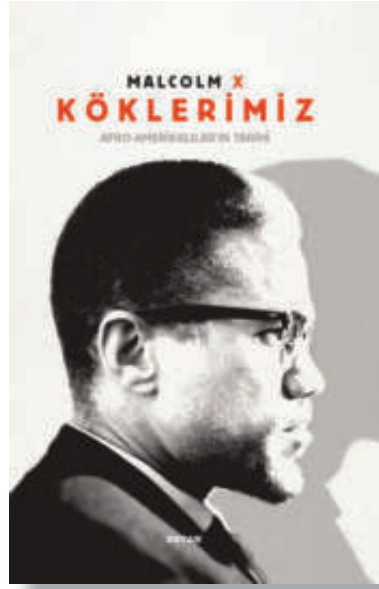
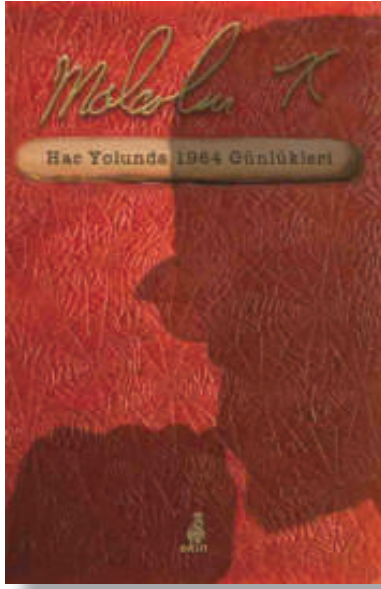
AMERİKALI ZENCİ MÜSLÜMAN LİDER: MALCOLM X (1925-1965)*

Ali KÖSE

Malcolm X, 19 Mayıs 1925'te Omaha'da (Nebraska) doğdu. Asıl adı Malcolm Little'dir. Zencilerin Amerika Birleşik Devletleri'nde özgürlüklerine kavuşamayacaklarına ve dolayısıyla Afrika'ya geri dönmeleri gerektiğine inanan Reverend Earl Little adlı bir Baptist rahibinin oğludur. Dört kardeşi beyazlarca öldürülen babası 1931'de fâili meçhul bir cinayet sonucu hayatını kaybedince Malcolm ve bir kısmı üvey olan yedi kardeşi Refah Kurumu tarafından çeşitli ailelerin yanına yerleştirildi, annesi de akıl hastahanesine yatırıldı. On üç yaşında

iken İslahevi Okulu'na gönderilen Malcolm'un "beyaz adam"la ilgili olumsuz düşünceleri burada oluşmaya başladı. Beyaz insanlarla ilişkileri Refah Kurumu görevlileri ve mahalleden tanıdığı birkaç beyaz çocukla sınırlı olmakla birlikte yaşadığı bazı olaylar bu düşüncelerini keskinleştirdi.

İslahevi Okulu'ndan ayrıldıktan sonra Boston'da yaşayan üvey ablasının yanına giden Malcolm konser salonunda ayakkabı boyacılığı, müşterileri zenci olan bir lokantada garsonluk yaparken gece hayatıyla

tanıştı. On altı yaşında Boston-New York arasında çalışan trenlerde sandviç satmaya başladı; New York'a gidip geldikçe zencilerin yaşadığı Harlem'i tanıdı. Harlem'de çalışmaya başladığı barda kendisini uyuşturucu ve kadın ticaretinden antika eşya hırsızlığına kadar giden kirliliğin içinde buldu. 1946'da hırsızlıktan hapse mahkûm oldu. Charlestown Eyalet Hapishanesi'nde iki yıl yatıp ardından Concord Hapishanesi'ne nakledildi. Bu dönemde zenci milliyetçiliğini savunan ve hatta Tanrı'nın da zenci olduğunu söyleyen Elijah Muhammed'in görüşlerini benimseyerek hepsi onun anlattığı çerçevede müslüman olan kardeşlerinden bazılarıyla görüşmeye ve mektuplaşmaya başladı. 1948'in sonlarında nakledildiği Norfolk Hapishanesi'nde kardeşleri aracılığıyla Elijah Muhammed'le de mektuplaştı. Hıristiyanlık'tan başka din tanımayan ve beyaz adamın dini olarak gördüğü bu dinden nefret eden Malcolm'un beyaz adama duyduğu kin ve düşmanlık onun Elijah'nın görüşlerini benimsemesini kolaylaştırdı.

Malcolm 1952'de hapisten çıkınca Elijah Muhammed'in kurduğu Nation of Islam hareketine katıldı. Enerjisi, teşkilâtçılığı ve harekete bağlılığı ile dikkat çekince Elijah onu teşkilât faaliyetleri için çeşitli yerlerde, son olarak da Harlem'de görevlendirdi. 1952 yılına

kadar Little, bu tarihten itibaren davasının isimsiz bir hizmetkârı olduğunu simgeleyen X soyadını kullanmaya başlayan Malcolm büyük değer verdiği Elijah Muhammed'in konuşan ağzı haline geldi. Şeytan diye tanımlanan "beyaz adam"dan kurtulmayı amaçlayan, sözünü sakınmayan, korkusuz, hararetli bir hatip olarak zenci yerleşimlerini faaliyete geçirdi. Zenci ırkçılığına dayanan hareketin etkin bir savunucusu oldu. Ocak 1958'de Nation of Islam'a bağlı olan Betty ile evlendi. Ondan isimleri Batılılar'a karşı duyduğu kinin izlerini taşıyan Atilla, Kubilay, İlyas ve Cemile adlı dört çocuğu doğdu.

Malcolm ile Elijah arasındaki sıcak ilişki sonraki yıllarda giderek bozulmaya başladı. Malcolm'un yükselen grafiği Elijah Muhammed'i korkuturken Malcolm, Elijah Muhammed'in özel hayatını sorgulamaya girişti. İki eski sekreterinin, çocuklarının babası olduğu iddiasıyla Elijah aleyhine nafaka davası açması onu Malcolm'un gözünden iyice düşürdü. Elijah'nın Kennedy suikastı üzerine (Kasım 1963) Malcolm'a doksan gün süreyle konuşma yasağı koyması gerginliği arttırdı. Gerginliğin asıl sebebinin Elijah'nın, hareketin Malcolm tarafından militan bir karaktere dönüştürülmesinden kaygı duyması olduğu da öne sürülmektedir (Breitman, s. 7). Basında konuşmalarının şiddet içerdiği gerekçesiyle Malcolm aleyhinde

yazıların çıkması onun zenciler üzerindeki etkisini azaltmadı, aksine Amerika'da bir isyan başlatabilecek ya da bastırabilecek tek zenci olarak görülmeye başlandı (Haley, s. 610).

Mart 1964'te Elijah Muhammed ve Nation of Islam hareketinden ayrılan Malcolm artık yerinin Elijah'nın yanı sıra değil zenci yerleşimler olduğuna karar verdi. Bu dönemde İslâm anlayışı değişmeye başladı, beyaz adamın şeytan olduğu görüşünden vazgeçti. Müslüman ülkelerin diplomatlarıyla görüşerek İslâmiyet hakkında bilgiler aldı. Öteden beri aklında olan Afrika ile köklerin korunmasını, ilişkilerin canlı tutulmasını savunan Afro-Amerikan tezini canlandırmak ve hacca gitmek amacıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde bir seyahate çıktı. Mekke'de dünyanın her tarafından gelen farklı ırklardan müslümanlarla tanıştı ve ırk ayırımına dayanmayan bir din anlayışına ulaştı. Tanıştığı kişiler arasında övgüyle bahsettiği parlatıcı Kasım Gülek de vardır (a.g.e., s. 657, 659). Malcolm hayatının bu döneminde el-Hâc Mâlik eş-Şahbâz adını kullanmaya başladı. Güney Asya'dan Amerika'ya gelen müslümanların Farsça'da "doğan" anlamına gelen, mecazen "yiğit, yüksek görüşlü ve himmet sahibi" anlamındaki şâhbâz ile (şehbâz) ilişkilendirdikleri bu soyadının aslında Amerikan zencilerinin atalarının mensup olduğu ve Arapça "şa'bu izz" (yüce kavim) terkibinden bozulmayla Şabaz şeklinde telaffuz edilen bir kabile adına dayandığı belirtilmektedir (Yahya Monastra, XXXII/1 [1993], s. 73-76). Mekke'den Amerika'daki bir arkadaşına yazdığı mektupta Hz.

**Müslümanlar,
özgürlükçüler,
insan hakları
savunucuları,
sosyalistler ve daha
birçok grup kendilerinde
Malcolm X ile
özdeşleştirecekleri bir
yan bulmuşlardır.**

İbrâhim'in, Hz. Muhammed'in ve diğer bütün peygamberlerin mekânı olan kutsal topraklarda bütün ırk ve renklerden insanlarda gördüğü kardeşlik ruhunu, konuk severliği anlatan ve her renkten insanın gösterdiği bu cana yakınlık karşısında büyülediğini, Amerika'nın ırk problemini ortadan kaldıran İslâm'ı anlamasının şart olduğunu söyleyen Mâlik eş-Şahbâz, Amerika'ya dönünce gerçek anlamda siyah-beyaz kardeşliğini esas alan bir toplum meydana getirmeyi amaçlayan Muslim Mosque (Mart 1964) ve Organization of Afro-American Unity (Haziran 1964) adlı teşkilatları kurdu. Fakat kısa bir müddet sonra kendisine ve ailesine yönelik tehditler almaya başladı, evi kundaklandı. Bu gelişmelerden fazla yaşatılmayacağını hissedilen Malcolm, o sıralarda kendisiyle sürekli görüşerek biyografisini yazmakta olan Alex Haley'e kitabı yayımlanmış olarak okumaya ömrünün yetmeyeceğini söylemiş ve bir süre sonra 21 Şubat 1965'te Harlem'de konuşma yaparken öldürülmüştür. Suikast bir muamma olarak kalmakla birlikte üzerinde en fazla konuşulan ihtimal Elijah Muhammed ve Central Intelligence Agency (CIA) iş birliğiyle gerçekleştirilmiş olduğudur. Müslümanlar, özgürlükçüler, insan hakları savunucuları, sosyalistler ve daha birçok grup kendilerinde Malcolm X ile özdeşleştirecekleri bir yan bulmuşlardır.

*Bu yazı TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 27. Cildinde ve 483-484 numaralı sayfalarında yer alan ilgili maddeden aynen iktibas edilmiştir.

KAYNAKÇA

- A. Haley, Malcolm X (trc. Abdullah Bizden- Yaşar Kayırlı), Ankara 1978; a.e. (trc. Yaşar Kaplan), İstanbul 1984; G. Breitman, Malcolm X: The Man and His Ideas, New York 1988; A. Young, Malcolm X: Eylemin Öteki Yüzü (trc. S. Tekin), Konya 1993; R. B. Turner, Islam in the African-American Experience, Bloomington 1997, s. 174-237; Yahya Monastra, "The Name Shabazz: Where did it Come From?", IS, XXXII/1 (1993), s. 73-76; L. H. Mamiya, "Malcolm X", ER, IX, 144-145; Akbar Muhammad, "Malcolm X", The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, III, 38-41.

AMERİKA'DA İSLAMOFOBİNİN YÜKSELİŞİ VE İÇSELLEŞTİRİLMESİ

Dr. Yaşar ÇOLAK

İbn Haldun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslamofobi, irrasyonel ve yapay bir nefret ve İslâm korkusu temelinde müslüman aleyhtarlığı ve ayırmacılığını karşılamak üzere kullanılan bir terimdir. Bu yönüyle müslümanları eleştirmekten çok farklı bir olgudur. Bu ayırımı dikkate almayanlar, müslümanların tarihsel tecrübesi veya çağdaş müslümanlar hakkındaki her eleştiriye, faydalı olup olmadığına bakmaksızın, İslamofobik çerçeveye yerleştirme eğilimi sergilemektedirler. Bunun İslamofobi ile mücadele stratejisini olumsuz etkilediğini tahmin etmek zor olmasa gerektir. Kabul etmek gerekir ki Batı'da yerleşme ve yerlileşme sürecindeki müslümanların

sosyal, siyasal ve kültürel hayatlarıyla ilgili gerek akademide gerekse basında pek çok eleştiri dillendirilmektedir. Sağduyulu kesimlerce yapılan yapıcı eleştirilere duygusal davranmak veya hepsini İslamofobi sepetinin içine atmak ne yazık ki yerlileşme süreçlerine yardımcı olmamaktadır.

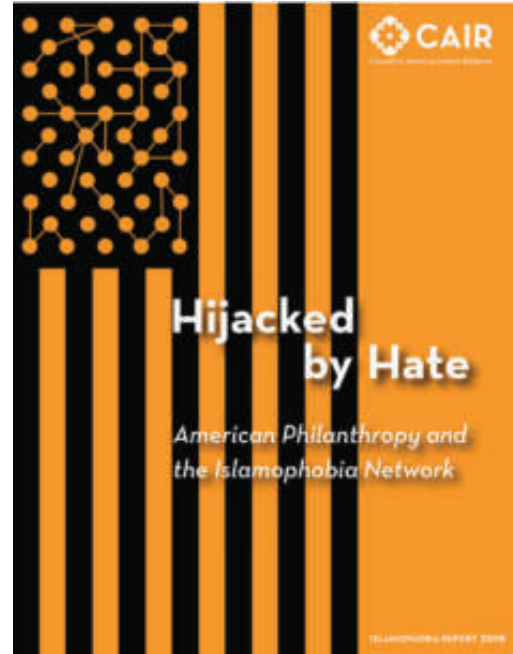
İslamofobik gelişmelere bakacak olursak, Amerika Birleşik Devletleri'nde İslamofobi kuvveden fiile geçerek her geçen gün artan fiziksel şiddet eylemleri ile 7 milyonluk müslüman nüfusun huzurunu ve barışını tehdit eden bir güvenlik problemine dönüşmüş

vaziyettedir. Ne acıdır ki müslümanlar camilerde güvenlik güçlerin nezaretinde namaz kılar hale gelmişlerdir. (Resim 1, 2) İslâm nefretini körükleyen bu olaylar neden bu kadar çoğalmıştır? Herkesin il bakışta vardığı sonuç, İslamofobinin 11 Eylül saldırılarıyla ivme kazandığıdır. Ne var ki saha araştırmaları herkesin doğru zannettiği bu tespiti doğrulamamaktadır. Evet, 11 Eylül saldırıları toplumun tüm katmanlarında büyük bir nefret ve infiale sebep olmuştur ama buradan hareketle İslâm veya müslüman aleyhtarlığı geniş toplumda zirve yapmıştır denilemez. Bilakis bu dönemde İslâm'a ilgi artmış, yayınlar çoğalmış, her şeyden de önemlisi Kur'an mealleri bestseller kitap haline gelmiştir. Araştırmalar ilginç bir şekilde müslüman karşıtlığının başkanlık seçimi dönemlerinde veya önemli işgal kararlarının arifesinde zirve yaptığına işaret etmektedir. İslamofobinin bu dönemlerde kamuoyunu manipüle aracı olarak kullanıldığı, İslâm dünyasında yahut Amerika'da müslümanlarla ilgili uygulamaya konulacak siyasi veya askerî kararlara meşruiyet sağlama amacını taşıdığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, müslümanlar hakkında oluşturulmaya çalışılan ön yargılar ve yayılmaya çalışılan korkular sloganlaştırılarak Cumhuriyetçi Başkan Donald Trump gibi

politikacılar tarafından birtuviye beslense de İslamofobik olaylar Amerika Birleşik Devletleri'ni kuran değerleri özümsemiş Amerikan toplumunun kahir ekseriyeti tarafından desteklenmemektedir. Bu da araştırmaların ortaya çıkardığı teselli verici tek gerçektir. Ancak yahudi lobileri, radikal siyonistler, Ermeni lobileri, yerliciler, ırkçılar, hıristiyan kökten dincilere (evanjelikler) ait dernek ve vakıflardan yüksek miktarlarda maddî kaynaklar temin eden azınlık bir grup, İslamofobiyi yaygın tabiriyle endüstrileştirmek için çok yönlü çalışmaktadır. Ameri-

kan İslâm İlişkileri Konseyi (CAIR) bir hafta önce yayınladığı "Hijacked by Hate: American Philanthropy and the Islamophobia Network" başlıklı raporda, kendilerini kamufle eden bağışçıların filantropik grupları

istismar ederek müslüman karşıtı nefret gruplarına milyonları nasıl kanalize ettiklerini örnekleriyle deşifre etmiştir. (Resim 3)

Bilhassa Amerika bağlamında İslamofobiden bahsederken, derin ve tarihi bir ırkçı geçmişe ve göçmen karşıtlığına sahip bir ülkeden bahsettiğimiz için çok katmanlı değerlendirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Şöyle ki, sokakta saldırıya uğrayan müslüman siyahî bir kadına düzenlenen bir saldırının arkasında İslâm karşıtı popüler söylemler kadar Amerikan toplumunda halen yerleşik olan ırkçı duyguların olabileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla Amerikalı müslümanların kurduğu bireysel hak ve özgürlüklere yoğunlaşan kurumlar sözünü ettiğimiz çok katmanlı değerlendirmeleri yapmakta gerekli titizliği göstermediklerinden, bir taraftan, İslamofobiyle mücadelenin ciddiyetine zarar vermekte, diğer taraftan müslüman bireylerde kurban psikolojisinin ve söyleminin kemikleşmesine yol açmaktadır. Bu bir anlamda kaçınılmaz olsa da kurban psikolojisinin uzun vadede âdiyet ve sağlıklı işlev gösterme noktasında ciddi sorunları beraberinde getireceğini tahmin etmek zor olmasa gerekir.

Amerikan İslâm İlişkileri Konseyi (CAIR), Köprü İnisiyatifi (Bridge Initiative), Kuzey Amerika İslâm Toplumu (ISNA), Birleşik Devletler Müslüman Organizasyonlar Konseyi (USCMO), Kuzey Amerika İslâm Halkası (ICNA), Müslüman Amerikan Derneği (MAS), Müslüman Kamu İşleri Konseyi (MPAC), Sosyal Politikalar ve Anlayış Enstitüsü (ISPU) gibi kuruluşlar İslamofobi sorunuyla etkin mücadele stratejisi geliştirmek için kayda değer çabalar sarf etmektedirler. Söz konusu kuruluşların 2017 Ocak sonrasının siyasî krizleri ve artan İslamofobi dalgası ile karşı karşıya kalan müslümanların, âdiyet ve kenetlenme, kurumsallaşma ve profesyonelleşme süreçlerinin hız kazanması, ayrıca kendileri dışındaki sivil toplumun kendi yanlarında yer alarak ayrımcılığa karşı müştereken muhalefet etmelerini sağlamada çok olumlu katkılarından söz etmek mümkün. Bu kuruluşlar son yıllarda İslamofobiyi daha yapısal ve köklü, ırkçılık gibi dini olmayan alanlarda da kendini gösteren bir

sorun olarak görme ve bu konuda farklı kesimlerle iş birliği yapma anlayışına evrilmişlerdir. Bu bakış açısı birazdan sözünü edeceğim tehlikeyle mücadele açısından da çok önem arz etmektedir.

İslamofobik Ön Yargıların İçselleştirilmesi

Yapılan araştırmalar İslamofobik ön yargı ve klişelerin Amerika'daki müslüman gençler arasında önemli oranda içselleştirildiğini işaret etmektedir. İslamofobinin içselleştirilmesi demek, İslamofobinin hedef aldığı insanların, kendi niyetleri dışında, baskı ve ikna edilme ile dinleri olan müslümanlık hakkındaki basmakalıp eşleştirmeleri, klişeleri, şablonları, ön yargıları kabul etmeleridir. Bu müslüman bireylere ve mabetlere yönelik fiilî saldırılar kadar, belki daha da endişe verici bir gelişmedir. Maalesef müslüman gençler zaman zaman toplumsal kabul mekanizmalarının bir gereği olarak içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamak amacıyla yahut yargılanmaktan, alay edilmekten, dışlanıp yalnız kalmaktan çekindikleri için kendilerine

Islamophobia Studies Journal Volume 4 Issue 1, Spring 2017 December 9, 2016

Internalized Islamophobia: Exploring the Faith and Identity Crisis of American Muslim youth

FOURTH INTERNATIONAL ISLAMOPHOBIA CONFERENCE,
PARIS, FRANCE
Contending Epistemologies: Euro-Centrism, Knowledge Production and Islamophobia
Imam Omar Suleiman

ISLAM has a centuries long tradition of inspiring its adherents to contribute to humanity based on conviction in its tenets. Previous generations of Muslims were on the forefront of contributing to medicine, philosophy, architecture, and governance among other areas. With the rise of Islamophobia, Islam has been cast as irrational, incompatible with modern civilization, and inherently violent. This has put Western Muslims in a defensive position in which they constantly have to justify their convictions, and fight off the doubts and insecurities that arise in such a climate. One of the most understudied and underestimated impacts of Islamophobia is the ingestion of problematic notions about the religion by Muslims themselves, particularly those of the younger generation who are experiencing multiple attacks against their faith. This paper documents the harmful effects of Islamophobic rhetoric on the religious identity and perceptions of Muslim youth in an urban American setting. Using qualitative interviews and expert analysis, it also explores solutions for how to counter Islamophobic narratives.

Research participants

In depth interviews were conducted with 30 young American Muslims: 19 girls and 11 boys, for this research. Fifteen of the girls reported wearing hijab regularly. All of them were born citizens; 24 were children of immigrants, most of whom were eventually naturalized. The ages of the interviewees ranged from 16-20. All of them live in United States. Of the 30, 21 of them either attended, or are currently attending, public or private schools that did not identify as Islamic schools. Twenty-six of them described themselves as regular Mosque-goers.

Instrumentation

The interviewees were asked a series of questions about whether they had experienced Islamophobia, and if they had how they were coping with it. This led to other questions about their identity struggles, their perceptions of religion, and other relevant personal, family, and community experiences. Of the interviews 26 were conducted by phone, and 4 in person.

1

American Muslim Poll 2018: Pride and Prejudice

Featuring the First-Ever National
American Islamophobia Index

ISPU's annual poll charts the attitudes and policy preferences that animated the last tumultuous year in America, lays the groundwork for tracking key shifts in the future, and offers the public, policymakers, and researchers rare depth and breadth of analysis. New this year: Created in partnership with Georgetown University's Bridge Initiative, the Islamophobia Index is a scale that measures anti-Muslim prejudice in America.

empose edilen İslamofobik klişeleri bilinçli veya bilinçsiz içselleştirebilmektedirler.

Amerika'da İslam toplumuyla ilgili çok yönlü araştırmalar yapmak ve sonuçlarını en etkin vasıtalarla toplumla paylaşmak amacıyla kurulmuş olan Yaqeen İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nün 2016 yılında gerçekleştirdiği "Internalized Islamophobia: Exploring the Faith and Identity Crisis of American Muslim youth/İslâmofobinin İçselleştirilmesi: Amerikan Müslüman Gençliğin İnanç ve Kimlik Krizini Anlamak" (Resim 4) başlıklı bir araştırma, hâkim toplumun herhangi bir etnik grup hakkında ürettiği basmakalıp düşüncelerin bilinçaltına yerleşerek kabul gördüğünü ortaya koymuştur. İnternette ulaşılabilen bu rapor, İslamofobik söylemlerin müslüman gençlerin dinî kimlik ve algıları üzerindeki etkilerini belgeler mahiyettedir. Araştırmaya katılan her üç çocuktan birinin başkalarına müslüman olduklarını söylemek istemediğini dile getirmiştir.

2018 yılında Sosyal Politikalar ve Anlayış Enstitüsü (ISPU) tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan farklı bir rapor, müslüman aleyhtarı

söylemlerin artmasına paralel bazı müslümanların kendileri ile ilgili sorunlu klişeleri içselleştirip kabul ettiklerini teyit etmiştir. 2482 kişiyle ulusal ölçekte gerçekleştirilen "American Muslim Poll: 2018: Pride and Prejudice Featuring the First Ever National American Islamophobia Index" (Resim 5) başlıklı araştırmada, katılan müslümanların %30'unun mensup oldukları toplumun "Diğerlerine göre olumsuz davranışa daha eğilimlidirler." yargısına katıldıkları görülmüştür. Bu oran yahudilerde yüzde 13, katoliklerde ise yüzde 12 seviyelerindedir. Keza bu çalışma, müslümanların ve yahudilerin, sırasıyla yüzde 62 ve 59 gibi yüksek oranlarda kendi inançlarına mensup üyeler tarafından işlenen şiddetten utanç hissettiklerini de göstermiştir. ISPU'nun çalışmasında daha da çarpıcı tespitler söz konusudur. Mesela Başkan Donald Trump'ın geçtiğimiz yıllarda uygulamaya koymak için yoğun çaba sarf ettiği seyahat yasaklarına müslümanlardan destek verenlerin oranının yüzde 16 seviyelerinde olduğu, ibadet yerlerinin gözetim

American Muslim Poll 2019: Predicting and Preventing Islamophobia

Featuring an Updated National American
Islamophobia Index

Candlelight walk protesting the Muslim Ban in Washington, D.C.

ISPU's fourth annual poll informs national conversations with the voices of everyday Americans. Researchers, policymakers, and the public have access to key insights and analysis into the attitudes and policy preferences of American Muslims, Jews, Catholics, Protestants, white Evangelicals, the non-affiliated, and the general public. For the second year, in partnership with Georgetown University's The Bridge Initiative, we track the National American Islamophobia Index, measuring how much the public endorses anti-Muslim tropes. New this year: Our researchers examine protective factors against Islamophobia, as well as data-driven recommendations for those working to elevate American Muslim civic engagement and for those combating anti-Muslim bigotry.

altında tutulmasına karşı çıkanların yüzde 75 oranında kaldığı, bunun herhangi bir dine inanmayanların oranından daha düşük seviyede olduğu görülmüştür. Bu bulgular aynı kuruluşun 2019 yılında tekrar ettiği “Predicting and Preventing Islamophobia” başlıklı araştırmasında teyit edilmiştir. (Resim 6)

Obama döneminde müslümanlarla ilgili konularda danışmanlık yapmış bulunan ISPU araştırma kurumunun başkanı Dalia Mogahed’in bu bulguya dair yorumu şöyledir: “Bu çalışmada elde edilen en önemli ve şaşırtıcı bulgulardan biri, müslümanların kendi toplumlarına yönelik negatif kalıpları içselleştirme dereceleri- dir. Bu, gün geçtikçe müslümanları olumsuz takdim eden medya ve politik söylemlerin ne kadar etkili olduğunu da göstermektedir. Medyanın oluşturmak istediği negatif algıya yönelik müslümanların kendi bağışıklık sistemlerini henüz üretemediklerini göstermektedir.”

İçselleştirilmiş İslamofobinin ölçülmesi bağlamında sözünü ettiğimiz araştırma çok stratejiktir. Ne yazık ki bu bulgu 1940’lı yıllarda Amerika’daki ırkçı ayırıcılığın siyahî çocuklar üzerindeki etkilerini ölçmek yapılan oyuncak bebek testinin ortaya çıkarıldığı sonuçları doğrulamaktadır. Kenneth Clark ve eşi Mamie Phipps Clark tarafından yapılan bu testte yaşları üç ve yedi arasında değişen çocuklara beyazdan koyu kahverengiye değişen renklerde birbirinin aynısı dört bebek gösterilir ve en iyi bebeğin hangisi olduğu sorusu yöneltilir. Siyah tenli olduğunun bilincinde olan çocuklar en iyi bebeğin beyaz bebekler olduğunu belirtir. Clark çifti bu deneyden, bireylerin toplumun negatif kalıplarını zamanla içselleştirdikleri şeklinde bir sonuca ulaşır. Güncel İslamofobi araştırmaları da buna benzer sonuçlara işaret etmektedir. Bunca yaşanmışlıklara rağmen hâlâ toplumun bir kesimi üzerinde negatif duyguların

içselleştirilmeye çalışıldığı bir dünyada yaşamak ne acı vericidir!

Uzmanlar müslümanların ana akım medyadaki orantısız bir şekilde olumsuz yer alması kendi toplumlarıyla ilgili empoze edilen negatif kalıpları içselleştirmede en önemli etken olduğunu ileri sürmektedirler. Gerçekten de şiddete başvurmakla suçlanan müslümanlarla ilgili haberler Amerikan ana akım medyada müslüman olmayan şiddet taraflarına nispetle yedi kat daha fazla yer almaktadır. Orantısız olarak medyada yer alan müslümanlar bu tür medya haberlerine ister istemez çok fazla dikkat kesilmektedirler. Medyanın İslâm hakkında sürekli olarak yaptığı yanlış eşleştirmeler, özellikle müslümanları şiddetin

sorumlusu gibi göstermesi, içselleştirilmiş ırkçılık örneğinde olduğu gibi, başkalarının kendilerine karşı tutumlarını, inançlarını ya da düşüncelerini benimseme-lerinde etkili olmaktadır. Bu sebeple Dalia Mücahid’in çok yerinde tespitiyle, İslamofobik çevrelerin asıl hedefi hâkim toplumun gayrimüslim mensupları değil, müslümanların bizzat kendisidir.

Sonuç

Müslümanlar kurban söylemi ve hissiyatına girmeden, kendinden emin bir şekilde, yaşadıkları ülkelerde temel hak ve hürriyetlerini korumanın yollarını araştırmalı, özellikle gençlerimizin dinî ve kültürel hassasiyetler noktasındaki ayırt edici değerlerimizin farkına varmalarına önem verilmelidir. Başta camilerimiz olmak üzere müslümanların Amerika’da kurmuş olduğu tüm kurumlar insanlarla sağlıklı temasların gerçekleştirildiği, İslâm’ın bilgi ve hikmetinin insanlarla buluşturulduğu moral merkezler haline getirilmelidir. Amerika’da Diyanet merkezinin en çok ihtiyaç duyulan bir zaman diliminde devreye girmesi de İslamofobik risklere maruz müslüman toplum açısından büyük bir şans olmuştur.

Müslümanlar kurban söylemi ve hissiyatına girmeden, kendinden emin bir şekilde, yaşadıkları ülkelerde temel hak ve hürriyetlerini korumanın yollarını araştırmalı, özellikle gençlerimizin dinî ve kültürel hassasiyetler noktasındaki ayırt edici değerlerimizin farkına varmalarına önem verilmelidir.

DÜNYA'DA DEĞİŞEN NÜFUS DENGELERİ, GÖÇLER VE İSLAMOFOBİ İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Necdet HAYTA

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih ABD.

Doç. Dr. Salih ŞAHİN

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Coğrafya ABD.

Nüfus ve Göçler

Dünya nüfusu artış seyri içerisinde. İnsanlık tarihi boyunca bir milyar nüfusa ilk olarak 1800'lü yıllarda erişilmişken, son iki yüz yılda dünya nüfusu 1 milyardan 7,3 milyara ulaşmış ve yaklaşık 6,5 milyardan fazla artış göstermiştir (Şahin, 2018). Bu artış dünyanın her yerinde aynı şekilde gerçekleşmiş, bazı bölgelerinde yoğun bir şekilde artış olurken

bazı bölgelerinde ise neredeyse son zamanlarda durağanlaşmıştır. Farklı ve dengesiz nüfus gelişimi nüfus hareketliliğini de artırmıştır. Artan nüfus ile birlikte her geçen yıl daha çok kişi doğup büyüdüğü topraklar dışında yaşamaya başlamıştır, yani göç etmiştir.

Göçler günümüzde yalnızca ülke içinde değil daha çok uluslararası düzeyde ülkeler arasında meydana gelmektedir. Her ne kadar göçler insanlık tarihi

kadar eski olsa da özellikle geçen yüzyılın başından beri dünyada büyük ve önemli göçler yaşanmaktadır. 1900'lü yılların başında kendi ülkesi dışında yaşayanların sayısı 50 milyonu bulmazken; bu değer 2000'li yıllarda 170 milyonu aşmıştır. Geçmiş yüzyıllardan farklı olarak özellikle son 50-60 yılda çok çeşitli nedenlerle insanlar göç etmektedir. Böylece geçen yüzyılın başından itibaren çok sayıda insan doğum yeri dışındaki ülkelerde yaşamını sürdürmektedir (IOM, 2018). Göçe katılan insan sayısı artınca göçlerin etkileri de artmaktadır.

BM verilerine göre 2005 yılında uluslararası göçmen sayısı 191 milyon kadardır. Bu sayı toplam dünya nüfusu içinde %3'lük bir orana denk gelmektedir.

Günümüzde ise dünya genelinde 250 milyondan fazla göçmen bulunmaktadır. Göçmenler; dünya nüfusu içinde küçük bir azınlık olmasına rağmen, nüfuslarının çok ötesinde bir toplumsal, ekonomik, kültürel ve hatta siyasal öneme sahiptir (IOM, 2017; IOM 2018).

Göç olgusu; oluşum nedeni, gelişim süreci ve sonuçları itibarıyla doğal ve beşerî birçok değişkenle ilişkilidir. Ayrıca meydana geldiği bölgenin özelliklerine göre göçün diğer olaylara etkileri ve özellikleri çok farklılık gösterebilmektedir. Bu yönüyle göçler; meydana geliş nedeni, oluşum süreci ve sonuçlarıyla politik, ekonomik, kültürel bakımdan; ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde önemli etkilere sahiptir. Göçler sonucunda hem çıkış noktasında hem de varış noktasında önemli sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişikliklere neden olmaktadır. Yaşanılan yerleşim biriminin imkânlarının azalması, yaşamını orada sürdürmek için gerekli olan kaynakların tükenmesi veya azalması gibi faktörler yanında; insanoğlu doğası gereği hep daha iyiyi arama kaygısıyla, başka yerlerde bunları bulma çabasıyla yer değiştirmiştir. Bu yer değiştirmelerin bir kısmı daha kısa süreli ve kısa mesafelere, bir kısmı ise sürekli olarak daha uzun mesafelere gerçekleşmiştir. Diğer yandan bazı ülkelerde

yaşanan doğal afetler yanında savaşlar, iç karışıklıklar gibi olaylara bağlı olarak da zorunlu göçler meydana gelmektedir (Aksoy, 2012; Ekici-Tuncel, 2015; Tümertekin-Özgüç, 2015).

Günümüzde çeşitli nedenlerle 250 milyondan fazla insan (dünya nüfusunun 1/30'i) doğduğu ülkeden başka bir ülkede yaşamaktadır. Bu değer dünyanın hayat şartları ve fırsat eşitliği bakımından durumunu göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü hiç kimse normal şartlarda durup dururken yaşadığı alanı terk ederek başka bir yere gitmek istemez. Başka ülkelerde yaşamak durumunda kalma hususunda, daha iyi ekonomik şartlara sahip ülkelere yapılan göçlerin çok fazla olduğu dikkati çekmektedir.

**Göçler;
meydana geliş
nedeni, oluşum
süreci ve sonuçlarıyla
politik, ekonomik,
kültürel bakımdan;
ulusal, bölgesel ve
yerel düzeyde önemli
etkilere sahiptir.**

Hangi şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin göçlerin çok önemli sonuçları vardır. Bunların bir kısmı göç veren ve alan yerlere sorun olarak yansımaktadır. Bu anlamda göç sadece insanların bir yerden başka bir yere gitmesi ve yaşamını bundan sonraki kısmının tamamını veya bir kısmını orada sürdürmesi anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte genel olarak ele alındığında nüfus yapısında önemli değişikliklere yol açmaktadır. Göçler ülke içinde meydana geldiğinde bile hem çıkış hem de varış noktasında çok çeşitli etkiler yapar. Ancak göçler ülkeler arasında yani uluslararası düzeyde meydana geldiğinde çok fazla boyutları olan bir olgu haline gelmektedir. Belirtilenlerden hareketle uluslararası göçlere bağlı olarak hemen her ülkede çok kültürlü toplum yapıları ortaya çıkmaktadır. Bu durum sosyal kültürel ve ekonomik birçok sorunun yaşanmasına neden olmaktadır. Uluslararası göçlere katılanların farklı sosyo-kültürel özellikleri varış noktalarında sorunların çok çeşitli boyutlarda olmasına neden olmaktadır. Göçler çok sayıda insanın sosyal kültürel bakımdan etkilenmesi anlamına gelmektedir (Ekici-Tuncel, 2015).

Tablo 7- Göçe bağlı olarak 2050 yılında tahmini Avrupa Müslüman nüfusu.

Ülke	2010	2016	2050 zero migration	2050 medium migration	2050 high migration
GKRY	25.3%	25.4%	25.5%	26.6%	28.3%
İsveç	4.6	8.1	11.1	20.5	30.6
Fransa	7.5	8.8	12.7	17.4	18.0
Birleşik Krallık	4.7	6.3	9.7	16.7	17.2
Çekya	6.0	7.6	11.1	15.1	16.2
Estonya	3.7	5.7	7.2	13.4	17.0
Romanya	6.0	7.1	9.1	12.5	15.2
Slovakya	3.6	4.8	6.2	12.4	14.1
Letonya	4.0	5.4	7.6	11.9	16.0
Polonya	1.2	2.7	4.2	11.4	15.0
Litvanya	3.8	4.9	7.4	11.2	14.0
Almanya	4.1	6.1	8.7	10.8	19.7
Avusturya	5.4	6.9	9.3	10.6	19.9
İsviçre	4.9	6.1	8.2	10.3	12.9
Malta	0.2	2.6	3.2	9.3	16.2
Bulgaristan	11.1	11.1	12.5	9.2	11.6
Yunanistan	5.3	5.7	6.3	8.1	9.7
İspanya	2.1	2.6	4.6	6.8	7.2
Lüksemburg	2.3	3.2	3.4	6.7	9.9
Slovenya	3.6	3.8	4.3	6.0	5.2
İrlanda	1.1	1.4	1.6	4.3	4.4
Portekiz	0.3	0.4	0.5	2.5	2.5
Hırvatistan	1.5	1.6	1.8	2.0	2.1
Macaristan	0.1	0.4	0.4	1.3	4.5
Çekya	0.1	0.2	0.2	1.1	1.2
Estonya	0.2	0.2	0.2	0.8	1.0
Romanya	0.3	0.4	0.4	0.8	0.9
Slovakya	0.0	0.1	0.1	0.6	0.7
Letonya	0.1	0.2	0.2	0.2	0.4
Polonya	0.0	0.0	0.0	0.2	0.2
Litvanya	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2

Kaynak: https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/12/04/europe-muslim-population-will-continue-to-grow-but-how-much-depends-on-migration/ft_17-12-04_muslimpopulation_thesize_1/

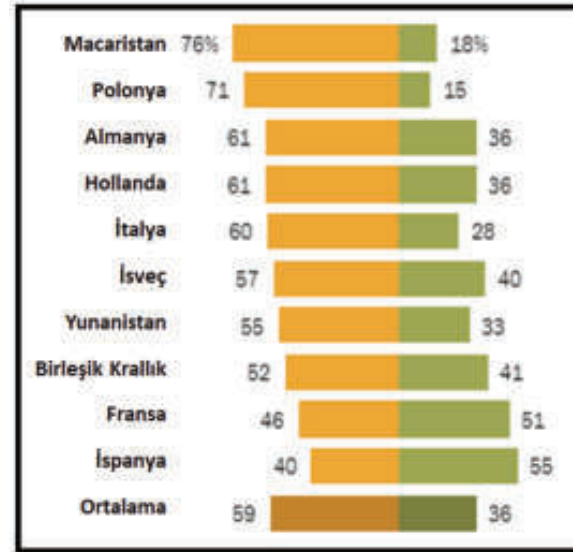
Göçler ve İslamofobi İlişkisi

Yasal yollarla yapılan göçler, uluslararası hukuk kuralları ve ülkelerin bağlı oldukları anlaşma, sözleşmeler ile kendi kanunları çerçevesinde güvence altına alınmaktadır. Ancak göçlerin tamamı bu şekilde gerçekleşmemektedir. Özellikle yasa dışı olarak yapılan göçlere katılanlar varış noktalarında güvenlikten sağlığa, sosyal ve kültürel birçok sorunla yüze kalmaktadır. Bu katılımcılar hem devlet otoritesi hem de özellikle toplum tarafından her zaman kabul görmediği için olumsuz imajlara neden olmaktadır. Bilhassa müslüman göçmenlerin sayısında meydana gelen artış ve konunun basın yayın organları ile sosyal medya tarafından zaman zaman olduğundan farklı yansıtılması sebebiyle göçmenlere ve göçmenlerin kaynak ülkesine karşı olumsuz tutumlar sergilenmektedir. Basına, sosyal medyaya ve kamuoyuna yansıyan görüntülerde özellikle din unsurunun

ön plana çekilmesi ve katılımcıların büyük bir kısmının İslâm dinine mensup kimseler olması, göçlere bağlı İslamofobi sorununun boyutunu artırmaktadır (Kirman-Erkan, 2015; Günay-Atılğan-Serin, 2017; Gölcü-Varol, 2018).

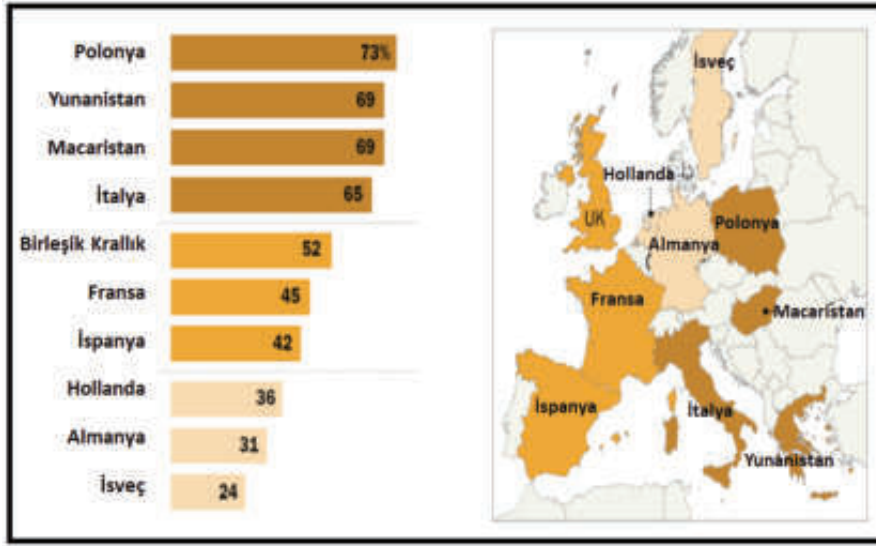
Pew Research Center'in verilerine göre; Avrupa'ya düzenli göçün devam ettiği ve 2014'ün başından 2016'ya kadar görülen rekor mültecî akışlarının gelecekte de süreceği varsayılırsa -ki büyük ölçüde AB politikaları, Suriye'den ve Türkiye'den, başka bir yerden gelen mültecî giriş hızını yavaşlattı- Avrupa'nın müslüman nüfusu 2050'de 75 milyonun üzerine çıkacaktır. Bu da kıta nüfusunun yaklaşık olarak %14'ü demektir. Yüksek göç senaryosuna göre, Almanya, 2050'de, %19.7 (17.5 milyon) ile Avrupa'nın en büyük müslüman nüfusuna sahip olacaktır. Başka bir ifade ile Alman nüfusunun yaklaşık olarak beşte birini müslümanların oluşturması muhtemeldir. İsveç, mülteciler için önemli bir destinasyon olmuştur ve bu senaryoya göre nüfusunun %30'dan fazlası müslümanlardan oluşacaktır. Bu oran belirtilen dönem için Fransa'da %18, İngiltere'de ise %17.2'dir (<https://www.pewresearch.org>).

Tablo 8- Avrupalıların mültecilerin iç terörizmi artıracakları ile ilgili endişeleri.

Kaynak: https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/16/european-opinions-of-the-refugee-crisis-in-5-charts/refugees_1/

Tablo 9- Çoğu Avrupalının Suriye ve Irak'tan gelen mültecileri büyük bir tehdit olarak görmeleri.

Kaynak: https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/16/european-opinions-of-the-refugee-crisis-in-5-charts/ft_16-09-09_refugeeseurope_map/

Pew Research Center, mülteciler hakkında Avrupalıların ne düşündüğüne ilişkin bir anket çalışması da yapmıştır. 10 Avrupa Birliği (AB) ülkesinde yapılan araştırma sonucunda yayınlanan rapor, mültecilerin zihinlerdeki yerini göstermektedir. Keskin ideolojiler azınlıklar, farklılıklar ve ulusal kimlik bağlamında Avrupa'yı içeriden bölmektedir. Mültecilerin Avrupa yönündeki göç dalgası, kıtadaki aşırı sağ partilerin göçmen karşıtı eylemlerinde ve İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı üzerindeki hararetli tartışmalarda belirgin rol oynamaktadır. Aynı zamanda Paris ve Brüksel'deki saldırılar terörizm hakkında toplumsal korkuyu harekete geçirmiştir. Son dönemde Avrupa'da yükselen aşırı sağ partilerin bundan beslenerek siyaset yürütmesi de mültecilere bakışı olumsuz yönde etkilemektedir. Söz konusu anket çalışması, mülteciler ile terörizm tehdidinin çoğu Avrupalı'nın zihninde birbiriyle çok ilişkili olduğunu göstermektedir.

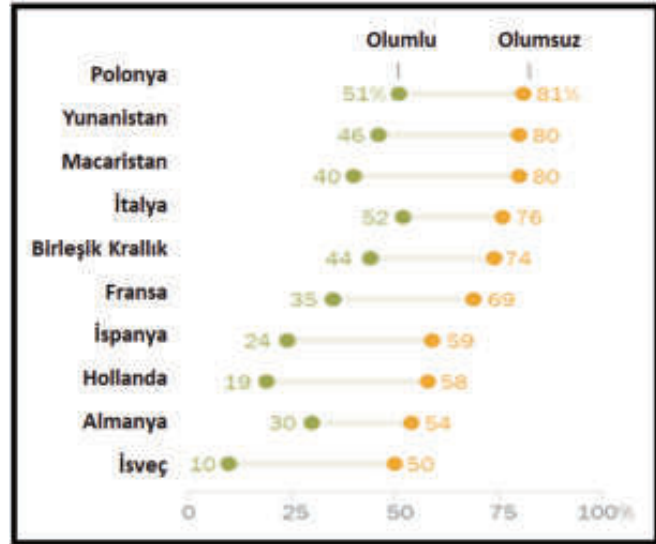
Temmuz 2016'da yapılan anket çalışmasına göre Avrupa nüfusunun çoğunluğunu temsil eden 10 AB ülkesinin 8'inde, artan mülteciler sayısının terör saldırılarının ihtimalini yükselttiğini düşünenlerin oranı %50'nin üzerindedir. Bu görüşü paylaşılanların oranları sırasıyla Macaristan'da %76, Polonya'da %71 ve

Hollanda ile Almanya'da %61 olarak gözlenmektedir. Bunların yanında terör saldırılarına maruz kalan Fransa'da ise halkın %46'sı mültecilerin ülkelerine gelmesinin terör tehlikesini artırdığına inanmaktadır.

Yine Pew Research Center'in araştırmasına göre mülteciler krizi, Avrupa'daki birçok insanı ilgilendiriyor, ancak tehdit değerlendirilmesi kıta genelinde değişiyor. Polonya, Yunanistan, Macaristan ve İtalya'daki çoğunluk, Irak ve Suriye gibi yerleri terk eden çok sayıda mültecinin, Almanya ve İsveç'teki insanların yaklaşık

üçte biri veya daha azına kıyasla, ülkeleri için büyük bir tehdit olduğunu söylemektedir (<https://www.pewresearch.org>).

Tablo 10- Mülteciler arasındaki müslümanlara karşı daha olumsuz görüşlere sahip olma.

Kaynak: https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/16/european-opinions-of-the-refugee-crisis-in-5-charts/ft_16-09-09_refugeeseurope_plot/

Tablo 11- 2009 – 2017 Yılları Arasında Avrupa Birliği'ne Yapılan Düzensiz Geçişler.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Batı Akdeniz	6642	5003	8448	6397	6838	7272	7164	10231	23143
Orta Akdeniz	11043	4450	64261	15151	45298	170664	153946	181459	118692
Doğu Akdeniz	39975	55688	57025	37224	24799	50834	885386	182277	42305

Kaynak: Kanat-Aytaç, 2018.

Bununla ilişkili biçimde son yıllarda Suriye, Irak ve Afganistan gibi ülkelerden gelen mültecilerin müslüman olmalarından kaynaklanan bir hoşnutsuzluk da yine araştırmaya yansıyan diğer başlıklar arasındadır. Araştırmaya göre mülteciler ile ilgili olumsuz algılar müslümanlar hakkındaki olumsuz görüşlere bağlıdır. Ankete katılan 10 AB ülkesinin tamamında, müslümanları daha olumsuz gören insanlar, mültecilerin ülkelerine yönelik tehdit oluşturdukları noktasında daha fazla endişe duymaktadır. Mesela, Birleşik Krallık'ta, müslümanlarla ilgili olumsuz düşünenlerin %80'i Irak ve Suriye'yi terk eden mültecilerin ülkeleri için büyük bir tehdit olduğunu söylüyor. Yine mültecilerin diğer gruplardan daha fazla suç işlemeye meyilli olduğunu düşünenlerin oranları sırasıyla İtalya'da %47, İsveç'te %46 ve Macaristan'da %43'tür.

Avrupa nüfusunda büyük yer kaplayan göçmenler, Avrupa'da yükselen aşırı sağdan olumsuz etkilenmektedir. 2015'ten bu yana durdurulamayan göç dalgası göçmenliğe güvenlik sorunu olarak yaklaşma algısını güçlendirmiştir. Göçmenlerin suç oranını artırdığı, gittikleri ülke insanının iş bulma imkânlarını olumsuz etkilediği, eğitim seviyesini düşürdükleri gibi ithamların Avrupa'da yeniden üretildiği görülmektedir. Bunun siyasete yansımaları olarak görülen aşırı sağ partilerin oylarındaki artış aslında toplumların yaşananlara nasıl baktığını anlatmakta ve yapılan anket çalışması gibi araştırmalarla desteklenmektedir. Ankete katılan 10 AB ülkesinden sekizinde, sağ görüşlülerin, soldakilere göre mülteciler konusunda daha fazla endişe duydukları anlaşılmaktadır. Bu en belirgin şekilde Fransa'da görülmektedir. Burada kendilerini siyasal sağa yerleştirenlerin %61'i, soldakilerin yalnızca %29'u ile karşılaştırıldığında mültecilerin

büyük bir tehdit olduğunu söylemektedir (<https://www.pewresearch.org>).

Özellikle Suriye iç savaşıyla artan göç hareketi, önce komşu ülkeleri etkilemiş ardından Avrupa'ya kadar uzanmıştır. 2010 yılında önce Tunus ardından adeta bir domino etkisiyle Kıyı Afrika ve Orta Doğu'ya etkisi yayılan Arap Baharı, Suriye, Irak ve daha da önemlisi Libya'daki gelişmelerden dolayı işlerin kötüye gittiği bir acil durumun başlangıcı olmuştur (Gramaglia, 2015). Arap Baharı'nın son halkası olan ve 2011 Mart'ında Suriye'de başlayan protestolar, Suriye hükümetinden gelen baskılar ile Suriye'de bir iç savaşın habercisi olurken, bir taraftan da birçok Suriyelinin devletini terk etmesinin ve başka devletlere sığınmasının önünü açmıştır. Krizin başlamasından itibaren geçen iki yıl sonrasında Suriyeli mültecilerin sayısı bir milyona ulaşmış, 2013 Eylül'ünde ise bu sayı iki milyona yükselmiştir. Birleşmiş Milletler (BM), Suriye'de meydana gelen bu mültecî akınını Ruanda soykırım olayından bu yana gerçekleşen en fazla mültecî hareketi olduğunu bildirmiştir (Akdoğan, 2018).

Konuyla ilgili olarak, ifade etmek gerekir ki İslamofobi sadece bu sebeplere dayanmamaktadır. Zira Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupalı müttefikleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve müttefikleri arasında iki kutuplu bir çekişmeye sahne olan dünyada, her bir kutup öteki için bir nevi karşıt güç ve denge unsuru oluşturmaktaydı. Ancak Berlin Duvarı'nın yıkılması, komünizmin çökmesi ve liberalizmin zaferini ilan etmesiyle birlikte, ulus devletler önemli oranda küreselleşmenin baskılarına boyun eğmek zorunda kaldı. Sınırlar ticaret ve finans hareketleri açısından sınırlayıcı olma durumlarını yitirirken, yeni neo-liberal ekonomik düzende, ABD'nin ticaret üzerindeki etkisi çok daha

fazla hissedilmeye başlandı. ABD ve Avrupa ülkelerinin bu düzeni sürdürebilmesi için Berzezinski'nin deyişiyle; mevcut düzen kendisini koruyucu küresel bir siyasî ve askerî güce ihtiyaç duymaktaydı. İşte bu yüzden yıkılan komünizmin yerine yeni bir düşman gerekiyordu. Böylece bazı Amerikalı düşünce kuruluşları ve medya organları yeni bir düşman arayışına girerken, İslâm ve müslümanları, yıkılan komünist bloğun yerine, Batı uygarlığına karşı düşman olarak işaret eden fikirler üretilmeye başlandı. Bu görüşlerin en çok tartışılanı ise Batı ile İslâm uygarlıklarını karşı karşıya getiren Amerikalı siyaset bilimci Samuel Huntington'ın "medeniyetler çatışması" tezi olmuştur. Böylece Batı ülkelerinde yaşayan müslümanlara karşı 1990'lı yıllardan itibaren gelişen ayrımcılık, dışlama ve fizikî saldırılar da giderek artmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'de artmaya başlayan müslüman karşıtlığı, ardından Almanya, Avusturya, İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde de giderek yayılmıştır. 11 Eylül saldırılarının hemen arkasından gerçekleşen Afganistan operasyonu, kimilerine göre medeniyetler arasındaki çatışmanın da başlangıcıydı. Avrupa ülkelerinde yapılan anketler İslamofobi olarak adlandırılan bu kaygı verici gelişmelerin son yıllarda daha da arttığını göstermektedir (Aktaş, 2014; Karabağ, 2015)

Sürecin yönetiminde ortak bir paydada buluşmayan Avrupa Birliği üyesi ülkelerin kendi içinde eşitsizliklere sahip olması, daha yapıcı ve duyarlı planların eksikliğine sebep olurken bunların medyaya yansıyan neticelerine tanıklık edilmiştir. Yine bu süreçte sağlıklı ve güvenli barınma koşulları, eğitim ve sağlık konularında yaşanan ihlaller, cinsel istismar ve kötü muamele ile potansiyel ucuz işgücü olarak algılanmalarını örnekleyen çok sayıda olay, yıl boyunca insan hakları örgütleri ve sivil toplum kuruluşlarınınca eleştirilmiştir. 2016 boyunca yapılan anket çalışması, mülakat ve raporlarda Avrupa insanının

Göçmenlerin suç oranını artırdığı, gittikleri ülke insanının iş bulma imkânlarını olumsuz etkilediği, eğitim seviyesini düşürdüğü gibi ithamların Avrupa'da yeniden üretildiği görülmektedir.

sığınmacılarla ilgili terörden sorumlu, potansiyel suç unsuru ve işlerini ellerinden alacak kişiler olarak görülmesi ortak bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca DAES'in insanlık dışı uygulamaları ile ilgili basın yayın organlarında yer alan haber ve görüntüler de bunda etkili olmuştur. Avrupa ülkelerine yönelen bu göç hareketinin Avrupa'nın dinî ve kültürel değerlerinden farklı bir inanç coğrafyasından gelmesi, yıl içinde endişe verici kimi olaylar ve uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mültecilerin ve sığınmacıların çoğunun müslüman olması entegrasyon problemlerini de beraberinde getirmiş, müslüman mültecilere ön yargıyla yaklaşılması sonrası müslümanlar dışlama, ırkçılık, ayrımcılık ve şiddetin hedefi haline gelmişlerdir. Ayrıca Avrupa ülkelerinde İslâm ve müslüman karşıtı saldırılarda büyük oranda artış gözlenmiştir. 2016 yılından Ocak 2017'ye kadar toplam 2400'den fazla İslamofobik saldırı vuku bulmuştur. İslâm düşmanlığına, müslümanlara yönelik hakaretlerden şiddet eylemlerine, çalışma hayatındaki ayrımcılıktan başörtüsü gibi simgesel ayrımcılığa, ibadet özgürlüğünün kısıtlanmasından camilere yönelik saldırılara, müslümanların kurduğu okul, dernek ve vakıflara yönelik kontrollerin artırılmasından, müslüman ülkelerden kaynaklanan göç hareketlerine karşı önlemler almaya kadar pek çok alanda rastlanmaktadır (Bezci-Topal, 2017).

Alman İçişleri Bakanı Thomas de Maiziere Almanya'nın başkentinde yapmış olduğu 2016 yılına ait "Suç İstatistik Raporu"na dair bilgileri kamuoyu ile paylaşmış, raporda işlenen suçların, gün geçtikçe arttığı belirtilmiştir. Maiziere, Almanya'da gittikçe artan saygısızlık, şiddet ve nefretten endişe duyduğunu kaydetmektedir. Bu ön yargıların büyümesinde özellikle yaşanan terör olayları etkili olmakla birlikte aşırı sağ partiler ve Avrupa'da güç kazanan politikacıların söylemleri de büyük etki yaratmaktadır. 2017 yılının ilk üç ayında ise müslümanlara yönelik 208 saldırı ve hakaret resmî

kurumlarca kayıt altına alınmıştır. Almanya’da İslâm karşıtı suçların ilk kez bu yıl içerisinde kategorize edilip kayıt altına alındığı için geçmiş yıllara ait kayıtların olmaması nedeniyle vaka sayılarını kıyaslamak mümkün olmamaktadır. Müslümanlara yönelik 208 saldırı ve hakaretin temel motif olarak ise internet üzerinden kışkırtma, tehdit mektuplarının gönderilmesi, sokakta erkeklere ve başörtülü kadınlara saldırılar, müslümanlara ait binalara zarar verme ve bu binalara Nazi sembolleri çizme gibi eylemler görülmektedir. Ayrıca yılın ilk üç ayında meydana gelen cami saldırılarının sayısı ise 15 olarak kayıtlara geçmiştir. İslâm karşıtı gösterilerin sayısı ise 32 olarak belirtilmiştir. Hollanda’da ise Adalet ve Güvenlik Bakanlığı 2016 Ayrımcılık Raporunu Temsilciler Meclisine sunmuştur. Bu rapor Hollanda İçişleri Bakanlığı ve Polis Teşkilatının isteği doğrultusunda ülkedeki çeşitli kurumlar tarafından hazırlanmıştır. Rapor doğrultusunda, Hollanda’da 2016 yılı içerisinde toplam on iki bin ayrımcılık vakası kayıtlara geçmiştir. Bu vakaların %40’lık kesimi etnik azınlıklara yönelik ayrımcılığı içermektedir. Etnik azınlıklara yönelik ayrımcılığın içerisindeki %17’lik kısmı ise Türkler oluşturmaktadır. Rapora göre ayrıca dinî temelli ayrımcılık %8 iken, verilere göre dinî ayrımcılıktaki %8’lik kısmın %95’ini müslümanlara yönelik saldırılar oluşturmaktadır. Meydana gelen ayrımcılık vakalarının daha çok iş hayatında ve başörtülü kadınlara yönelik olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 2015 ve

2016 yılı verileri incelendiğinde camilere yapılan saldırılarda da artış görülmektedir. 2015 yılındaki sayı 28 iken, bu sayı 2016 yılı içerisinde 72 olarak kayıtlara geçmiştir. Raporun değerlendirme kısmında Müslümanlara karşı ayrımcılık vakalarında, son yıllarda dünya genelinde yaşanan olayların etkisi olduğu belirtilmiştir (Bezci-Topal, 2017).

Sonuç

Dünyada gerek ülke içi gerekse ülkeler arasındaki göçleri yaşam koşullarındaki eşitsizlikler ve farklılıklar dolayısıyla tamamen durdurmak mümkün değildir. Nedeni her ne olursa olsun, daha önce yaşadığı yerden ve özellikle ülkeden başka bir ülkeye göç eden insan çok çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Göçlerin bu anlamda çok kültürlü toplum yapılarına neden olması kaçınılmazdır. Elbette uluslararası hukuk kuralları ve ülkelerin kanuni düzenlemeleri yasal yollarla yapılan göçler dolayısıyla yaşanan sorunları azaltılabilir. Ancak bu konuda uluslararası kamuya önemli görevler düşmektedir. Ülkeler tek başına mücadele etmesi daha zordur.

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan göç olgusu son yüzyıldan beri daha önce görülmemiş bir şekilde çok sayıda ve kitlesel olarak gerçekleşmektedir. Bu bağlamda göçe katılanların sosyo-ekonomik bakımdan da çok farklı özelliklere sahip insanların hareketi söz konusudur. Bu bağlamda göçlerin etkilerinin de çok boyutlu olmaya başlamış ve çeşitli çatışma ve riskleri de beraberinde getirmiştir.

Uluslararası göçlerin en başta gelen etkisi dünya nüfus dağılışı üzerinedir. Günümüzde yaklaşık olarak 250 milyondan fazla insan kendi istekleri ile veya zorunlu olarak yer değiştirmiş olup bu da nüfus dağılımını etkilemektedir. Özellikle göçlerin önemli bir kısmının ekonomik olarak daha gelişmiş ülkelere yapılması da göçün bir diğer boyuttur. Bu şekilde geri kalmış ülkelere gelişmiş ülkelere olana göçler uyum ve entegrasyon açısından problemler de

doğurmaktadır. Milyonlarca insanın bir arada yaşaması benzer veya aynı toplumsal yapıda olan insanlar arasında bile bazı sorunları beraberinde getirirken, özellikle dili, dini ve diğer birçok kültürel özelliği farklı olan insanlar arasında çok daha fazla sorun yaşanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Doğal olarak ülkelerin göç politikaları ve bunların toplumsal yansımaları problem alanlarını çoğaltmaktadır. Suriye krizi ve DEAŞ problemi Avrupa başta olmak üzere İslâm ve terörün aynı şekilde anılmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda Avrupa başta olmak üzere birçok gelişmiş ülkede, öteki, terör ve kaygı şeklinde tanımlanabilecek İslamofobi kavramı bugün yaşanan entegrasyon ve çatışmalar için kullanılır hale gelmiştir (Hoppyar, 2016).

Uluslararası hukuk uyarınca, insan hakları temelli bir mülteci politikası geliştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktayı tarafların dikkate alması ve süreci yeniden gözden geçirmesi beklenmektedir. PEW'in araştırmasında görüldüğü gibi Avrupa'nın mültecilere

bakış açısı çok değişkenli bir yapıdan oluşmaktadır. Fakat değişkenlerin çok sayıda olmasına rağmen insanların mültecileri "ötekileştirme ve istememe" gibi bir paydada buluşabildikleri görülmektedir. Bir süredir temel insan hakları bağlamında sınav veren Avrupa'nın sınavının daha da derinleştiğini söylemek mümkündür. Elbette bunun arka planında birçok etken vardır ancak en önemli etken müslüman nüfusun hızla artışıdır. Batı medeniyeti açısından müslüman nüfus artık risk olarak görülmeye başlanmıştır. Zira 2050 yılında Avrupa'da müslüman nüfusun yaklaşık olarak %14 seviyesine çıkacağı öngörülmekte buna karşılık Avrupa nüfusunun giderek yaşlandığı için azalması (-%6) beklenmektedir. Avrupa'da giderek artan müslüman nüfus, Avrupa ülkelerinde politika ve uygulama değişikliklerini de beraberinde getirdiği gibi kendilerinden olmadığını düşündükleri, öteki anlamı yükledikleri ve tehdit olarak algılamaya başladıkları bu nüfus için İslamofobi kavramı ortaya çıkmıştır (Kalmar, 2018).

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, M., "Avrupa Birliği'nin Sınırlarına Dayanan Mülteci Krizi ve Yönetimi", *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, c. 1, S. 1, Haziran, 2018, s. 48-74.
- AKSOY, Z., "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, 5(20), s. 292-303.
- AKTAŞ, M., "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi", *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2014, c. 13, No:1, s. 31-54.
- BEZCİ, S.-TOPAL, F. *Avrupa'da Göç ve İslamofobi*, Editörler: Bünyamin Bezci, Soner Tauscher, Fikret Topal, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2017.
- ER, T.- Ataman, K., "İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, 17 (2), 747-770. <http://dergipark.gov.tr/uluidf/issue/13483/162899>.
- EKICI, S.-Tuncel, G., "Göç ve İnsan", *Birey ve Toplum Dergisi*, 2015. <http://bireyvetoplumdergisi.com/article/view/5000164601>.
- GÖLCÜ, A, Aydın Varol, F., "Yükselen Bir Trend Olarak İslamofobi Endüstrisi: Amerikan Medyasına Yönelik Araştırmaların Bir Panoraması", *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 2018, 1 (1), 73-88. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/mediad/issue/37949/421153>.
- GÜNAY, E. - ATILGAN, D. -SERİN, E., "Dünya'da ve Türkiye'de Göç Yönetimi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, 7 (2), 37-60. Retrieved from <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/issue/33603/372918>
- HOPYAR, Z., "Avrupa'da Göç ve Mülteci Olgusu", *Diaspora Araştırmaları Merkezi*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2016.
- KALMAR, I., "İslamofobi Yeni Antisemitizm midir?" (çev. Handan Öz), SETA Analysis, No. 27, Mart 2017, <https://www.setav.org/analiz-islamofobi-yeni-antisemitizm-midir/>.
- KANAT, S.- Aytac, M., *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2018, Yıl: 18, S. 40/2, s. 55-86.
- KARABAĞ, S. *Mekanın Siyasallaşması*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2015.
- KIRMAN, M., "İslamofobi Üzerine Söyleşi", *İlahiyat Akademi*, 2017, 5 (6), 197-202. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/ilak/issue/36729/418363>
- SAMUR, H. (2017). *Avrupa'nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi*, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15, 147-173.
- SERGÜN, Ü., (1988-1992). *Yeryüzünün Nüfuslanma Sürecinde Gelişme Evreleri*, *İ.Ü. Coğ. Derg.* Sayı: 3, 27-36, İstanbul.
- ŞAHİN, S. (2018). *Geçmiş, Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- TÜMERTEKİN, E.-Özgüç, N. (2015). *Beşeri Coğrafya (İnsan, Kültür, Mekân)*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- WEEKS, J. R. (2005). *Population, An Introduction to Concepts and Issues*, Belmont.
- **World Migration Report** (2017). 'Migration and migrants: A global overview', International Organization for Migration (IOM).
- **World Migration Report**, (2018). International Organization for Migration (IOM), (2018). http://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf.
- <http://www.infoplease.com>
- http://esa.un.org/wpp/unpp/panel_population.htm
- (<http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>)
- https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/12/04/europes-muslim-population-will-continue-to-grow-but-how-much-depends-on-migration/ft_17-12-04_muslimpopulation_thesize_1/
- https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/16/european-opinions-of-the-refugee-crisis-in-5-charts/refugees_1/
- https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/16/european-opinions-of-the-refugee-crisis-in-5-charts/ft_16-09-09_refugeeseurope_map/
- https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/16/european-opinions-of-the-refugee-crisis-in-5-charts/ft_16-09-09_refugeeseurope_plot/
- https://www.iom.int/sites/default/files/country/docs/china/r5_world_migration_report_2018_en.pdf
- https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf

DOÇ. DR. İBRAHİM KALIN İLE SÖYLEŞİ

Söyleşi: Ömer ERDEN, Kâmil BÜYÜKER

Menşei, nereden üretildiği ya da çıkışı konusunda farklı yorumlar yapılırsa da bugün dünyada estirilen bir İslamofobi gerçeği var. İslamofobiyi ortaya çıkaran ve sonrasında besleyen amillere baktığımız zaman siz neler söylersiniz? Bu kavramın yüksek sesle seslendirildiği tarih ve bu kavramı gündemleştiren saikler nedir?

İslamofobi tabiri 1990'lı yıllarda kullanılmaya başlandı. Avrupa'da hazırlanan bir dizi raporda bu kavramın özellikle Müslümanlara dönük ayrımcılığı, ırkçılığı tasvir etmek için kullanıldığını görüyoruz. Yıllar içinde kavramın içeriği, kapsamı da değişime uğradı. Çünkü korku ile ifade edilen şeylerin ötesinde, giderek İslam düşmanlığı ve Müslüman nefretine dönüşen bir paranoya ile karşı karşıyayız. En son Yeni Zelanda Christchurch kentinde

yapılan saldırı, öncesinde yaşanan başka saldırılar, Avrupa'daki camilere, Müslüman evlerine ve işyerlerine dönük saldırılar artık korkunun ötesinde sistematik bir nefretin, bir Müslüman karşıtlığının yükselişe geçtiğini gösteriyor. Bu Avrupa'nın ana akım siyasetinin, aşırı sağcı partiler ve gruplar tarafından esir alınmasıyla da paralel giden bir süreçtir. Yeni Zelanda'da yaşanan hadise bir neticedir. Kendi başına bir sebep değildir. Yaşanan bir dizi hadisenin, sürecin ve bu eksen kaymasının bir neticesidir. Acilen tedbir alınmazsa, batı toplumları Müslümanlarla nasıl ilişki kuracağı noktasında siyasi, toplumsal ve ahlaki ilkeleri doğru bir şekilde ortaya koymazsa bu tür saldırıların arkası gelebilir. 80'li 90'lı yıllardaki "korku" ifadesinin çok ötesinde bir aşamaya geçmiş durumdayız.

Temelsiz bir korku anlamında fobinin ötesinde çok bilinçli, neden nefret ettiğini, neden bu teröre yöneldiğini kendince izah eden, manifestolar yayınlayan, bunu tarihi, teolojik, sosyolojik ve siyasi argümanlarla temellendirmeye çalışan bir zihniyet yapısı var. Bu artık “insan bilmediğinin düşmanıdır”, ifadesinin de ötesinde bir durumdur. İkincisi de anlık iletişim çağında “biz bilmiyoruz, tanımıyoruz, Müslüman dünyası nasıl bir dünyadır, İslam dini nasıl bir dindir”, gibi soruların da anlamsız hale geldiği bir döneme girmiş bulunmaktayız. Gerçekten bilgiye ulaşmak isteyen, İslam nedir, Müslümanlar kimdir bunları tanımak bilmek isteyen insanlar bu bilgilere aslında çok kolay ulaşabilirler. Dolayısıyla burada bilinmezliğe karşı geliştirilen önyargıdan çok bilinçli bir nefret söyleminin sistematik bir şekilde yaygınlaştırılması söz konusudur. Bu yeni bir şey değil tabi. Bunun köklerini İslam’ın tarih sahnesine çıktığı döneme kadar götürmek mümkün. Zira İslam, Arap yarımadasının dışına yayılıp, özellikle 8. ve 9. Yüzyıllarda bir tarafta Orta Asya’ya bir tarafta Kuzey Afrika’ya ve bugün Ortadoğu diye ifade ettiğimiz coğrafyaya yayılmaya başlayınca Hristiyan ve Yahudi cemaatleriyle, o bölgenin kadim cemaatleriyle çok hızlı bir şekilde temas geçtiler. Hatta daha Mekke’de ve Medine’de iken Müslümanların Hristiyanlarla ve Yahudilerle yakın temaslarının olduğunu biliyoruz. Zaman içerisinde özellikle İslam’ın bir dünya kültür ve medeniyeti haline gelmesi, kendi kurumlarını inşa etmesi, bir medeniyet söylemi ortaya koyması ile birlikte üç temel tehdit algısının ortaya çıktığını görüyoruz. Birincisi, İslam’ın hızlı yayılmasının bir neticesi olarak, Müslümanların siyasi ve askeri olarak bir tehdit olarak algılanması. Yani Bizans’la siyasi olarak temasa geçilmesi, Bizans’ın yenilip, zayıflayıp çökmesi ve eski Bizans topraklarına Müslüman toplumların yayılması ya da oradakilerin İslam’a girmesi. Bunu siyasi ve askeri bir meydan okuma olarak algıladıklarını görüyoruz ve bunu temellendirmek ve ifade etmek için de “İslam kılıç dinidir” söyleminin daha 9. yüzyılda Hristiyan polemikçileri tarafından yaygınlaştırılmaya başladığını görüyoruz. Onlara göre İslam gibi haşa “sapık”

İBRAHİM KALIN KİMDİR?

1971 senesinde İstanbul’da doğan İbrahim Kalın, aslen Erzurumludur. Alanya Lisesi’ni bitiren Kalın, 1992 senesinde İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümünden mezun olmuştur. Malezya’da İslam Üniversitesi’nde yüksek lisans yapmıştır. Doktorasını ise ABD’deki George Washington Üniversitesi’nde yapmıştır.

Felsefe, İslam düşüncesi ve uluslararası ilişkiler alanlarında uzmanlaşan İbrahim Kalın, College of the Holy Cross, Georgetown Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ve İbn Haldun Üniversitesi’nde dersler vermiştir.

2007 senesinde “İslam ve Batı” isimli kitabı ve Dergâh ve Divan gibi dergilerde yazıları yayınlanmıştır. Yayınlamış olduğu kitabı Türkiye Yazarlar Birliği “Fikir Ödülü”nü kazanmış ve kitabı Yunanca ve Arnavutçaya tercüme edilmiştir.

İbrahim Kalın, Toshihiko Izutsu’nun “İslam’da Varlık Düşüncesi” ve Mulay El-Arabi Ed-Darkavi’nin “Bir Mürşidin Mektupları” adlı kitaplarını Türkçe’ye çevirmiştir.

Akademik yayınlarının ve yorum yazılarının yanı sıra Kalın, DİA İslam Ansiklopedisi, MacMillan Encyclopedia of Philosophy, Encyclopedia of Religion, Biographical Encyclopedia of İslamic Philosophy, Holy People of the World: A Cross-Cultural Encyclopedia, Oxford Encyclopedia of the Islamic World ve Oxford Islamic Studies Online gibi ansiklopedilere katkıda bulunmuştur.

Kalın, 2005-2009 yılları arasında SETA Vakfı’nın kurucu başkanlığını yapmıştır. 2009 senesinde dış politikadan sorumlu Başbakan başdanışmanlığına getirilmiştir. 16 Nisan 2011 tarihinde Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet üyeliğine atanmıştır. Kamu Diplomasisi Koordinatörü iken 2 Ağustos 2012 tarihinde Başbakanlık Müsteşar Yardımcılığı görevine getirilmiştir.

2014 yılına gelindiğinde Kalın, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü olarak atanmıştır. 2018 Yılında Büyükelçi unvanını alan Kalın, Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanlığı ve Cumhurbaşkanı Sözcülüğü ve Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu Başkan Vekilliğini sürdürmektedir. Kalın, Türk-Japon Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Konseyi Üyesidir.

İbrahim Kalın’ın yayınlanmış bazı eserleri: Knowledge in Later Islamic Philosophy: Mulla Sadra on Existence, Intellect and Intuition, Oxford University Press, 2010 (Türkçesi: Varlık ve İdrak: Molla Sadra’nın Bilgi Tasavvuru, Klasik Yay., 2015); Mulla Sadra, Oxford University Press, 2013; Akıl ve Erdem - Türkiye’nin Toplumsal Muhayyilesi, Küre Yayınları, 2014; Türk Dış Politikası-2000’li yıllar, Meydan Yayınları, 2011; Mulla Sadra The Book Of Metaphysical Penetrations Brigham Young University Press, 2014 (editör); Oxford Encyclopedia of Philosophy, Science and Technology in Islam, Oxford University Press, 2014, (2. cildin editörü); (John Esposito ile birlikte) Islamophobia and the Challenge of Pluralism in the 21st Century’, Oxford University Press, 2011; Ben Öteki ve Ötesi, İnsan Yayınları, 2017, Barbar Modern, Medeni, İnsan Yayınları, 2018.

olan bir dinin bu kadar kısa bir sürede geniş bir coğrafyaya yayılması, insanlar arasında kök salması makul karşılanamaz. Bunun rasyonel bir izahı olamaz. Olsa olsa iki şey olabilir. Bir, insanlar şiddet yoluyla zorla Müslüman yapılmıştır. İkincisi de onların en şehvi, en hayvani duygularına hitap ederek, insanların aklından ziyade güdülerine, duyularına, duygularına hitap ederek, onları kandırmıştır. Dolayısıyla şiddet ve şehvetin İslam'la özdeşleştirildiği bir tasavvurun daha çok erken dönemlerde 10. Yüzyıldan itibaren oluşturulmaya başlandığını görüyoruz. Peygamber Efendimiz ile ilgili ortaya atılan iftiralar, çok kadınla evlilik, harem fantezileri, Müslüman erkeklerin sınırsız cinsel zevke ve hazza sahip olduğu, kadının köle olduğu gibi bir takım aslında özünde batıl fantezilerin Müslüman toplumlar üzerinden inşa edildiğini ve yansıtıldığını görüyoruz. İlginçtir, bugün popüler, modern kültür içerisinde İslam ve Müslümanlar en çok neyle anılıyor diye baktığımızda ister Hollywood sinemasında olsun, ister popüler romanlarda olsun, isterse diğer mecralarda olsun şiddetin ve

şehvetin atbaşı gittiğini görüyoruz. Yani terörist olan Müslüman, bir haremi olan şımarık bir Arap şeyhi, arkasında haremi, kadınları, cariyeleri olan, her türlü zevki hazzı yaşayan, başka hiçbir toplum için yapılmayan bu sapkın imgelerin Müslümanlar için yapıldığını, üretildiğini ve sistematik olarak yaygınlaştırıldığını ve bilinçaltlarına yerleştirildiğini görüyoruz. Hatta öyle ki, örneğin bugün ABD'de şiddetten hayatına kaybeden insanların sayısına bakıldığında –bunun içinde siyasi şiddet de var, adi suçlar da var– İslam ve Müslümanlar ile ilgili rakamların %1-%2'leri geçmediği, buna mukabil, adi suçlarda, mafya ve çete savaşlarında ve ABD içindeki şiddet olaylarında ölenlerin sayısının bunun çok üstünde olduğunu görüyoruz. Örneğin kürtaj kliniklerine bazı Hristiyan aşırıcı grupların yaptığı saldırıların istatistiki olarak bir hikâyeye dönüşmediğini gözlemliyoruz. Ama adı bir şekilde Müslüman olan, kendince İslam adına şiddeti meşru gören bir takım sapık ya da sapkın çevrelerin ya da grupların ya da şahısların yaptığı eylemlerin doğrudan İslam'a mâl edildiğini ve küresel çapta

İslam ile şiddeti, çatışmayı, ayrımcılığı bir araya getiren, özdeşleştiren söylemlerin sistematik olarak tedavüle sokulduğunu görüyoruz. Bunun kökleri bahsettiğim tarihi süreçte bulunuyor.

İkinci meydan okuma Kur'an'ın ortaya koyduğu dünya görüşü ile Peygamber Efendimiz'in temsil ettiği tevhid inancı ile Yahudilik ve Hristiyanlığın temsil ettiği dünya görüşleri arasındaki birtakım ihtilaflardan ortaya çıkıyor. Buna da teolojik meydan okuma ismini verebiliriz. O da şudur: İslam tevhid geleneğini yeniden inşa etmek ve Peygamber Efendimizle birlikte nübüvvet mührünü vurmak için gelmiş bir din. O manada hem yeni hem kadim. Bir yönüyle zamansal/tarihsel olarak bakıldığında en yeni ama mesajının özü ve tevhid inancının cevherini yeniden ortaya koyması itibarıyla en kadim inanç. İslam, 'Hz. Âdem'den Hz. Nuh'tan, Hz. Musa'dan, Hz. İsa'dan ve Hz. İbrahim'den gelen tevhid inancını koruyamadınız' diyor. İslam bunları tashih etmek için gelmiş bir dindir. Bu manada Hz. Musa'yı da Hz. İsa'yı da kucaklayan, onlara ulu'l-azm Peygamberi diyen bir dinden bahsediyoruz. Dahası Hz. Meryem'in yine Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın annesi olarak son derece önemli bir yere konduğunu, Hz. Meryem'i feminen maneviyatın bir sembolü ve arketipi olarak Müslümanların sahiplendiğini görüyoruz. Bir kadın figürünün bir kutsal kitapta bu kadar geniş yer edinmesi de Kur'an'a has bir durumdur. Bunları okuyan Hristiyanlar ve Yahudiler belli bir şaşkınlık içinde tepkiler verdiler ilk dönem. Teodor İbn Kurra gibi, Yahya ed-Dımaşki gibi ilk Hristiyan polemiçilerin Müslümanlara ve İslam'a karşı yazdığı eserlerde birtakım eleştirilerin yapıldığını ancak öte yandan Kur'an'ın Hz. İsa'ya, Hz. Musa'ya ve diğer peygamberlere yaptığı atıfları da anlamakta zorlandıklarını görüyoruz. Bu teolojik meydan okuma daha sonraki yüzyıllarda devam etmiştir.

Üçüncü meydan okumanın İslam'ın bir dünya medeniyeti olarak üç kıtaya yayılması ile birlikte ortaya çıktığını görüyoruz. Kurumları, sanatı, estetiği, hikâyeleri, okulları, ticareti, kütüphaneleri ve şehirleri

ile dünya medeniyeti haline gelmiş bir İslam inancından bahsediyoruz. Bu da sonraki yüzyıllarda yine Avrupa toplumlarında bir meydan okuma olarak algılanıyor. İlla çatışma anlamında değil ama etkileşim ve alışveriş anlamında... Bunları *Ben-Öteki ve Ötesi* kitabımda uzun uzun anlatmıştım. Örneklere bakıldığında bu dönemde küresel gündemi ve eğilimleri belirleyen temel güç, İslam medeniyetidir. Felsefeden bilime, sanattan ticarete, şehircilikten diplomasiye her alanda karşımıza çıkan bir tablodur bu. Örneğin 11 ya da 12. Yüzyılda Avrupa'daki herhangi bir entelektüel, akademisyen ya da teoloğun, Müslüman ilim adamlarının ve düşünürlerin eserlerine atıf yapmadan bir mevzuda kalem oynattığına rastlayamazsınız. San Thomas Aquinas Ortaçağ Katolik inancının en önemli figürlerinden birisidir. Sadece *Summa Theologica (Teolojiye Dair Savunma)* adlı iki ciltlik eserinde İbn Sina ve İbn Rüşd'e 200'den fazla atıf yapar. Eleştirmek için bile olsa onların düşüncelerine ilgisiz kalamadığını gösterir. Aynı şekilde İbn Sina'nın düşüncelerinden etkilenen ve İbn Sinacılar diye bilinen birtakım ekollerin olduğunu, İbn Rüşd'ün fikirlerinden etkilenen ve Latin İbn Rüşdçülüğü diye bilinen bir akımın olduğunu biliyoruz. Daha sonraki yüzyıllarda başka düşünürlerin, özellikle Yahudi düşüncesi üzerinde ciddi etkileri olduğunu görüyoruz. Mesela yine Ortaçağ Yahudi düşüncesinin en önemli figürlerinden İbn Meymun'un (*Moses Maimonides* ya da Yahudilerin *Rambam* diye bildiği -ki kendisi Kurtubalıdır) *Delâletü'l-hâ'irîn (Aklı karışıklar için kılavuz)* kitabında Müslüman kelamcılar ve filozoflarla ciddi bir fikri ameliyenin, mücadelenin bazen de ortaklığın içinde olduğunu görürüz. Bütün bu alanlarda bu üç tehdit algısı -teolojik, siyasi ve kültürel- modern dönemlere kadar devam etmiştir. Bizim İslamofobi dediğimiz temel korkunun, artık nefrete dönüşen söylemin Ortaçağlarda çok fazla örneği var. Yani bu harem fantezileri, Müslümanların şeytan tarafından yönlendirildiği, -haşa- peygamberimizin "sahte" bir peygamber olduğu vs. gibi argümanların sonraki yüzyıllarda başka mecralarda ve tarzlarda yeniden üretildiğini görüyoruz. Bunun Osmanlı coğrafyası ve tarihi ile de

çok yakın ilişkileri oldu. Çünkü Osmanlı, Avrupa için İslam'ı temsil eden temel siyasi güç kadar, bir kültür ve medeniyetti. Bundan dolayı da özellikle Türklerle ilgili 15-16-17. Yüzyıllarda yazılan eserleri, polemikleri, propagandaları incelediğinizde bu üç tehdit algısının güçlenerek devam ettiğini görüyorsunuz. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra Avrupa'da bir şok yaşandığını ve "Barbar Türkler geliyor" algısının yaratıldığını ve buradan bir Türkofobi çıkarıldığını görüyoruz. Bu Türkofobi hiçbir zaman tedavi edilemeyen bir hastalık haline geliyor. Bugün bile hala Avrupa'da yaşayan Türkleri kendilerine tehdit olarak gören, onları potansiyel suçlu olarak lanse etmeye çalışan çevrelerin olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bu meselenin tarihi kökleri derinlerdedir. Bunları doğru anlamamız ve anlatmamız gerekiyor. Çünkü bilinçli bir nefrete dönüşen bu söylemi ortadan kaldırmak için çok yoğun bir çaba içerisine girmemiz gerekiyor. Bunu biz yapacağız. Bunu nefret söylemini yayanlardan beklememiz zaten mümkün değil. Dolayısıyla bu meselelerin tarihi kökleri, sosyolojik temelleri ve dini boyutları ile ilgili çalışmalara ağırlık vermemiz gerekiyor.

Batının bütün tarafgirliğini dikkate almakla birlikte, bir özeleştirici sadedinde Müslümanlar entelektüel ve sosyal alanlarda İslamofobiye malzeme üretecek hatalar yapıyorlar mı?

Modern dönemde İslam Dünyasının bir takım siyasi söylemlerle sürekli saldırıya maruz kaldığı bir gerçektir. Bu süreç içerisinde şiddet uygulayan aşırı örgütlerin palazlandırılması, desteklenmesi, bunlara yol verilmesi ve buradan "küresel İslam şiddet üretiyor" algısının yaratılması da mevcut küresel sistem içerisinde bazı çevrelerin elverişli bir malzeme olarak kullandığı konuların başında geliyor. Tabi buna alet olan ve ismi Müslüman kişilerin bunu hangi saiklerle yaptığını da bakmak lazım. Hiç kimse El-Kaideci, Daeşçi, Pkklı doğmaz. Bunlar, hangi motivasyon ve gerekçelerle bu noktaya geldiler, bunlar üzerinde kafa yormamız ve tedbirler almamız gerekiyor. Fakat İslam'ın modern dünyanın bir ötekisi

olarak kurgulanması ve Müslüman bireylerin ve toplumların gayri insanileştirilmesi, gerekçesi ne olursa olsun kabul edilebilir bir şey değildir. Birtakım şahısların yaptığı cinayetler nedeniyle bir topluluğu kolektif olarak mahkûm edemezsiniz. Bu ne ahlaka ne adalete sığar. Ayrıca bu sistematik bir şekilde yapılıyorsa bunun ardında başka bir şey aramak gerekiyor. Belli kişiler üzerinden insanın içine korku salan görüntüler -kafa kesme, adam yakma gibi- sistematik olarak yayılıyorsa, yaygınlaştırılıyorsa ve bu videolar çok profesyonelce çekilip servis ediliyorsa o zaman birileri demek ki başka bir çabanın ve gayretin içindedir. Bunu kimler yapıyor? Elbette bizim burarlarda teyakkuz halinde olmamız gerekiyor. Dünyadaki trendi de doğru okumamız gerekiyor. Bu korku iklimi sadece Müslümanlara dönük ortaya çıkmış bir iklim değildir. Küreselleşme karşısında kendi özgün kimliğini yitirmeye başladığını düşünen, batılı veya doğulu toplumlar da benzer kaygı ve korkular içine sürüklenebilir. Yine kimi topluluklar Amerikan gücü ve hegemonyası karşısında benzer tepkiler verebilirler. Bir Fransız veya bir Alman, Amerikan kültür ve hegemonyasının Avrupa'yı istila etmesinden korku duyabilir. Aynı şekilde Asya, Afrika toplumları, küreselleşme ile birlikte tedavüle sokulan birtakım kimliklerin ve fikirlerin kendilerine zarar vereceğini düşünüp içe kapanma yoluna gidebilir. Dolayısıyla bu sadece Müslümanlarla ilgili bir korku değildir. Aynı şekilde İslam dünyası maruz kaldığı bu saldırılar, küreselleşme, batı, sömürge ilişkileri ve kültürel hegemonyaya karşı da tepkisellik içinde olabilir. Bunu aşmanın yolu içimize kapanmak değil tersine kendi sabitemizi, merkezimizi doğru tespit edip, dünyaya bir açık ufuk perspektifinden bakabilmektir. Çünkü kendimizi içe kapattığımızda tam da düşmanın istediği şeyi yapıyoruz. Daha korunaklı hale gelmiyoruz. Dünyadan yalıtılıyoruz. Dünyanın küresel gündeminden uzaklaştırılıyoruz. Oysa bizim pergelin iğnesini kendi merkezimize sabitleyip buradan dünyaya söyleyecek sözümüzü, anlatacak hikâyemizi doğru bir şekilde anlatmamız icab ediyor. Bunun için bizim hiçbir aşağılık kompleksine kapılmadan gerçekten dünyaya

söyleyecek bir sözümüz, anlatacak bir hikâyemiz var ilkesiyle, kendimizi tarihimizi, kültürümüzü sabırla, hikmetle anlatmamız gerekiyor. Çünkü nefrete dönüşen bu korku söyleminin etkilediği büyük kitleler var. Bu insanlara bizim bu nefret çığırkanlarından daha önce ulaşmamız lazım. Bu yüzden bizim buradaki Diyanet, üniversiteler, düşünce kuruluşları gibi kurumlarımızın ve Avrupa'da yaşayan Müslüman azınlıkların çabasına ve gayretine her zamankinden daha fazla ihtiyacımız var.

Türk siyasetinin İslamofobiye yönelik geçmişten geleceğe izlediği/izleyeceği yol tutum nedir, belli bir felsefesi var mıdır?

Bu konuda Sayın Cumhurbaşkanımız en fazla hassasiyeti gösteren bir liderdir. Her zeminde düzenli bir şekilde İslam'ın şiddetle özdeşleştirilmesini kati suretle reddetmekte ve İslam'ın bir barış dini olduğunu vurgulamaktadır. Nefret ve ayrımcılık söylemlerinin her türüne çok net bir şekilde tavır almıştır. Sadece İslamofobi, İslam karşıtlığı ya da nefrete değil anti-semitizm ve Hristiyan düşmanlığına karşı da çok açık, net tutum almış bir liderdir. Ayrıca Cumhurbaşkanımız İslamofobi, anti-semitizmle aynıdır, ikisi arasında bir fark yoktur demektedir. Bunun farklı mecralarda düzenli olarak ifade edilmesi son derece önemli. Çünkü yaratılan bu algı üzerinden Müslümanlar üzerine kurulan bu baskıları geri püskürtmek için bizim ayaklarımızın yere sağlam basması gerekiyor. Bu noktada da siyasi liderlik son derece önemli. Ama bunu da somut verilerle, araştırmalarla desteklemek gerekiyor. Mesela farklı yerlerde İslamofobi üzerine çalışmalar yapılıyor, bunu biliyorum. Fakat bunlar yeterli değil. Bizim çok daha fazla çalışma yapmamız lazım. Müslümanlara dönük bu nefret söylemlerinin, ayrımcılık politikalarının daha detaylı ve sistematik raporlanması gerekiyor. Yaşanan hadiselerin belki %50'den azı raporlara yansıyor. Çünkü bizim vatandaşımız Almanya'da, Belçika'da, Fransa'da başına bir iş geldiği zaman, doğrudan bir nefret suçu olmasına rağmen, bunu nasıl rapor edeceğini, kime gideceğini bilmiyor. Bazen tereddüt ediyor, bazen korkuyor. Olayın üzerine gidersem

hadise büyür, beni daha büyük sıkıntılara sevk eder korkusuyla geri çekiliyor. Hâlbuki bunların daha cesur bir şekilde ve sistematik olarak gündeme getirilmesi gerekiyor. Yani bir Müslüman kadın başörtüsünden dolayı ayrımcılığa uğruyorsa, bir Müslüman çalışan işyerinde namaz kıldığı için ayrımcılığa uğruyorsa, bir cami, bir işyeri, bir kültür merkezi kundaklanıyorsa, ya da medyada birileri Müslümanları hedef gösteriyorsa, bir takım siyasi gündemler oluşturmaya çalışıyorsa, bunlara karşı o ülkenin, o toplumun kanunlarının sunduğu imkânları sonuna kadar kullanmak için çalışmalar yapılması gerekiyor. Bunlar için tabii hukuk uzmanlarına ihtiyaç var. İnsan hakları uzmanlarına, avukatlara ihtiyaç var. Yol gösterecek STK'lara ihtiyaç var. Bunları asla kulak ardı etmemek, küçümsememek gerekiyor. Bu çalışmalar, bu

veriler ve bu raporlarla da o ülkenin kanun yapıcılarına, meclisine, milletvekillerine, ilgili kurumlarına gidip bunları net bir şekilde ortaya koymaları gerekiyor. Mesela geçtiğimiz yıl sadece Almanya’da Müslüman camilerine ve kültür merkezlerine yapılan saldırılar 200 civarındaydı. Bu ne demek biliyor musunuz? Ortalama gün aşırı bir Müslüman’ın mekânına saldırı yapılıyor. Küçük veya büyük... Duvarına Swastika (gamalı haç) çiziyor, bir nefret söylemi yazıyor, “defol git” diyor, kundaklıyor, camını kırıyor, arabasının lastiğini patlatıyor vs. Bu sadece Almanya’da oluyor. Bu da rapora kayda girenler. Belki girmeyenlerle birlikte çok daha fazla nefret suçu ve saldırısı var. Şimdi bunun tersi olsaydı. Bir Müslüman ülkede iki günde bir kiliseye ya da havraya saldırı olsa idi, duvarlarına yazılar yazılsa, camları kırılrsa, kundaklansa idi, Batı’nın tepkisi ne olurdu? Hristiyan âleminin tepkisi ne olurdu. Bakın biz burada kendimizi küçük görmeyelim. Zira bir arada yaşama ahlakını en güzel şekilde uygulayan bir toplumuz. Biz Hristiyanımızı da Yahudimizi de kendi insanımız olarak görüp sahip çıkmış bir toplumuz. Dolayısıyla kiliseye, havraya bir saldırı olduğunda ilk bizi bulurlar karşılarında. Ama biz de bekliyoruz ki bir camiye saldırı olduğunda bizim Alman, Fransız, İngiliz vd. dostlarımız bunlar karşısına ilk dikilecek kişiler olsunlar. Bunu bizden önce orada yaşayan, o ülkenin ekonomisine, kültürüne, toplumuna katkı sağlayan Müslüman azınlık cemaat sahiplerinin bilmesi ve kendini güvende hissetmesi gerekir. Çünkü bu insanlar o ülkenin kanunlarına göre yaşayıp, o ülkede ahlaksızlık, hırsızlık yapmadan, o ülkenin ekonomisine, kültürüne, siyasetine ve diğer alanlarına katkı sağlayan insanlardır. Dolayısıyla bir arada yaşama, entegrasyon, uyum, ahenk, çoğulculuk gibi ifadeler, tabirler kullanılacaksa, bunu somut eylemleri ile ortaya koymalarını beklemek bizim en doğal hakkımızdır.

Batının İslamofobik söylemleri özellikle medya üzerinden kurgulayıp palazlandığına da şahit olmaktayız. Bu bizim doğru kanallar ve doğru mecralarda, daha gür bir sesle kendimizi anlatmamız gerektiğini de gözler önüne seriyor.

Mutlaka. Aşırılığa kaçan İdeolojiler yok mu İslam dünyasında? Elbette var. Özellikle şer’i konularda, fıkhi konularda çok dar bir bakış açısının Müslümanlığın ahlakının, estetiğinin, inanç güzelliğinin, fıkhi kalıplara, hükümlere indirgendiği bir din anlayışı yok mu? Var. Bizim burada inancımızın, irfanî, ahlaki ve estetik boyutunu da dikkate alan çalışmalar yapmamız gerekiyor. Ancak fıkhnın kendisi bile kelime manası itibariyle anlamakla, idrak etmekle ilgilidir. Şeriat, insana hedefine ulaşması için tavsiye edilen, gönderilen bir yoldur. Kelime manası da budur. Yani bir yolculuğa çıkın diyor. Ahlak, erdem ve akıl yolculuğuna... İnanç yolculuğuna çıkın diyor. Bizim bu boyutları ile de inancımızı ortaya koymamız gerekiyor. Bu tür aşırıcı, tekfirci, dışlayıcı ve suçlayıcı yaklaşımlara karşı Müslüman âlimler, din adamları ve akademisyenlerin daha fazla gayret göstermesi gerekiyor. Övünç duyduğumuz klasik İslam Medeniyetinin bütün öncü figürleri Ebu Hanife’den İmam Gazzali’ye, Farabi’den İbn Sina’dan İmam Rabbanî’ye, İbn Rüşde kadar bu dinin farklı yönlerini, bu yolculuğun değişik duraklarını, veçhelerini anlatmak için büyük bir entelektüel, manevi ve ahlaki çabanın içerisinde oldular ve bize çok kıymetli bir miras bıraktılar. Sadece bu mirası anlamak dahi, inancımızın enginliğini ve derinliğini ortaya koymak için yeterli olacaktır. Dolayısıyla burada dar kalıplara indirgenmiş bir din anlayışının ve bunun mahzurlarının da muhasebesini yapmamız gerekiyor. Mesela din kisvesi altında ortaya çıkan FETÖ gibi sapık hareketleri de bizim çok ciddi bir şekilde masaya yatırmamız gerekiyor. DAEŞ nasıl bir sapkınlık ise FETÖ de bir sapkınlıktır. Dinin adını, İslam’ın adını kullanarak, birisi kafa keserken, insanları yakarken, öbürü de her türlü takiiye yalan, hırsızlık ve darbe gibi cinayetler işleyebiliyor. Bizim bunlara karşı dinin bu olmadığını anlatmamız gerekiyor.

Türk siyaset geleneği açısından adı konulmamış bir İslamofobi tarifi var mı?

Türk modernleşmesi büyük travmalardan geçerek bu günlere geldi. Modernleşme tarihimizde zaman

zaman İslam'ın da bir günah keçisi olarak lanse edildiğini; modernleşme, batılılaşma, çağdaşlaşma adı altında İslam tarihi ile kavgaya tutuşulduğunu görüyoruz. Anadolu değerlerine yabancılaşmış, İslam kültür ve tarihine hasım, elitist bakışın baskın hale geldiği bir yerli oryantalizm tavrının da zaman zaman öne çıktığını müşahade ediyoruz. Hazin olan kendi dinini, kültürünü, tarihini, kendi kaynağından öğrenmek yerine batı dolayımından, oryantalizm dolayımından, sekülerizm dolayımından öğrenmeye çalışması. Bu her şeyden önce insanın kendine yabancılaşmasıdır. Bu yabancılaşmayı yaşayan elitler, siyasiler, aydınlar oldu. Bugün siyaset –hamdolsun- daha doğru temeller üzerine oturuyor. Artık milleti ile barışmış, devletle milleti bir araya getiren, milletin tarihi ile hafızası ve değerleri ile kavgaya etmeyen, onlarla barışık bir devlet anlayışı, millete hizmet anlayışı var. Bu da tabii devleti millete, milleti de devlete yakınlaştırıyor. Aradaki duvarları ortadan kaldırıyor. Son tahlilde devlet millete hizmet için varolan bir kurumdur. Kendi başına bizzat kerameti kendinden menkul bir yapı değildir. Milletle beraber, millete hizmet için vardır. Meşruyetini de gücünü de millettten, millete hizmetten alır. Onun için de milletle barışık olması, milleti anlaması, duyması, dinlemesi son derece önemlidir. Geçmişin birtakım tortuları, bir takım İslamofobik söylemler, yerli oryantalist yaklaşımlar artık büyük oranda geride kaldı. Onların yerine daha kucaklayıcı, daha anlayışlı, milletle ünsiyet kuran bir yaklaşımın benimsendiğini görüyoruz.

Batıda İslamofobik söylemlere karşı hakkaniyetli yaklaşan ve bu işin böyle olmadığını objektif ortaya koyan birkaç isim biliyoruz. Ama batı entelijansiyası bu işi yeterince sağlıklı değerlendirmiyor mu, neden bu işe kör ve sağır kalıyorlar?

Batı Akademiyası içinde de hakkaniyet sahibi insanlar var elbette. Onlar da Müslümanlara dönük bu ayrımcılık ve nefret söylemlerine karşı takdire şayan bir mücadelenin içerisinde. Akademik kariyerleri boyunca bu çizgiden taviz vermemiş, çok iyi

akademisyenler, bilim insanları var. John Esposito, Karen Armstrong, John Woll, Nathan Lean, Jocelyne Cesari, Juan Cole gibi isimleri sayabiliriz. Daha eskilerden Maxime Rodinson gibi Peygamber Efendimiz üzerine önemli bir kitap yazmış isimleri zikredebiliriz. Daha gerilerde Marshall Hodgson, İslam tarihini dünya tarihinin bir parçası olarak okumaya çalışan önemli tarihçilerden birisidir. Bunun gibi Batı dünyasında birçok akademisyen var. Bunların çalışmalarını takdir etmek önemli. Destek olmak ve yaptıkları güzel şeyleri ifade etmek de önemli. Onların sesinin daha fazla duyulması için bizim de çaba göstermemiz gerekiyor. Dolayısıyla Amerika'da, Avrupa'da, Asya'da, Çin ve Japonya'daki İslam araştırmalarını bizim akademik anlamda yakından takip etmemiz, imkânlar ölçüsünde destek olmamız son derece önemli. Ki bu insanlar doğru kaynaklardan beslensin, doğru bilgileri aktarabilsinler. Bahsettiğim makul çizgideki isimlerin bu çalışmaları her şeyi domine eden popülist söylemlerin gerisinde kalıyor olabilir. Ama bu söyledikleri şeylerin hakikatini ortadan kaldırmıyor. Seslerinin daha fazla duyulması için, elbirliği ile gayret sarf edilmesi gerekiyor. Bugün üniversitelerimizde çok daha iyi imkânlarımız var. Bu akademisyenleri Türkiye'deki üniversitelerimize, düşünce kuruluşlarımıza daha fazla davet etmeli, bu insanların ülkemizde daha fazla vakit geçirmelerini sağlamalıyız. Türkiye'deki akademiyle, kanaat önderleriyle, entelijansiyayla ve politika yapımcılarla temas kurmalarını sağlayabilmeliyiz ki bu insanlar kendi ülkelerine gittikleri zaman doğru kaynaklardan kendi meccralarında çalışmalarını sürdürebilsinler. Burada bize de sorumluluk düşüyor.

Türkiye'nin pek çok meselede olduğu gibi bu meselenin de sulhe kavuşmasında kilit rolü olduğunu söyleyebiliriz.

Hiç şüphesiz.

Hocam, vaktinizi ayırdınız çok teşekkür ederiz.

Ben teşekkür ederim.

"el-Mü'min (celle celalühü)"
Hat: Mustafa Cemil Efe
(Hüsni Hat İle En Güzel 99 İsim
99 Yazı Esmâü'l-Hüsna, 2015)

İSLAMOFOBİ İLE MÜCADELE STRATEJİSİ BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER (S.A.V.)'İN EVRENSEL ÖRNEKLİĞİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK, GÖREV VE SORUMLULUKLARIMIZI YERİNE GETİRMEK

Dr. Selim ARGUN

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

Terminolojik olarak ilk defa 1997 yılında İngiltere’de bir düşünce kuruluşu olan Runnymede Trust tarafından kullanılan İslamofobi, 11 Eylül olaylarının ardından tırmanışa geçmiş, Batı’da yaygınlaşmış ve bugün gelinen noktada kültürden sanata, politikadan ekonomiye, basın-yayıncıdan enformasyona, iletişimden medyaya, eğitimden akademiye hemen her alanda İslâm korkusu üreten, bu korkuyu kötüye kullanan bir sektör ve endüstri haline gelmiştir. Gerçekte psikiyatride irrasyonel korku içerikli zihinsel rahatsızlıkları izah etmek için kullanılan “phobia” kelimesinin tuhaf bir şekilde barış, güven ve esenlik anlamlarına gelen İslâm’a eklenmesiyle elde edilen İslamofobi kavramının; aslında icat edilmeden önce üzerinde etraf- lıca çalışıldığı, amaçlanan hedefler doğrultusunda ortaya çıkan öngörüler çerçevesinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Zira bugün İslamofobi, İslâm’a veya müslümanlara duyulan yersiz korkuları, anlamsız kaygıları, tutarsız önyargıları geride bırakarak sistematik bir İslâm karşıtlığına ve İslâm düşmanlığına evrilmiş, müslümanlar için ötekileştirici, dışlayıcı, aşağılayıcı ve şeytanlaştırıcı bir hâl almış, son tahlilde bir şiddet ve nefret suçuna dönüşmüştür. Dolayısıyla İslamofobi ile mücadele edebilmek için her şeyden önce çok yönlü, çok boyutlu stratejilerin ortaya konması ve geliştirilmesi gerektiği her türlü izahtan varestedir.

İslamofobi, her ne kadar 21. yüzyılda ortaya çıkmış bir kavram olsa da tarihî arka planı İslâm’ın ilk asırlarına kadar uzanmaktadır. İslamofobi, hiçbir zaman Allah katında geçerli tek din olan İslâm’ın son hak din; tek bir harfi bile değişmemiş olan Kur’an-ı Kerim’in son ilâhî kitap; aemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (s.a.v.)’in son peygamber

oluşundan bağımsız değildir. İslamofobi, tarih boyunca farklı coğrafyalarda kurulan İslâm medeniyetlerinden; Hicaz İslâm medeniyetinden, Maveraünnehir İslâm medeniyetinden, Afrika İslâm medeniyetinden, Şam İslâm medeniyetinden, Hint İslâm medeniyetinden, Endülüs İslâm medeniyetinden ve Anadolu İslâm medeniyetinden bağımsız değildir. İslamofobi, Selçuklu’dan, Endülüs’ten, asırlarca İslâm’ın sancaktarlığını yapmış olan Osmanlı’dan bağımsız değildir. İslamofobi, İslâm’ı ve müslümanları yok etmek üzere tertip edilen haçlı seferlerinden bağımsız değildir. İslamofobi, Yahudilikten, Hıristiyanlıktan, Batı’daki güncel dinî akımlardan bağımsız değildir. İslamofobi, şarkiyatçılıktan/oryantalizmden bağımsız

değildir. İslamofobi, pozitivistizmden, sekülerizmden, modernizmden, materyalizmden, sömürgecilikten, işgalcilikten, istilacılıktan, istibdatçılıktan bağımsız değildir. İslamofobi, küresel mühendisliklerden, uluslararası çıkar ve menfaat kavgalarından, siyasî ve ekonomik hesaplardan bağımsız değildir. İslamofobi, üstünlük taslama iddialarından ve küresel hegemonya hedeflerinden bağımsız değildir. İslamofobi, küreselleşmeden, dünyayı Batı merkezli değerlendirme anlayışından bağımsız değildir. İslamofobi, SSCB’nin dağılmasından sonra Batı’nın müslümanları öteki ve düşman ilan etmesinden bağımsız değildir. İslamofobi, son birkaç asırdır sancılar içerisinde kıvranan müslümanların hâl-i pürmelâlinden bağımsız değildir. İslamofobi, İslâm dünyasında ortaya çıkan terör ve şiddet eylemlerinden, çatışma ve kaoslardan bağımsız değildir. İslamofobi, el-Kaide’den, DEAŞ’tan, Boko Haram’dan, Şebab’dan, FETÖ’den, PKK’dan bağımsız değildir. İslamofobi, müslümanları kasıp kavuran tefrika, cehalet ve fakirlik illetinden bağımsız değildir. İslamofobi, müslümanların Batı karşısında

Günümüz müslümanlarına düşen önemli bir vazife de İslamofobiden beslenerek İslâm dini ve müslümanlarla mücadele stratejisi yürüten odaklara yönelik “karşı mücadele stratejisi” ortaya koymaktır. İslâm hakkında var olan korku ve kaygıyı bertaraf etmenin en önemli yolu, İslâm’ın sahih bilgisini, İslâm’ın hak, hukuk, adalet ve ahlâk anlayışını çağımız insanına ulaştırmaktan geçmektedir,

bilim, teknoloji ve medeniyet sahasında geri kalmışlığından bağımsız değildir. İslamofobi, İslâm'ı yanlış anlayıp yanlış yorumlayan kimi anlayış sahiplerinin bilerek ya da bilmeyerek yapıp ettiklerinden bağımsız değildir. İslamofobi, İslâm'ı asrın idrakine sunamayan, İslâm medeniyetini tüm dünyaya yeniden takdim edemeyen günümüz müslümanlarından bağımsız değildir.

İslamofobi ile ilgili ifade etmeye çalıştığımız hususlar, aslında 21. asrın müslümanları olarak her birimize çok büyük görev ve sorumluluklar yüklemektedir. En başta el-Mümin olan Allah'a, el-Emin olan Resûlüllah'a (s.a.v.) iman etmiş müminler topluluğu olarak her birimiz kendisine her konuda, her alanda güven duyulan, itimat edilen güzel ahlâk timsali birer müslüman/mümin şahsiyetini kazanmak zorundayız. Fert fert, aile aile, köy köy, şehir şehir, ülke ülke İslâm coğrafyasında güven ve eman toplumunu yeniden inşa etmek için var gücümüzle çabalamak durumundayız. Şunu iyi bilmeliyiz ki güven olmazsa İslâm olmaz, eman olmazsa İslâm olmaz, selam olmazsa İslâm olmaz. Zira güven, Allah'ın kavramıdır, Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'in kavramıdır, müslümanın kavramıdır. Müslüman, her şeyden önce güven duyulan insandır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatına baktığımızda, peygamberlikten önce de peygamberlikten sonra da hem bireysel olarak hem de toplumsal olarak en çok öne çıkan değerın güven olduğunu görmekteyiz. Peygamberlikten önce Sevgili Peygamberimiz'e el-Emin diye hitap eden Mekke toplumu, peygamberlikten sonra da hatta ona düşman olduklarında bile el-Emin demekten kendilerini alamamışlar, her türlü düşmanlıklarına rağmen Hz. Peygamber'e olan güvenlerini hiçbir

zaman yitirmemişler, her fırsatta canlarını ve mallarını ona emanet etmek zorunda kalmışlardır. Bilindiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v.), hicret edeceği gecenin akşamında Hz. Ali'den sadece kendi yatağında yatmasını istememiş, aynı zamanda ondan Mekke müşriklerinin kendisine emanet olarak bıraktıkları emanetlerin bir listesini vererek bu emanetleri teker teker sahiplerine teslim etmesini de istemiştir. Buradaki yüce davranış, ancak ve ancak Hz. Peygamber'in "el-Emin" vasfı ile açıklanabilir. Bir yandan kendisini öldürmek üzere tuzak hazırlayanların tuzaklarını bertaraf etmek üzere çabalarken diğer taraftan kendisi üzerindeki emanetleri sahiplerine teslim etmek gibi bir sorumluluğu öncelikle tarihte örneği görülemeyecek bir erdemdir. O halde bugünün müslümanları olarak bizlere düşen en önemli vazife de muhatapla-

rımız olan İslamofobikler başta olmak üzere tüm insanlığa karşı güven verme konusundaki mükellefiyetimizi kursosuz bir şekilde yerine getirmektir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatı boyunca sözlerinde, fiil ve davranışlarında karşısındakine güven veren vasfı, İslâm tebliğinin çok kısa bir zaman zarfı içerisinde farklı coğrafyalarda büyük kitleler nezdinde karşılık bulmasının temel

faktörü olmuştur. Hz. Peygamber'in büyüklüğü, çöl şartlarında, bereketsiz topraklarda çoğunlukla bedevî insanlardan oluşan bir toplumdan son derece medenî insanları yetiştirmesinde, güven ve eman toplumunu inşa etmesinde, sonradan asr-ı saadet yani mutluluk çağı denilen bir zaman dilimini, hem de tüm çağlara örneklik teşkil edecek nitelikte bir çağı yaşatmasında yatmaktadır. Hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in yüce bir ahlâk üzere oluşu, her haliyle en güzel örnek oluşu, onun başarısının arkasında yatan en önemli unsur olduğu gibi İslâm karşıtları ve İslâm düşmanları ile

mücadelesinde de en etkili metot olmuştur. Bugün biz müslümanların en büyük sorunu da ne yazık ki örnekliliğimizi kaybetmiş olmamızdır. Şurası bir hakikattir ki Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki İslâm karşıtlığı ve İslâm düşmanlığı günümüz ile kıyaslandığında bugünden hiç de geri değil, hatta kat be kat fazladır.

Diğer taraftan günümüz müslümanlarına düşen önemli bir vazife de İslamofobiden beslenerek İslâm dini ve müslümanlarla mücadele stratejisi yürüten odaklara yönelik “karşı mücadele stratejisi” ortaya koymaktır. İslâm hakkında var olan korku ve kaygıyı bertaraf etmenin en önemli yolu, İslâm’ın sahih bilgisini, İslâm’ın hak, hukuk, adalet ve ahlâk anlayışını çağımız insanına ulaştırmaktan geçmektedir.

Bunun için de öncelikle müslümanların içinde yaşadığımız çağı doğru bir şekilde okuması, tanınması ve bilmesi hayati derecede öneme sahiptir. Müslümanların felsefe, bilim ve teknoloji üretmesi, bunu sağlayabilmek için de eğitim alanında köklü bir değişimi gerçekleştirmesi artık ertelenemeyecek bir zorunluluktur.

Bilinçli, planlı ve sistematik bir şekilde yürütülen İslâm karşıtlığı ve İslâm düşmanlığı aslında kendi içerisinde pek çok çelişkiyi ve tutarsızlığı da barındırmaktadır. Demokrasî, temel insan hakları, özgürlükler gibi temel konularda sürekli çifte standart uygulayan Batı’da bugün gittikçe artan yabancı düşmanlığı, ırkçılık, ayrımcılık, ötekileştirme, asimilasyon, izolasyon ve entegrasyon politikaları, medeniyetler ve kültürlerarası gerilim ve çatışma üretme çabaları, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Medine’de nüvesi oluşturulan, önce Hz. Ömer (r.a.)’ın ardından Selahaddin Eyyübi’nin ve son olarak da Fatih Sultan Mehmet Han’ın Kudüs’te inşa ettiği farklılıklarla birlikte yaşama hukuku, ahlâkı ve kültürüne, müslümanların 15 asırlık tarihî tecrübesine, kısacası İslâm’ın evrensel mesajlarına taban tabana zıt anlayış ve uygulamalardır. Burada da İslâm’ın, farklı inanç ve dinlere,

farklı kültür ve medeniyetlere bakışının sadece tarihî olarak değil aynı zamanda güncel bir şekilde ortaya konmasına her zamankinden daha çok ihtiyaç bulunmaktadır. Bu noktada öne çıkan bazı kavram ve anlayışlar şu şekilde sıralanabilir: Çoğulculuk, başkalarına tolerans ve hoşgörü ile yaklaşmak; insan ilişkilerini temel hak ve özgürlükler çerçevesinde yürütmek; her insana, her varlığa hürmet göstermek, dürüst bir hayat sürmek ve dürüst bir hayatı talep etmek, hak ihlâli yapmamak, haksızlığa geçit vermemek, liyakatten ödün vermemek, herkese hak ettiğini vermek, her alanda üretmek... Kısaca İslâm’ın emir ve yasaklarını tutmak, bütün yaratılmışlara şefkat ve merhametle davranmak... İslâm coğrafyasında

ve müslümanların yaşadığı her ortamda insan ilişkilerine hak, hukuk, adalet, ehliyet, liyakat, hakkaniyet, ahlâk, erdem ve faziletler hayat verdiğinde İslamofobiyi ortadan kaldırmak için esaslı bir başlangıç yapılmış olacaktır. Kur’an-ı Kerim ve sünnet-i seniyyenin eşsiz rehberliği, İslâm kültür ve medeniyetinin zengin bilgi mirası, tarihî tecrübe, zamanın gelişen ve değişen şartları, insanlığın ortak kazanımları, aslında akl-ı selim ve vicdanın eşliğinde hakkıyla değerlendirildiği zaman, müslümanlar tüm dünyaya yeni bir medeniyeti takdim edebilecek potansiyele sahiptirler.

Sonuç olarak, Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de Maide Suresi 105. ayette şöyle buyurmaktadır: “*Ey iman edenler! Siz kendi sorumluluklarınıza dikkat edin. Siz doğru yolda olduğunuz takdirde yanlış yola sapanlar size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah’adır. O size yapmakta olduğunuz her şeyi haber verecektir.*” Buna göre İslâm karşıtları, İslâm düşmanları, ne yaparlarsa yapsınlar asla müslümanlara bir zarar veremeyeceklerdir. Yeter ki bizler sorumluluklarımızın farkında olalım! Yeter ki İslâm’ı Allah rızası için en güzel şekilde yaşayalım! Yeter ki İslâm’ı ihlas ve samimiyetle en güzel şekilde temsil edelim!

**İslâm
coğrafyasında ve
müslümanların yaşadığı
her ortamda insan ilişkilerine
hak, hukuk, adalet, ehliyet,
liyakat, hakkaniyet, ahlâk,
erdem ve faziletler hayat
verdiğinde İslamofobiyi
ortadan kaldırmak için
esaslı bir başlangıç
yapılmış olacaktır.**

TÜRKİYE'DE İSLAMOFOBİ VE ÇÖZÜME DAİR

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Sami MENCET
Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi

Bu satırları yazmaya başladığım sabah, Yeni Zelanda'dan gelen o kara haberle başlamıştık güne. Henüz ikinci saniyesinde kapattığım katliam videosu sosyal medyada, hızla paylaşılırken, Twitter'da #NewZealand etiketine, ilk müslümanlara yapılan işkencelere atfen İngilizce "İslâm, siz saldırıkça daha da güçlenecek, çünkü 1400 yıl öncesinde de böyle olmuştu." diye yazmıştım. Bir İngiliz "1400 yıl önce ne oldu ki, müslümanlar saldırdı." diye cevap verdi benim bu paylaşımına. Bu cevap aslında, İslamofobi'nin bizatihi ne olduğuna dair kısa bir özetti. Yanlış bilgi, doğrusunu arama ihtiyacı duymama, kör bir bağınazlık ve sonrasında gelen nefret... Kendisine

cevaben, "1400 yıl önce, inancını gizli gizli yaşadıkları halde özellikle köleler ve güçsüzlere ağır işkenceler edildi ancak bu İslâm'ın yayılmasını engellemedi, bu saldırı da engellemeyecek." diye yazdım ama elbette bunun bir etkisi olmayacaktı. Muhatabım da cevap vermedi zaten.

Asırlar öncesinden gelen bir korku ve nefretin, Batı'nın şehirlerinde yaşanmasıyla dünyanın gündemine oturdu İslamofobi. Halbuki, yüzyıllar boyunca sömürülmekte olan topraklarda süregelen savaşlar ekonomik kaygılarla çıkmış gibi görünse de adı konmamış bu nefret, öldürmek ve yok etmek için yeterli bir

motivasyon oldu her zaman. Haçlı seferlerinden bu yana, Ortaçağ'da, Yeniçağ'da ve günümüzde, Doğu terbiye edilmesi gereken kötülüklerin ve Batı'nın müreffeh (!) yapısını tehdit eden tehlikelerin menbaı olarak görüldü her zaman. Doğu da elbette İslâm'la özdeşleşti. İslamofobi alanında tanınmış eserler veren hemen hemen tüm bilim insanlarının üzerinde durduğu ortak nokta, İslamofobi'nin ¹ Batı'nın günümüzde İslâm'a ve müslümanlara bakış açısının skolastik dönemden ve oryantalizmden beslendiği ve bu bakışın en eğitimsizinden akademisyenlere uzanan çok geniş bir toplumsal profilde geçerli olduğudur. Dolayısıyla, ne Yeni Zelanda'daki cami saldırısı yeni bir saldırıdır ne de bu korku ve nefret yenidir. Bugün değişen tek şey, topraklarında imha veya esir edilmek istenilen müslüman nüfusun dünyanın hemen hemen her bölgesinde artması ve kendilerinden korkanların egemen olduğu "kamusal alanlarda" boy göstermesidir. Bu da nefretin ve şiddetin dozunu arttırmaktadır.

Yeni Zelanda'da yaşanan elim hadisenin benzerleri yakın geçmişte de sıklıkla yaşandı. Kitlesel saldırılar hep oldu. Hatta bu yazının yayına hazırlandığı günlerde sinagog ve kiliselere de saldırılar yapılmaya başlandı. Yeni Zelanda saldırısı beklenen etkiyi yaratmayınca diğer dinlere mensup kişileri kışkırtacak planların da devreye sokulduğunu görüyoruz. Ancak Christchurch saldırısının bizleri çok yakından ilgilendiren bir başka boyutu var. Malum bir sözlük portalında bir vatandaşımızın "Videoyu izleyip keşke Türkiye'ye gelip bu cuma günü camileri temizlese diye iç geçirdim." diye yazması, insanım diyen herkesi dehşete düşürecek cinsten. Tepkiler kısa sürede çığ gibi büyüyüp, yayıncı kuruluş bu kişinin hesabının kapatıldığını söylese de ve sonrasında bu

şahıs tutuklanmış olsa da aslında bu münferit bir olay değil, mevcut durumun yansımasıdır.

Ülkemizde İslâm'a ve müslümanlara hakaret etme, en hafifinden mizah yoluyla kara propaganda mücadelesi yürütme amaçlı kurulan sosyal medya hesaplarının sayısı gün geçtikçe artıyor. Takipçi sayıları ise yüz binleri aşmış durumda. Bir keresinde böyle bir hesapta paylaşılan bir içeriğe "Nefret suçu işliyorsunuz." yazarak tepki gösterdiğimde bir vatandaşımız "İslâm'ın kendisi zaten nefret suçunun ta kendisi." diye cevap verdi. Dolayısıyla yazının başında örneğini verdiğim İngiliz vatandaşı ile Türkiye vatandaşı arasında bu anlamda bir fark yok. Tek fark henüz

Türkiye'de cami kundaklanmaması, müslümanların cami çıkışında katledilmemeleri... Ancak nefret suçu içeren birçok davranışı yakın zamanda da gördüğümüzü unutmayalım. O halde, adını tartışmasız bir biçimde koymamız gerekiyor, Türkiye'de de İslamofobi var, hem de şiddetli bir biçimde... Ve bu müslümanların gündemine girmediği müddetçe daha da şiddetlenmeye devam edecek. Bu durumda ilgili kurumlar, karar alıcılar, akademisyenler başta olmak üzere

İslâmî hassasiyetlere sahip hemen hemen herkesin durumdan vazife çıkararak,

iş birliği içerisinde, İslâm'ı küçük düşürmeye ve zaten dinden soyutlanmış bir yaşam tarzının normalleştiği bir dönemde dinle alay eden ve dindarları sürekli kötüleyen içerikleri, stratejik bir plan dâhilinde yayınlayan kuruluşların bu menfi etkisine karşı neler yapılabileceğine kafa yorması ve ortak projeler üretmesi gerekmektedir. Zira ülkemizde ergenlikten yetişkinliğe doğru giden süreçte bulunan her gencimiz dünya ortalamasının üstünde bir rakam olarak yedi saatini internette (ki insan ömrünün en verimli döneminin internet başında faydasız ve amaçsız bir şekilde heba edilmesi bu ülkenin geleceğini tehdit en

**Klasik tiyatro
metinlerinden Yeşilçam
filmlerine, din anlatının
merkezinden genellikle uzakta,
eğer yakınında ise din adamı ya
da dindar karakteri çok büyük bir
çoğunlukla yobaz, sahtekâr en
hafifinden çirkin veya gülünçtür.
Eğer ortada inançlı bir karakter
yoksa dolaylı olarak ibadetlerle
ya da inanç esaslarıyla dalga
geçilmektedir.**

önemli unsurların başında gelmektedir) ve bunun en az iki saatini sosyal medyada geçirdiğini, “kanaat önderleri”nin artık aile ve öğretmenler değil youtuberlar olduğunu, bireylerin dünyayı algılama biçimlerinin ve yaşam tarzlarının bu yaşlarda oturduğunu hatırladığımızda konunun ne kadar önemli olduğunu tartışmaya gerek kalmayacaktır.

İslamofobi, “Medyada görünen vardır, görünmeyen yoktur.” zihniyetinin kanıksandığı günümüzde, medyaya yansıkça gündeme gelen bir kavram. Ancak İslamofobi’nin işaret ettiği korku ve nefret bugüne ait olmayıp haçlı seferlerine ve hatta ondan öncesine uzanmaktadır. Charlie Hebdo’nun aşağılık kapak karikatürü de o karikatürü çizenlerin özgün bir üretimi olmayıp asırlardır İslâm’a bakışlarının bir tezahürüdür. Tarih kitaplarımızda övgüyle bahsedilen, reform hareketlerine öncülük eden Martin Luther’in İslâm’da evlilik ve kadın erkek ilişkilerine yersiz, tutarsız ve

abartılı ifadeleri, günümüzde hâlâ kabul görmekte, Kur’anda ve hadislerde bu konular net iken, bin yıllık mitlere inanmış milyonlarca insan medyada bu ekseninde içerikler paylaşmaktadır. İşin daha da üzücü tarafı, Türkiye’de en çok okunan ve gençlerin zihin dünyasına doğrudan etki eden mizah dergilerinde zaman zaman bu anlayışın tezahürü içerikler paylaşabilmektedir.² Charlie Hebdo katliamından sonra dünyanın birçok ülkesinden karikatürcü olayı kınayan, terör ve özgürlük temalı karikatürler çizerken, bahsi geçen Türkiye’deki bazı dergilerde doğrudan İslâm’a hakaret niteliği taşıyan karikatürler yayınlanmıştır. İslamofobik medya içerikleri yalnızca mizahta değil sanatın her alanında da karşımıza çıkmaktadır. Klasik tiyatro metinlerinden Yeşilçam filmlerine, din anlatının merkezinden genellikle uzakta, eğer yakınında ise din adamı ya da dindar karakteri çok büyük bir çoğunlukla yobaz, sahtekâr en hafifinden çirkin veya gülünçtür. Eğer ortada inançlı bir karakter

yoksa dolaylı olarak ibadetlerle ya da inanç esaslarıyla dalga geçilmektedir.

İslamofobi'nin Türkiye'deki varlığı, üç asırdır kitle iletişim araçları başta olmak üzere kültürel iktidarın Batı yönelimli olması göz önünde bulundurulduğunda yadırganacak bir durum değildir. Ancak asıl sorgulanması gereken, bin yılı aşkın bir süredir İslâm'ın güzelliklerle yaşandığı bu topraklarda, Anadolu erenlerinin Kur'an ve sünnet ışığında yaşadıkları, yaşattıkları ve bizlere miras bıraktıkları onca zarif davranış biçiminin nasıl kısa bir sürede yok olup gittiğidir. O kültürü yeniden canlandırma ümidi gitgide zayıflamakla birlikte zaman zaman sosyal medyada bir iyilik videosunun yayınlandığında binlerce insanın suya kanmış bir insanın ferahlığıyla mutluluğunu ifade etmesi, bu erdemli davranış biçimlerine duyulan hasretin de bir göstergesidir. O halde, neleri neden kaybettiğimizi hatırlayabilir ve hatırlatabilirsek bu topraklarda yeniden huzurlu iklimleri inşa edebiliriz.

Yeni Zelanda ile başladığımız yazıyı yine oradan bir örnekle bitirelim. Çok şükür ki, bu olayın İslâm'ı daha da yücelteceğine inananlar haklı çıktı, Yeni Zelanda başta olmak üzere bu olaydan etkilenerek İslâm'ı araştıran ve müslüman olanların sayısı arttı, artmaya devam ediyor ve edecek de. Yaşanan bu elim olayın sonrasındaki süreci bilgelikle yöneten Yeni Zelanda başbakanının davranışları tüm siyasetçilere örnek oldu. Bu saldırının İslâm'ın nurunu söndüremeyeceğinin açık ispatı ise, o can pazarında İslâm'ın barış dini olduğunu kanıtlarcasına, camide bir ihtiyarın, katili "Hello Brother" cümlesiyle karşılaşması oldu. Bu mesaj #HelloBrother sloganıyla tüm dünyaya yayıldı. Katliamdan sonraki Cuma namazında dünyanın farklı yerlerinde gayrimüslimler namaz kalan insanların etrafında güvenlik çemberi oluşturdular.

Nitekim 1400 yıl önce olduğu gibi; sevgi, merhamet ve iyilik, nefrete galip geldi.

Söz ve davranışlar Kur'an ve sünnete uygun oldukça kalplere işler. Özetle, bir müşterisinden aldığı fazla parayı iade etmesiyle tüm Endonezya'yı İslâm'la tanıştıran müslüman tacir örnek olmalı bize. Sûnî tartışmalarla, bir faydası olmayan, her yere çekilebilecek üslupsuzca beyanlarla ülkenin gündemini meşgul etmek yerine, ahlâklı bireyler yetiştirmek için projeler üretsek ve uygulasak, unutmuş olduğumuz diğerkamılığı, adaleti, kul hakkını hatırlatacak ve pratiğe dökülebilecek dersler, eğitimler, uygulamalar daha sık yapılsa, farkındalık yaratacak kamu spotları daha çok yayınlansa; politikacılar, bürokratlar, kanaat önderleri mesailerinin büyük bir çoğunluğunu sıkıntıda olan insanların problemlerini çözmek için harcasa, bunlar yapılırken de aslında bunların Yaradan'ın bizden beklentisinin bu olduğu, bunun İslâmî bir duruş olduğu ve bunu Hz. Peygamber'in bize öğrettiği anlaşılsa, "yarım hurma ile de olsa cenneti kazanmaya çalışanların yaptıkları" yeni nesillere artık masal gibi gelmese, beyazperdede veya beyaz camda mafyavari kahramanları değil de iyilik uğruna her türlü tehlikeyi göze almış gerçek kahramanların biyografilerini izleseki yani özetle İslâm'ın güzelliğini yaşasak ve yaşatsak, iyi olmaz mı? Yaradan'ın ve Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in bizden beklediği de bu değil mi?

DİPNOTLAR

- 1 Bu isimlerin başında John Esposito, Roger Garaudy, Edward Said, Ziyaüddin Sedar, Akbar Ahmed sayılabilir.
- 2 Skolastik dönemden kalma İslamofobik düşüncelerin günümüz mizah dergilerine yansımalarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Akiner ve Mencet,

"Türkiye'de İslamofobi: Mizah Dergilerinde İslâm'ın Temsili", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2016, c. 11, S. 2, s. 169-196; Mencet, M. S. "Tarihsel Arka Planıyla Türkiye'de İslamofobi", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 2018, 53, s. 191-208.

MÜSLÜMAN FRANSIZ DÜŞÜNÜRÜ: ROGER GARAUDY (1913-2012)*

Cemal AYDIN

Roger Garaudy, 17 Temmuz 1913'te Marsilya'da doğdu. Anne ve babasının herhangi bir dini benimsememesine karşılık Roger, on dört yaşında iken "hayatının bir anlamı olmasını düşündüğü için" Hıristiyanlığı kabul etti. Öğrenciliği sırasında komünizmi yoksullara sahip çıkan bir sistem olarak görüp 1933'te Komünist Partisi'nin gençlik kollarına katıldı ve otuz yedi yıl boyunca parti kademelerinde çalıştı. Eserleri, konferansları ve eylemleriyle üne kavuştu ve partide yükseldi. II. Dünya Savaşı sırasında gösterdiği kahramanlıklardan ötürü kendisine şükran madalyası verildi. Fransız hükümetinin Hitler'le anlaşmasını kışlada protesto eden

bildiriler hazırladığı için Fransız sömürgeci Cezayir'e sürgün kampına gönderildi. Otuz üç ay hapis ve kamp hayatı yaşadı. Kamp subayının emrine karşı geldiğinden kurşuna dizilecekken İbâziyye mezhebinden olan müslüman askerlerin, "İnancımızda silâhsıza ateş edilmez" şeklindeki itirazları sayesinde kurtuldu. Filozof Gaston Bachelard'ın yanında tez hazırlayarak Sorbonne Üniversitesi'yle Moskova Bilimler Akademisi'nden felsefe alanında doktor unvanı aldı; felsefe ve estetik profesörü oldu. Almanca, İngilizce, Rusça ve Müslümanlığı benimsedikten sonra Arapça öğrendi. Milletvekili, senatör ve meclis başkan yardımcısı sıfatıyla on altı yıl

parlamentoda görev yaptı. Marksist Millî Araştırmalar Merkezi müdürlüğünde bulundu. İki yıl Rusya'da kalıp *L'humanité* gazetesi adına muhabirlik yaptı, Stalin'le tanıştı. Bilimsel araştırmaları yanında üniversitede felsefe ve estetik dersleri verdi. Dünyanın önde gelen siyaset, sanat, edebiyat, bilim ve fikir adamlarıyla dostluk kurdu. Prag'ın Sovyetler Birliği tarafından işgalini eleştirdiği için 1970'te Komünist Partisi'nden ihraç edildi.

Yirmi yaşında iken Don Kişot'u (Quijote, Quixote) kendisine rehber edinen Garaudy'ye göre Sezar ve Napolyon gibi şahsiyetler tarih sayfalarında kalırken Don Kişot bütün insanların hayrını istemenin sembol ismi olmuştur. Bundan dolayı Garaudy ömrünün sonuna kadar bu idealle insanlığın yararına olacak sistem, yöntem ve uygulamaları bulup ilân etmek için dünyayı dolaştı. Sonunda idealine en uygun din olarak İslâm'ı gördü ve 2 Temmuz 1982'de Cenevre'de müslüman oldu. Umreye gitti. Filistin davasına sahip çıkması ve İsrail zulmünü kitaplarında dile getirmesinden ötürü Batılı basın ve yayın organları tarafından aforoz edildi; böylece kendisine büyük kitabevelerinin ve yayın kuruluşlarının kapıları kapandı. Hatta *İsrail Mitler ve Terör* adıyla Türkçe'ye de çevrilen kitabı yüzünden ceza aldı. 13 Haziran 2012'de Paris'te vefat etti. Batılı yayın organları Garaudy'nin ölüm haberini Türkiye'den iki gün sonra genellikle şu başlıkla verdi: "Eski komünist ve yahudi soy kırımını inkârcısı (negasyonist) Garaudy öldü." Halbuki Garaudy yahudi katliamını hiçbir zaman inkâr etmemiş, aksine *İsrail Mitler ve Terör*, *Siyonizm Dosyası*, *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin* ve *Şahitlerim* gibi kitapları ile konferanslarında haksız yere tek bir yahudinin öldürülmesinin bile bir insanlık suçu, bunu işleyenin de cani sayılması gerektiğini söylemiştir. Ancak Garaudy'ye göre yahudiler, 60 milyon insanın öldüğü II. Dünya Savaşı'nda en az kendileri kadar Roman, kendilerinin üç beş katı Slav öldürüldüğü halde yalnız yahudiler öldürülmüş gibi propaganda yapıyor, filmler çevirtiyor, romanlar yazdırıyor, müzeler kuruyor ve sürekli yahudi soy kırımını sözleriyle

insanların beynini yıkıyorlar; bu arada Filistinliler'e karşı yaptıkları haksızlıkları örtmek için de soy kırımını propagandasını kullanıyorlar.

Batı'nın Eleştirisi

Garaudy'ye göre Batı, Rönesans'tan itibaren Allah inancından giderek uzaklaşmış, Allah'ı bırakıp merkeze insanı almış, Tanrı'nın öldüğünü filozoflarıyla dillendirmiş, bilimin her meseleye cevap verdiğine inanarak pozitivistliğe yönelmiş, parayı ve güçlü olmayı put haline getirmiştir. Yararlıının yanında yarar-sız, hatta zararlı olan birçok şeyi bolca üreten Batı, ardından bunları habire tükettirmeye dayalı bir ekonomik sistem kurmuştur. Garaudy bu ekonomiye "pazar tek-tanrıcılığı" adını verir; Batı'nın dünya ülkelerini de aynı tarafa yönlendirmekle gezegenimizi intihara sürüklediğini savunur.

Ona göre Batı zihniyetinin yol açtığı önemli bir sorun da çevreyle ilgilidir. Çevrenin hor kullanılması, nükleer enerji, yer üstü ve yer altı zenginliklerinin israf edilmesi "torunların haklarının gasbedilmesi" anlamına gelir. *Yaşayanlara Çağrı* adlı hacimli kitabında alternatif enerji kaynaklarıyla ilgili tekliflerde bulunur ve özellikle Batı dünyasındaki israfın mutlaka önlenmesi için çare aranması üzerinde ısrarla durur. Batı'nın nasıl bir zihniyete sahip olduğunu ve bu zihniyetin ni-

çin reddedilmesi gerektiğini özetle şöyle belirtir:

İçinde Allah'ın bulunmadığı bir ekonominin vahşi yöntem ve uygulamaları kabul edilemez. İçinde Allah'ın bulunmadığı Batı tarzı yönetim, milliyetçilik ve bloklaşma siyaseti insanlığa huzur veremez. İçinde Allah bulunmayan, "Nereden geldik, nereye gidiyoruz?" sorularını cevapsız bırakan, güce sahip olmanın dışında bir hedef tanımayan, bilimi değil bilimciliği benimseyen bir zihniyet insanlığa mutluluk getiremez. Gerçekte Batı tipi bireyci toplumların itici gücü piyasa ekonomisi olup bu sistemde güçlüler zayıfları ezip geçmekte, okul ve üniversiteler pazara dönüştürüldüğünden yoksul yeteneklere yer kalmamakta, böylece yoksullar eğitim katliamına

Garaudy'ye göre Batı, Rönesans'tan itibaren Allah inancından giderek uzaklaşmış, Allah'ı bırakıp merkeze insanı almış, Tanrı'nın öldüğünü filozoflarıyla dillendirmiş, bilimin her meseleye cevap verdiğine inanarak pozitivistliğe yönelmiş, parayı ve güçlü olmayı put haline getirmiştir.

uğratılmaktadır. Aynı adaletsiz çark dünyayı da ezmektedir. Nitekim gelişmiş ülkeler gezegenimizdeki servetlerin % 80'ini kontrol etmekte ve bu servetten dünya nüfusunun ancak % 20'si yararlanmaktadır. Garaudy ayrıca, Batı'nın kendisini dünyanın merkezi olarak görüp kendi dışındakileri barbarlar şeklinde nitelendirmesini şiddetle eleştirmiş, birçok eserinde Batı'nın bu kendini beğenmişliğini ve ben merkezliliğini yıkmaya çalışmıştır. *Parole d'homme* adlı eserinde bu zihin yapısına ilişkin şu ilginç hatırlatmayı yapar: XVI. yüzyılda kilise yetkilileri kendi kendilerine “Amerikan yerlilerinin ruhu var mıdır?” sorusunu soruyorlardı. Buna karar verebilmek için birçok papanın gelip geçmesi gerekti. Garaudy, Batı medeniyetinin içine düştüğü derin boşluğu André Malraux'un şu cümlesiyle ifade eder: “Bizim medeniyetimiz, ‘Hayatın bir anlamı var mı?’ sorusuna, ‘Bilmiyorum’ cevabını veren tarihin ilk ve tek medeniyetidir.”

Batı Felsefesi

Garaudy'ye göre Batı felsefesinin en büyük kusuru onun varlık felsefesiyle uğraşmasıdır. Oysa insanlık için gerekli olan felsefe spekülasyonu, teoriyi değil eylemi temel alan, eylemin önemini vurgulayan felsefedir. Garaudy müslüman olduktan sonra Kur'an'daki, “Allah her an bir iştir” âyetini görünce (er-Rahmân 55/29) insan için de asıl önemli olanın “eylem” olması gerektiğini bütün eserlerinde vurgulamıştır. Garaudy açısından Batı felsefesinin bir diğer eksikliği de tabiatın kopması, ilâhî yüceliği inkâr edip kendi kendine yetme iddiasına kalkışmasıdır. Ona göre Descartes, Batılı insana tabiatın sahibi ve efendisi olmayı öğütlemiştir. Sokrat'ın “daimon”undan Eflâtun'un “iyi ideası”na, Aristo'nun “hareket etmeyen hareket ettirici”sinden Descartes'in “ontolojik kanıt”ına kadar gelişen Batı felsefesinde Allah hayatın kaynağı değildir. Aristo'yu temel alan Hıristiyanlık, İznik Konsili'nden, İslâm dini de Ya'küb b. İshak el-Kindî ve İbn Rüşd'den itibaren aynı dar kalıplar içine sokulmuştur. Sonuçta Garaudy aşkınlığı reddeden, kendisini Allah'tan müstağni gören, vahyi kabul etmeyip sadece akılla yetinen bir felsefenin insanı kurtuluşa ulaştıramayacağına inanır. Fikrî ve felsefi konularda birçok ünlü kişiyle başarılı tartışmalar yapan Roger Garaudy'nin bilhassa varoluşçu felsefenin kurucusu, ateist Jean-Paul Sartre ile *Rastlantı ve Zorunluluk* kitabının yazarı, Nobel ödüllü ateist bilim adamı Jacques Monod ile yaptığı tartışmalar meşhurdur.

Dinler

Garaudy, Eski Mısır ve Eski Amerika yerlilerinin dinlerinden Zerdüştilik, Taoculuk, Konfüçyüsçülük, Hinduizm, Budizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'a kadar bütün dinleri incelemiş, bu dinlerin kutsal veya temel kitaplarını derinlemesine okumuştur. *Yaşayanlara Çağrı, Medeniyetler Diyalogu, İnsanlığın Medeniyet Destanı, Bir Din Savaşına Doğru mu?* başlıklı eserlerinde bu durum açıkça görülür. Müslüman olmadan önce insanlığın dinlerine sırf insana duyduğu saygıdan ötürü önem veren Garaudy müslüman olduktan sonra Kur'an'da geçen, “Biz her elçiyi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açıklama yapsın” âyetini (İbrâhîm 14/4) hatırlatarak hem İslâm'ı gayri müslimlere anlatmak hem de onlardan faydalanmak için başka dinler hakkında yeterince bilgi sahibi olmanın gerektiğini söylemiştir.

Medeniyetler Diyalogu

Medeniyetler diyalogunu ilk başlatan kişinin Muhyiddin İbnü'l-Arabî olduğunu düşünen Garaudy, Komünist Partisi yönetiminde iken Marksist-hıristiyan diyalogunu yürütmüş, *Aforozdan Diyaloga* adıyla Vatikan'a seslenen bir kitap yazmış, ayrıca *Medeniyetler Diyalogu* adlı eserinde diyalog meselesinin dünya çapında ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Medeniyetlerin ancak birbirlerini besleyerek gelişebildiğini, nitekim eski Yunan medeniyetinin -Batılılar'ın iddia ettiği gibi- Avrupa kaynaklı olmayıp Mezopotamya, Mısır ve Anadolu topraklarından geldiğini delilleriyle ortaya koymuştur. Garaudy, bugüne kadar gelen medeniyetler arasında sadece modern Batı medeniyetinin aşkınlıktan, ilâhî boyuttan kopuk olarak dünyaya hükmettiğine ve Rönesans'tan bu yana geliştirdiği bu hâkimiyetiyle de insanlığı intihara sürüklediğine inanır. Batı'nın ve onunla birlikte bütün dünyanın bu korkunç felâketten kurtulması için Avrupa dışı din ve bilgeliklerden, bu arada özellikle İslâm'dan mutlaka yararlanılması, insanla insan, insanla tabiat ve insanla Tanrı arasında yeni bir âhenkli ilişkinin kurulması gerektiğini savunur.

Garaudy ve İslâm

1981 yılında peş peşe çıkardığı *İslâm'ın Vadettikleri ve Geleceğimizde İslâm Var* başlıklı eserlerinin ardından 1982'de müslüman olan Garaudy İslâm'ın insanlığı Allah, insan ve tabiatla yeniden buluşturacağına, böylece dünyaya egemen olan Batı medeniyetini ıslah edip dünyamızı intihardan kurtarabileceğine inanır. Başta

İslâm'ın Aynası Camiler ile *İslâm ve İnsanlığın Geleceği* olmak üzere birçok kitabında İslâm'ın namaz, oruç, hac ve kurban ibadetlerinin kişiyi Allah'la ve insanlıkla buluşturması açısından son derece önemli olduğunu, insanın ibadetlerle mânevî yönden âdetâ kanatlanıp uçtuğunu çarpıcı bir üslûpla dile getirir; bu ibadetlerin müslümanlar tarafından ruhen yeterince özümsemesinden ve ruhsuz bir şekilcilige büründürülmesinden yakınır. *İslam en occident, Cordoue, capitale de l'esprit* ve *İnsanlığın Medeniyet Destanı* adlı eserleriyle diğer birçok eserinde müslümanları Kur'an'ı kendi gözleriyle değil ölümlerin gözleriyle okumaları yüzünden kınar. Kur'an ve Sünnet'in günümüz şartları içinde ve günümüzün sorularına cevap verebilecek bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini savunur. İslâm'ın uyanık bir zihinle uygulanıp değerlendirildiği dönemlerde müslümanların Atlas Okyanusu'ndan Hindistan ve Çin'e kadar yayıldığını, İspanya'nın çok az bir kuvvetle kolayca fethedildiğini, çünkü insanların İslâm adaletine âdetâ koştuğunu söyler. Müslümanların tefekkürü bir yana bırakıp eskilerin dediklerini tekrarlamaya başlamasıyla ictihad kapısının kapandığına, İslâm âleminin önce duraklayıp sonra da çöktüğüne dikkat çeker. Müslümanların yeniden yükselmesi için kendi çağlarının problemlerini, o dâhi müctehid imamların formüllerini tekrarlayarak değil onların metotlarından ilham alarak halletmeleri gerektiğini belirtir. Garaudy'ye göre şeriat, içinden boz bulanık bir su alıp getireceğimiz durgun bir gölet değildir, çünkü bu yeni susuzlukları gidermekten çok kendimizi kandırmak olur. Şeriat, etrafa parıltılar saçarak gürül gürül akan ve kıyılarına bereket yağdıran güzel bir nehidir.

Garaudy tasavvufla ilgili görüşlerini de özellikle *İslâm ve İnsanlığın Geleceği* başlıklı kitabında dile getirir; tasavvufu imanın bir boyutu, İslâm'ın derûnî cephesi olarak görür. Tasavvufun hıristiyan mistisizminden ve

Hint felsefesinden doğmayıp doğrudan Kur'an kaynaklı olduğunu ısrarla vurgular. Özellikle Râbia el-Adeviyye, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Ferîdüddin Attâr'a hayranlığını dile getirir. Hıristiyan dünyasının büyük mistiklerinin müslüman mu-tasavvıflardan etkilendiğine dikkat çeker.

Eserleri

Garaudy'nin altmıştan fazla eseri bulunmakta, fakat altmış yetmiş sayfalık yayımları da dikkate alınırsa bu rakam sekseni aşmaktadır. Garaudy'nin birçoğu kırktan fazla dile, otuz kadarı da Türkçe'ye tercüme edilen eserlerinden bazıları şunlardır: *Sosyalizm ve Ahlâk*, trc. Selâhattin Hilâv, İstanbul 1976, *Sosyalizm ve İslâmiyet*, trc. Doğan Avcioğlu – E. Tüfekçi, İstanbul 1965; *Sosyalizm ve İslâm*, trc. M. Şehsuvar, Ankara 1983), *Jean-Paul Sartre ve Marksizm*, trc. Selâhattin Hilâv, İstanbul 1962), *Aforozdan Diyaloga*, trc. Sadık Kılıç, İstanbul 1986, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, trc. Cemal Aydın, İstanbul 1995, *Medeniyetler Diyalogu*, trc. Cemal Aydın, İstanbul 2011), *Yaşayanlara Çağrı*, trc. Cemal Aydın – Nuri Aydoğmuş, İstanbul 1986), *Geleceğimizde İslâm Var*, trc. Cemal Aydın, İstanbul 2014, *İslâm'ın Vadedtikleri*, trc. Salih Akdemir, İstanbul 1984), *Siyonizm Dosyası*, trc. Neziha Uzel, İstanbul 1983, *İslâm'ın Aynası Camiler*, trc. Cemal Aydın, İstanbul, 2013, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, trc. Cemal Aydın, İstanbul 1990, *Hatıralar, Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum*, trc. Cemal Aydın, İstanbul 2005, *Yaşayan İslâm*, trc. Mehmet Bayrakdar, İstanbul 2000, *İsrail Mitler ve Terör*, trc. Cemal Aydın, İstanbul 1996, *Çöküşün Öncüsü ABD*, trc. Cemal Aydın, İstanbul 1997, *Le mythe américain?*(yazarın doğrudan Cemal Aydın'a gönderdiği çalışması, *Amerikan Efsanesi*, trc. Cemal Aydın, İstanbul 2002, *Batı Terörü*, trc. Ayşe Meral, İstanbul 2007.

*Bu yazı TDV *İslâm Ansiklopedisi'nin* EK-1. cildinde, 463-466 numaralı sayfalardan kısaltılarak hazırlanmıştır.

DÜNYA MEDYASININ İSLÂM'LA İMTİHANI

Taha KILINÇ

Yeni Zelanda'nın Christchurch kentindeki iki camiye 15 Mart 2019 Cuma günü düzenlenen saldırılarda 49 kişinin hayatını kaybetmesi, uzunca bir süre dünya çapında birinci gündem maddesi olarak kaldı. Saldırlardan sonra özellikle Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern'in sempatik tavırları, Yeni Zelandalıların müslümanları sahiplenmesi ve ülke medyasında İslâm'a ve müslümanlara yönelik olumlu bakış öne çıktı. Hatta öyle ki, neredeyse müslümanların başına gelen katliam ve trajedi unutuldu, mesele Yeni Zelanda'nın siyasî ve sosyal yapısına övgüye dönüştü.

Başbakan Jacinda Ardern, müslüman kadınları kucaklarken ve camileri ziyaret ederken elbette samimiydi. Ancak hadiseye topyekün baktığımızda, Yeni Zelanda devletinin ve medyasının, oldukça profesyonel hareket ettiğini de ifade etmek gerekir. Bunun ardındaki sebep de şüphesiz, İngiltere'nin yönettiği topraklarla ilgili biriktirdiği engin tecrübe ve farklı halk kitlelerine nasıl muamele edeceğini ve onların hoşnutluğunu nasıl kazanacağını yakinen bilen devlet aklıdır.

Dünya medyasının İslâm'la imtihanı bahsine tam bu noktadan başlamak isabet olacaktır. Zira dünyadaki ana akım medyayı, İslâm'a ve müslümanlara bakış zaviyesinden, iki ana kola ayırabiliriz. Birincisi

İngiltere'nin direkt veya dolaylı biçimde etkilediği medya dilidir. Ki bu dilde muhatapların derinlemesine tanınması, haber sunumlarında ve meselelerin ele alınışında bu bilgiden sonsuz biçimde faydalanılması esastır. İkinci tip medya ise Amerikan ve Siyonist etkilere açık, muhatabının algularına veya hassasiyetlerine yer vermemeye odaklı, İsrail'in menfaatlerini koruma konusunda açık şekilde taraflı bir dile sahiptir. Dünya medyasında aradaki nüanslar, bu iki ana cephenin birine mutlaka daha yakındır. O açıdan, araakımlara odaklanmak, o ünlü "büyük resmi" gözden kaçırmaya yol açabileceğinden, önceliğimiz değildir.

İki ana kampın hedefi nihayetinde İslâm dünyası ve müslümanlar üzerindeki hegemonyayı sürdürmek olsa da üslup ve yaklaşım farkları, iki ayrı uçtan söz etmemizi mümkün kılmaktadır.

* * *

1700'lerin ortalarından itibaren dünya çapında elde ettiği sömürgeci nedeniyle "Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk" olarak bilinen İngiltere, 1900'lerin başında bu devasa pas-tayı artık dünyanın diğer sömürgeci güçleriyle paylaşmak mecburiyetinde kalmıştı. Ancak, dünyanın merkezini oluşturan Ortadoğu coğrafyasındaki tartışılmaz İngiliz üstünlüğü, Londra'yı diğer güç merkezlerinden daha ileri bir noktaya taşıdı. 1930'lar itibarıyla, İngilizlerin doğrudan veya dolaylı biçimde yönettiği topraklar Hindistan'dan başlıyor, Afganistan ve İran üzerinden Irak'a, oradan da Filistin ve Mısır'a uzanıyordu. Petrol başta olmak üzere, zenginliğin kaynağı da zaten tam da buralardı.

İkinci Dünya Savaşıyla birlikte elindeki birçok sömürgeci vazgeçmek durumunda kalsa da, İngiltere, bir zamanlar yönettiği veya kontrol ettiği hiçbir coğrafyadan tamamen uzaklaşmadı. Bunun en önemli nedeni, hâkimiyet kurduğu coğrafyaları çok

iyi tanınması, buna göre stratejiler geliştirmesi, düzen kurması ve çekildikten sonra da kendisine bağlı kalacak kadroları yetiştirmeyi başarmasıydı. İngiliz devlet aklını, günümüzdeki diğer sömürgecilerden ayıran temel fark da buydu. Bu fark, direkt biçimde medya diline ve akademiye de yansıtılacak; başlarda görülen "sömürgeci ve tepeden bakan dil", yerini hızlı bir şekilde "muhatabını anlayan ve ona yardımcı olan" gizli-sömürgeci üslûba bıcağıydı. Hepsisi de uzun yıllar boyunca İngilizlerin yönetimi altına kalan Hindistan, Filistin, Mısır, Kıbrıs gibi yerlerde bugün de açık bir şekilde görülen İngiliz taraftarlığını, burada aramak gerekir. Bu, İngiltere'nin amaçları açısından bir başarı öyküsüdür.

Bütün aşırılıkların, terör eylemlerinin ve terör eğilimlerinin "sünnî müslümanlara" yöneltilmesi noktasında da iki tip medya birbirine yaklaşmaktadır. Ortadoğu'daki hadiselerin nasıl aktarıldığına odaklanan dikkatli bir göz, her türlü aşırılığın ve kınanacak eylemin ısrarla "ekstremist sünnî gruplara" ihale edildiğini görecektir.

Bunun tam karşısında kalan Amerikan sömürgeciliği ise yalnızca yakıp-yıkan, kurulu düzeni yok eden ve yerine de bir şey kurmayan, muhataplarını ciddiye almayan, tanımaya tenezzül etmeyen bir çerçeveye dikkatleri çeker. Bugün dünyada "emperyalizm" dendiğinde akla yalnızca ABD'nin gelmesi, buna karşın -ondan hiç de altta kalır yanı olmadığı halde- İngiliz emperyalizminden neredeyse hiç söz edilmemesi de bu bağlamda gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Büyük ölçüde Siyonist tezlerin tesiri altındaki Amerikan/Batı basınında İslâm'a ve müslümanlara yönelik ölçsüz yorumların, ön yargıların, kaba genellemelerin ve rahatsız edici haberlerin yoğunluğu da yine devlet aklına hâkim olan bakış açısının bir ürünüdür.

Amerikan/Siyonist/Batılı medya organlarıyla İngiliz tipi medya organlarının arasındaki keskin farklara bu şekilde işaret ettikten sonra, üç ortak özellikten de söz etmek yerinde olur:

Her şeyden önce, İslâm ve müslümanlarla ilgili saha çalışmalarına büyük önem verilmektedir. Ancak bu

saha çalışmalarında Amerikan/Siyonist /Batılı medya organlarına hâlâ hâkim olan ön yargı nedeniyle, istenen neticenin alındığını söylemek güçtür. En bilgili gazetecilerin bile mâlûl bulunduğu bu aksaklık, nice haberin sakatlanmasına ve yorumun çöpü hak etmesine yol açmaktadır. İngiliz tipi medyanın, sahadaki varlığını daha somut ve soğukkanlı değerlendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Orada da zaman zaman ön yargılı tipler sahneye çıksa da aradaki oran oldukça belirgindir. İngiliz tipi medya, müslüman çalışan oranı açısından da Amerikan/Siyonist/Batılı medyadan ayrılmaktadır.

Bütün aşırılıkların, terör eylemlerinin ve terör eğilimlerinin “sünnî müslümanlara” yöneltilmesi noktasında da iki tip medya birbirine yaklaşmaktadır. Ortadoğu’daki hadiselerin nasıl aktarıldığına odaklanan

dikkatli bir göz, her türlü aşırılığın ve kınanacak eylemin ısrarla “ekstremist sünnî gruplara” ihale edildiğini görecektir. IŞİD türü eylemler yapan şiî gruplar da olmasına rağmen, ana akım dünya medyasında bunlara atıf yapıldığını görmek neredeyse mümkün değildir. Sıradan bir Batılı’nın zihninde, İslâm dünyasının çoğunluğunu oluşturan sünnî kitlelerin nasıl bir imajla var olduğu, buradan yola çıkılarak tahmin edilebilir.

Bununla bağlantılı olarak, İslâm dünyası ve müslümanlar arasındaki azınlık, uç ve şâz gruplara yönelik aşırı ilgide de dünya medyası istisnasız bir birliktelik sergilemektedir. Sadece Türkiye söz konusu olduğunda değil, İslâm coğrafyasının her köşesinde, dünya medyası uçların ve azların peşindedir. Bu da, gündemleri ve ajandaları hakkında bilgi sahibi olmamıza yardımcı

olan bir başka unsurdur.

Son olarak, İslâm dünyasının ve müslümanların iki tür İslâm yorumu arasında adeta tercih yapmaya zorlanması ve teşvik edilmesi de iki ana akım medyanın bulunduğu üçüncü bir

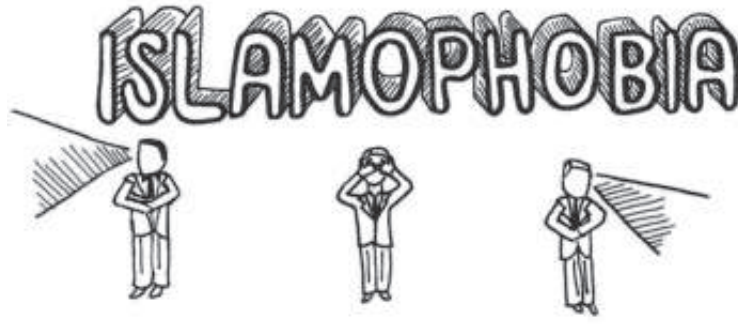
ortak paydadır. Yapılan bütün yayınlar ve paylaşımlar gözden geçirildiğinde, müslümanlara iki istikametten biri gösterilmektedir: 1) İçi boşaltılmış, siyasî iddialarından ve dünyayı değiştirme amacından vazgeçmiş, sadece kalp temizliğine ve cici vatandaşlar olma hedefine indirgenmiş bir İslâm, 2) IŞİD ve türevleri üzerinden karikatürleştirilen, vahşi ve barbar bir din manzarası. Yeni Zelanda'daki katliamdan sonra müslümanlarla ilgili yapılan bütün "sempatik" haberlerde ve onları "İngiliz Milletler Topluluğu'nun asil ve asil üyeleri yapma" amaçlı kucaklama gösterilerinde, bu yönelişi açıkça görmek mümkündür.

Dünya ve Batı medyasının İslâm'la imtihanını konuşurken, tüm bu nüansların akılda tutulması, önümüze konan her yemeğin yenmemesi gerektiği gerçeğini de bize hatırlatacaktır.

* * *

Dünya medyasından hızlı ve ağır biçimde etkilenen İslâm dünyasının basın-yayın organları da ne yazık ki İslâm'a ve müslümanlara bakış noktasında yukarıdaki iki ana akımı takip etmektedir. Çoğunluk Amerikan/Siyonist/Batılı tarafta kalmaktadır. İngiltere tipi medya organları ise hem İslâm dünyasındaki karmaşa ve kaos ortamı nedeniyle gelişemekte, hem de müslüman toplumlara hâkim olan hamaset, ezbercilik ve kör coşkular yüzünden kıvamını bulamamaktadır.

Müslüman dünyanın gazetecileri, entelektüelleri, akademisyenleri ve nihayet siyasetçileri, haber aktarımı ve kitlelere ulaştırma noktasında üçüncü ve adil bir yol icat etme sorumluluğuyla karşı karşıyadır bugün.

Müslümanların malzeme ve meta konumuna indirgendiği günümüzün medya dünyasında, kendi gündemini ve doğrultusunu belirleyen, başkalarının tespit ettiği konularla oylanmak yerine kendi sahici mevzularına

odaklanan, eleman yetiştiren, kitleleri ikna edici bir üslupla kendi dünya görüşüne yönlendirmeyi başaran bir habercilik dili oluşturmak gerekmektedir. Bu yapılmadığı takdirde veya bunun yapılması için bir çaba gösterilmediğinde, dünya medyasına hâkim olan iki ana akımdan birine öykünen ve nihayetinde kendi kendisini tüketen bir zihinsel dünyanın içine hapsolmek kaçınılmaz görünmektedir.

İSLAMOFOBİ ENDÜSTRİSİ VE MEŞRÛİYET UNSURLARI

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Dini İlimler Fakültesi

İslamofobia, İslâm ve müslüman karşıtı ön yargı, nefret, ırkçılık ve düşmanlığı; antiislamizmi, İslâm düşmanlığını, İslâm karşıtlığını ifade etmektedir. İslâm ve müslümana karşı fobi, patolojik korku ile nefret, müslümanlara karşı ön yargıyı, ayrımcılığı, ayırıştırımayı, ötekileştirmeyi, damgalamayı, dışlamayı, yabancılaştırmayı, kin gütmeyi, aşağılamayı, saldırganlığı, şiddeti, çok-kültürsüzlüğü, çoğulcu yaklaşmamayı, düşmanlığı vs. beraberinde getirmektedir.

İslamofobia endüstrisi, özellikle Batı'da ve ABD'de ve ayrıca İslâm karşıtı olan birey ve grupların etkili

olduğu diğer ülkelerde İslâm'a ve müslümanlara karşı duyulan anormal, hastalıklı korku ile bu korkunun getirdiği nefreti üreten, geliştirip derinleştiren, yapan ve pazarlayan bir sanayidir. Bilhassa Batı eksenli küresel aktör ve güçler, bu İslamofobi endüstri oyununu¹ ve tabii ki İslamofobi oyun endüstrisini müslümanlara karşı kurgulamakta ve oynamaktadırlar.

Tarihsel kökenleri çok gerilere gitse de² modern ve postmodern dönemde gittikçe kurumsallaşan ve endüstrileşen İslamofobi, müslümanların Batı'da ve Batı dışında Batı için güçlü, gücü/etkisi hissedilir denilebilecek

düzele gelmesine paralel olarak artmış, derinleşmiştir. Fakat 11 Eylül olaylarından sonra İslamofobi, çok daha derinleşmiştir. Müslümanlar söz konusu olduğunda özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'da çoğulculuk ve çok-kültürlülük yaklaşımından uzaklaşmaktadır.

Yeni Zelenda'da yaşanan camilere terör saldırısında elliden fazla müslümanın şehit olması ve çok sayıda kişinin yaralanmasıyla yeniden canlı bir şekilde gündeme gelen ve endüstrideki yerini sağlamlaştıran İslamofobi, müslümanlar için nerede ve ne zaman ortaya çıkacağı belli olmayan korkunç bir tehdit ve düşmanlıktır. Gerçekten de müslümanlar, özellikle Amerika ve Batı Avrupa'da, ama bazı müslüman ülkeler de dahil dünyanın birçok yerinde had safhaya çıkan İslamofobiye maruz kalmaktadırlar. Bu bağlamda İslamofobinin müslümanlar için acı verici, can yakıcı büyük bir kötülük problemi olduğu söylenebilir. Tabii ki dolayısıyla İslamofobi Batı için, hatta bütün dünya için bir kötülük problemi haline gelmiş bulunmaktadır. Belirtilmelidir ki Batı'ya, Batılı İslamofobik güçlere öykünen, modernleşme serüvenini batılılaşma olarak anlayıp kendi toplumunda öyle uygulamak isteyen İslâm ülkelerinde ve diğer Batı dışı toplumlarda da İslamofobi, bir gerçeklik olarak mevcuttur. İslamofobik süreçte müslümanlar aslında bir tür İslamofobik oyunun parçası haline gelmiş olmaktadır.

1. İslamofobinin Endüstrileşmesi

Tarihi olarak çok gerilere, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mekke'de İslâm'ı anlatmaya ve yaymaya başlaması, Endülüs'te İslâm'ın egemen hâle gelişi ve Haçlı seferlerine kadar gerilere dayandırılabilir İslamofobi, çağdaş dünyada müslümanlara yönelik ortaya çıkan karşıtlık, korku, nefret, ayrımcılık, düşmanlık ve ötekileştirmeyi ifade eder. Belirtmek gerekir ki, Batı

toplumlarında evvela 11 Eylül (ABD), daha sonra 7 Ocak (Fransa'da Charlie Hebdo olayı), İslamofobi zihniyeti, kültürü ve endüstrisini daha bir yayan ve köklüleştirilen derin deprem dalgalarıdır. Batı'nın geliştirip piyasaya sürdüğü; bazı İslâmî grup ve örgütlerin yapıp ettikleriyle katkı sunduğu, fakat Batı'nın üretilip geliştirerek derinleştirdiği İslamofobi, Batı ülkelerinde evveliminde İslâm korkusunu yaydı, ardından bu korkuyu nefrete evriltti ve ondan sonra da bu nefreti düşmanlığa, şiddete, saldırganlığa taşıdı. Denilebilir ki İslamofobi, film sektörü (birçok sinema filminde işaretlenir), medyası (gazete, dergi, televizyon, internet vs.), retorigi, akademik çalışmaları (Huntington'un medeniyetler çatışması tezi ile Lewis'in müslüman-

ları terörle bulaşık gösteren çalışmalarında görüldüğü gibi), Afganistan'a, Irak'a, Suriye'ye askerî, siyasî, kültürel vd.

müdahaleler, Batılı ülkelerde camilere yapılan çeşitli boyutlardaki saldırılar, Ağustos 2014'te kurulan Almanya menşeli Pegida hareketi (Batı'nın İslâmlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar: Patriotic Europäer Gegen die Islamisierung des Abendlandes: Patriotic Europeans Against the Islamization of the West), Hollanda, Danimarka vs. Avrupa ülkelerindeki İslâm karşıtı davranışlar, ABD'deki İslamofobik tutumlar

gibi durum, sebep veya etkenlerle³ müslümanlara karşı kurumsallaştı, piyasa malı haline getirildi, endüstrileştirildi.⁴

İslamofobi oyunu, endüstrileştirilerek mütemadiyen piyasaya sürülen bir meta haline getirildi, hatta piyasa içinde sırf İslamofobiye bir pazar oluşturuldu. Hiç şüphesiz bu pazar ve pazarda piyasaya sürülen İslamofobi ürün paketi, sadece müslümanlar için değil, bütün insanlık için bir kötülük problemi, bir teodise konusudur.⁵ İslâm, birçok Amerikalı ve Avrupalı'nın gözünde beladan başka bir şey değildir.⁶ Toplumsal bir alettir. Batılılar bunu üretmek için ellerinden geleni

İslamofobi oyununda en önemli ve en köklü araçlardan biri de oryantalizmdir. Esasen oryantalizm, İslamofobinin ta kendisidir. İslâm korkusu ve nefreti ve düşmanlığının akademik boyutta oryantalizm ile beslendiği, temellendirildiği söylenebilir. Edward Said ünlü eserinde bunu açıkça ortaya koymaktadır.

yaptılar ve yapmaya da devam etmektedirler; fakat bu artık onların hesap ettiklerini çoktan aştı, hayatlarının kâbusu oldu. Batılılar ve herkes için İslâmsız bir dünya mümkün olmadığına göre⁷ Batı, İslamofobi patolojisinden kurtulmak için elinden geleni ve üzerine düşeni yapmak zorundadır.⁸ Müslümanlara yaşatılanlara bakıldığında, bu, müslümanlar için de büyük bir fitne, imtihan ve şer kaynağıdır.

2. İslamofobi Endüstrisinde Meşrûlaştırıcı Kavram, Söylem ve Araçlar

İslamofobi oyununda sahaya bırakılan bazı kavramlar, söylemler ve araçlar vardır. Bunlar, İslamofobiye, İslamofibinin endüstrileştirmesini ve piyasaya sürülmesini haklılaştıran, geçerli hâle getiren bir meşrûlaştırma sürecinin üretilmesinde işlevsel olmak üzere istihdam edilmektedirler. Bunun için İslamofobi kavramının bizzat kendisi ve korku, nefret, fundamentalizm, köktendincilik, radikalizm, aşırı dincilik, İslâmî terörizm, İslâm terörü, İslamofaşizm, cihadizm, irtica, gericilik, çağdışılık gibi kavramlar piyasaya sürülmüştür. Ayrıca bu kavramlara uygun söylemler ve bu kavram ve söylemleri de besleyen, yaygınlaştıran araçlar, İslamofobiye meşrûlaştırmak için kullanılmaktadır. Bunlar İslamofobi ürün paketinin içinde olmazsa olmaz malzemelerdir.

2.1.Kavram ve Söylemler

İslamofobi endüstrisinde istimâl edilen ve işlevselleştirilen kavramların başında korku gelmektedir. İslamofobiye meşrûlaştırmada kullanılan korku, İslâm'ın ve müslümanların korkulacak ve dolayısıyla tehlikeli şeyler olduklarını, insanların psikolojilerini ve sosyolojilerini bozan korkunç şeyler olduklarını ifade etmektedir. Kuşkusuz buradaki korku; sağlıklı, her insanda belli ölçülerde olması gereken insanî korku değil, patolojik korkudur. Bu korku, sahibini sağlıksız bir şekilde müslümanlara karşı konumlandırmakta, düşmanlığa sevk etmektedir. Bu korkuyu besleyen ve geliştiren en önemli söylem biçimleri, İslâm'ın şiddet dini olduğu, müslümanların korkunç kimseler oldukları, farklı din, düşünce ve hayat tarzından insanlara saldırı potansiyeline sahip oldukları, hatta dünyanın çeşitli yerlerinde bu potansiyeli

fiiliyata geçirerek masum insanlara saldırdıkları ve teröre başvurdıklarıdır.

İslamofobi pazarında önemli bir destekleyici, besleyici ve meşrûlaştırıcı kavram nefrettir. Nefret, söz konusu patolojik korkuyla beslenen ve İslamofobiye İslamofobik kişilerde derinleştiren, İslâm ve müslüman düşmanlığını kökleştiren bir araçtır. Bu kavram etrafında kendini gösteren ve üretilen söylemler de korku için üretilen söylemlerle hemen hemen aynıdır.

Yine İslamofobide önemli bir meşrûlaştırıcı kavram ve olgu, şiddet ve terördür. Müslümanlara atfedilen şiddet ve terör davranışları, İslamofobi endüstrisinde en çok yaslanan ve meşrûiyet kaynağı veya aracı olarak başvuru unsurlardır. Bunlara bağlı olarak İslâm'ın barış değil, şiddet, çatışma, savaş veya terör dini olduğu söylemi ve yine müslümanların dünyanın çeşitli yerlerinde masum insanları hedef alan şiddet içerikli ve terör faaliyetleri yaptıkları söylemi,⁹ İslamofobi endüstrisinin ürettiği bir ürün olarak İslamofobi oyununun pazarlanmasında etkili bir şekilde geliştirilmektedir.

İslâm'ın ve müslümanların şiddet ve terörle anılmasını güçlendirmek için bir dizi destekleyici kavramların ortaya atıldığını da unutmamak gerek. Fundamentalizm, köktendincilik, radikalizm, aşırı dincilik, İslâmî terörizm, İslâm terörü, İslamofaşizm, cihadizm gibi aşırı olumsuz içerik ve imalarla da mücehhez kılınan ve öyle sunulan kavramlar ve bunlara uygun söylemlerle müslümanların belli bir kısmını da ikna edecek şekilde İslamofobi güçlendirilmektedir.

Bunların dışında Türkiye'de İslamofobiye meşrûlaştırmak için yardımına başvuru kavramlara da kısaca işaret etmekte fayda vardır. 10-15 yıl öncesine kadar belli ideolojik ve politik grupların yaygın ve etkili bir şekilde, bugün de çok marjinal bir kesimin kullandıkları irtica, gericilik ve çağdışılık gibi kavramlarla bunlara eşlik eden söylemler, Türkiye'de müslümanlığa karşı kullanılmıştır. İslâm'ın veya dindarların Türkiye'yi geriye götürdükleri, onların anlayış ve yaşayışlarının irtica, gericilik veya çağdışılık olduğu; dolayısıyla kamusal alanda etkili olmamaları gerektiği gibi söylemlerle İslamofobi oyunu güçlü bir şekilde piyasaya sürülmüştür. Özellikle 28 Şubat gibi

tahmini 20 milyon müslüman tarafından yavaş yavaş 'İslamlaştırıldığı' konusunda Avrupa'nın sahip olduğu korku' yorumunu yapmaktadır. Yazar, 'Türkiye'nin AB'ye girişinin 71 milyon müslüman Türk'ün herhangi bir yere yerleşmesine ve Avrupa'nın Hıristiyan medeniyetini işgal etmesine imkan tanıyacağına ikna olmuş olan birçok Avrupalı'nın buna karşı olduğunu düşünmektedir. (...)'¹⁵

İslamofobi oyununda en önemli ve en köklü araçlardan biri de oryantalizmdir. Esasen oryantalizm, İslamofobinin ta kendisidir. İslâm korkusu ve nefreti ve düşmanlığının akademik boyutta oryantalizm ile beslendiği, temellendirildiği söylenebilir. Edward Said ünlü eserinde¹⁶ bunu açıkça ortaya koymaktadır. Batı'da üniversitelerde ve diğer merkezlerde akademik çalışmalarda İslâm ve müslümanlar üzerine kullanılan dil, söylem, üslup, metodoloji, oryantalizmin İslamofobi boyutunu gözler önüne sermektedir.¹⁷

İslamofobinin araçları bağlamında önemle zikredilmesi gereken bir husus da İslamofobi endüstrisini teşkil edenlerin, müslüman ve gayrimüslim bazı kişileri, grupları ve bu kişilerin ve grupların etkili oldukları sivil toplum kuruluşlarını, sivil toplum ve dinî grup veya cemaatleri ya da hareketleri istihdam etmeleridir. O halde bazı birey ve gruplar, en düşük düzeyde propogandadan tutun da terörizm faaliyetlerine kadar İslamofobinin meşrûlaştırılmasında devreye sokulmaktadırlar.

3. İslamofobi, Çok-kültürlülük ve Müslümanları Ötekileştirme

İslamofobinin mer'î olduğu yerlerde iş hayatında, eğitimde, siyasette, medyada, hukukta vs. İslamofobinin ağır tesirlerinden müslümanlar olumsuz etkilenmektedirler. Toplumun birçok sahasında müslümanlar

ötekileştirilmektedirler. Gerçekten de Batılılar, İslamofobi ile müslümanları ötekileştirmeyi ve müslümanlara karşı şiddet ve terör faaliyetlerini meşrulaştırmanın yolunu açmış olmaktadır. İslamofobi, Batı'nın İslâm nefreti ve düşmanlığının bir tür patolojik savunma mekanizmasıdır. Sosyolojik düzlemde müslümanlar, tarihte ve günümüzde gayrimüslimlerle aynı ortamlarda barış içinde yaşarken, bu yaşama dair çok güzel örnekler ortaya koymuş olmasına rağmen, Batı'da çeşitli düşünce sahipleri, entelektüeller, akademisyenler, siyasal aktörler, küresel güçler, İslamofobi üreterek müslümanları ve müslümanlığı, çoğulcu bir anlayışla toplumsal hayatı paylaşmaya layık görmediklerini göstermiş bulunmaktadırlar. Bir

yandan postmodern çoğulcu kültürün yaygınlaşmasını, farklı inanç, farklı hayat tarzı ve farklı kültürlere mensup toplumsal aktörlerin birarada yaşamasının yollarını geliştirmeyi savunurken, öte yandan İslâm'a karşı bir korku, nefret, ayrımcılık, düşmanlık ve saldırganlık duygusu ve pratiği üretmesi, bugün Batı'nın en büyük tutarsızlıklarından, en derin çelişkilerinden biri olarak görülebilir.¹⁸ Batı'da çok kültürlülük söz konusu olduğunda, hemen İslamofobi gündeme gelir ve konu İslâm ile müslümanlar hakkında olumsuz bir tartışma haline dönüşür.¹⁹ Taylor'ın yaklaşımında²⁰

son zamanlarda çok kültürlülük, dünyada, ama özellikle Avrupa'da şüpheli bir terim haline gelmiş olup hoşgörünün itibardan düşmesi veya olumsuz çağrışımlar yapması, İslâm ile ilişkilendirilir.²¹

Sonuç

Son tahlilde İslamofobi günümüzde küresel ölçekte yaygınlaştırılmıştır.

Bir oyun olarak sahnelenen İslamofobi, endüstrileştirilerek piyasaya sürülmektedir. İslamofobi, Batı'nın

sınırlarını aşarak dünya çapında bir endüstri ürün paketi olarak pazarlanmaktadır.

İslamofobi, yani kısaca İslam nefreti, karşıtlığı ve düşmanlığı, Batı'da oldukça yaygın bir durum, kültür ve endüstridir.

Korku, nefret, şiddet, terör, İslamî terörizm, fundamentalizm, radikalizm, köktendincilik, cihadizm, irtica, gericilik, aşırı dincilik gibi kavramlar, İslamofobi endüstrisini meşrûlaştırmak için istihdam edilmektedirler. İslamofobiyi meşrûlaştırmak için bu kavramlara uygun olarak söylemler geliştirilmekte ve onlar da kavramlarla birlikte İslamofobi ürün paketinin içinde piyasaya sunulmaktadır.

Medya, sinema, oryantalizm, kültür, sanat ve edebiyat eserleri, İslamofobinin en önemli ve en etkili meşrûlaştırıcı araçlarındandır.

İslamofobi, müslümanlara düşmanlığı besleyen ve üreten bir endüstri haline getirilmişse de yıkıcı etkileri bütün insanlığı tehdit etmektedir.

Dolayısıyla bütün etkili ve yetkili aktörlerin ellerindeki maddî ve manevî imkanları devreye sokarak İslamofobiyle mücadelede rol almaları gerekmektedir.

Batılılar, İslamofobinin başta kendileri için ciddi bir kötülük problemi olduğunu görmeli ve İslamofobiyle mücadele etmelidirler ve kendi ülkelerinde müslümanlara yardımcı olmalıdırlar. İslamofobiyi önlemek için bunu yapmalıdırlar.

Müslümanlar, İslamofobiye karşı bizzat İslâm'ı ortaya koyarak çözüm üretmeleri gerektiğini unutmamalıdırlar. Bu noktada şu ayetleri yeniden düşünmeli ve gereğini yerine getirmelidirler:

“Ey iman edenler! İman ediniz!” (Nisa, 4/136).

“Bir toplum kendinde olanı değiştirmedikçe, Allah o toplumu değiştirmez.” (Ra'd, 13/11).

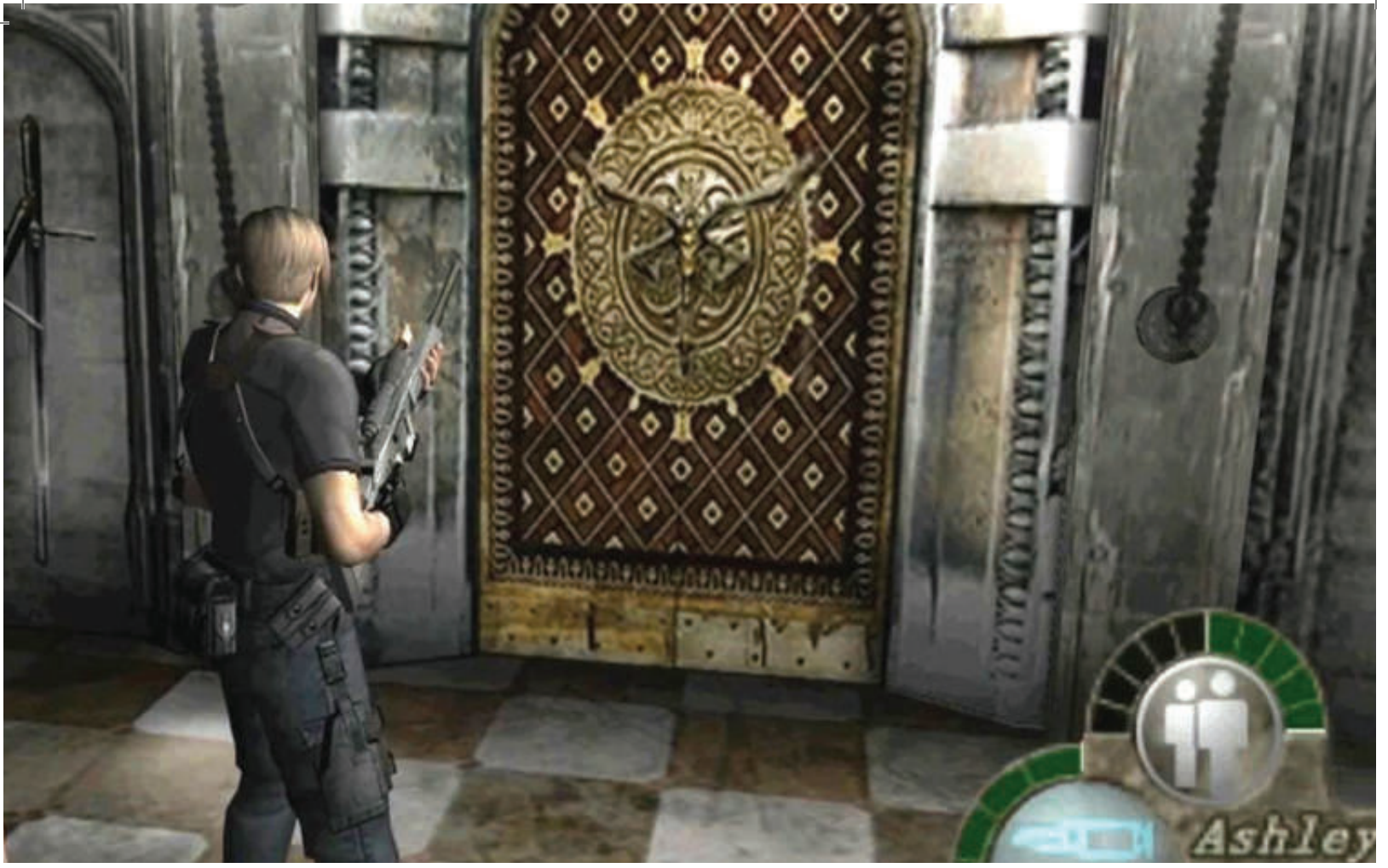
İslamofobiyle mücadelenin en önemli boyutlarından biri de müslümanların birlik olmaları, kardeşlik hukukuna tâbi olmaları ve insanlığa Kur'an ve Sünnet kaynaklı yeni bir dil ile İslâm'ın güven ve barış dini olduğunu göstermeleridir.

Müslümanlar kendi içlerinde teröre, zulme meyleden, İslâm'ın temel ilkelerine aykırı hareket ederek İslâm'a ve müslümanlara zarar veren grup veya yapılarla karşı net bir tavır koymalı ve onları asla sahiplenmemelidirler.

DİPNOTLAR

- 1 İslamofobinin oyun olarak ele alındığı ve bu makalede de geniş bir şekilde yararlanılan çalışma için bkz. Okumuş, Ejder, “İslamofobik Oyunda Müslümanlar”, İlahiyat *Akademi Dergisi* (6), 37-69.
- 2 al-Shaikh-Ali, Anas, “Sanat ve Edebiyat Kılığına Girmiş İslamofobi Söylem: İlerlemeci Eğitim Yardımıyla Efsane ile Mücadele”, *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*, ed. J. L. Esposito ve İ. Kalın, çev. İsmail Eriş, İnsan Yay., İstanbul, 2015, 217-254.
- 3 Younes, Anna-Esther, “Islamophobia in Germany”, *European Islamophobia Report*, ed. Enes Bayraklı ve Farid Hafez, SETA Yay., Ankara, 2016, 182-198.
- 4 Bkz. Said, Edward, “The Essential Terrorist”, *Blaming the Victims: Spurious Scholarship and the Palestinian Question* 149, ed. Edward Said ve Christopher Hitchens, 2001; Okumuş, Ejder, “İslamofobi: Bir Kötülük Problemi”, *Yeni Şafak*, 13.02.2015 <http://www.yenisafak.com/hayat/islamofobi-bir-kotuluk-problemi-2080240>; Okumuş, Ejder, “Çağdaş Dünyada Birlikte Yaşama”, *Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Ahlakı*, Koordinatör: Yunus Akkaya, DİB Yay., Ankara, 2015, 101-112.
- 5 Okumuş, “İslamofobi: Bir Kötülük Problemi”.
- 6 Said, “The Essential Terrorist”.
- 7 Fuller, Graham E., *İslamsız Dünya*, 4, bs., çev. Hasan Kaya, Profil Yay., İstanbul, 2012.
- 8 Ahmed, Akbar S., *İslâm'a Yolculuk: Küreselleşme Krizi*, çev. Faruk Tuncer, Ufuk Kitap Yay., İstanbul, 2008.
- 9 Bkz. Okumuş, Ejder, “Küresel Durum-Problemi, Evrensel Barış ve İslam”, *Diyanet İlimi Dergi*, 44/3, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2008.
- 10 Lean, Nathan, *İslamofobi Endüstrisi*, çev. İbrahim Yılmaz, DİB Yay., Ankara, 2015.
- 11 Bkz. Lean, Nathan, *İslamofobi Endüstrisi*, çev. İbrahim Yılmaz, DİB Yay., Ankara, 2015, Said, 2007; al-Shaikh-Ali, “Sanat ve Edebiyat Kılığına Girmiş İslamofobi Söylem: İlerlemeci Eğitim Yardımıyla Efsane ile Mücadele”; Cherribi, Sam, “Bir Saplantının Canlanışı: Hollanda, Avusturya ve

- Almanya'da İslamofobi”, *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*, ed. J. L. Esposito ve İ. Kalın, Çev. İsmail Eriş, İnsan Yay., İstanbul 2015, 95.
- 12 Said, “The Essential Terrorist”.
- 13 Said, Edward W., *Kültür ve Emperyalizm*, çev. Necmiye Alpay, Hil Yayınları, İstanbul, 1998.
- 14 al-Shaikh-Ali, “Sanat ve Edebiyat Kılığına Girmiş İslamofobi Söylem: İlerlemeci Eğitim Yardımıyla Efsane ile Mücadele”.
- 15 al-Shaikh-Ali, “Sanat ve Edebiyat Kılığına Girmiş İslamofobi Söylem: İlerlemeci Eğitim Yardımıyla Efsane ile Mücadele”.
- 16 Said, Edward W., *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Kesif Kolu*, çev. Nezih Uzel, Pınar Yay., İstanbul, 1982.
- 17 Bu makalenin yazarı, bir makalesinde Turner'in bir kitabından hareketle oryantalizmin, sosyoloji örneğinden hareketle bilimsel saha ve çalışmalarda, İslâm ve müslümanlara karşı ön yargılar oluşturmada, müslümanları ötekileştirmede nasıl etkili olduğunu Marx ve Weber gibi sosyologların yaklaşımları üzerinden ele almaya çalışmaktadır. Söz konusu çalışmalar için bkz. Okumuş, Ejder, “Güncelliğini Yitirmiş Bir Oryantalizmden Global Sosyolojiye Geçiş İmkânı”, *Marife*, 2/3, Kış 2002, 253-260; Turner, Bryan S., *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yay., İstanbul.
- 18 Okumuş, “İslamofobi: Bir Kötülük Problemi”; Okumuş, “Çağdaş Dünyada Birlikte Yaşama”.
- 19 Taylor, Charles, “The Collapse of Tolerance”, *The Guardian*, 17 Eylül 2007, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2007/sep/17/the-collapseof-tolerance> (Giriş: 25.11.2016).
- 20 Taylor, “The Collapse of Tolerance”.
- 21 Kalın, İbrahim, “İslamofobi ve Çok Kültürlülüğün Sınırları”, *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*, ed. J. L. Esposito ve İ. Kalın, çev. İsmail Eriş, İnsan Yay., İstanbul, 2015, 39-62.

İSLAMOFOBİNİN BİR ARACI OLARAK OYUNLAR*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa CINGİ

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi neticesinde insanoğlu hiç olmadığı kadar birbiriyle içli dışlı olma ve birbirini tanıma imkânı bulmuş; dünyanın öbür ucunda yaşayan bir kimseyle iletişime geçebilir, ondan eğitim alabilir, onunla ticaret yapabilir, arkadaş olabilir, oyun oynayabilir ve bir fikir etrafında toplanıp sesini daha fazla duyurabilir hale gelmiştir. Bunca olumlu imkânın yanı sıra insanoğlu belki de daha önce hiç yaşamadığı derecede birbirinden korkup düşmanlık besleyebilir, ötekileştirip ötekileştirilebilir, fikir çatışmasının da ötesinde belki hayatta hiçbir zaman bir araya gelemeyeceği biriyle

kavgaya tutuşabilir hâle de gelmiştir. Ötekileştirme ve nefret söylemi, yeni iletişim teknolojilerinin gündelik hayattaki iletişimde hâkimiyet kazanmasıyla birlikte sıklıkla rastlanılan bir durum olmuştur. Bir din olarak İslâm'a ve müslümanlara ayrımcı, ötekileştirici ve hatta düşmanca bir tavır alınmasını kapsayan "İslamofobi" de, bu durumun sıklıkla yaşandığı bir fenomendir.

Televizyon kanalları, gazete ve dergiler gibi mecralarda çeşitli haberlerle, dizi ve filmlerle sıklıkla pompalanan İslamofobik içerikler, yeni iletişim teknolojilerinin kullanıldığı mecralarda da kimi zaman bir

video veya görsel, kimi zaman bir yazı, kimi zaman da bir oyun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bloglardan Facebook ve Twitter gibi sosyal ağ sitelerine, YouTube gibi video ve Instagram gibi görsel paylaşım sitelerine, herkesin ortaklaşa yazabildiği Wikipedia'dan sözlüklere, forumlara, Udeemy tarzı eğitim platformlarından SoundCloud gibi bağımsız müzik servislere ve WhatsApp tarzı anlık içeriksel mesajlaşma uygulamalarından dijital oyunlara pek çok formatı içinde barındıran yeni medya, kullanıcıların teknik bilgi ve yüksek maliyet gerektirmeksizin, çoğunlukla bir akıllı telefon marifetiyle hedef kitleleriyle iletişime ve etkileşime geçebildiği mecra. İslamofobik söylemin de özellikle son on yılda hız kazanmasında yeni medyanın ciddi bir payı olduğundan söz edilebilir. Zira bir blogger, bir YouTuber, bir Instagrammer rahatlıkla şahsî fikrini paylaşabilmekte ve takipçileri tarafından bu paylaşım anında paylaşılıp geometrik olarak içeriğin yayılması mümkün olabilmektedir⁴. Yeni medya bu kapsamda eleştirilebilir fakat madalyonun diğer tarafından bakıldığında ise yine yeni medya marifetiyle İslamofobinin azaltılması ve bitirilmesi için çalışmalar da yürütülebilmektedir. Sadece konvansiyonel mecralar vasıtasıyla kitle iletişim kurularak kurulabildiği dönemle kıyas edilecek olursa müslümanların yeni medya vasıtasıyla kitle iletişim kurabilmesi hem çok daha kolay hem bedava yakın maliyette, hem de daha demokratiktir.

Her ne kadar kişisel üretime ve tasarıma imkân tanınması ve internet alt yapısını kullanması bakımından yeni medya kapsamında değerlendirilse de dijital oyuna yönelik olarak sosyal medyaya bakış açısından farklı bir perspektifle yaklaşılmasında fayda vardır. Öncelikle dijital de olsa oyun oyundur. Kimi

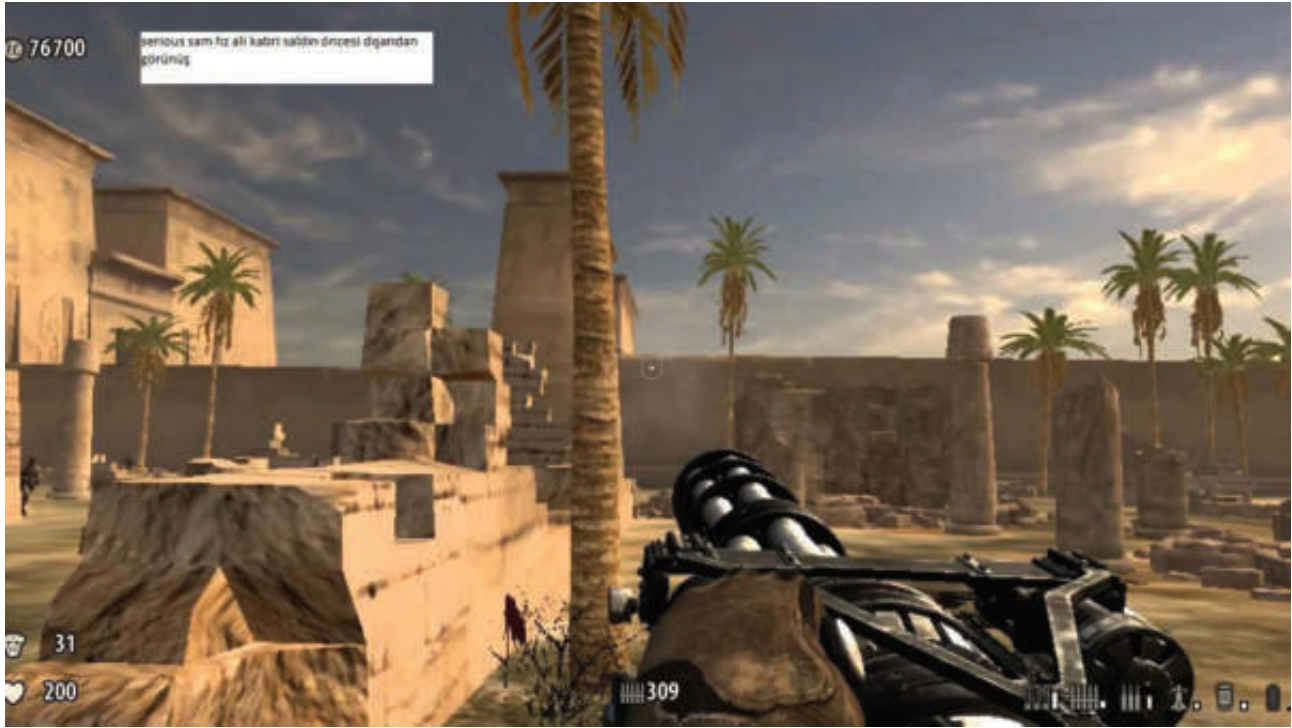
zaman boş vakti değerlendirmek, kimi zaman ise eğlenmek için bu oyunlar oynanmaktadır.

Dijital oyun bilgisayar, atari, konsol, cep telefonu ya da tablet gibi çeşitli cihazlar üzerinden oynanan, internet teknolojilerinin gelişimi ile sadece oyundaki yapay zekâyâ karşı değil, dünyanın dört bir tarafından insanların aynı anda aynı oyun içerisinde birbiriyle oynamasına imkân tanıyan, hatta sanal ve artırılmış gerçeklik teknolojilerinin de etkisiyle kişinin içinde bulunduğu ortamda bizzat oyuna katılmasını da sağlayan, kısaca dijital araç veya ortamlarda oynanan tüm oyunları kapsamaktadır.

İster dijital ister geleneksel olsun, psikolojiden antropolojiye, sosyolojiden iletişim bilimlerine pek çok bilim alanının incelediği oyun pedagojik olarak bir çocuğun zihinsel, bedensel ve kültürel gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Sosyal olgunlaşmada, kimliğin kazanılmasında ve benliğin oluşmasında da oyun önemli bir aktördür². Bir çocuk oyun sayesinde tecrübe kazanmakta, empati kurabilmekte, karşısındakine saygıyı, sabretmeyi, uyumu, tartışmayı, sorun yönetimini ve stresle başa çıkmayı ve mücadele etmeyi öğrenmektedir³.

Bununla birlikte dijital oyunları sadece çocuklar değil, onlar kadar hatta çocuklardan daha fazla oranda yetişkinler de oynamaktadır. Statista'nın dünya genelindeki raporuna göre 25-34 yaş aralığındaki yetişkinlerin sayısı (440 milyon kişi), 16-24 yaş aralığındaki çocuk ve gençlerin sayısından (400 milyon kişi) yaklaşık 40 milyon fazladır. 35-44 yaş aralığındaki kişi sayısı 2014 yılından 2016 yılına kadar istikrarlı bir şekilde artmıştır. En dikkat çekici veri ise raporun 2020 yılı öngörüsüne ait olup yüzdesel olarak en büyük artışın 55 yaş ve üzeri bireylerde

**Oyunlarda
müslümanlar
kimi zaman terörle,
kimi zaman barbarlıkla,
ikiyüzlülükle veya şehvetle
özdeşleştirilerek; İslâm'da
kutsallık atfedilen öğelerle
alay edilerek bu korku
ve düşmanlık
beslenmektedir.**

olacağını, yaklaşık 20 milyon kişiden 40 milyon kişiye ulaşacağını ortaya koymaktadır⁴.

Araştırmalar, dijital oyunları gündelik hayatın boşluklarında bir rahatlama aracı olarak oynamanın stres atma⁵, el-göz koordinasyonunu, görsel dikkati ve becerileri artırma⁶, eğitsel içeriğe sahip oyunlar konusunda derslerde başarıyı artırma⁷ gibi faydaları olduğunu ortaya koyarken oyuna daha fazla zaman ayırmanın bağımlılık⁸, düşmanca duygularda artış, şiddet eğilimi ve sadizm⁹, depresyon¹⁰, anksiyete¹¹, olumlu sosyal davranışlarda azalma¹², okulda performans düşüklüğü¹³, pornografi eğilimi¹⁴, düşmanca duygularda artış, şiddete karşı duyarsızlaşma, düşük akademik başarı¹⁵, yetersiz fiziksel egzersiz¹⁶, uyku düzensizliği¹⁷, sağlıksız beslenme ve obezite¹⁸ gibi zararları olduğunu ortaya koymaktadır.

Dijital oyunların toplumsal hayata etkilerini içeren örnekleri çoğaltmak mümkündür. Japonya’da bir kişi oynadığı sanal gerçeklik oyunu karakteriyle gerçek bir kilisede 2017 yılında evlenmiştir¹⁹. 57 yaşındaki bir World of Warcraft oyuncusu bu oyunu oynadığı sırada bağırsak düğümlenmesi nedeniyle ölmüştür. Oyuncunun kızı ise babasının oyundaki

yüksek kariyerini miras almak için oyun şirketine başvurmuş, reddedilince oyundaki diğer oyuncularla birlikte şirkete karşı mücadele başlatmış ve sonunda babasının oyundaki mirasını devralabilmiştir²⁰.

Son zamanlarda her gün çocuk intiharları haberleriyle tekrar gündemimize oturan, WhatsApp üzerinden mesajlarla yayılan Blue Whale (Mavi Balina) isimli oyun türevi uygulama da 50 gün boyunca her gün mesajla görevlerin verildiği, her ne kadar alışageldiğimiz oyun formatının dışında da olsa bir oyundur ve ülkemizde 150’nin üzerinde çocuk ve gencin intiharına bu oyunun neden olduğu düşünülmektedir²¹. Kayseri’de yaşayan, babasının öldüğünü öğrenen 6 yaşındaki bir çocuğun “Babamın başka canı yok muydu anne?” şeklindeki sorusu da gerçek ile sanal arasındaki ayrımı yapamayan çocukların oynadığı dijital oyunların gerçek hayata bakışını ortaya koyması bakımından düşündürücüdür.

Görülebileceği üzere dijital oyunlar başta çocuklar ve gençler olmak üzere bu oyunları oynayan tüm insanların yaşamlarında maddî ve manevî olarak etkiye bulunabilmekte hatta hayatî sonuçlar doğurabilmektedir. Dijital oyunun oynayan kişileri oyuna

dâhil etmesi bunun en temel nedeni olabilir ve bu özelliğiyle de diğer yeni medya mecralarından ayrılmaktadır. Kişi bu oyunlarda, bir sosyal ağ sitesinde olduğu gibi sadece bir fotoğrafa bakmamakta ya da video seyretmemekte, bizzat oyunu oynayarak heyecanlanmakta, oyunda başarı sağladığında sevinmekte, yenildiğinde üzülmemekte, kimi zaman hırslanmakta, kimi zaman oynadığı cihazı tekmeleyip duvara fırlatacak kadar öfkelenmektedir. İnsanların dijital oyunları bu denli yaşıyor ve davranışlarına yansıtıyor olmaları, bu oyunların içeriğini önemli kılmaktadır. Şiddetten ırkçılığa, cinsiyetçilikten pornografiye pek çok içeriğe sahip olan bu oyunlar, çoğu ülkede yaş sınırlamalarından yasaklamaya bir takım regülasyona tabi tutulmuştur ama yine de herkesin her şeye ulaşabildiği günümüzde bu oyunların milyonlara ulaşmasına engel olunamamıştır, olunamamaktadır. İslamofobi de dijital oyunlar içerisinde kiminde doğrudan kiminde dolaylı yoldan işlenmektedir ve oyun oynayan kitlelerde bu yönde bir tutum, tavır ya da davranış oluşmasına çok ciddi bir ortam hazırlanmaktadır.

İslamofobi, en çok satan ve en çok oynanan oyunlarda sıklıkla işlenen bir olgudur. Çocukların ve gençlerin fikir dünyalarını oluşturdukları en aktif dönemlerinde yoğun olarak oynadığı dijital oyunlar nedeniyle birer İslâm düşmanı, en azından İslâm dininden korkan birer fert olarak yetişmeleri pekâlâ mümkündür. Oyunlarda müslümanlar kimi zaman terörle, kimi zaman barbarlıkla, ikiyüzlülükle veya şehvetle özdeşleştirilerek; İslâm'da kutsallık atfedilen öğelerle alay edilerek bu korku ve düşmanlık beslenmektedir.

T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 2016 yılında ortaya koyduğu rapora göre İslamofobik içeriğe sahip 19 oyun mevcuttur²². Bu oyunlar "Ayo Dance", "Bomb Gazze", "Command Conquer Generals Zero Hour", "Call Of Duty 2", "Call Of Duty Black Ops 2", "Call Of Duty Modern Warfare 2", "Clive Barkers Undying", "Counter Strike", "Devil May Cry 3", "Dante's Awakening", "Faith Fighter", "Guitar Hero 3", "Little Big Planet 3", "Minarett Attack", "Muslim

Massacre", "Resident Evil 4", "Resident Evil 5", "Serious Sam", "Tekken Tag Tournament" ve "Zack & Wiki" şeklinde sıralanmaktadır. Bu oyunlardan bazılarının doğrudan müslümanları hedef alan oyunlar olduğu isimlerinden belli olmaktadır.

İnternette bu oyunları oynayanların yapmış oldukları yorumlar, başta A.B.D. olmak üzere Batılı ülkelerde yaşayan gayrimüslimlerin İslâm'a ve müslümanlara yönelik ne kadar vahim algılara sahip olduğunu önemli ölçüde ortaya koymaktadır.

Örneğin yerden mantar gibi biten terörist müslümanların (!) öldürülmeye çalışıldığı "Muslim Massacre" isimli oyun için "Hayatımda oynadığım en iyi oyun.", "Oyun diye ben buna derim.", "Gelmiş geçmiş en iyi oyun.", "Keşke gerçek dünyada da böyle olsa." gibi yorumlar, birbiri ardına sıralanmaktadır.

Yukarıdaki 19 oyuna yönelik olarak internet ortamında yapılan yorumlarda müslümanlar barbar, tacizci, tecavüzcü, adi suçlu, saygısız, sevimsiz, sert, nefsinin peşinde giden zavallı gibi lanse edilmiştir. Bu oyun severlere göre müslümanlar çağ dışı insanlardır zira İslâmiyet çağ dışı bir din olup diğer dinler modern zamanlara yüzyıllar öncesinden ayak uydurmayı başarabilmişken müslümanlar hiçbir çaba göstermemiştir. Bunlara binaen müslümanlar teröristtir. İntihar bombacısıdır. Cihad için dünyayı yakar. İslâm asla bir barış dini değildir.

Bazı oyun severler yorumlarında İslâm'ın ve müslümanların ne kadar tehlikeli olabileceğini öğrenmeleri bakımından bu oyunların mümkün olan en küçük yaşta oynatılmasını hatta okullarda ders kapsamında oynatılmasını tavsiye etmekte, böylelikle gelecek nesillerin geleneklerine sahip çıkabileceğini belirtmektedir.

Bazı oyun severler yapılan oyunlardaki tasarımı yeterli bulmayıp "Çok çok iyi, ama oyunun yeni versiyonu daha kanlı olmalı. Biraz çarşaf giymiş müslüman kadın ve müslüman çocuklar ekleyin." diyerek oyunda daha fazla müslüman öldürmenin çok daha nitelikli olacağından dem vurmaktadır.

Bu yorumlara karşın müslümanların aslında terörist olmadığını, terörizmin dininin olmadığını, İslâm adına yapılan terörizmin asla İslâm'a mâl edilemeyeceğini, terörizmin herhangi bir dine mâl edilemeyeceğini anlatan İslamofobi karşıtı yorumlar da mevcuttur fakat bunlar algıları etkilemekte oldukça yetersizdir. Zira onların takip ettikleri neredeyse tüm medyada DAİŞ, El-Kaide, Boko Haram gibi terör gruplarının terörist faaliyetleri neticesinde “müslüman eşittir terörist” propagandası yapılmaktadır ve dijital oyunlar da buna paralel bir seyir izlemektedir.

Oyun severlerin dijital platformlardaki yorumları göstermektedir ki dijital oyunlar İslamofobinin yayılmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Oyun severler İslamofobik oyunları oynarken müslümanların terörist olmasından şiddet eğilimli olmalarına ve insan öldürmekten zevk aldıklarına

yönelik pek çok unsuru normalleştirmekte, içsel-leştirmekte ve fikirlerini ona göre şekillendirmektedir. Öte yandan İslamofobik oyunların yaptığının tam tersini yapmak da yine müslümanların elindedir. Madem oyunlar giderek artan sayıda insan tarafından oynanmakta ve yaş aralığı genişlemektedir, o halde İslâm'ın önemli değerlerini, mahiyetini, niteliklerini anlatan güzel tasarımı oyunlar piyasaya sürülebilir. Bununla birlikte, dijital oyunların İslamofobinin oluşmasında tek etken olmadığı dikkatten kaçmamalıdır. Kendilerini İslâmî örgüt olarak lanse eden ve yaptıkları terör faaliyetlerini, şiddet eylemlerini ve adi suçları İslâm adına yaptıklarını öne sür-en örgütlerin varlıkları sonlandırılmadan; dolayısıyla medyanın bu tarz içerikleri servis etmesinin önüne geçilmeden sadece oyunlarla bir çözüme varılabilmesi çok mümkün görünmemektedir.

DİPNOTLAR

- * Bu çalışma *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* (MEDİAD)'ın Haziran 2018 tarihli sayısında yayımlanan “Dijital Oyunseverlerin İslamofobi İçerikli Oyunlara Bakışı” başlıklı makalenin kısaltılmış halidir. Çalışmanın tamamını incelemek için bkz. <https://dergipark.org.tr/mediad/issue/37949/429840>.
- Horsti, K., “Digital Islamophobia: The Swedish woman as a figure of pure and dangerous whiteness”, *New Media & Society*, 2017, 19/9 1440-1457, s. 1441.
  - Toksoy, A. C., “Yarışma Niteliği Taşıyan Geleneksel Çocuk Oyunları”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2010, (3) 205-220, s. 205.
  - Yavuzer, H., *Ana-Baba ve Çocuk*, İstanbul, 1999, Remzi Kitabevi, s. 170.
  - Çevrimiçi: http://www.ankaraka.org.tr/tr/dijital-oyun-sektoru-raporu_3414.html Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2018
  - Yalçın, İrmak, A., & Erdoğan, S., “Ergen ve Genç Erişkinlerde Dijital Oyun Bağımlılığı: Güncel Bir Bakış”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2016, 27/2, 128-137, s. 133.
  - Green, C. S., & Bavelier, D., “Action Video Game Modifies Visual Selective Attention”, *Nature*, 2003, (423) 534-537; Griffiths, M. D., “The Therapeutic Use of Videogames in Childhood and Adolescence”, *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 2003, (8)547-554.
  - Tüzün, H., “Eğitsel Bilgisayar Oyunları ve Bir Örnek: Quest Atlantis”, *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2006, (30), 220-229.
  - Kuss, D. J., & Griffiths, M. D., Internet Gaming Addiction: A Systematic Review of Empirical Research, 2012, *International Journal of Mental Health and Addiction*, 10/2, 278-296.
  - J.C. Adachi, P., & Willoughby, T. The effect of violent video games on aggression: Is it more than just the violence? *Aggression and Violent Behavior*, 2011, 55-62.; Hasan, Y., Bègue, L., Scharrow, M., & J. Bushman, B., The more you play, the more aggressive you become: A long-term experimental study of cumulative violent video game effects on hostile expectations and aggressive behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 2013, (49/2) 224-227; Gentile, D. A., Lynch, P. J., Linder, J. R., & Walsh, D. A., The effects of violent video game habits on adolescent hostility, aggressive behaviors, and school performance. *Journal of Adolescence*, 2004, (27/1) 5-22.; M.Gonzalez, J., & Greitemeyer, T., The relationship between everyday sadism, violent video game play, and fascination with weapons. *Personality and Individual Differences*, 2018, (124) 51-53.
  - Poppelaars, M., Lichtwarck-Aschoff, A., Kleinjan, M., & Granic, I., The impact of explicit mental health messages in video games on players' motivation and affect. *Computers in Human Behavior*, 2018, (83) 16-23.
  - Ohannessian, C. M., Video game play and anxiety during late adolescence: The moderating effects of gender and social context. *Journal of Affective Disorders*, 2018, (226) 216-219.
  - Greitemeyer, T., & Mügge, D. O., Video Games Do Affect Social Outcomes - A Meta-Analytic Review of the Effects of Violent and Prosocial Video Game Play. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2014, (40/5) 578-589.
  - Toker, S., & Baturay, M. H., Antecedents and consequences of game addiction. *Computers in Human Behavior*, 2016, 668-679.
  - Stockdale, L., & M. Coyne, Video game addiction in emerging adulthood: Cross-sectional evidence of pathology in video game addicts as compared to matched healthy controls. *Journal of Affective Disorders*, 2018, (225) 265-272.
  - Gentile, D. A., Lynch, P. J., Linder, J. R., & Walsh, D. A., a.g.e., 2004.
  - Pasco, D., Roure, C., Kermarrec, G., Pope, Z., & Gao, Z., The effects of a bike active video game on players' physical activity and motivation. *Journal of Sport and Health Science*, 2017, (6/1) 25-32.
  - Wolfe, J., Kar, K., Perry, A., Reynolds, C., Gradisar, M., & A. Short, M., Single night video-game use leads to sleep loss and attention deficits in older adolescents. *Journal of Adolescence*, 2014, (37/7) 1003-1009.
  - Siervo, M., Gan, J., S. Fewtrell, M., Cortina-Borja, M., & C.K. Wells, J., Acute effects of video-game playing versus television viewing on stress markers and food intake in overweight and obese young men: A randomized controlled trial. *Appetite*, 2018, (120) 100-108.
  - Çevrimiçi: Miley, J. (2017). <https://interestingengineering.com/japanese-man-marries-virtual-reality-anime-real-chapel> Erişim Tarihi: 22 Nisan 2018
  - Batı, U., Sekizinci Sanatın İnşası: “Dijital Oyunlar Kesişiminde Postmodernizm, Tüketim Kültürü, Üst Gerçeklik, Kimlik ve Olağan Şiddet”. G. T. Ünal, & U. Batı içinde, *Dijital Oyunlar - Kendi Dünyanda Yaşa, Bizimkinde Oyna*, Derin Yay., İstanbul, 2011, s. 3-33.
  - Çevrimiçi: <https://www.haberler.com/ankarali-mavi-balina-kurbani-gencinolumunde-11929488-haberi/> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019
  - Çevrimiçi: <http://oyunlardaislamofobi.com/> Erişim Tarihi: 28 Nisan 2019

HOLLYWOOD FİMLERİNDE İSLAMOFOBİK ÖĞELER

Doç. Dr. Yusuf ÖZKIR
Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi

New York'taki ikiz kulelere 11 Eylül 2001'de yolcu uçaklarıyla gerçekleştirilen saldırılardan sonra Batı dünyasında hızla yükselmeye başlayan müslüman karşıtlığı giderek daha fazla şiddet unsuru barındıran içeriklerle kamuoyunun gündemine gelmeye başladı. Son olarak Mart 2019'da Yeni Zelanda'da beyaz bir terörist tarafından iki camiye yapılan saldırıda tam bir katliam işlendi ve 51 müslüman şehit edildi.

Saldırının cami katliamını sosyal medya hesabından canlı yayınlaması ve bu katliamı şiddet içerikli bir atari oyunu modunda gerçekleştirmesi aslında müslümanlar söz konusu olduğunda kötülüğün ne kadar sıradanlaştığının işaretidir.

Beyaz teröristin 70-80 sayfa- dan oluşan manifestosunda yer verdiği mesajlar ve katliamı işlediği silahların üstüne yazdığı sembolik anlama sahip ifadeler Türkiye'yi ayrıca ilgilendiren özelliklere sahipti. Saldırının vurgu yaptığı 45 simgesel ifadeden 40'ının Türklerle ilgili olması, manifestosunda Türkleri İstanbul'dan süreceklere yönelik ifadelerle yer vermesi ve

Ayasofya'daki minareleri yıkarak orayı kiliseye dönüştürmekten bahsetmesi Batı'daki müslüman karşıtlığının içinde Türklere yönelik özel bir nefret ve düşmanlığın bulunduğunu göstermektedir.

Batı'daki İslâm karşıtlığının fiziksel şiddete dönüşmesine tekabül eden bu son örnek artık İslamofobi kavramıyla ifade edilen aşamanın yeni bir eşiğe ulaştığının işaretidir. Bu geçiş sürecinin hızlı olmasında kitle iletişim araçlarının belirleyici rolünden bahsetmek mümkündür. Çünkü bu türden katliamların medyaya yansıtılmasıyla nefret söylemi küresel ölçekte hızlı bir şekilde zemin bulabilmektedir. Bazen kendini göstermek isteyen hastalıklı kişiler şöhret olabilmek için bazen de örgütlü ırkçı gruplar tarihi derinliğe sahip düşmanlıklarıyla bu saldırıları gerçekleştirmekte ve diğerlerine de ilham kaynağı olmaktadır.

Bununla birlikte müslümanları dışlayıcı bir nefretin veya genel olarak söylersek Batı cephesindeki İslamofobinin üç temel dayanağı bulunduğu görülmektedir. Birincisi İslamofobinin kökenlerinde iki dünya arasındaki dinî farklılığın bir hesap sorma boyutuna taşınma hırsıdır. İki toplum arasındaki dinî kökenlere yapılan atıflar bunu ispatlamaktadır. İkincisi ekonomi alanında Batı ile rekabet edebilen müslüman ülke sayısı yok denecek kadar azdır. Bu yüzden İslâm coğrafyasında gerçekleşen ekonomik kıpırdanma İslamofobinin arkasını dolduran gerekçeyi de Batı için oluşturmaktadır. Üçüncüsü ise siyasî hesaplaşmadır. Batılılar başta Türkiye olmak üzere nüfusu müslüman olan ülkelerin siyasal anlamdaki bağımsızlık arayışını ve bunu kuvvetlendirmek için yapmak istediği hamleleri doğmadan engellemeye çalışmaktadır.

İslamofobik yaklaşımların arka planını oluşturan bu üç temel gerekçenin günden güne yaygınlaşması ve sıradan insanın gündelik hayatını baskı altına alacak formlar üretmesi konusundaysa kitle iletişim

araçlarında müslümanlar aleyhine yer verilen göstergelerin kayda değer bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Başta Hollywood sineması olmak üzere kitle iletişim aracı kapsamında değerlendirilebilecek aygıtların hepsi kendi kategorilerinde kötücül bir boşluğu doldurmaktadır.

Batılı ülkelerde ortaya çıkan ötekileştirme ve saldırı türlerinde yaşanmaya başlanan benzerlik medyanın taşıyıcı ve örnek oluşturucu rolüne en önemli örneklerden birini oluşturur. Bu kapsamda silahlı katliam işlemek ve başörtülü kadınlara hakaret etmek birincil örnekler olarak sayılabilir. Ayrıca camilerin önüne domuz başı bırakılması, binaların kapı ve camlarının kırılması, evlere ve mescitlere Nazi işareti çizilmesi, sözlü hakaretlerin yaşanması, müslümanların üzerine araç sürme, dinî göstergelerin yasaklanması ve peçeli kadınlara çeşitli kısıtlamalar getirilmesi gibi başlıklar büyük ölçüde medyanın dolaşıma soktuğu ötekileştirici yaklaşımdan beslenmektedir. Bu yüzden bu metinde daha çok bir kitle iletişim aracı olarak sinemanın artan İslamofobi sürecindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Genelde küresel film endüstrisi ve özelde Hollywood filmleri bağlamında yapılacak değerlendirmeye geçmeden önce medyanın kamuoyunu etkileyen boyutunu kuramsal çerçevede değerlendirmek metnin sıhhatine de katkı yapacaktır.

Sihirli Mermiden Sihirli Göstergelere

Henüz 20. yüzyılın başında siyaset bilimci Harold Lasswell tarafından ilk iletişim kuramlarından biri olarak geliştirilen hipodermik şırınga kuramı veya diğer adıyla sihirli mermi kuramı medyanın toplum ve birey üzerindeki güçlü etkisini vurguluyordu.

Kuramın iddiasına göre medyanın zihinlerdeki etkisi tıpkı bir hemşirenin şırınga ile hastasının vücuduna ilaç enjekte etmesinden sonra ortaya çıkan duruma benzer. Aynı oranda güçlü bir sonuç elde edilir.

Esasında toplum ve bireyler medyanın aktardığı içeriklerden etkilenmekte, fakat yansımaları hemen ve hızlı bir şekilde değil kişinin karakterinde biriktikten sonra varlığını göstermektedir.

Modelin geliştirildiği tarihten bu yana yaklaşık 100 yıl geçti. Dönemsel olarak medya etkisinin sınırları ve boyutları tartışılmaya devam edilse de kitle iletişim araçlarının toplumlar ve bireyler üstündeki etkisinin çok güçlü olduğu konusundaki yaygın kanaatin giderek pekiştiğini söylemek mümkündür.

Medyadan aktarılan mesajlar ile bu içeriklerin zihinleri etkileyerek davranış biçimine dönüşmesi arasında her zaman aynı orantı olmayabilir. Bazen oldukça hızlı olabilen harekete geçme sürecinin dönemlere ve koşullara göre değişebildiğini yine kuramsal yaklaşımlar ortaya koymaktadır.

Alman sosyal bilimci Elisabeth Noelle-Neumann'ın "birikmiş etkiler" yaklaşımı bu açıdan etki-tepki mekanizmasındaki bekleme aşamasını harekete geçmeden önceki hazırlık veya olgunlaşma süreci olarak irdelemektedir. Esasında toplum ve bireyler medyanın aktardığı içeriklerden etkilenmekte, fakat yansıması hemen ve hızlı bir şekilde değil kişinin karakterinde biriktikten sonra varlığını göstermektedir.

Bir propagandanın tekrarlanan mesajlarının gündelik yaşamda aniden uygulanmaya başlanmasının arkasında kontrol edilemeyen böylesi bir birikme süreci yer almaktadır. İnsanlar ilkin kendilerine verilen mesajlar karşısında duyarsızmış gibi davranabilir. Fakat sair zamanlarda kişi fark etmese bile süreç içerisinde biriken medya etkisinden dolayı mesaja göre bir pratiğin ortaya çıktığı görülür.

İdeolojik yayıncılıkta kitle iletişim araçları tarafından aktarılan içerikler karşısında taraflar bellidir. Herkes ötekine kendisini kapatmıştır. Bu durum ilk bakışta aslında kontrollü veya iradeli bir durum gibi okunabilmekle birlikte nihâi kertede aynı kapıya çıkmaktadır. Çünkü belirli yayın organları karşısında etkiye kapalı olan kişi tam aksine kendi düşüncelerine yakın içerikleri sunan kitle iletişim araçlarının mesajlarına aynı ölçüde açıktır. Bunun bir dengesi kurulmadığında -ki bu çok zordur- tüketiciler ifrat-tefrit çıkmazında yoluna devam etmektedir.

Birey her iki durumda da arzu edilen noktaya gelmektedir. Üretildiği günden bu yana eskimeyen bu kuramsal yaklaşımlar pek çok konu bağlamında

değerlendirilebilir. Kuşkusuz bunun en görünür olduğu alanlardan birisi İslamofobi konusudur. Giderrek daha büyük bir yaraya dönüşen İslamofobi ile kitle iletişim araçlarının ürettiği negatif çıktılar arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Avrupa ve Amerika başta olmak üzere İslâm ülkeleri dahil neredeyse dünyanın dört bir tarafında müslümanlara yönelik bir baskı, sınırlandırma, ötekileştirme, kalıplara sokma, dışlama ve böylece kontrol altında tutabilme stratejisi uygulanmaktadır. İslamofobi yani "İslâm korkusu" olarak tanımlanan bu canavarı besleyen araçlardan biri de genelde medya özelde ise Hollywood filmleridir. Hollywood burada salt Amerikan sinemasını temsil etmez, diğer ülkelerde de örnekleri uygulanan bir model olarak geniş bir zemine sahiptir.

İslâm'ı Şiddetle Özdeşleştiren Sahneler

2007 yılında vizyona giren *The Kingdom* filmi klasik örneklerden sadece biridir. Fakat genel anlatıyı betimlemesi bakımından üzerinde durulmaya değer. Pek çoğunda olduğu gibi filmin başında teröristler Amerikalıları öldürmektedir. İzleyicideki öfke duygusunu zirve noktasına taşıyabilmek amacıyla öldürme sahnesi olabildiğince titiz bir şekilde hazırlanır. Bu yüzden sadece öldürenin kullandığı yöntemlerin detaylı anlatısına değil aynı zamanda öldürülenlerin masumluğuna dikkat edilir. Peter Berg tarafından yönetilen filmde kadınlar, çocuklar ve genel olarak gündelik hayatın içinde mutlu bir şekilde vakit geçiren sivilere aniden saldırılır. Ortalık kan gölüne döner. Bu saldırıyı yapan teröristleri gösteren kamera çekimlerinde şüpheli ve kuşku uyandıran bir prototip izleyiciye hissettirilir. Kötülüğün kaynağı olarak gösterilen kişilere öfkenin artması için müzik ve efektler vazgeçilmez yan unsurlardır. Duruma göre etkiyi artırabilmek için bu aygıtlar ana unsur olarak da kullanılmaktadır. Kadınların ve çocukların öldürülme sahnelerinde yer verilen ağır çekimler izleyiciyi sonraki sahnelerde izleyeceği terörist avına hazırlamak için özellikle kurguya eklenmektedir.

Benzer bir tasarım 2016 yılında gösterime giren *Londra Düştü* filminde de görülmektedir. Bu filmde

kurbanlar kadınlar ve çocuklardan ziyade devlet başkanlarıdır. Pek çok devlet başkanı acımasız müslüman teröristler tarafından Londra'da öldürülmektedir.

Filmlerdeki katliam, cinayet ve işkence sahnelerini tamamlayan bir unsur olarak İslâm'ın en temel mesajı olan öğelerin kullanıldığı görülür. Mesela *The Kingdom*'da bir taraftan Suudî teröristler Amerikalı sivilleri öldürürken onu uzaktan dürbün ile izleyen kişi Allahu Ekber, Allahu Ekber demektedir. Benzer bir sahneye sahip *Londra Düştü* filminde ise cinayetleri işleyen kişi Lâ İlâhe İllallah Muhammeden Resûlullah demektedir. Böylece müslümanların hayatında birinci derecede rolü olan temel inanç esasları ve onlara aidiyetini veren kavramlar teröristlerle özdeşleştirilmektedir.

Bir taraftan masum sivilleri öldüren teröristlerin aynı zamanda kendi çocuklarını da bu türden cinayetleri acımasızca işleyecek şekilde yetiştirdiklerini işleyen sahneler bu filmlerin bir parçası haline gelmiştir. *The Kingdom* filminde çıtayı yükselten yapımcı kadro katliamları doğrudan çocuğun izlediği bir sahneyi akışa eklemeyi ihmal etmemiştir.

Filmlerde terörle özdeşleştirilen karakterler sadece kişilerle sınırlı değildir. Terörle özdeşleştirilen bir diğer karakter İslâm coğrafyasının bizzat kendisidir. Bazen arka planda ezan sesi kullanılmaktadır. Yemen'den, Irak'tan, Afganistan'dan, Türkiye'den, Filistin'den veya Bosna'dan aktarılan mekânlar filmin öteki konumundaki mekânını ve zamanını oluşturmaktadır.

Bu filmlerde müslümanların sahip olduğu mekânların terörize edilmesiyle birlikte Batılı bir beyaz adamın bu ülkelere seyahat etmeden önceki psikolojik durumu kıvama getirilir. Önyargılar sinema salonlarında ve televizyon ekranlarında oluşturulur. Kurgu olabildiğince tedirgin edici ve dışlayıcıdır. Bazı filmlerde doğrudan belirtilse de çoğunda doğrudan söylenilemeyen

“bunların aslında hepsi terörist” yaklaşımı dip ses olarak izleyiciye hissettirilmekte ve bunun doğal sonucu olarak izleyicinin gündelik yaşamına sokulmaktadır.

Çirkin Yapımlar

İslâm dinini ve ona inanan müslümanları hedef alan Hollywood filmleri arasında içeriğin doğrudan Kur'an-ı Kerim'i ve Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'i hedef aldığı pejoratif yapımların sayısı da az değildir.

Genel olarak aşağılayıcı ve ahlâk dışı karikatür çizimleriyle dünyanın gündemine gelen Hz. Muhammed'e hakaret etme yarışının görsel yapımlardaki sayısı giderek artmaktadır. Bu örneklerden biri *Müslümanların Masumiyeti*

adıyla 2012 yılında yayınlanmıştı. Filmin içeriği irdelendiğinde normal koşullarda düşmana bile yapılamayacak oranda hakaretin yer aldığı görülmektedir. Filmin adında yer alan ifadeler de tam olarak bir kandırmacanın ürünü olarak konulmuştur. Yine İslâm düşmanı Hollandalı Geert Wilders tarafından hazırlanan *Fitna* filmi özellikle Kur'an-ı Kerim'deki ayetleri çarpıtarak İslâm ile şiddeti ve dolayısıyla terörü yan yana gösterme çabasıyla hazırlanmış bir yapımdır.

Emperyalizmin sonucu olarak ortaya çıkan şiddet ve terör dalgasının özüne Kur'an-ı Kerim yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu yüzden film pek çoğunda olduğu gibi 11 Eylül saldırıları ile başlamaktadır. Devamında Kur'an'dan bir ayet okunmakta ve arkasından ise ceset parçaları gösterilmektedir. Bir başka ayetin anlamı kullanıldıktan sonra bu kez Batılı başkentlerde yaşanan bombalı metro saldırılarından biri ekrana getirilmekte, akış genel olarak bu şekilde tekrar etmektedir. Mesela filmdeki çarpıtmalardan birinde “cihad” kavramı “terör” mânâsında kullanılmaktadır. Filmin yapımcısı Wilders'in Hollanda ve Avrupa'da yükselen

Filmlerde terörle özdeşleştirilen karakterler sadece kişilerle sınırlı değildir. Terörle özdeşleştirilen bir diğer karakter İslâm coğrafyasının bizzat kendisidir. Bazen arka planda ezan sesi kullanılmaktadır. Yemen'den, Irak'tan, Afganistan'dan, Türkiye'den, Filistin'den veya Bosna'dan aktarılan mekânlar filmin öteki konumundaki mekânını ve zamanını oluşturmaktadır.

ırkçı aşırı sağın öncülerinden olması ve tüm siyasal dayanaklarını müslümanları Avrupa'dan kovabilmek yönündeki fikirlerinden alıyor olması filmin arka planı bakımından oldukça açıklayıcıdır. Bu yüzden Kur'an'da pek çok ayet bağlamından koparılarak ve bazı ayetler önu ve arkasındaki ayetler olmadan cımbızla çekilip alınarak Batı'yı işgal etmeye hazırlanan bir şiddet dalgasının unsurları olarak filme yerleştirilmiştir.

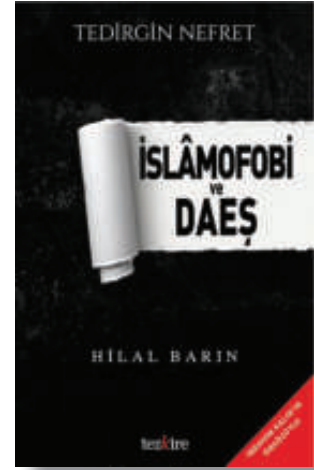
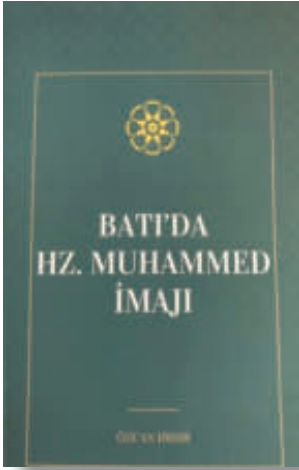
Kötülüğün Sıradanlaştırılması

Hollywood ve türevleri tarafından üretilen filmlerin içeriği sonuçta müslümanlar ve İslâmiyet hakkında negatif propagandaya dönüşmektedir. Batılı toplumların tasavvurunda müslüman imgesi şiddetle özdeşleştiği için onlara görüldükleri yerlerde yaptırım uygulanabileceği düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Başlangıçta marjinal kesimler ve radikal gruplar için geçerli olan bu negatif dönüşüm giderek sokaktaki insanın davranışlarına sirayet etme boyutuna ulaşmıştır. Böyle olmasında siyasetçilerin de İslâm karşıtlığına prim vermeye başlaması ve bu yöntemi kullanarak seçimlerde oy oranını artırabileceğine inanması durumu daha vahim hale getirmektedir. Amerika ve Avrupa'da yaşayan müslümanların sokakta karşılaştıkları hakaret, tükürme, başörtüsünü çekme ve önüne domuz kafası atılması türünden saldırılardaki artışın arkasında bu neden yatmaktadır.

Kuşkusuz sadece film endüstrisi değil Batılı medya organlarının tamamı bir bütün olarak müslümanların ötekileştirilme sürecinde merkezi rol oynamaktadır. Ana akım medyadan marjinal yayınlara, gazete ve televizyon haberlerindeki negatif içerik aynı zamanda sinema ile buluşunca daha kalıcı bir zihinsel savrulmaya neden olmaktadır. Kitle iletişim araçlarıyla yapılan bu türden kara propagandaya son yıllarda sosyal medyanın eklenmesi islamofobik atmosferi daha da koyulaştırmıştır. Kurguya dayalı içerik üretiminin sosyal medya aracılığıyla çok daha hızlı bir şekilde yapılabilmesi İslamofobi adı altında kötülüğün sıradanlaşmasına neden olmaktadır.

Sonuçta medyanın bir bütün olarak bireyleri ve toplumları etkileyebilme kapasitesine dönecek olursak bu olgunun 100 yıl önce ortaya konulan sihirli mermi kuramında olduğu gibi devam ettiği görülmektedir. Kitle iletişim araçlarındaki çeşitlenme ve ideolojik yarılımlar bir kenara not edilirse sadece tüketim alışkanlıklarının değil tutum ve davranışların şekillenmesinde iletişim araçlarından aktarılan içeriğin rolü yadsınamaz.

Batılı toplumlarda artan İslâm ve müslüman karşıtlığı ile Hollywood filmlerinde yer verilen müslüman karşıtı içeriklerdeki artışın eşzamanlı olması problemin kaynaklarından biri olarak medyayı insanlığın önüne koymaktadır.

İSLAMOFOBİ KİTAPLIĞI

Kâmil BÜYÜKER

Kökene aslında çok eskiye dayanan ama kavramsallaştırılıp üzerine belli bir endüstri inşa edilmeye çalışılan İslâm karşıtlığı ya da İslamofobinin, kitaplarda daha çok sonuçları üzerine yazılıp çizilmiştir. İslâm'ın emniyet ve selamet çağrısından bir nefret ideolojisine dönüştürülmesi elbette üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu konuda yabancı kaynakların aksine Türkiye'de lokal ve sınırlı çalışmalar yapılmıştır.

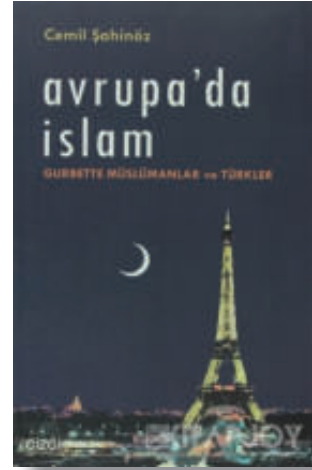
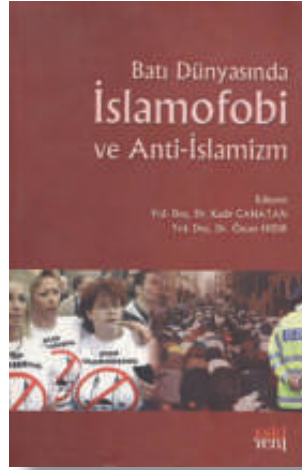
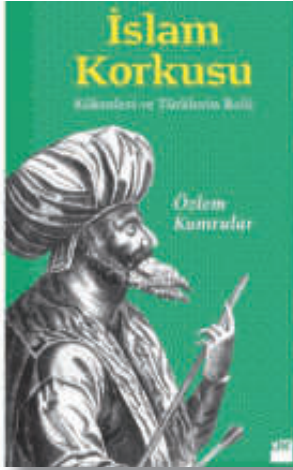
İslamofobinin Kökenlerine Dair Eserler

İslamofobinin menşei ve beslendiği kaynaklar üzerine zikredebileceği kaynaklardan ilki editörlüğünü Kadir Canatan ve Özcan Hıdır'ın yaptığı *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2007, 511 s.) adlı eserdir. Kitapta oryantalizm gibi Anti-İslamizm gibi çatışmacı bir ideoloji olduğu ifade edilerek, medeniyetlerin anlaşması, kaynaşmasına mâni olmak isteyen bir üst aklın kavramlar üzerinden bu yakınlığı baltalamak istediği beyan ediliyor. Kitapta bu husus şu sözlerle dile getirilmiş: "Batı dünyasında oluşturulan İslamofobi ve Anti-İslamizm, İslâm ve müslümanlar hakkında özel bir kurgu inşa etmektedir. Bu kurguya göre Batı Batı'dır, Doğu da Doğu. Bu iki dünya arasında uzlaşmaz çelişkiler mevcuttur. Biri olumlu özelliklere, diğeri de olumsuz özelliklere

sahiptir. Önemli oranda klasik oryantalist bir söyleme dayanan bu kurgu, dünya gerçekleriyle bağdaşmadığı gibi sonuçları itibariyle de asla masum değildir. Çünkü bu söylem, kaçınılmaz bir şekilde farklı dinlerin ve kültürlerin bir arada ve barış içinde yaşadığı ve gelecekte de yaşayabileceği gerçeğini göz ardı ettiği gibi, zımnen bir uygarlıklar savaşını da öngörmektedir. Bu anlamda oryantalizm kadar "Anti-İslamizm" de, çatışmacı bir ideolojidir. Çatışma temelli bir ideolojinin kendisini barış yanlısı, ötekileri ise terörist ve saldırgan olarak sunması, kendi mantığı içinde giderilmesi mümkün olmayan çelişkiler barındırmaktadır."

Batı merkezli ortaya çıkan İslamofobi'nin kökenlerini 1990'lardan bugüne kadar sorgulayan bir diğer çalışma ise *İslamofobi Batı Literatüründe İslam Algısı ve İslamofobi* (Fatma Kurt Sarıaslan, Onto Yay., 2018, 224 s.) adını taşıyor. Yazar, 90'larda Soğuk Savaş sonrası Huntington merkezli başlayan "medeniyetler çatışması" anlayışının bugün Batı'da yeni bir "öteki", yeni bir fobik alan yarattığını, bu korku alanının adının da İslâm olduğu ifade ederek İslamofobi'yi özellikle Avrupa'da yükselen şiddet ile bağlantılı olarak entelektüalizm, medya ve terör üzerinden değerlendiriyor.

Müslüman ve gayrimüslim, Amerikalı ve Avrupalı ilim adamlarının uzmanlık ve tecrübelerini bir araya getirerek İslamofobiye yönelik disiplinlerarası

bir yaklaşımın sergilendiği önemli bir çalışma ise *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*, (der. John L. Esposito, İbrahim Kalın, çev. İsmail Eriş, İstanbul: İnsan Yay., 2015, 333 s.) adını taşımaktadır. Ortaya konulan siyasî tavsiyeleri bir araya getiren yazarlar, mevcut uygulamaları tartışıp değerlendirmekte ve ayırım, yabancı düşmanlığı ve ırkçılıkla başa çıkma konusunda yeni yöntemler sunmaktadırlar.

Bu başlık altında zikredeceğimiz son eser *Batının İslam'la Kavgası* (Asaf Hüseyin, Pınar Yay. 2017, 144 s.) adını taşımaktadır.

İslamofobinin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar

Ağırlıklı olarak 11 Eylül saldırısından sonra güçlü bir şekilde ve birlikte zikredilen İslâm ve terör kavramları aslında hiç de masum olmayan birer proje olarak önümüzde durmaktadır. Batı'nın bu gerçek yüzünü ortaya koyan Nathan Lean'ın kaleme aldığı *İslamofobi Endüstrisi* (DİB Yay., 2015, 308 s.) adlı eser, özellikle dünyanın Batı yakasında İslâm hakkında nasıl bir kara propaganda yürütüldüğünü, bunun nasıl bir endüstri haline geldiğini örneklerle ve farklı boyutlarıyla ortaya koymaktadır. İslâm dünyası ve İslamofobi hakkında yazdığı eserlerle tanınan Amerikalı akademisyen John L. Esposito'nun da önsözü bulunan eserde, giriş yazısının ardından "İçimizdeki Canavarlar: Amerika'da Korku Tohumu Ekmenin Tarihçesi", "Dalavere Ağı: İnternette Nefreti Kışkırtmak", "Medyanın Savunmasız Bırakma Suçu", "Müslüman Karşısı Çılgınlığı Yaymak", "Haçlarımızı Yüklenmiş Geliyoruz: Hristiyan Sağın Ahir Zaman Savaşı", "Politika ve Peygamberliğe Dair: İsrail Yanlısı Sağın İttifakı", "Washington ve Ötesi: Bir

Hükümet Politikası Olarak İslamofobi", "Atlantik'in Öte Yakası: Nefretin Avrupa'daki Ölümcül Etkileri" şeklinde bölümler bulunuyor.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ilk defa Türkçe'ye çevrilen ve İslâm karşıtlarının farklı yönlerini ele alan eserde, İslamofobi endüstrisinin korku üreten ve bu korkuyu kötüye kullanan bir girişim olduğu anlatılıyor.

Bir diğer çeviri eser ise *İslamofobi: İmparatorluğun Siyaseti* (çev. Işıl Alatl, İstanbul: Pınar Yay., 2016, 288 s.) adını taşımaktadır. Deepa Kumar'ın kaleme aldığı eser de bu anlamda literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Üretilen korkunun neticeleri üzerine kaleme alınan diğer eserler ise şunlardır:

-*İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı*, Ejder Okumuş, Eskişen Yay., 2019, 389 s.

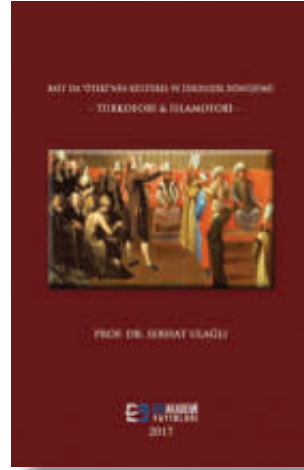
-*Yanlış Sorulara Doğru Cevaplar Ayrımcılık, İslamofobi, Entegrasyon ve Ötesi*, Doç. Dr. Bekir Berat Özipek, Liberte Yay., 2018, 176 s.

-*İslamofobi ve DAESH Tedirgin Nefret*, Hilal Barın, Tezkire Yay., 2016, 326 s.

İlmi Toplantılar, Raporlar

Türkiye'de henüz ilim çevrelerince bu konunun etraflı tartışıldığı maalesef söylenemez. Tespit edilen ilmi toplantılar ve STK raporları şunlardır:

-*İslamofobi Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri* (Sivas, 2011), ed. Osman Alacahan, Betül Duman, Sivas Kemal İbn-i Hümam Vakfı, 2012, 288 s.

-Bartın Üniversitesi Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu (01-02 Aralık 2016-Bartın) ed. Azize Topper Kaygın, Cüneyd Aydın, Nihat Durmaz, Bartın Üniversitesi Yay., 2016. 636 s.

-Avrupa İslamofobi Zirvesi (24-26 Haziran 2016, Saraybosna), proje yön. Mesut Özdemir, Mustafa Küçükkapdan, Emre Erkovan, Ener Elçi, İstanbul: Ümraniye Belediyesi Yay., 2018, 244 s.

-Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık Nefret, İslamofobi ve Irkçılık = Increasing discrimination in Europe hatred, Islamophobia and racism. / ed. Hüseyin Türkan; çev. Z. Hafsa Orhan Aström, İstanbul: Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM), 2015, 160 s.

Ülkelere Göre İslamofobik Hareketler ve Tahlilleri

Türkiye'de bu konu üzerine yapılan çalışmalar büyük ölçüde ülke merkezli ve akademik tezlerin kitaba dönüşmüş şeklidir. Bu kitaplardan ilki *Avrupa'da İslâm ve Müslüman Azınlıklar: Çokkültürlülük & İslamofobi & Dinlerarası Diyalog: Norveç Örneği*, (Recep Önal, Bursa: Emin Yay., 2016, 471 s.) adını taşıyor. Yazar, "Her ortamda yaşanabilen bir İslâm" ideal ve ülküsüyle hareket eden müslümanların, mevcut küresel ve yerel sorunlar karşısında nasıl bir tutum ve tavır içerisine girmesi gerektiğinin, Kelâm ilminin cevap arayacağı bir husus olduğunu ifade ediyor. Buradan hareketle Kelâm ve Sosyal Teoloji olmak üzere Dinler Tarihi, Sosyoloji ve Din Sosyolojisi verileri üzerine eserini inşa etmiş. Yazar eserini hangi temel üzerine oturttuğunu şu cümlelerle ifade ediyor:

"İslâm'ı savunmayı ve müslümanın kuşkularını gidermeyi üstlenen Kelâm ilminin, Avrupa'nın merkezinde

dönemin problemlerine ve yeni ortaya çıkan problemlere çözüm önerileri getirmesi bakımından da bir işlev görecektir. Bu bağlamda elinizdeki eserde daha çok Sosyal Teoloji alanı doğrultusunda Norveç'te yaşayan müslümanların, itikâdî ve amelî sorunlarını, inanç ve pratik yaşamlarını şekillendiren etkenler ile son dönemlerde gittikçe artış gösteren İslamofobi ve Anti-İslamizm gibi İslâm karşıtı söylemler üzerinde durulmuş; İslâm'a yönelik saldırıların ortadan kaldırılmasına ve zihinlerde oluşan soruların cevaplarının bulunmasına yönelik birtakım veriler sunulmuştur."

Bu başlıkta altında zikredilecek ve ülke merkezli yapılan İslamofobi çalışmalarını şu şekilde zikredebiliriz:

-Avusturya'da Din Devlet İlişkileri ve İslamofobia, ed. Sinan Ertuğrul, İstanbul: Pınar Yay., 2014, 120 s.

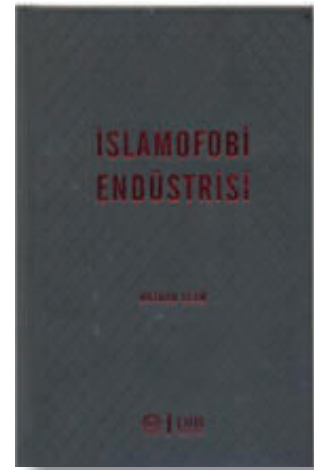
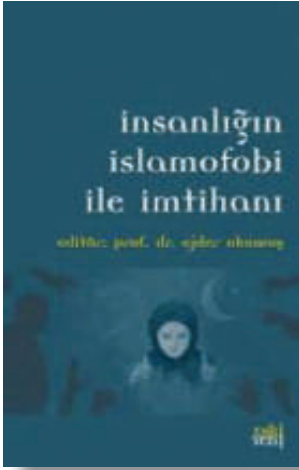
-Fransa'da İslâm Karşıtlığı ve Laisizm, Ömer Çaha, Ankara: Kadim Yay., 2011, VI, 152 s.

-Avrupa'da İslamofobi İngiltere Örneği, Nihat Uzun, Pınar Yay., 2012, 134 s.

Yabancı düşmanlığının diğer adı: Zenofobi

Yabancı korkusu/düşmanlığı" olarak tanımlanabilecek olan zenofobi, değişen bir dünyada değişmeyen bir olgunun adıdır. Kadim bir soru ve sorun olan yabancılık, çağımızda sosyal, felsefi ve siyasi idrak ufku yeniden girmiş ve güncel versiyonlarıyla gündelik hayata dâhil olmuştur. *Yabancı Düşmanlığında Felsefi Bir Yaklaşım* üst başlığı ile bu alanda yayımlanan dikkat çekici bir eser ise şudur:

-Zenofobi, Feyza Şule Güngör, Maarif Mektebi Yay., 2019, 128 s.

Diğer Eserler

Bu alanda tespit edebildiğimiz diğer eserler ise şunlardır:

-*Batı'da "Öteki"nin Kültürel ve İdeolojik Dönüşümü -Türkofobi & İslamofobi- Serhat Ulağlı*, İstanbul: Efe Akademi Yay., 2017, 285 s. Bu eserde özellikle İslâm'la birlikte değerlendirilen bu ırkçı ve nefret söylemi ve düşmanlığının arka planı işlenmeye çalışılmış. Kitabın ilk bölümünde Doğu ve Batı kavramlarının nasıl teşekkül ettiğini ve bu coğrafi ayrımın aslında ideolojik ve dinsel bir ayrımın sonucunda olduğunu ortaya koyarak, bu coğrafyalarda ki en etkin aktörlerden biri olan Türklerin oynadığı rolün izi sürülmüş. Çalışmanın ikinci kısmında seyahatlerin kültürel tarihi ve kültürlerarası iletişime etkisi ele alınmış. Üçüncü bölümde daha çok Batı kaynaklarındaki Türk algısının sosyolojik ve tarihsel boyutunu ele alarak kültürlerarası çatışmayı ve bu çatışmanın sonucundaki oluşan ötekileşme süreçleri ele alınmış. Dördüncü bölümde Türk siyasi hayatındaki temel değişikliklerin Batı kamuoyundaki imgesel dönüşümü ve bunun gündelik yaşantıya olduğu kadar uluslararası ilişkilere bir başka deyişle yeni Türk kimliğinin teşekkülüne katkısı ele alınmış. Eserin son bölümünde ise Türk edebiyatında ve kültüründeki Batı ve Batılılar ile ilgili temel kavramlar ve oluşan algılar örnekleri üzerinden verilerek Batı'nın XIX. yüzyıldan günümüze algılanışındaki değişiklikler ve bunun kültürümüzdeki yansımaları ele alınmaya çalışılmış.

-*15 Temmuz Darbe Girişimi Batı Medyası Söylem Analizi: Neo-emperyalizm, İslamofobi ve Oryantalizm*, Filiz Barın Akman, Ankara: Kadim Yayınları, 2017, 310 s.

- *İslamofobi*, Suphi Ertaş, Cinius Yay., 2018, 92 s.

Batı'da Peygamberimiz Nasıl Tasvir Ediliyor?

Batı'da yoğun bir şekilde Peygamberimiz merkeze alınarak yapılan saldırılar, farklı şekillerde, farklı ülkelerde ve farklı zamanlarda tahakkuk etmektedir. Bu durumu tafsilatlı bir şekilde irdeleyen bir eser neşredildi. *Batı'da Hz. Muhammed İmajı*, (Özcan Hıdır, İnsan Yay., 2019, 491 s.) isimli çalışma, İslâm'ın doğusundan itibaren Batı'da Hz. Peygamber'e dair imge, imaj, iddia-iftira ve tipolojiler ile bunların sebeplerini ve kaynaklarını asırlara göre bir bütün olarak ele almakta, İslâm ve Hz. Peygamber karşıtlığında tarihin aslında modern versiyonlarıyla tekerrür etti(rildi)ğinin altını çizmekte, genelde negatif olan bu imajın izâlesi konusunda yapılabilecekler için müslümanlara bazı perspektifler sunmaktadır.

Yazar Batı'da Hz. Peygamber imajına dair çok sayıda literatür üretildiğini, İslâm'ın doğuşu dönemindeki Kilise babaları, Latin kronikçileri, Ortaçağ, Reformasyon, Aydınlanma ve oryantalistik dönem ile günümüzdeki Batılı İslâm karşıtı yazarların çoğunun, ilgili eserlerindeki şüphe, iddia ve iftiralarında daha ziyade Hz. Peygamber'i hedef aldığını ifade ederek, şunları söylemektedir: "Zira Hz. Peygamber'e yönelik şüphe, aynı zamanda O'nun peygamberliğine, getirdiği vahye ve bir bütün olarak İslâm'a yönelecektir. Bu durum, Hz. Peygamber'in İslâm'daki merkezî rolünün, Kur'an ve Hz. Peygamber'in peygamberliğinin "iç içe" geçmişliğinin, "en güzel örnek (üsve-i hasene)" olarak onun müslümanlar için öneminin Batı'da aslında iyi kavrandığını gösterir."

DİN VE HAYAT